

ISSN 1857-1948

Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

**Buletin
de lingvistică**

Nr. 19-20 Anul XVI-XVII 2018-2019

Chişinău

Buletin de lingvistică

*Nr. 19-20
Anul XVI-XVII
2018-2019*

Procesare computerizată *Galina Prodan*

Formatul 70×100 1/16. Coli de tipar conv. 9,25 Tirajul 100 ex.

SRL „Pro Libra”,
Chişinău, str. Mihail Sadoveanu, 4/2
e-mail.: prolibramd@gmail.com

Buletin de lingvistică, 2018-2019, nr. 19-20

ISSN 1857-1948

BULETIN DE LINGVISTICĂ

Nr. 19-20

Anul XVI-XVII

2018-2019

SUMAR

GRAMATICĂ

ELENA CONSTANTINOVICI, *Despre câteva delimitări tranșante în utilizarea verbelor pronominale în limba română* 3

MARCU GABINSCHI, *Opera lui Creangă – mărturie grăitoare a spontaneității unei evoluții importante a limbii române* 9

FORMAREA CUVINTELOR

NICOLAE RAEVSCHI, *Sensul derivațional*..... 15

SEMANTICĂ ȘI PRAGMATICĂ

ION BĂRBUȚĂ, *Observații privind paradigma comunicativă a enunțului în limba română*..... 76

TERMINOLOGIE

EUGENIA MINCU, *Unitățile terminologice în tridimensionalitatea limbii* 83

TOPONIMIE

ANATOL EREMIA, *Relevanța istorică a toponimelor de proveniență socială* 90

SCRIITORUL ȘI LIMBA ROMÂNĂ

TEODOR COTELNIC, *Probleme de lingvistică în opera lui Alecu Russo (200 de ani de la naștere)* 98

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

VASILE BAHNARU, *Dicționarul enciclopedic „Republica Moldova” – cartea noastră de vizită*..... 106

PETRU BUTUC, *Tudor Cotelniceanu, consecvent adept al principiilor metodologice de lingvistică funcțională* 118

ANGELA SAVIN-ZGARDAN, *Gânduri pe marginea lecturării romanului Orizonturi de Eugenia Mincu*..... 122

REZULTATELE ACTIVITĂȚII DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ

Raport privind rezultatele activității de cercetare științifică desfășurată la Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” pentru perioada 2015-2019 124

CZU
C

Redactor-șef:
Redactor-șef adjunct:

dr. hab. Vasile Bahnaru
dr. Ion Bărbuță

Membrii colegiului:

dr. hab. Elena Constantinovici (Chișinău)	dr. Maria Cosniceanu (Chișinău)
dr. hab. Inga Druță (Chișinău)	dr. Iulia Mărgărit (București)
dr. hab. Anatol Eremia (Chișinău)	dr. Monica Mihalela Busuioc (București)
dr. hab. Marcu Gabinschi (Chișinău)	dr. Inna Negrescu-Babuș (Chișinău)
dr. hab. Vasile Pavel (Chișinău)	dr. Viorica Răileanu (Chișinău)
dr. hab. Gheorghe Popa (Bălți)	dr. Stela Spânu (Chișinău)
dr. hab. Angela Savin (Chișinău)	dr. Galaction Verebceanu (Chișinău)
prof. dr. Nicolae Saramandu (București)	dr. Ana Vulpe (Chișinău)

Secretar de redacție:

Mihai Papuc

Manuscrisele și corespondența se vor trimite pe adresa:
Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1 (biroul 402), MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel.: (+373-022)272719; e-mail: buletinuldelingvistica@yahoo.com

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții.

Buletin de lingvistică, nr. 19-20, 2018-2019. – Chișinău: 2020. – 158 p.

ISSN 1857-1948

**DESPRE CÂTEVA DELIMITĂRI TRANȘANTE
ÎN UTILIZAREA VERBELOR PRONOMINALE
ÎN LIMBA ROMÂNĂ**

ELENA CONSTANTINOVICI, dr. hab.
(Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”)

Rezumat. *Articolul tratează problema utilizării verbelor pronominale cu pronume reflexiv în acuzativ în limba română. Sunt depistate 6 clase de verbe pronominale, folosite în situații tranșant diferite una de alta.*

Se constată că nu toate verbele din limba română pot intra în relație cu un pronume reflexiv, iar la verbele folosite cu pronume reflexiv, formantul -se nu indică întotdeauna un raport reflexiv, adică nu arată că subiectul face acțiunea și tot el o suferă. Acest pronume are patru funcții: morfologică (are rol de morfem derivativ), lexico-semantică (are rol dezambiguizator), sintagmatică (participă la modificarea structurii actanțiale a verbului) și comunicativ-pragmatică (are rol de morfem diatezual).

Cuvinte-cheie: *pronume reflexiv, verb pronominal, morfem derivativ, structură actanțială, derivare actanțială, diateză.*

După cum se subliniază în mai toate studiile ce tratează problema verbelor pronominale, „intenția „rezolvării” problemei (...) rămâne suspendată. Orice încercare de cuprindere a Reflexivului, de taxonomie, de explicare a lui dintr-o perspectivă unică eșuează, în sensul de a nu putea să dea seamă decât de o parte dintre aspectele care privesc Reflexivul, o altă parte, deloc neglijabilă, rămânând în afara gramaticilor, scăpând puterii de explicație a lingvistului” (Soare).

Chiar și cele mai noi teorii care ierarhizează formele pronominale în **tari** (el, sine), **slabe** (își, se) și **clitice** (s-, -și) (după Andreea Soare), nu aduc prea multă lumină în problema dată pentru limba română, întrucât fenomenul dublării complementelor direct și indirect le cuprinde pe toate. Fiecare vorbitor de limba română, care a trecut prin școală, știe că pronumele reflexiv în limba română are forme accentuate și forme neaccentuate-clitice, ale căror funcții sunt diferite.

R. Popescu, propune o clasificare simplă a verbelor pronominale pornind de la obligativitatea utilizării cliticului: 1) verbe care la nivelul structurii de suprafață sunt întotdeauna marcate pronominal: *a se căi, a se fâli, a se cuveni, a se ivi, a se îmbujora* etc.; 2) verbe care nu admit niciodată ocurența lui se: *a ninge, a tuna, a trosni, a măcăi, a durea* etc.; 3) verbe cu ocurența pronominală facultativă: *a jura / a se jura, a ruga / a se ruga* etc. (Popescu, p. 24). Această clasificare poate fi pusă la baza tipologiei verbelor pronominale, cu condiția diversificării ei, deoarece ea nu cuprinde toate ocurențele pronumelui reflexiv pe lângă verbe.

Primul lucru care trebuie observat este faptul că formantul *-se* nu indică întotdeauna un raport reflexiv, adică nu arată că subiectul face acțiunea și tot el o suferă. Cu excepția verbelor tranzitive reflexive: *a se îmbrăca*, *a se pieptăna*, *a se farda* nu există verbe care ar arăta o asemenea turnură. Alipindu-se verbului structura *-se*, după cum am spus mai sus, are funcții diferite: morfologică – formează cuvinte noi cu un grad mai apropiat sau mai depărtat de cel al bazei derivate *a uita* – *a se uita*; *a se duce* – *a duce*; lexico-semantică – diferențiază sensurile aceluiași cuvânt *a gândi/a se gândi*; *a ruga/a se ruga*, sintagmatică – pronumele reflexiv favorizează trecerea unui verb dintr-o clasă în alta (*a bate / a se bate*, *a stima/a se stima*, *a îngrășa / a se îngrășa*, *a îmbolnăvi/a se îmbolnăvi*), și comunicativ pragmatică se utilizează la exprimarea diatezei (*Se organizează o conferință.*; *Se doarme bine la aer curat.*). Adică are patru funcții: morfologică (funcția morfologică nu are în vedere diateza!), lexico-semantică, sintagmatică și comunicativ-pragmatică.

Evident că nu toate verbele din limba română pot intra în relație cu un pronume reflexiv. Studiile au arătat că există o serie de verbe care nu contractează relații cu pronumele reflexiv: 1) verbele impersonale (*a ploua*, *a tuna*), cu excepția celor pentru care construcția cu *-se* este unica formă de prezentare în dicționare; 2) verbele copulative și semicopulative: *a fi*, *a deveni*, *a îndemna* și 3) verbe intransitive care nu au forme diatezale: *a abjura*, *a abdica*, *a capitula*, *a merita*, *a tânji*, *a dispera* etc. Celelalte verbe pot primi pronume reflexiv în funcție de criteriile enumerate mai sus. Să vedem care sunt grupurile de verbe ce se folosesc cu pronume reflexiv. Într-o cercetare preliminară, pot fi stabilite 6 grupuri:

1) *a se abține*, *a se codi*, *a se încumeta*, *a se mândri*, *a se preta*, *a se ramoli*, *a se rușina*, *a se sfii*;

2) *a se afla*, *a se duce*, *a se uita*;

3) *a se îngălbeni*, *a se îngrășa*, *a se usca*;

4) *a se spăla*, *a se pieptăna*, *a se machia*;

5) *a se lăuda*, *a se juca*, *a se bate*;

6) *a se înnora*, *a se însera*, *a se lumina*.

Cu excepția primului grup de verbe care sunt intrinsec intransitive, deoarece denumesc acțiuni ale unui subiect care nu se extind asupra niciunui obiect și cu excepția ultimului grup, care se mai numesc procese-fenomene, celelalte provin din modificarea structurii lor actanțiale. Și atunci când se urmărește obligativitatea pronumelui reflexiv pe lângă verb, se constată că: fiind obligatoriu, verbul funcționează cu pronume în toată paradigma lui. Când nu este obligatoriu, „îndepărtarea pronumelui nu duce nici la modificarea sensului lexical concret al verbului și nici la schimbarea sensului gramatical al sintagmei. Este, în schimb, modificată structura semantică a verbului” (Irimia, p. 155), adică are loc derivarea actanțială.

Ce este derivarea actanțială? Pe scurt, ar fi trecerea verbului dintr-o clasă sintagmatică în alta, în funcție de diverse cauze denotative. Se știe că există 3 clase de verbe cu structuri semantice diferite: *verbe tranzitive*, *verbe intransitive* și *verbe impersonale*. Verbele tranzitive exprimă procese din realitate care implică doi protagoniști – un subiect și un obiect. Verbele intransitive exprimă procese din realitate care implică un singur protagonist – subiectul. Verbele

impersonale exprimă procese care nu implică nici un protagonist, (Bărbuță, p. 4). În procesul funcționării, verbele își modifică structura actanțială în funcție de diverse schimbări referențiale ale evenimentului din realitate. Să vedem acum ce se întâmplă cu verbele pronominale în acest sens, conform clasificării noastre.

Astfel,

1) poate exista o inversare a axei de desfășurare a acțiunii: când subiectul face acțiunea și tot el o suferă. Acestea sunt *tranzitive reflexive*. Adică, verbul are complement direct, dar acesta are rol dublu: de subiect și de obiect: *a se pieptăna, a se machia, a se încălța*. Aici se clasifică doar verbele tranzitive reflexive unde pronumele *-se* joacă rol de complement direct, având unicitate cu subiectul. Adică nu este un obiect exterior subiectului, ci reprezintă subiectul care face acțiunea și tot el o suferă. De exemplu, *Mama se spală* vs *Mama spală rufele*: *-se* din primul exemplu are funcție sintactică de complement direct. (grupul 4). Regretatul acad. Silviu Berejan încadra aceste verbe în clasa *tranzitivelor simple, nepronominale*, pledând pentru redarea lor ca atare în orice registru de dicționar, explicând că „îmbinările de tipul *a se spăla, a-și spăla* (...) nu sunt, de fapt, nici cuvinte aparte, nici forme verbale, ci niște construcții cu verb tranzitiv, pronumele reflexiv având în ele funcție sintactică proprie de complement direct, complement indirect sau de atribut ca și în cazul altor pronume: *eu te spăl, eu îl spăl* etc.” (*Dicționar explicativ al limbii moldovenești*, p. 14). Opinia aceasta poate rămâne în vigoare, dacă nu se ia în considerare faptul că deosebirea dintre construcțiile *eu te spăl* și *eu mă spăl* este evidentă. Complementul direct din prima construcție exprimă un obiect exterior subiectului, iar cel din a doua – exprimă un obiect identic cu participantul desemnat prin subiect. În planul limbii, are loc contopirea celor două funcții sintactice: de subiect și de complement direct, ambele fiind realizate prin același element sintactic.

2) poate avea loc o acțiune orientată asupra fiecăruia dintre participanții situației de comunicare. E vorba de verbe *tranzitive reciproce*, când ambii participanți obțin concomitent roluri tematice identice – de subiect și de obiect, acționând unul asupra altuia. *A se bate, a se respecta, a se învinui* guvernează actanți care înfăptuiesc și suferă, concomitent sau alternativ, acțiunea exprimată e verb. (grupul 5)

3) poate avea loc anularea orientării acțiunii asupra unui obiect exterior subiectului. E vorba de *intranzitizare*: *a duce* → *a se duce*: *a uita* → *a se uita* etc. (grupul 6)

4) poate avea loc o transformare a acțiunii neorientate într-o acțiune orientată asupra unui obiect exterior subiectului. E vorba de *tranzitivare*. (N-am depistat deocamdată printre verbele pronominale acest procedeu).

Așadar, primul grup de verbe se utilizează în mod obligator cu pronumele reflexiv, pentru că „acesta este singura formă sub care se prezintă verbul în limba română literară”. (Irimia, 155). El are rol de morfem derivativ, participând la conjugarea verbelor adică se păstrează în întreaga paradigmă, el formând corp comun cu verbul. Clasa verbelor cu pronume reflexiv obligatoriu este destul de largă în limba română, inventarul ei îmbogățindu-se pe contul variantei populare a limbii. De multe ori însă, pronumele reflexiv este atașat verbelor care nu se construiesc, sub nicio formă, cu pronume reflexiv, sau dacă se construiesc, acestea se folosesc cu alt sens. E vorba de verbele *a merita, a exista, a expune, a primi*,

care în vorbirea neîngrijită capătă formă reflexivă: *nu se merită, nu se există, nu se primește, Dați-mi voie să mă expun*. etc. (Avram, 1997, p. 197). Unii autori consideră că „Dinamica utilizării actuale a Reflexivului arată că limba inovează constant și că verbe pe care norma le impune nereflexive se folosesc reflexiv (...) – *a se criza, a se stresa* și invers. (...) Unele dintre formele reflexive înregistrate nu sunt cuprinse în dicționare, acest fapt arătând fie că ele sunt foarte recente, fie că norma le desconsideră. Cel mai interesant aspect este că vorbitorii fac din Reflexiv o categorie foarte vie, permanent în mișcare, indiferent dacă norma recunoaște sau nu aceste forme ca fiind corecte” (Soare).

Verbele din grupul 2 sunt și ele intransitive folosindu-se în mod obligator cu pronumele reflexiv „pentru că, în absența pronumelui, verbul prezintă un alt sens lexical; este adică un alt verb”: *a afla, a duce, a uita* (Irimia, p. 155). Gabriela Pană Dindelegan menționează că pronumele reflexiv are aici un „rol semantic dezambiguizator, asigurând actualizarea unui sens al verbului total diferit de sensul pe care verbul nereflexiv îl are” (Dindelegan, p. 71). A se compara: *a afla* și *a se afla*; *a duce* și *a se duce*; *a uita* și *a se uita*; *a expune* și *a se expune*. Însă, spre deosebire de primul grup, grupul al doilea și celelalte constituie, după cum am arătat mai sus, un rezultat al procedurii derivării actanțiale.

O trăsătură comună claselor de verbe 1 și 2 este neparticiparea lor la transformările diateziale, deoarece ele nu satisfac opoziția activ/reflexiv. Faptul că în unele gramatici aceste verbe sunt atribuite diatezei reflexive nu ține, fiindcă nu se aplică la toate verbele. Gabriela Pană Dindelegan subliniază că aceste verbe „sunt intrinsec reflexive, reflexivitatea este o trăsătură internă, o trăsătură a lor de dicționar...” (Dindelegan, p. 71). Li se mai spune: verbe pronominale absolute (Irimia, p. 155), reflexiva tantum, verbe intrinsec pronominale (Novac, p. 41). Ele se clasifică, după caracteristica lor sintagmatică, în clasa verbelor *intransitive* ceea ce înseamnă că, la fel ca și verbele intransitive nepronominale, denumesc acțiuni care se consumă în sfera subiectului, neextinzându-se asupra vreunui obiect.

Verbele din grupul al treilea, având semul comun *eventiv*, provin și ele din modificarea structurii actanțiale. În cazul acesta, un verb tranzitiv, spre exemplu, *a usca*, trece în clasa intransitivelor, prin atașarea pronumelui reflexiv **-a se**: *a se usca*: *Vântul usucă rufe* și *Rufe se usucă*.

Verbele din grupul al patrulea rămân în zona tranzitivității, cu o singură deosebire. Ele nu se extind asupra unui obiect exterior subiectului, ci implică un singur participant la acțiune, care cumulează două roluri: de subiect și de obiect al propriei activități: *Ea se piaptănă (pe sine)*. Sintactic, pronumele reflexiv îndeplinește rolul de complement direct, astfel încât ele se încadrează în grupul verbelor tranzitive. În propoziție, valoarea reflexivă poate fi reliefată cu ajutorul formelor neaccentuate ale pronumelor reflexive care se mențin în întreaga paradigmă: *Eu mă îmbrac, tu te îmbraci, el (ea) se îmbracă* etc.

Verbele din grupul al 5-lea, cuprind doi sau mai mulți participanți care, la fel ca și în cazul tranzitivelor reflexive, apar în postură dublă: de subiect și de obiect, deosebindu-se de acestea din urmă prin faptul că fiecare dintre ei au roluri duble: fiecare îndeplinește o acțiune care se extinde concomitent sau alternativ asupra celui alt participant, adică îmbină ipostazele de subiect și obiect ale unor acțiuni diferite ca orientare. Ele se numesc tranzitive reciproce.

Verbele din grupul al 6-lea nu implică nici ideea de sursă, nici ideea de obiect afectat. E vorba de verbe impersonale, a căror sursă nu există în realitate, sau este considerată de vorbitorii limbii, neimportantă: *a se însera* etc.

Până aici am vorbit despre delimitări de ordin morfologic, lexico-semantic și sintagmatic. În continuare vom lua în discuție rolul comunicativ-pragmatic al pronumelui reflexiv, adică posibilitatea de a funcționa ca morfem gramatical diatezual. Aici nu va mai fi vorba de verbe pronominale, ci de forme gramaticale ale diatezei. Confuziile cu diateza au generat discuții interminabile. Diateza este un fenomen de natură pragmatică, deoarece prin transformările diateziale, elementele situației de comunicare pot fi ierarhizate în funcție de importanța lor comunicativă, iar structura informațională a enunțului poate fi reorganizată în conformitate cu intenția comunicativă a emițătorului. Cu alte cuvinte, vorbitorul poate descrie evenimentul din realitate din diferite perspective: din perspectiva participantului dinamic *Mama spală rufe.*, din perspectiva participantului pasiv *Rufele sunt spălate de către mama.* sau din perspectiva procesului însuși *Nu se spală rufele murdare în public.* Important este de reținut faptul că „cele trei construcții, având la bază o anumită formă de diateză desemnează același eveniment din realitate, iar participanții implicați își păstrează statutul lor funcțional” de agent, pacient și proces. (Bărbuță, p. 17). Diateza este o categorie a verbului, însă transformările diateziale implică întreaga propoziție. Asta pentru că modificarea formei de diateză a verbului schimbă ordinea părților de propoziție antrenate într-un anumit enunț, păstrând intact statutul referențial-semantic al actanților.

Esențial pentru diateză este faptul că, fiind o categorie verbală, ea nu cuprinde întreaga clasă a verbului. Cu toate acestea, diateza, conform DȘL, „a fost atribuită, în mod abuziv, tuturor verbelor, fiind subordonate activului toate verbele nemarcate formal, iar reflexivului toate verbele marcate reflexiv, indiferent de participarea sau neparticiparea lor la opozițiile de diateză” (DȘL, p. 174). Există doar două cazuri distincte în care pronumele reflexiv devine mijloc de exprimare a diatezei: reflexivul impersonal – *Se circulă în sens giratoriu.*, *Aici s-a murit la revoluție* și bine cunoscutul reflexiv pasiv care în majoritatea gramaticilor este tratat ca o formă gramaticală sinonimă pentru exprimarea diatezei pasive, alături de pasivul format cu *a fi* + participiul verbului de conjugat: *Cartea aceasta se citește ușor.*, față de *Copilul este învățat să citească de învățători.* În Gramatica academiei, aceste două forme sunt clasificate respectiv la diateza impersonală și la cea pasivă. Bazându-ne pe faptul că și valoarea reflexiv-pasivă nu este străină de fenomenul impersonalizării enunțului, în Gramatica limbii române, editată recent, am considerat că aceste două forme diateziale pot fi încadrate ambele la diateza impersonală. (Bărbuță, Constantinovici, p. 108-110). Am să vă dau câteva exemple pentru claritate:

Lăsați-o până se obișnuiește puțin cu mine. vs Se obișnuiește să înmânezi spada ofițerului care te-a luat prizonier.

Ioana se gătește pentru petrecere. vs Nu știi cum se gătește un curcan?

Directorul se oferă să ne explice mai detaliat fondul problemei. vs Mi se oferă postul de director.

În acest caz nu putem vorbi despre forme verbale ale acelorași verbe pronominale. În primul enunț, verbul intransitiv *a se obișnui* este folosit cu sensul *a se deprinde*. Aici pronumele are rol morfologic, derivativ, cu rol de morfem

lexical. În cel de al doilea enunț este vorba de o formă gramaticală la diateza impersonală a verbului tranzitiv *a obișnui*, care are sensul *a avea o anumită deprindere*. La fel, în exemplu al 3-lea se utilizează verbul pronominal *a se găti* cu sensul *de a se îmbrăca frumos*, iar în al patrulea – o formă diatezuală impersonală a verbului tranzitiv *a găti*, cu sensul de *a face, a prepara mâncarea*. Același lucru se poate observa și în ultimul cuplu de exemple, cu excepția că aici e vorba de un pasiv impersonal: *Mi se oferă postul de director de către minister*.

Așadar, verbele pronominale în limba română sunt formate cu pronumele reflexiv *se*, dar nu arată întotdeauna că subiectul face acțiunea și tot el o suferă. Pronumele reflexiv se folosește fie ca morfem derivativ pentru a forma lexeme noi cu valori semantice diferite: *a se gândi, a se mira, a se mândri* (dinamice); *a se bate, a se juca, a se lăuda* (reciproce); *a se îngărașa, a se îngălbeni* (eventive); *a se desprimăvăra, a se lumina* (impersonale); fie pentru că în absența pronumelui verbul are alt sens: *a se afla / a afla, a se duce / a duce, a se uita / a uita*. Un caz aparte îl prezintă situațiile când pronumele reflexiv are și sens lexico-semantic și sens gramatical. E vorba de: *a se îmbrăca, a se încălța, a se spăla*. Pe lângă aceste verbe, pronumele are sens de complement direct, cumulând rolul de morfem derivativ. Toate modificările provocate de pronumele reflexiv în structura verbului schimbă structura lui semantico-sintactică, trecându-l dintr-o clasă verbală în alta. Aceste transformări nu au nimic cu diateza, care, având o valoare pragmatică, nu modifică structura semantică a verbului, ci doar o redă din diferite perspective.

Referințe bibliografice

1. Soare, Andreea, *Reflexivul românesc*. Rezumat, în http://www.unibuc.ro/prof/soare_a/docs/2011/mai/09_14_30_48Andreea_SOARE_Reflexivul_romanesc_E.U.B._2010.doc.
2. Avram, M., *Gramatica pentru toți*, București, Humanitas, 1997.
3. Bărbuță, Ion, *Diateza și derivarea actanțială în limba română*. În: Buletin de lingvistică. 2014-2015, nr. 15-16.
4. Bărbuță Ion, Constantinovici Elena, *Gramatica limbii române*, Chișinău, ProLibra, 2019.
5. *Dicționar explicativ al limbii moldovenești*, vol. 2, 1985.
6. Popescu, R. *Diatezele pronominale în limba română*. Timișoara, 1976.
7. Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*, Polirom, Iași, 1997.
8. Dindelegan G., *Teorie și analiză gramaticală*, București, 1992.
9. Novac, Adela, *Verbul pronominal: structură și clasificare*. În: *Limbaj și context*, Anul IV, vol. 2, 2012.
10. Vrănceanu, A., Călărașu, C., Ruxăndoiu, L., Mancaș, M., Dindelegan, G. *Dicționar de științe ale limbii*, București, Nemira 2001.

OPERA LUI CREANGĂ – MĂRTURIE GRĂITOARE A SPONTANEITĂȚII UNEI EVOLUȚII IMPORTANTE A LIMBII ROMÂNĂ

MARCU GABINSCHI, dr. hab.

(Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”)

Rezumat: *Articolul are ca obiect de studiu „supinul” din limba română. Din conglomeratul de formații calitativ diferite, atât în sincronie, cât și în diacronie, cuprinse de gramatici în această categorie, lucrarea analizează structurile de tipul de făcut, care în baza însușirilor lor morfologice și sintactice sunt calificate drept infinitiv secundar, coexistent cu cel primar de tipul a face. Evoluția noului infinitiv dacoromân se face observabilă sporadic deja la cronicari, aceste construcții fiind tot mai frecvente cu cât ne apropiem mai mult de zilele noastre.*

Cuvinte-cheie: *supin, infinitivul primar, infinitivul secundar.*

Prezenta sărbătorire a lui Ion Creangă la 120 de ani de la moartea sa ne-a dat prilejul de a releva prezența, în opera lui, a unui tip de formații al căror caracter autentic românesc (și acela izvorât tocmai din vorbirea populară, în special țărănească, „neaoșă”, străină de orice influență din afară) este deseori negat, ca fiind chipurile ceva străin bunei limbi române. E vorba de unele din întorsăturile zise supinale,¹ însă nu de orice fel, pentru că² „supinul” român este un conglomerat de formații calitativ diferite, nu numai în sincronie, ci și chiar în diacronie. Dintre acestea doar unele pot fi numite pe drept cuvânt supinale în sens strict, nu și mai multe altele. În cazul dat, ne ocupăm de tipul *de făcut* în care: 1) Elementul *făcut* **nu** se schimbă după caz, număr și in/determinare, **nu** acordă nimic în ele și **nu** le transmite altui cuvânt (deci **nu** cum ar fi, de ex., în *culesuri(le) de mere* sau *un cules*

¹ Pe această temă am publicat zeci de lucrări conținând mai multe definiții ale fenomenelor identificate (infinitiv, supin, verb, substantiv ș. a., ca și confix ș. a.). De aceea ca să nu supraîncărcăm expunerea cu referințe la lucrările proprii, trimitem cititorul la culegerea, din 2012 [1, p. 344-359], aceste pagini conținând bibliografia completă a lucrărilor noastre lingvistice de până atunci. Acolo pot fi găsite lucrările privitoare la tema prezentului articol și sute de exemple ale fenomenului în discuție. Din cele publicate ulterior menționăm doar [2, p. 63-70, 211-214, 220-232]. Și dacă unele exemple de acolo se repetă mai jos, aceasta se face tocmai în scopul relevării caracterului popular al limbii lui Creangă.

² Nu apelăm aici la factorul recțiunii verbale, care, deși nu e compatibilă, în românește, cu păstrarea categorialității substantivale nu constituie un criteriu lingvistic general de negare a substantivității numelor de acțiune: în mai multe limbi numele de acțiune pot fi tranzitive, cf. de ex., maced. *читање(то) книги* „citire(a) de cărți”, *брзо(то) читање книги* „citire(a) rapidă de cărți” ș. a. Însă la acest *de făcut* de care ne ocupăm recțiunea verbală este unica posibilă, ceea ce trădează aici tocmai verbalitatea e doar posibilă la unele tipuri de practonime din anumite limbi, însă la verb e obligatorie în orice limbă, altfel nu avem verb.

de mere, sau *culesul trecut de mere*, sau *trecutul cules de mere*, iar 2) Elementul *de* a pierdut capacitatea inalienabilă a prepoziției – cea de a putea introduce substantive, cel puțin de o anumită semantică, cum sunt (ceea ce interesează în cazul nostru) practonimele (numele de acțiune) independent de modul lor de formare. De exemplu, spre deosebire de contexte ca la Creangă, *când auzeam de legănat copilul, nu știu cum îmi venea*. În acest *a auzi de...* formației omoparticiale i se poate substitui substantivul de orice semantică și de orice tip formativ. Lucrurile stau însă altfel în alte cazuri în care *de* pare a avea aceeași calitate de prepoziție, dar în realitate nu o are. Căci, de ex. în *E greu de cules (poamă acolo)* nu putem substitui acestui *cules* nici chiar omorizicul *culegere*, ca și nici un alt substantiv neomonim al participiului.

E de relevat aici deja modelul vechi de construcții „supinale”, cel al tautologiilor de tipul *De auzit am auzit (da de văzut n-am văzut)*, în care în locul lui *auzit* nu ar fi posibil *auz*, iar în locul lui *văzut* nici *văz*, nici *vedere* ș.a.m.d.

Prin urmare în întorsăturile ³de tipul *de făcut* caracterizat prin cele două incapacități, cea a lui *făcut* și cea a lui *de*, nici tipul *făcut* nu este substantiv, nici elementul *de* nu este propoziție. Dar ceva totuși sunt, căci dacă nu au câte o anumită calitate, trebuie să aibă alta. Și dată fiind pierderea concomitentă, condiționată reciproc, de către *de* și *-ut* a calității lor de altă dată (cea de prepoziție și de sufix substantival), se impune constatarea unei calități comune noi, anume a celei de confix, adică de afix împărțit de temă în două (noțiune aplicabilă și la alte formații ale limbii române, și nici pe departe nu numai ale ei). Deci, tipul *de făcut* în discuție este o formație confixală, anume o singură logoformă, nu îmbinare a două logoforme, cum este, de ex., *de cules* în *coș de cules mere* sau *la cules* în *Ne ducem la cules mere*. Hotărâtoare pentru acest discernământ este prezența, resp. lipsa complexului categorial substantival identificat în felul descris mai sus⁴.

Așadar, formele confixale de tipul *de făcut* lipsite de categorialitatea substantivală și cu recțiunea verbală unică posibilă la ele sunt verbale. Se pune, la rândul său, întrebarea: ce forme ale verbului sunt? Și în baza însușirilor lor morfologice și sintactice nu putem să le calificăm decât ca infinitive: în afară de trăsăturile pur verbale în genere (vezi mai sus) ele se caracterizează prin capacitatea însăși de a denumi o acțiune (stare, devenire, relație), de ex., *De luptat* sau de a o invoca (*De plecat la mare!*), ca și de a exprima subiectul (ca în *De învățat e greu*), și predicativul (ca în *E greu de învățat, nu de jucat*). Pe această bază și conchidem că ne găsim în fața unui infinitiv. Ce e drept, dacă presupunem că un timp existau de acum tautologiile de tipul *De auzit am auzit...*, deci cu tipul *de făcut* verbal fiind complement de relație, dar neputând fi însă subiect și predicativ,

³ Despre aspectul balcanologic al evoluției examinate am scris în mai multe lucrări, care pot fi găsite după titlurile lor conținute în bibliografia din [1, p. 344-359].

⁴ Gerundivul de tipul *de făcut* s-ar părea că este doar o funcție a infinitivului secundar, cum a fost sporadic în româna veche cu cel primar – cf. *A prăvi era aievea și pedeapsa și stingerea casei lui Vasile vodă* (M. Costin). Cf. engl. *a problem to solve* „o problemă de rezolvat” sau *he is to blame* „El e de reprob”. Această tratare este însă împiedicată de distincția, de către *de făcut* gerundival, a categoriilor nominale a gradelor de comparație (ca în *Unde-i mai de îndurat ocara* – L. Lari) și a in/determinării (ca în *lucrul cel mai de ținut minte* – L. Botnaru). Aceasta se confirmă prin topica diferită a lui *mai* la cele două formații: cf. citatele *mai de îndurat* și *cel mai de ținut minte*, spre deosebire de infinitivalul *Trebuie de mai așteptat*.

acesta nu era însă infinitiv, ci o formă verbală specializată pentru tautologii. Însă această formație (de altfel tipologic rară) căpătând ulterior proprietățile relevante infinitivale (vezi mai sus) a devenit eo ipso și ea infinitiv (De notat că de cele mai dese ori infinitivul nu apare în vorbire în funcțiile sale relevante, ci în altele (de ex., complinind verbele modale, faziale, de mișcare, jusive etc.), totuși fără cele relevante n-am putea să-l identificăm în plan lingvistic general ca formă de bază a verbului. De relevat și aceea că în unele limbi nu există verbul „a putea”, sensul lui exprimându-se, printr-un sufix verbal, ca de exemplu, în turcă (cf. *-(y)abil-/-(y)ebil-*, la negare *-(y)ama-/-(y)eme-*) ori în ungară (*-hat/ -het*), variante sinharmonice). Iar în românește *a vrea* pe lângă infinitivul *a face* e un arhaism, pe când pe lângă *făcut* el apare acum, ca de altfel pe lângă alte verbe modale, doar ca rezultat al apocopării tautologiilor, de ex., *De venit (n-)a vrut, De trecut (n-)au putut* etc.

Și mai este de precizat că infinitivul de tipul *de făcut* a apărut în limba în care exista deja infinitivul mai vechi, moștenit de toate limbile romanice din latină, cel de tipul *a face* (în forma conjunctă *face*). De aceea pe cel ce ne-a atras interesul l-am calificat ca *s e c u n d a r*, spre deosebire de *a face*, care este deci *p r i m a r*.

Cu părere de rău, ideea existenței, în limba română, a infinitivului secundar, coexistent cu cel primar, a fost întâmpinată de către colegii moldoveni ostil. Cât ar fi de paradoxal, printre aceștia se găseau și cei ce întrebunțau acest infinitiv în funcțiile lui necanonizate de gramatici (ca *trebuie de făcut, se poate de făcut, se cuvine de făcut, trebuie de mai făcut* ș. a.), atât în vorbă cât și în lucrările publicate. Ce e drept, acest ultim lucru au încetat să-l mai facă după ce și-au făcut cunoștință cu lucrările noastre pe tema dată, care s-au dovedit a nu le fi pe plac. Dar vreo critică publicată a acestor teze ale noastre nu a apărut, nici atunci, nici, pe cât ne e cunoscut, nici până acum. Critica se reducea la condamnări orale, uneori în expresii destul de tari, ca și în neadmiterea lucrărilor pe această temă în presă (astfel, primele teze despre infinitivul secundar român le-am putut publica la Odesa, și abia după aceea ele au început să apară rar la Chișinău, privite strâmb de somitățile lingvisticii locale).

Totuși, precum am mai spus, nici o critică a tezelor noastre nu a fost publicată, exprimându-se doar oral, iar lipsa argumentelor la esență substituindu-se prin tonul patetic. Dacă lăsăm la o parte afirmațiile în mod evident ridicole (cum că așa se spune doar peste Nistru, cum că scriitorii sovietici moldoveni, ca E. Bucov, G. Meniuc, Andrei și Ana Lupan, citați de noi, nu pot să scrie bine, cum că așa s-ar propaga „independența limbii moldovenești față de română, și altele de felul lor), unele considerații de acest sens, nefiind mai convingătoare în ultima analiză, merită o anumită atenție.

Altfel s-a proclamat, tot pe ton patetic și acuzator, cum că întorsăturile infinitivale cu *de făcut* contravin sistemului limbii române. Deși prin nici un fapt concret acest lucru nu a fost confirmat nici odată, declarațiile produceau un anumit efect sonor (deoarece unora le pare că a spune că ceva se produce nu „în limbă”, ci „în sistemul limbii” e mai convingător). Noi însă am arătat exact contrariul acestor afirmații: întrebunțarea infinitivului primar e defavorizată în unele cazuri tipologic obișnuite (și cunoscute tuturor limbilor vest-romanice și multor alora) de o serie

de omonimii cu alte forme ale verbelor respective, atât în varianta lor conjunctă (ca *face*), cât și în cea liberă (ca *a face*). De aceea românei îi sunt complet necunoscute printre altele propozițiile infinitivale primare interogative și relative în locul cărora apar tot mai des contexte de tipul *Cum de aflat? Când de plecat?* sau *El întrebă cum de scris*. Iată un caz de interdependență sistematică, reală nu imaginară.

Dar un motiv și mai des invocat contra realității și spontaneității infinitivului secundar în românește este aceea cum că răspândirea lui, în special cea din Moldova ultimelor decenii, ar veni, din „rusește”, o explicație facilă, sunând câteodată și a patriotism, dar în realitate ignorând atât legitățile apariției infinitivelor în limbile lumii, cât și particularitățile ființării lor în regiunea Balcanilor. Și dată fiind întrebuințarea tot mai frecventă și tot mai variată a infinitivului secundar în româna din Moldova ultimelor decenii, impresia că totul vine aici „din rusește” pare, la prima vedere nelipsită de temei. Și pentru unele cazuri particulare asta este chiar drept. Așa sunt propozițiile condiționale de tipul *Dacă de făcut ceva, apoi trebuie chiar de pe acum*, tip caracteristic în special limbii ruse, nefăcând parte din sfera infinitivității maxime din limbile lumii – spre deosebire de multe alte cazuri, proprii acestei sfere.

Se ignoră de asemenea acel factor că o limbă, ruptă pe mai multe decenii de aria ei principală, unde e normalizată, începe a se dezvolta mai spontan, nefiind stingherită din partea limbii stăpânitoare pe această parte a ariei sau nu. Această influență poate să catalizeze evoluția, de care vorba, fără să fie însă factorul ei decisiv. Se înțelege, părerea greșită de care vorbim poate crea o iluzie doar în ceea ce privește întrebuințarea infinitivului secundar. Însăși componența lui morfematică, arătând ca „prepoziție + participiu” nu are absolut nici un analog în rusă (ca și în multe alte limbi).

Cât privește „supinul” acesta e bine prezentat deja în româna veche, deși într-un număr relativ redus de cazuri (dacă facem abstracție de înseși practonimele omoparticiale, mai multe atunci decât acum). Cf. funcționarea lui *de făcut* ca gerundiv (de ex. la Varlaam: *Dobitocul de ucis bine-l hrănesc*), deși în aceeași funcție pe lângă *de* apăreau și practonime de alte tipuri formative, ca cele în *-re*, *-tură*, *-eală* ș. a., alegerea lui *făcut* stabilizându-se treptat. De notat și caracterul pur intern al evoluției, gerundivul românesc nefiind deloc continuarea celui latin (a celui în *-ndus*), de altfel nemoștenit de nici o limbă romanică. Ceea ce ne interesează în special în cadrul prezentei cercetări este apariția, deja în româna veche, a lui *de făcut* în calitate de infinitiv identificat în baza schimbărilor caracterului lui *de* și a tipului *făcut* (vezi mai sus).

Astfel, nu odată am adus următoarele exemple din Miron Costin: *nu era altu mijloc numai de mărșu la împărăție sau giuruiră toată avuția sa, numai să-l ierte* („să-i dea voie”) *de venit la Țarigrad* ori din Constantin Cantacuzino Stolnicul (citată după Mateevici): *jalnic și plângueros lucru – spune el – este de văzut atâta micșurare și călcare rodului nostru celui românesc*. În vremea acestor autori asemenea întorsături erau rare, de un tip puțin productiv, dar justa lor valoare ca începuturi ale unei evoluții intense ulterioare se deschide cu mult mai târziu. Primele conjeturi în acest sens s-au făcut deja în 1895 de către K. Sandfeld (-Jensen), care însă nici atunci, nici în 1930 în cunoscuta lui „Linguistique balcanique” n-a făcut discernământ între diferite „valori”, ale „participiului” (cea proprie, cea substantivală

și cea infinitivală. De relevat că nici M. Costin, nici C. Cantacuzino nu au fost influențați de limba și cultura rusă.

Același lucru – caracterul spontan pur intern al evoluției infinitivului secundar în românește se confirmă prin datele românei contemporane din afara Republicii Moldova. Unele inovații de acest fel obișnuite acum pe teritoriul ei le-am întâlnit pentru prima dată în texte din alte regiuni. Așa a fost cu *a începe* + tipul *de făcut*, la G. Sbiera, deci din Bucovina în care nu se vorbea atunci limba rusă. Însoțirea lui *de făcut* infinitival de cliticul *mai* și exponentul obiectival („prunome scurt”) am întâlnit-o pentru prima dată într-o culegere de folclor sucevean din 1959: *La mijlocu codrului/ E potica dorului/ Căii ca de poposit, Cu mândra de te iubit, Viață lungă de trăit*.

Dar tot în afara Republicii Moldova am întâlnit evoluții ale infinitivului secundar încă, pe cât știm, necunoscute în ea. Cf. din folclorul lăpușnean *De trii ori am credințat,/ Vremea-i de ne logodit/ De trii ori am credințat,/ Vremea ni-i de ne luat*, adică distincția diatezei pe lângă *de* încă în poziție prepozițională, alt semn al infinitivării lui *de făcut*, pentru că în română (spre deosebire, de exemplu, de polonă și, mai puțin regulat, de alte limbi slave) numele de acțiune de nici un fel nu disting diatezele. E vorba, deci, de retroacțiunea lui *de făcut* infinitival asupra celui supinal în sens strict. Iar în folclorul din Zarand am fixat cazuri, neîntâlnite de noi încă în Moldova și chiar greu de înțeles aici: cf. analogia lui „accusativus cum infinitivo”, ca în *Ș-un pârâu de apă rece,/ De-ar da Dumnezeu să sece/, Să se vadă sat pe sat./ Și eu pe badea de stat* și a lui „nominativus cum infinitivo”. *De ce beau, de ce mi-i sete,/ Și de scăzut nu se vede*. E vorba de teritorii pe care nu s-a vorbit niciodată limba rusă.

În sfârșit, exemple la „Supin” din „Enciclopedia limbii române” (2001): *Continuă de citit și continuă/ continua/ o să continue de citit*, deci o îmbinare pe care n-am întâlnit-o încă în Moldova (deși e de așteptat).

Nu mai aducem multe alte exemple de același fel, citate și documentate în lucrările noastre pe temă. Ele toate demonstrează realitatea evoluției infinitivului secundar în limba română, proces care prin varietate manifestă unitatea sa.

În acest context istoric și geografic ajungem la limba lui Creangă. Și e de notat că, pe când cei doi cronicari, citați mai sus au putut să fie influențați de limba latină, polonă, italiană, germană sau alta (ceea ce nu e relevant în cazul dat), apoi la Creangă orice influență străină sau chiar una livrescă română e exclusă. Multiplii cercetători ai creației lui sunt unanimi în a constata caracterul pur românesc, anume țărănesc și tocmai moldovenesc, al limbii lui, liberă de orice influență livrescă sau străină. Din partea noastră vom adăuga că cele câteva propoziții compuse de Dlui pentru a introduce în povestire coloritul rusec mărturisesc despre închipuirea lui vagă atât despre rusă cât și despre ucraineană, pe care le încurcă până și în limitele a câteva cuvinte. Astfel, dacă *Pașol na turbinca, ciorti*, ar fi din rusește, ar trebui să sune *Пошел в торбу, чѐрт*, în ucraineană însă ar fi ceva ca *Пішов у торбинку чорт*. Iar *Pașol vidma na turbinca* ar fi respectiv *Пошла ведьма в торбу*, resp. *Пішла відьма в торбинку*. Deci, cu un asemenea grad de familiarizare cu limba rusă nu poți nicidecum să fi influențat de ea.

Tot odată „supinul” în diferitele lui ipostaze e bine prezentat în opera lui Creangă, ceea ce a oglindit abundent prin citate în multiplele gramatici și manuale de

limbă română. Totuși, asta se face nediferențiat, fără să se releve (dar câteodată chiar fără să fie menționate) acele cazuri ale „supinului” în care *de* nu este prepoziție decât în aparență. Proba practică în aceste cazuri este imposibilitatea de a i se substitui „participiului” din tipul „*de* + participiu” un nume de acțiune de vreun alt tip formativ. Cf. de ex., *cum îi mai bine de dormit într-însa*, sau *Cu mine v-ați găsit de jucat*, sau *Măi, da cu asta ți-ai găsit de jucat?*, sau *ba până și clopotele ni le-au oprit de tras cânerii de doftori* (de notat antinomia dintre acest prohibitiv *a opri* și a lui *dezlega* ca „a permite, a da voie” de la M. Costin, vezi mai sus) sau *Pavăl nu le mai putea dovedi de cârpit* ș. a. Dar din mai multe gramatici și manuale lipsește cazul *Ar fi un mare păcat! Omul leneș de-ajutat*, în care infinitivul secundar e subiect, și acela nu pe lângă obișnuitele lui predicative ca *e greu, e ușor, e bine* ș. a., ci ca ceva inovator.

Dar dintr-o scrisoare a lui Creangă ne este cunoscut cazul *c’ aici ar trebui ceva de făcut să putem scăpa de câțiva mâncăi* – cea mai timpurie (1881) fixare a noastră a construcției de tipul *trebuie de făcut*, acum auzit în Moldova la tot pasul. Și dacă la Mateevici acest *trebuie de făcut*, ca și *se poate de făcut*, sunt de acum obișnuite, apoi, deși pot și să imite rusa, asta nu înseamnă că provin tocmai din ea: aici își spune cuvântul analogia internă din sfera infinitivității maxime din limbile lumii.

Așadar, pentru o închipuire justă despre evoluția noului infinitiv dacoromân observabilă sporadic deja la cronicari și cu atât mai intensă cu cât ne apropiem mai mult de zilele noastre, limba lui Creangă este o mărturie prețioasă și de netăgăduit a caracterului pur endogen și popular al acestui fenomen.

Referințe bibliografice

1. Gabinschi M. *Lucrări alese de lingvistică română*. Chișinău. Professional service, 2012.
2. Gabinschi M. *Studii de limba română*. Chișinău, Contrast design, 2017.

FORMAREA CUVINTELOR

SENSUL DERIVAȚIONAL¹

Nicolae RAEVSCNI, dr. hab.

(Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”)

Rezumat: În prima parte, articolul prezintă o sinteză a ideilor vizând sensul derivațional. În continuare, el conține o descriere amplă a sensului derivațional reprezentând o entitate semantică ce apare în vorbire ca rezultat al stabilirii unor raporturi între fragmentul din realitate ce trebuie denumit și acel fragment care este obiect de comparație. Sensul derivațional reflectă cele mai generale trăsături ale fenomenului desemnat, trăsături care se manifestă în cadrul relațiilor dintre motivat și motivant. De asemenea, sunt identificate formulele care permit definirea sensului derivațional pornind de la diverse tipuri de relații stabilite între cele două componente ale derivatului.

Totodată, sunt analizate relațiile existente între sensul derivațional și alte tipuri de semnificații, și anume semnificatul categorial al părților de vorbire, dar și o serie de componente semantice latente, implicite, lipsite de mijloace de expresie la nivelul cuvântului sau al construcțiilor sintactice.

Cuvinte-cheie: sens derivațional, tip derivațional, model derivațional, derivare, derivare lexicală, derivare sintactică, bază onomasiologică, marcă onomasiologică.

În tratarea chestiunii date vom porni de la următoarele teze. Prin termenul derivat se subînțelege o unitate lexicală condiționată de o altă unitate lexicală. Derivatul ia naștere prin aplicarea unei operații formale asupra bazei sale. Legătura între cele două cuvinte este vie. Primul termen e *motivant*, cel de al doilea e *motivată*. După cum se știe, sensul global al cuvântului derivat nu e omogen. În structura lui intră sensul gramatical, accepțiile privind diversele categorii, precum și sensul lexical propriu-zis. În derivat sensul lexical rezultă din legătura sensurilor. În cazul indicat sensul lexical apare organizat potrivit unei scheme formale specifice. Legătura avută în vedere, adică legătura sensurilor în interiorul valorii derivaționale, constă în faptul îmbinării, contopirii a două semnificații categoriale, dintre care o semnificație se concretizează în *baza onomasiologică*, iar alta – în *marca onomasiologică*.

¹ Potrivit acordului de colaborare încheiat între Institutul de Lingvistică al AȘM și Institutul de Lingvistică al Academiei Române la începutul anilor 90 ai secolului trecut, lingviștii de la Chișinău urmau să participe împreună cu lingviștii de la București la elaborarea mai multor lucrări științifice. Printre acestea s-a aflat și *Dicționarul de derivate al limbii române*, lucrare coordonată de doctorul habilitat Nicolae Raevschi.

În varianta sa finală *Dicționarul de derivate* prevedea două studii introductive. Primul studiu era consacrat sensului derivațional, iar cel de al doilea urma să abordeze problema cuiburilor derivaționale (structurarea pe baza unor principii noi a cuvintelor derivate). Studiul intitulat *Sensul derivațional* a ajuns până la noi într-o variantă nedefinitivă. Cu toate lacunele ce le înregistrează, studiul prezintă o certă valoare științifică, fapt care ne-a determinat să-l propunem pentru publicare.

Sensul derivațional indică procedeul ce stă la baza denumirii anumitei entități după raportul entității acesteia față de alt fenomen. De exemplu, în cuvântul *alergător* se reflectă un raport între un obiect și o acțiune, în timp ce în cuvântul *bunătate* avem de a face cu un raport între un obiect și o însușire. Astfel sensul lexical al cuvântului se definește fie ca obiect, fie ca o particularitate obiectualizată.

În prezent e practic unanim acceptată opinia potrivit căreia sensul cuvântului derivat este explicabil prin referința la tema primară corespunzătoare. Aceasta este o interpretare lingvistică. Nu va fi necesar deci să operăm o descriere enciclopedică a entității corespunzătoare. Într-adevăr, derivatul exprimă sensul său prin trimitere la alt cuvânt existent în limbă. Cuvintele *treierătoare*, *vânturătoare* se explică clar prin verbele ce stau la baza lor, deci obiectele în cauză derivă de la acțiunile pe care le implică. Întrucât conștiința noastră distinge unitățile primare și unitățile derivate, secundare, zona semanticii derivaționale trebuie descrisă prin legătura motivat < motivant. Cuvintele nemotivate nu pot fi interpretate în felul arătat. Deosebirea despre care vorbim poate fi ilustrată prin exemplele *tâmplar* – *lemnar*. Termenii citați au același sens. Termenul *tâmplar* însă e nemotivat, explicația sensului sau nu se sprijină pe alt cuvânt. Dimpotrivă, substantivul *lemnar* se definește prin formula „cel ce prelucrează lemnul...”. În perioadele vechi ale limbii cuvântul *tâmplar* era motivat prin numele *tâmplă* „iconostas”, deci tâmplarul era „meșter de iconostase”. În ultimele secole cuvântul *tâmplă* e tot mai puțin cunoscut de vorbitori, de aceea derivatul său *tâmplar* se va demotiva, își va estompa structura sa. Din această comparație se desprinde ideea precum că cuvântul *lemnar* poate fi explicat printr-o definiție tradițională, am putea spune, enciclopedică, dar și printr-o referire la baza sa. Explicația din urmă, după cum am mai subliniat, e lingvistică și își are avantajele sale incontestabile. În felul arătat vom spune că cuvântul *lemnar* are o referință dublă. Pe de o parte, acest cuvânt poate fi explicat prin referire la realitate, la entitatea denumită. Pe de altă parte, definiția lui o vom rezuma prin trimiterea la un alt cuvânt, la substantivul *lemn*. Vedem deci că cuvintele nemotivate atestă o singură referință, referința la lumea extraglotică. Cuvintele motivate se deosebesc radical sub aspectul acesta: ele se referă atât la lumea obiectelor, cât și la universul glotic.

Semantica derivatului constă din două componente principale. În ea se reflectă atât motivantul, cât și formantul. Definiția semanticii derivaționale cuprinde sau reprezintă o perifrază, o nominație descriptivă. Radicalul în motivant și motivat se repetă, dar e necesar să observăm că repetarea indicată este interpretată în dependență de tipul derivațional, de semantica motivantului sau de cea a formantului. Cuvântul *nisipar* nu are o semantică clară atâta timp cât nu cunoaștem entitatea denumită. Căci prin unitatea lexicală notată este denumită o persoană, o unealtă, un pește etc. Chestiunea în discuție e încă nelimpede. În genere însă derivatul exprimă un tip de legătură semantică identic cu cel al enunțului. Însă e de relevat că în derivat unele componente semantice nu-și găsesc exprimare formală, ele sunt doar implicate. În cuvântul *școlar* vom distinge „copilul care învață la școală”, adică *-ar* este echivalent cu ideea de persoană, școală echivalează cu instituția, locul, iar *învață* este presupus, subînțeles de vorbitor. La fel *tractorist*: *-ist* este echivalent cu *persoană*, *tractor* – cu *mașină*, obiect, în timp ce *care conduce*, *lucrează cu* nu are expresie formală, acțiunea aceasta fiind doar presupusă, introdusă de vorbitori. Deci vorbitorii adaugă sau scad, atunci când e nevoie, unele sensuri, unele accepții. Nu rareori derivatul are

sensuri ce nu cadrează cu schema derivării. De pildă, *a buzunări* nu înseamnă a face buzunare sau a confecționa, a coase etc., ci a deposeda de conținutul buzunarelor. Acesta este specificul limbilor (cf. și rus. *rascošelit'* ș.a.). De aici concluzia că deseori derivatul nu poate fi explicat prin simpla referire la motivant, cum se crede îndeobște. Căci simpla relație între două cuvinte cu radical comun nu pune în lumină specificul raportului semantic în cauză. Deci importă aici anume specificul relației. În ultimele decenii s-a arătat că sensul derivațional se definește mai corect prin utilizarea unor definiții. În asemenea definiții trebuie să se indice atât motivantul, cât și specificul legăturii motivantului cu entitatea desemnată. Derivarea este privită ca un domeniu de modelare a nominațiilor derivaționale. Prin derivare se reglementează tipurile de legături între entitățile din universul extralingvistic. Pe baza sensurilor ce se repetă în derivatele structural omogene se pot deduce formulele motivaționale din cadrul tipurilor derivaționale.

Derivatul implică, am notat deja, o formulă nominațională, o definiție. În definiția aceasta motivantul ocupă o poziție sintactică specifică. Cele două componente ale derivatului se disting clar. O parte este legată de motivant. În derivatul *pădurar* segmentul *pădur-e* identic cu radicalul cuvântului *pădure*. După cum se poate observa, segmentul *pădure* trimite la ceea ce este cunoscut vorbitorilor. Partea aceasta transmite derivatului sensul lexical, și trebuie să admitem, într-o formă modificată ceva din sensul categorial. E ceea ce în lingvistica actuală se numește componentul referențial. Fără îndoială, semantica categorială a derivatului depinde și ea într-o anumită măsură de semantica motivantului.

Sursa aceasta a derivatului este transformată prin cel de al doilea component al derivatului, prin formant. Deci sensul derivațional atestă în structura sa doi componenți principali, e un sens neelementar. Spre deosebire de cuvintele nemotivate (simple), al căror sens lexical e unitar, e elementar, holistic, sensul derivațional este constituit din două sau mai multe părți, fiecare dintre ele având exponent formal.

După obiectele denumite derivatele se aseamănă cu cuvintele simple. La fel după funcții. Însă derivatele ocupă un loc aparte prin modul cum reflectă realitatea. Ele au o semantică neintegrativă, formată din două componente. Sub raportul acesta derivatele se apropie de structurile sintactice, sunt izomorfe structurilor sintactice. Derivatele redau prin structura lor o legătură, dar o legătură intralexicală. O atare relație exprimă și structurile sintactice, numai că aici relația e interlexicală. Propoziția și sintagma lexicală externă prezintă sensul exprimat în formă disociată, compusă. Derivatul redă conținutul la fel – disociat, nonholistic, iar manifestarea dezmembrării acesteia este opoziția între baza onomasiologică și marca onomasiologică. Semantica derivatelor se prezintă ca o funcție compusă a semanticii elementelor lor componente și a raporturilor lor gramaticale.

Formarea semanticii derivatelor

- a) Alegerea mărcii motivaționale pentru denumirea nouă, alegerea unei structuri adecvate și a unui formant corespunzător, includerea derivatului într-un anumit tip, toate aceste aspecte ale activității nominaționale se reflectă în sfera derivării într-un mod specific. Procesul derivării vădește următoarele caracteristici: derivatul se sprijină pe un cuvânt cunoscut;

- b) derivatul apare, se prezintă ca un cuvânt, ca o unitate lexicală;
- c) în structura derivatului totdeauna vom găsi un segment care e comun, care există și în motivant;
- d) repetabilitatea poate lua mai multe forme: *lemn-ar*, *C.F.R.* etc.;
- e) derivatele se deosebesc de derivatele semantice, întrucât în cazul lor avem de a face cu semne bilaterale, nu cu esențe de natură semantică, unilaterală;
- f) derivarea urmează procedeele derivaționale care sunt utilizate potrivit necesităților onomasiologice.

Există mai multe clasificări ale derivatelor. Se vorbește despre derivate prin *analogie*, prin *corelație*, prin *definiție*. Dar între aceste tipuri nu vedem deosebiri principiale.

La originea derivatelor se află compunerea. Juxtapunerea sau parataxa treptat evoluează astfel, încât unul sau ambele părți își schimbă statutul. Este calea apariției morfemelor, a sufixelor, prefixelor etc. Un exemplu concludent e cel al nașterii sufixului adverbial *-mente* în limbile romanice occidentale. Tema derivării și a sintaxei rămâne încă în multe privințe necercetată. Procesul derivațional pe baze sintactice are loc în cazurile când vorbitorul, până a denumi o anumită entitate, delimitează unele caracteristici ale ei, comparând-o cu ceea ce cunoaște el din experiența anterioară. Noua denumire este formulată ca un cuvânt ce se bazează pe alt cuvânt cunoscut. Entitatea ce urmează a fi desemnată ia ființă prin colaționare, prin asemănare. Se admite că multe cuvinte reprezintă condensări ale unor forme sintactice, ale unor structuri sintactice. Deci semnul-comunicare devine semn-denumire. În metamorfoza aceasta sensul inițial rămâne fără schimbări de fond.

În derivarea pe baze sintactice cuvântul nou e motivat nu printr-un alt cuvânt, ci printr-o judecată, printr-o propoziție. În atare situație motivantul nemijlocit ocupă numai o parte din judecată. Deci cuvântul derivat are la temelie, în plan semantic, o întregă construcție, dar formal în structura nouă se include numai un segment al formulei motivante. În felul arătat se stabilește seria de cuvinte derivate ce se creează de la structuri mai întinse decât o unitate lexicală. Derivatul cumulează nu numai sensul termenului motivant propriu-zis, ci și sensul anturajului său.

Procedeul de analiză indicat ne lămurește fenomenul polarizării semantice la cuvintele de tipul *a închiria* – „a da în chirie” și „a lua în chirie”; *a arenda* – „a da în arendă” și „a lua în arendă”; *minune* – „frumusețe” (în limba literară) și *ninuni* – „urâțenie” (în graiul viu, dialectal) etc. În cazul *a închiria* motivantul e fie construcția „a da în chirie”, fie construcția „a lua în chirie”. Când se formează derivatul, în structura sa semantică se cuprinde atât sensul (1), cât și sensul (2), dar din planul expresiei rămâne numai *chirie*. De aici și așa-zisul fenomen al enantiosemiei neexplicat până astăzi.

O parte din sensul motivantului extern e în afara limitelor bazei motivante formale concrete. Dacă derivatele ar include semantica unui număr de enunțuri concrete, statutul lor în structura limbii ar fi cu totul altul, am avea în asemenea cazuri unități convenționale, nedeterminate, indeterminabile. Create ca nominații noi, derivatele pe baze sintactice încetează de a mai fi simple dublete ale enunțurilor lor motivatoare. Ele evoluează independent, își croiesc un făgaș propriu. Până la urmă construcțiile sintactice motivante se vor separa net de motivatele lor. Există și nu sunt puține situațiile când legătura dintre cele două tipuri de structuri practic nu

diferă. Nu apare fenomenul lexicalizării. Dacă ne vom orienta numai după derivarea analogică și corelațională, cauza lexicalizării derivatului va rămâne necunoscută. Nu ne vom da seama nici de faptul unor sensuri argumentate în derivat. Din cele expuse mai sus se desprinde concluzia că primul proces derivațional – prin analogie – este asigurat de cunoașterea seriei derivaționale, al doilea – de cunoașterea corelațiilor derivaționale, iar cel de al treilea – de cunoașterea modelului de tranziție de la judecata despre obiect la denumirea sa. Caracterul motivației în fiecare caz e altul. În cazul (1) și (2) avem de a face cu un nivel, nivelul lexematic, în cazul al treilea e vorba despre nivelul sintactic. De fapt procesele nivelului al treilea leagă sintaxa cu morfologia, construcția din cadrul sintagmatic se transformă într-un univert, într-o singură unitate nominativă. Structurile sintactice inițiale cu timpul devin modele derivaționale propriu-zise, formule generalizatoare pe baza cărora enunțurile despre obiect se transformă în nominații:

- 1) copilul care învață la școală > *școl-ar*
- 2) tânărul care își satisface serviciul militar la cavalerie > *cavaler-ist*
- 3) persoana ce merge în frunte > *frunt-aș*

Modelele derivaționale pot fi tratate ca transformări sau căi de transformare a judecăților despre obiecte în denumiri ale lor.

În cele trei tipuri de derivare semantică derivatului reflectă sursa sa în mod diferit. În primele două cazuri modelul inițial se repetă într-o formă simplă, diferența dintre derivat și derivant e ușor previzibilă. Cf. *căsuță* < *casă*, *neastâmpărat* < *astâmpărat*. În cazul al treilea avem un mecanism de transformare foarte complicat. Nu putem tăgădui că în toate procesele avute în vedere – derivare prin analogie, corelațională, pe baze sintactice – rolul principal îl joacă analogia. Numai că în cazul al treilea avem de a face cu o definiție.

Analiza semantică a derivatelor

Mecanismul derivării prin analogie și prin corelație presupune o schemă comună sau foarte asemănătoare. Și într-un caz, și în altul se reproduce sensul unui model lexical sau o corelație dintre cuvinte cu radical comun. În cazul derivării pe baze sintactice are loc o recodificare a unor unități de nivele diferite. Mecanismul primelor două tipuri de procese are la temelie sa asociația. Or, psihologii au demonstrat că asociația reflectă legăturile între entități prin contiguitate în spațiu și timp, relațiile prin asemănare și deosebire și, în fine, raporturile de cauză și efect. Căci în mintea noastră obiectele și fenomenele sunt memorizate nu izolat, ci în legătură unele cu altele.

Mecanismul derivării pe baze definiționale e mai complicat. În cazul acesta avem operații logice, raționamente de alt nivel. Structurile sintactice se confruntă și pun început unei nominații, judecata desfășurată se transformă într-un cuvânt aparte.

Cele trei scheme de stabilire a legăturii derivatului cu motivantul se reflectă în mod diferit în derivat. În cazul analogiei derivatul reține modelul, sensul modelului, nou în el e materialul lexical; în cazul derivării corelaționale derivatul atestă o structură adițională: derivatul păstrează, reia, conservă complet sensul lexical. La el se mai adăunează sensul formantului. Cf. rus. *зофтан-уада*. În sfârșit, derivarea prin criterii sintactice presupune un adaos cu totul nou. Un cuvânt ca *rotaș* are un

motivant întins – calul care trage lângă roți. Derivatul preia din această structură, din această definiție numai un segment – *roată* – la care se va atașa formantul *-aș*. Celelalte componente ale motivantului nu-și găsesc reflectare în derivat. Alt exemplu: *atomist* – persoană care se ocupă cu cercetarea științifică a atomului. Deci planul conținutului va fi preluat integral de derivat, în timp ce din planul expresiei va fi preluat numai cuvântul *atom*. Se va adăuga morfemul *-ist*.

Examinarea unor fapte de acest fel ne conduce spre încheierea precum că metoda de analiză a derivării analogice și a celei corelaționale nu poate fi întru totul identică cu analiza derivării bazate pe definiție, pe criterii sintactice. În primele două tipuri de derivare pe cercetător îl interesează chestiunea sensului nou al derivatului, operația formală ce are loc în cazul dat, deci problema sensului mijloacelor de derivare. În ceea ce privește derivarea definițională, importă regulile de conservare, în semantica modelului, a particularităților de conținut ce se conțin în judecata primară, deci în semantica propozițională. Se are în vedere în special accepțiunile adiționale care nu au segment formal în derivat. Dacă vom efectua o simplă comparație între *fruntaș* și *frunte*, rezultatul nu va fi cel așteptat, întrucât nu vor fi puse în relief toate elementele motivantului. Căci motivantul este aici nu pur și simplu *frunte*, ci *cel ce merge în frunte*. În derivat însă se va reflecta numai planul conținutului motivantului. Din planul expresiei va fi preluat numai un component – *frunte*. Dacă cercetătorul urmărește doar scopul de a identifica mijloacele regulate de formare a cuvintelor, el se va mulțumi cu constatările în spirit tradiționalist. Dacă ne interesează structura derivațională a cuvântului la un nivel mai înalt de abstracție, dacă cercetăm calea parcursă de motivant până la transformarea sa în derivat, metoda de analiză va fi alta.

A. N. Tihonov a stabilit că numeroasele cazuri de corelații semantice ale derivatelor cu motivantele lor pot fi reduse la câteva tipuri de bază: derivatul e legat de motivant numai prin unele din sensurile sale (Tihonov, 1974, p. 13). Teza dată poate fi ilustrată printr-un derivat ca, de exemplu, *codană*. Substantivul citat nu e format de la *coadă* luat în ansamblu, ci doar de la varianta sa lexico-semantică „părul unei fete”. În unele cazuri derivatul reia sensul motivantului integral. Cf. *căsuță*, *cofiță*.

Analiza aceasta e corectă și are multe plusuri, dar lasă fără explicație derivatele în al căror sens constatăm accepții fără acoperire formală, ca să zicem așa. Deci metoda examinării cuplurilor derivaționale trebuie aplicată și în continuare, căci rezultatele ei sunt concludente. Anume datorită acestei metode de analiză, astăzi suntem în stare să descriem componentele morfematice ale derivatului, semantica cuvintelor motivate. Pe această bază se analizează și relațiile derivaționale în cadrul cuiburilor, fiind definită semnificația derivațională etc. (Tihonov, 1971). E o metodă necesară, dar insuficientă. Nu în toate cazurile pot fi comparate elementele cuplurilor. E nevoie de a dezvălui modul cum are loc actul derivațional.

Pentru derivat este important să constatăm mutația semantică. Compararea dintre cei doi membri ai cuplului deseori nu este eficientă. Planta denumită *albăstriță* nu e pur și simplu „plantă cu flori albastre”, fiindcă o atare culoare este specifică mai multor plante. La fel nu e suficient să explicăm *negrușcă* prin formula *plantă cu semințe negre*, întrucât semințe negre fac și numeroase alte plante. Nu vom vorbi despre o coincidență completă, absolută între derivat și perifraza sa motivantă, explicativă. Fiecare regulă derivațională trebuie să fixeze elementul nou adus de

derivat. Evident, între motivat și motivant poate exista o anumită diferență, diferență care deseori nu e ușor de depistat. E nevoie să ținem seamă de nivelele la care se află cele două secvențe. Când urmărim raportul între derivat și motivant, e necesar să avem în vedere că motivantul poate să difere de derivat nu numai pur și simplu semantic, ci și în ceea ce privește nivelul structural.

Ieșirea din cadrul cuvântului atunci când comparăm derivatul cu motivantul său lărgeste sensibil limitele analizei derivaționale. În lingvistica actuală nu s-a ajuns încă la o viziune comună referitor la modul cum se creează derivatul. Există opinia potrivit căreia toate derivatele sunt formate sintactic. Unii savanți cred că sinonimia dintre derivate și perifrazele lor nu ar fi legate de fenomenul derivării, că ar fi vorba aici de unități sinonimice care pur și simplu coexistă, care există paralel. Cele trei tipuri de derivare – derivare analogică, corelativă și definițională – reprezintă o probă că aceste puncte de vedere extreme – sunt anevoios de acceptat. Teoria conform căreia derivatele ar fi propoziții reduse nu poate fi reținută întrucât în atare caz prin derivare nu s-ar urmări completarea vocabularului cu unități lexicale noi, ci cu totul altceva. Hans Marchand a formulat teza potrivit căreia cuvintele compuse, derivatele afixale și cele prefixale – toate aceste unități constituite morfologic – reprezintă propoziții reduse, comprimate în formă de substantiv, adjectiv sau verb și ca atare sunt explicabile pe baza unor propoziții complete (Marchand, 1966a, p. 117). În mai multe lucrări teza dată a fost contestată. A fost emisă teza contrarie în concordanță cu care formarea derivatelor are loc prin aplicarea unor reguli ce diferă radical de regulile obișnuite transformaționale. S-a demonstrat că formarea derivatului nu este identică cu modul cum ia naștere o formă gramaticală (cf. *eu adun, tu aduni, el adună...*) în care sensul lexical este identic cu cel al părții de vorbire. Dar derivarea nici nu e ceva haotic, cum admit unii autori. Dacă regulile derivării ar fi cu totul haotice, dacă asemenea reguli ar privi doar cuvinte izolate, derivarea ar ține de lexicologie. Or, după cum arată cercetările, în domeniul derivării regulile sunt destul de stricte, domeniul acesta având un centru cu o organizare ce se aseamănă cu morfologia propriu-zisă. Teoria derivării, într-adevăr, e mai puțin sistemică, dar acest spațiu își găsește explicația sa.

Cercetătorii derivării caută un răspuns adecvat la întrebarea următoare: cum trebuie explicată legătura între unitățile cu radical comun, cum trebuie privită determinarea unei unități de către altă unitate. Teoria motivației vine cu unele deslușiri în sensul dat. Aici e necesar să expunem tezele lui I. S. Uluhanov (Uluhanov, 1974a; Uluhanov, 1974b; Uluhanov, 1977; Uluhanov, 1992).

Sub raport onomasiologic problema aceasta apare într-o altă formă. În cazul dat trebuie să răspundem la întrebarea referitoare la motivant: ce cuvânt vom utiliza pentru a crea denumirea nouă și ce operație formală trebuie efectuată în asemenea situație.

Între derivate și formulele lor definiționale există o anumită identitate, în unele cazuri unitățile acestea se pot substitui. Între aceste entități lingvistice există o diferență: primele sunt cuvinte, secundele sunt structuri sintactice, țin de alt nivel. Până în prezent examinarea problemei date nu a constituit încă un obiect aparte de studiu.

Deci ce se întâmplă cu motivantul atunci când acesta parcurge procesul de metamorfoză, când este transformat în cuprinsul derivatului. Metoda de lucru în cazul acesta este compararea derivatului cu definiția sa. În definiție se include în mod

obligatoriu identificatorul ce arată clasa substantivelor (deci raportul gen-specie), clasa adjectivelor, clasa verbelor și, respectiv, subclasele.

Colaționând derivatul cu descrierea lui detaliată printr-o anumită formulă definițională, vom putea formula unele concluzii noi referitoare la structura semantică a derivatului. E o structură ce păstrează informația primară despre referent într-o formă comprimată, redusă și implicită, e o structură ce integrează sensurile care erau atribuite entității denumite în momentul creării sale. Un loc aparte în interpretarea aceasta revine sensurilor latente, modelării lor.

Crearea derivatului are loc prin trecerea de la unitățile de sens date la obiectivarea lor treptată prin anumite unități lingvistice și apoi prin „montarea” sensurilor dispărute în unități ierarhic organizate. Definiția este luată în accepția sa cea mai ordinară, naturală, ca o judecată a vorbitorului despre entitatea denumită. În unele cazuri elementele definiției continuă să circule alături de definiția propriuzisă ca un fel de sinonim. Astfel, deși suma sensurilor „persoană care se ocupă cu studierea științelor naturale” este demult organizată și comprimată în termenul *naturalist*, definiția dată nu a ieșit din circulație, oricine poate să o folosească în vorbire. Definiția este incomodă, dar poate fi utilizată alături de derivat. Este vorba despre situații speciale, căci, de regulă, vorbitorul manifestă tendința de a face economie de efort și înlocuiește definiția prin derivatul ei corespunzător. Derivatul se creează doar în cazurile, când definiția e frecvent folosită într-o formă standard sau aproape standard, când judecata despre entitatea denumită nu diferă esențial de la un individ la altul. Sursă a derivării definiția devine doar în situațiile când colectivitatea respectivă are o concepție identică despre entitatea dată. Pentru crearea derivatului trebuie să existe un fel de comandă socială, trebuie ca entitatea respectivă să prezinte un anumit interes pentru vorbitori.

- 1) Elementele definiției nu se reflectă la fel în derivat. Se disting în asemenea situații două cazuri principicomponentele definiției au corespondente formale în derivat: *casă mică* > *căs-ută*, *a deveni cărunț* > *a în-cărunț-i*;
- 2) unele componente ale definiției nu au corespondente formale în derivate: persoană [ce participă] la un complot > *complot-ist*, persoană [care lucrează] cu tractorul > *tractor-ist*, tânăr [care învață] la liceu > *lice-an*.

În cazul doi se disting două varietăți, subdiviziuni posibile. 1) Sensul nu este exprimat, dar este presupus: [*film*] *serial* > *serial*. Aici avem fenomenul lexicalizării, conversiunii prin elipsă, putem spune. Tot aici e și cazul *tractorist*: persoană ce are legătură cu tractorul / ce lucrează cu tractorul. Formula mai generală e persoană ce are legătură cu tractorul. În limba obișnuită se înțelege persoană ce lucrează, ce conduce tractorul. Segmentele *ce are legătură*, *ce lucrează*, *ce conduce* au expresie implicită în derivat. Aceste sensuri nu sunt exprimate formal. În situațiile de acest fel sensul este pronosticat.

Există și contexte când modelul nu presupune un sens concret al derivatului. Formația *florar* înseamnă fie persoană, fie „luna mai”; formația *lemnar* înseamnă fie „persoană”, fie „daltă”, fie „trunchi” etc. În asemenea cazuri unii autori utilizează termenul frazeologizare. De fapt, un atare fel de a concepe problema privește situația ascultătorului. Cel care formează cuvântul, evident, are o intenție clară, pentru el nu există ambiguitate. Despre frazeologisme se vorbește atunci când sensul derivațional diferă mult de componentele lui

luate independent. Faptul că sensul nu este exprimat caracterizează modelul în integralitatea sa, augmentarea de sens e considerată lexicalizare. Sensul neexprimat se restabilește ușor. El există implicit în model, se subînțelege. În derivatele *lemnar*, *cizmar*, *pădurar* etc. acțiunile agenților nu au expresie formală, dar ele se subînțeleg clar:

cizmar – persoana [care confecționează] cizme;

pădurar – persoană [care păzește] pădurea etc.

Sensul cuvântului primar, entitatea denumită, asigură înțelegerea corectă a derivatului, asigură înțelegerea acestor sensuri neexprimate, asigură posibilitatea de a comprima planul semantic și cel formal, determină compresiunea semantică. La derivate frazeologice sensul general nu poate fi pronosticat după părțile sale componente. Sensul neexprimat formal în cazul acesta nu poate fi pronosticat, fiindcă aici avem de a face cu o transformare calitativă a bazei motivante. În cuvântul *pietrar* avem o referință la obiect, însă nu la un obiect concret, căci *pietrar* înseamnă persoană, „pește” și „pasăre”. Exemple de felul celor discutate demonstrează faptul că în multe cazuri definiția ne ajută să înțelegem neomogenitatea structurii semantice a derivatului, să ne dăm seama de faptul că organizarea formală a derivatului deseori nu are corespondență univocă în planul semantic. Modul în care vorbitorul identifică sensurile fără corespondența formală e o problemă aparte. În procesul derivării sensurile noi apar pe baza sensurilor existente. Se pune problema de a stabili care sensuri ale sursei motivante se mențin în derivate; care sensuri se înlătură, se suprimă și pot fi neglijate fără dereglarea comunicării; care sensuri sunt noi. Răspunsul posibil la ultima întrebare ar fi următorul. În unele cazuri la derivare avem de a face cu sumarea semnelor și cu nașterea sensurilor după principiul adițional.

În alte cazuri derivarea se caracterizează printr-un salt calitativ, prin faptul că sensurile componentelor se îmbină și dau o rezultată cu totul nouă. Teza dată este cunoscută în lingvistică. Sumarea a două sensuri are drept rezultat nu ceva compus, ci o unitate integrală. Teza potrivit căreia cuvântul nu prezintă o sumare a părților sale și că sub aspectul indicat el este izomorf altor unități lingvistice, se extinde, desigur, și asupra derivatelor. Procesul de apariție a unor sensuri noi și de frazeologizare a unor unități se observă cu o deosebită claritate. Vom examina mai îndeaproape derivatele cu structuri diferite și tipurile de sensuri ale derivatelor față de construcțiile sintactice.

În limbă unele cuvinte derivate au o motivare simplă, în ele sensul e o sumă a componentelor. Numeroase sunt însă și derivatele mai complicate în care bazele motivante reprezintă structuri sintactice întinse, sunt definiții, judecăți despre entitatea desemnată, sunt întregi propoziții care în derivat iau forme radical transformate. Procesul de univerbație, de contragere a construcției motivante într-un singur cuvânt, procesul de prefacere a semnului-comunicare în semn-nominație constituie o parte importantă din activitatea nominală a vorbitorilor la nivelul cuvântului, la nivel lexematic. Obiectivul unui atare proces constă în menținerea experienței vechi și în legarea acestei experiențe cu o entitate nouă. Compararea structurii derivatului cu definiția sa ne ajută într-o anumită măsură să restabilim actele nominaționale. Acestor acte le precedă activitatea semiconștientă a minții noastre de observare, de analiză a entităților ce urmează a fi desemnate, activitatea de gândire în vederea formulării unei

judecăți adecvate despre trăsăturile deosebitoare și despre clasa, despre categoria la care trebuie raportată entitatea dată. Putem considera că derivatul fixează și obiectivează într-o formă lingvistică specifică o judecată despre entitatea denumită, judecată care, după ce actul derivațional a fost încheiat, rămâne în limbă sub formă de sens individual legat anume de cuvântul dat.

Stabilind tipurile corelațiilor semantice între derivate și motivante în sens larg, noi, urmând procedura descrisă, evidențiem în primul rând corespondențele regulate între propozițiile primare, elementele structurii morfologice rezultative și sensurile sale. O atare analiză ne conduce spre regulile de transformare a unităților unui nivel în unități de alt nivel, spre regulile de recodificare a structurilor sintactice în unități lexematice. Asemenea reguli constituie baza derivării.

Determinând tipurile de corelații, efectuând generalizările respective, se poate deduce care sens trebuie considerat derivațional. Studiarea sensurilor diferite ale unităților nominative ce țin de același denotat are o însemnătate mare pentru relevarea semanticii acestor derivate, precum și pentru identificarea unui nou tip de sens lingvistic.

Acest mod de a aborda problema ne pune în lumină „secretul principal” al derivatului, capacitatea derivatului de a exprima sensuri naturale subînțelese, capacitatea sa de a reda într-o formă succintă de tip modelat un sens structurat și organizat într-un mod special. Sensul derivațional este baza de la care pornesc alte accepții ale cuvântului. Sensul derivațional se evidențiază prin colaționarea derivatului cu definiția sa. Vom examina în continuare unitățile despre care vorbim.

Căi de determinare a sensului derivațional

Definițiile formulate pentru explicarea unor derivate, de regulă, sunt echivalente derivatelor respective numai la un anumit nivel de abstracție. În limba obișnuită nu se poate pune semnul egalității între cele două tipuri de semne. E necesar deci să avem în vedere faptul că între derivat și formula sa definițională identitatea e în mare măsură convențională. Însă o astfel de identitate este importantă pentru analiza lingvistică. Se cuvine să arătăm nu numai ce apropie cele două tipuri de fenomene, ci și ce le îndepărtează.

Să vedem deci ce caracterizează legăturile unităților asociate prin raporturi derivaționale, ce caracterizează conexiunea între sursa derivației și rezultatul ei. În literatura lingvistică mai veche problema aceasta lua forma discuției privind deosebirea dintre cuvintele compuse și formațiile derivaționale afixale. Vom relua unele aspecte ale problematicii în cauză.

După cum se admite în genere, caracteristica principală a compusului față de sintagma corespunzătoare constă în faptul că la compus legăturile sintactice dintre părți sunt suprimate, iar exponenții acestor legături sunt neutralizați. Prof. Eugeniu Coșeriu a ilustrat schimbarea dată prin compusul german *Papierkorb* „coș pentru gunoi” care are ca echivalente sintactice sintagmele *Korb für Papier*, *Korb aus Papier* și *Korb mit Papier* – coș pentru hârtii, coș din hârtie și coș cu hârtie (Coșeriu, 1977, p. 50-51). Formația sintactică e precisă și univocă, compusul e nedeterminat în sensul său. Însă compusul, deși pierde în ceea ce privește precizia,

câștigă prin accepția sa generalizatoare care acoperă un spațiu semantic mai larg. Compusul anulează legătura concretă dintre cuvinte, în schimb afirmă o relație abstractă, relația ca atare. Practic compusul *Papierkorb* poate varia în text, poate avea oricare dintre accepțiile sintagmelor menționate, dar în dicționar sensul său va fi „coș pentru hârtii”. Deci motivația primară va fixa relația exprimată prin prepoziția *für* „pentru”. Astfel încât la formarea compusului pe baze sintactice, parataxa a doi componenți autonomi devine un mijloc neconcretizat de relevare a legăturii dintre ei. Substituirea sintagmei cu un compus creează mari posibilități de expresie. Uneori întregi propoziții se substantivizează sau se adjectivează. Cf. *un du-te-vino, un papă-lapte*. După cum arată E. Benveniste, transformarea aceasta, din punct de vedere formal și sintactic, se caracterizează prin faptul că predicția trece într-o stare latentă (Benveniste, 1965, p. 133; Benveniste, 1974, p. 255). Aceste predicate latente sunt marcate doar prin însuși modelul derivațional, prin faptul cum e constituit modelul. Specificul morfologic al temelor contează mult. În engleză două teme – una de adjectiv și alta de substantiv la care se atașează sufixul *-ed* exprimă apartenența: *blue-ey-ed* „cu ochi albaștri”. Dacă cele două teme sunt de substantiv și verb, sensul compusului va fi altul – instrumental: *sun-burned* „ars de soare”. Legăturile pe care le atestă sursele motivaționale sunt exprimate la fel prin parataxa temelor autosemantice. În ambele cazuri avem formantul *-ed*. Ceea ce înseamnă că deosebirea dintre cei doi termeni trebuie explicată prin temele autonome, adică prin opoziția temelor de tip diferit, într-un caz avem tema substantiv + adjectiv, în altul – substantiv + verb. Exemplele de felul acesta demonstrează că deosebirea dintre structurile morfologice își are semnificația sa, că sensul compusului va putea fi descris corect, numai dacă se va ține seama de structura morfologică a temelor, de clasele temelor.

Compusul totdeauna are la bază o legătură dintre entitățile nominalizate. Deci legătura e între obiecte și această legătură este descrisă lingvistic. Desigur e necesar să avem în vedere legătura naturală dintre esențe, dintre entități.

Nominația printr-o structură sintactică, predicativă este concretă, este actualizată. Compusul corespunzător fixează în alt mod situația extraglotică respectivă, în cazul acesta nominația e o fixare a existenței acestei relații între obiectele denumite, fără a se presupune actualizarea legăturii în cauză, fără predicativitate. Identificarea relației dintre entități în asemenea cazuri e în dependență de experiența vorbitorului, de performanțele lui lingvistice. Vorbitorul va identifica legătura respectivă, dacă va cunoaște imaginea modelului, imagine reflectată de o anumită structură morfologică.

În structura sintactică inițială predicția este exprimată clar, este actualizată. În cuvântul compus predicția este într-un fel anulată, ea devine latentă, ascunsă. Dar și într-un caz, și în altul avem un element comun, întrucât tema verbală se repetă. Cf. rus. *он пасет свиней – свинопас*. Aici tema verbului *пас-* se repetă. La fel *он чистит трубы – трубочист*. Și în cazul acesta tema verbului se repetă. În limba română literară paralelisme de acest fel nu se întâlnesc. Un caz din graiurile transnistrene ar fi semnificativ. Cf. [*cu el...*] *legăm gâtul – gâtlegău*. Tema verbului e comună – *leg-*. De observat că gâtul în primul caz ocupă locul complementului direct. În cazul compusului *gât-* e plasat pe primul loc. Aceasta e regula compuselor. Cuvântul dat e conceput ca modifier, ca o caracteristică a acțiunii.

Elementele compusului sunt corelate cu entitățile extraglotice. Vorbitorul înțelege ce înseamnă, de exemplu, *газоход*. Aici pot fi cel mult două posibilități: 1) ход для газа sau 2) передвижение при помощи газа. Luat izolat, cuvântul rus este înțeles, fie prin analogie cu *пароход*, fie prin analogie cu *дымоход*. Exemplele acestea, comentate în literatura lingvistică, arată că între compus și entitatea denumită există o legătură specifică, vorbitorul înțelege compusul prin raportare la referentul respectiv. În caz contrar, cuvântul compus ar fi susceptibil de mai multe interpretări.

Gradul de motivare a cuvintelor compuse de un atare gen este foarte înalt. Aici practic totul e clar. Și aceasta se explică prin faptul că predicatul construcției primare motivante este limpede. Ceea ce înseamnă că rolul predicatului este de mare importanță în situațiile date, predicatul pune în lumină legătura dintre entități, predicatul e corelatul bazei onomasiologice, predicatul este elementul principal al judecății etc. În compusele de tipul *газоход*, *дымоход*, *пароход* predicatul construcțiilor motivante va determina deci gradul de motivare. Baza onomasiologică este segmentul *-ход*, iar marca onomasiologică segmentul *газ*, *дым-*, *пар-*. Între [*отверстие*, *через которую*] *проходит дым* și *дымоход* există deosebiri mari, dar și asemănări. În compus predicatul nu dispare definitiv, ci e latent, „ascuns”. Vom vedea că în alte situații predicatul nu e prezent nici în formă latentă. În compuse cu predicat latent clar este exprimată atât prima, cât și cea de a doua parte a compusului.

În compusele nominale găsește o exprimare limpede în special marca primului membru. Tipul de legătură între părți e estompat. Nu putem ști ce e aici; coordonare sau subordonare. Exemplele discutate mult sunt *ка́не-луп*, *блюдолиз* și *лизоблю́д*.

Din cele expuse reiese că compusele de diverse tipuri se modelează ca structuri semantice prin care obiectul este prezentat printr-o nominație disociată, dezintegrată, dezmembrată. Compusele indică explicit clasa obiectelor și marca acestei clase în mod separat, dar indicarea caracterului corelației dintre baza onomasiologică și marca onomasiologică poate să nu fie exprimată în mod expres.

Schema construcției compuselor se dovedește a fi denumirea a două mărimi între care, grație juxtapunerii lor nemijlocite, așezării lor una lângă alta, se postulează prezența unei anumite legături. Nu e într-un tot clar în ce mod trebuie să aibă loc atribuirea acestei însușiri obiectului. Doar la compusele cu component verbal caracterul acestei legături se pretează unei descrieri clare. Sensul derivațional în cazurile acestea poate fi dezvăluit prin analiza schemelor despre care este vorba.

Distincția compusului de judecata sa motivantă (de definiția sa semantică) constă în primul rând într-un alt mod de reflectare a predicției și în transformarea predicției actuale în predicție latentă. Dacă, în pofida acestui fapt evident, compusul poate reda aceeași informație ca și structura sintagmatică, sintactică, aceasta înseamnă numai una: imaginea semantică a modelului cuprinde modul de atribuire a mărcii onomasiologice purtătorului său și poziția mărcii și a obiectului respectiv. În engleză locul prim în compus e cel al mărcii onomasiologice, iar locul secund e cel al bazei onomasiologice.

Schema aceasta determină sensul unor compuse. Compusele *school-grammar* și *grammar-school*, *iron-steel* și *steel-iron*, *dring-water* și *water-dring* au sensuri diferite. Felurile de reflectare a predicăției determină sensurile diferite ale compuselor și ale motivantelor lor definiționale. În structurile sintactice motivante cuvintele au forme gramaticale clare în conformitate cu regulile morfologice ale limbii date. În compuse mărcile gramaticale ale raporturilor sintactice sunt suprimate. Uneori se înlătură și morfeme semnificative.

Cercetările privind semantica generativă din ultimele decenii au arătat că organizarea semantică interioară a cuvintelor în principiu este identică celei ale construcțiilor sintactice sinonime lor. Însă în întregul sinonimic toate sensurile sunt exprimate explicit, relațiile lor față de alte sensuri sunt redade prin forme speciale. În compus organizarea internă se bazează pe componente semantice latente. Vorbitorul înțelege aceste componente în virtutea faptului că are o idee clară despre entitatea nominalizată. Pe de altă parte, vorbitorul este familiarizat cu modelele respective existente în limbă. Cunoașterea sensului general al modelului este coroborată de informația pe care o are vorbitorul privind entitățile extraglotice și structura limbii. *Lemnele se fură din pădure*. Acest fapt este bine știut de oricine. Deci germ. *Holzdiebstahl*, deși nu conține cuvântul *Wald*, în explicația sa desfășurată ne va întâmpina un atare lexem: *Diebstahl von Holz aus dem Wald* „furtul lemnului din pădure”. În construcția sintactică sinonimică compusului vom avea deci un element cu expresie evidentă care în compus este implicită.

Concluzia ce se desprinde din cele relevate mai sus e că cuvintele compuse, pe de o parte, sunt purtătoare ale unor sensuri latente, pe de altă parte, aceste sensuri latente, ghicite de vorbitor, sunt legate nemijlocit de structura morfologică a compuselor, de schema semantică a organizării lor. Semele latente pot fi ghicite, întrucât ele constituie o parte inseparabilă a modelelor.

În cuvintele *tractorist*, *violoncelist* schema semantică a derivatului are ca suport denumirea agentului acțiunii având exponent sufixul *-ist* și a obiectului acțiunii prin tema motivantă. Latentă aici e direcția acțiunii și caracterul ei concret (Șirșov, 1979, p. 109-122). În linii mari, sensul modelului poate fi prezentat ca: „cel ce efectuează o anumită acțiune asupra sau cu ajutorul...”. O atare descriere e prea generală, ea poate fi concretizată într-un fel sau altul. Explicația unor asemenea exemple ne conduce spre evidențierea sensului derivațional ca un sens legat într-un anumit fel de înțelegerea și depistarea componentelor latente ale modelului derivațional. Încheieri similare se pot face și pe baza examinării derivatelor de alte tipuri.

Modul de organizare a cuvântului compus reprezintă o dovadă a faptului că la nivelul acestui tip de nominații toate elementele auxiliare ale construcției primare motivante sunt neutralizate, că legătura interioară a părților compusului se realizează prin juxtapunerea, prin parataxa lor, că ordinea părților își are și ea semnificația ei. Caracterizându-se printr-o sensibilă compresie, compusele clare în ceea ce privește conținutul lor semantic, sunt constituite din elemente autosemantice: și baza onomasiologică, și marca onomasiologică sunt exprimate prin unități nominative cardinale.

În abrevieri toate aceste caracteristici sunt reduse la minimum. Nu rămâne nicio urmă de forme gramaticale, de indici formali, de la cuvintele autosemantice

fiind preluate doar literele inițiale, eventual, unele silabe sau alte segmente fonice trunchiate. Cf.: *S.U.A.*, *R.F.G.*, *C.F.R.* Unii autori sunt de părere că abrevierile și structurile sintactice paralele respective sunt echivalente, că în asemenea situații nu avem mutație semantică și, prin urmare, nici relație derivațională, motivațională. S-a arătat însă că o anumită mutație există aici: e vorba despre trecerea de la o nominație motivată la o nominație demotivată, căci în cazurile de acest fel, într-adevăr, abrevierile nu sunt înțelese ca motivate. Prea puțină lume poate să descifreze termenii de tipul *laser*, *nailon*, *relon* etc. Deci abrevierile sunt niște semne convenționale, niște substitute ale nominațiilor cu o structură sintactică clară, cu o structură sintagmatică. Pentru profesioniști într-un domeniu sau altul abrevierile, de regulă, nu pun probleme. În genere însă abrevierile se plasează la periferia lexicului, la periferia derivării, la limita dintre semnele motivate și cele nemotivate. Uneori nominația desfășurată și cea comprimată poate lua forme ce diferă sub aspect stilistic și nu numai. Cf. *stație tele*, *sport velo*. În limbajul matematic, electronic, chimic dubletele de un atare fel sunt numeroase. E aici și o mare economie de efort. Dubletele avute în vedere ne oferă unele posibilități de a evidenția legătura dintre gradul de explicitate în denumirile abreviate și segmentabilitatea lor. Nu rareori claritatea formației este evidentă. Cf. *bomba-H*, *razele-X*. Cu cât elementele nominației descriptive găsesc o reflectare mai clară în abreviere, cu cât ordinea lor se repetă în aceasta din urmă, cu atât nominația comprimată va fi mai ușor de înțeles. Dispoziția, plasamentul componentelor contează mult în sensul arătat. Unele totaluri privind prezentarea nominațiilor create concomitent prin compunere și abreviere pot fi formulate astfel. Mutația semantică ce are loc la transformarea motivantelor în motivate nu se reduce numai la transmiterea semnificației noi, în sens direct, ci și la o schimbare de corelație dintre componentele de sens exprimate explicit și implicit, la o transformare în gradul de segmentabilitate, de separabilitate a ceea ce este desemnat.

Deci corelațiile riguroase între unitățile motivate și cele motivante pot fi coroborate, sprijinite în sistemul derivării prin modelele abstracte, prin faptul că explicitatea modelului e în dependență de nivelul la care se află nominația.

Ca derivate, semantic, demotivante se prezintă și cuvintele de tipul *pană* – *peniță*, *picioar* – *picioruș* (*piciorușul scaunului*) etc. Desemantizarea afixului poate fi tratată ca transfer metonimic al denumirii diminutive a obiectului asupra obiectului în întregul său. Aici avem echivalență semantică. Cuvântul *peniță* poate fi înțeles și ca o formație derivațională normală. Desemantizarea afixului poate fi interpretată ca estompere semantică a unei părți de cuvânt, dar și ca un fenomen de deetimologizare. Între derivate și nederivate poate fi delimitat un strat intermediar de cuvinte ce conțin în structura lor pseudoafixe, pseudoradicale sau, în alți termeni, pseudomorfeme.

Diferența de model dintre sursa motivațională și motivat ia forme diverse în dependență de planul semantic al unităților sau de planul modului de prezentare (formală) a lor. În ambele situații noi observăm suprimarea mijloacelor sintaxei exterioare, externe, interlexicale: se elimină prepozițiile, conjuncțiile, indicii desinențiali. Aceste mijloace sunt substituite prin mijloacele sintaxei „interioare, interne”, intralexicale, când centrul de greutate revine ordinii de dispoziție a elementelor în interiorul nominației.

Marcarea diferențelor de sens prin poziția ocupată de o unitate se observă uneori la dubletele prepoziție – prefix sau chiar în cadrul unor formații prefixale.

Prefixele au sensuri locative, precum și sensuri de apreciere etc. Vom cita pilde de formații cu pref.

Sens locativ	Sens de apreciere
<i>subalpin</i> – sub Alpi	<i>subansamblu</i> – parte a ansamblului
<i>subclavicular</i> – sub claviculă	<i>subantreprenor</i> – ajutor de antreprenor
<i>subcortical</i> – sub cortex	<i>subarboret</i> – fiecare dintre grupurile de arbuști care cresc într-un arboret
<i>subcutaneu</i> – sub cutaneu	<i>subarendă</i> – a da sau a lua în arendă un bun de la un arendaș
<i>subetaj</i> – sub etaj	<i>subarmonică</i> – componentă a unei vibrații complexe, a cărei frecvență este un submultiplu al frecvenței armonicii principale
<i>subgrindă</i> – sub grindă	<i>subcapitol</i> – diviziune (unitară) a unui capitol
<i>subpat</i> (var. <i>supat</i>) – sub pat	<i>subcelular</i> – care intră în componența celulei
<i>suburs</i> – sub urs	<i>subchiriaș</i> – persoană care închiriază un imobil sau o parte din el de la chiriașul titular
<i>subbraț</i> – sub braț	<i>subclasă</i> – subîmpărțire sistemică intermediară între clasă și ordin
<i>subsol</i> – sub sol	<i>subcomitet</i> – parte a unui comitet ce examinează lucrări preliminare
	<i>subconștient</i> – sferă a fenomenelor psihice care se desfășoară în afara conștiinței și care au putut fi anterior conștiente sau ar putea deveni conștiente ulterior
	<i>subdezvolta</i> – a se dezvolta insuficient fizic sau psihic
	<i>subofițer</i> – militar cu grad superior celui de sergent și inferior celui de ofițer (sublocotenent)
	<i>subdialect</i> – ramificație teritorială a unei limbi, subordonată dialectului și superioară graiului

Derivatele *subpolar*, *subofițer* etc. nu înseamnă că e vorba de ceva spațial, aici prefixul se îndepărtează de prepoziția respectivă. La verbele de tipul *a sări în, peste, prin, din ...* sensul e cel al cuvântului autonom. La derivate cu prefixe semantica verbului primar se schimbă radical potrivit morfemului auxiliar. Cf. *a subestima, a subaprecia* etc.

Verbele utilizate cu diverse prepoziții nu-și schimbă sensul, aici prepozițiile își mențin sensul lor, e vorba de un grup sintactic cu elemente independente. În cazul prefixării situația e alta. În asemenea situații avem de a face cu o formație de alt nivel, cu o nominație integrală în care componentele, pe plan semantic, fuzionează, se contopesc, dau naștere unei noi unități lexicale, noi nominații. Pe baza sensului originar, primordial al prefixului în derivate se creează noi accepții.

Se poate admite că o atare variere reflectă sau este condiționată de semantica lexicală a verbului primar cu care se combină afixul. E calea de apariție a afixelor, a varierii lor semantice. Prepozițiile transmit acțiunii diferite valori de topică, locale. Dar accepția originară a verbului se menține intactă. Prefixele, dimpotrivă, creează noi sensuri, modifică derivatul radical.

Analiza de mai sus ne conduce spre teza că sensul derivațional e strâns legat de ordinea elementelor din modelul derivațional examinat. Deci sensul derivațional nu ar fi funcția unui element al modelului, ci funcția modelului în ansamblu. Căci ordinea elementelor își are sensul său, valoarea sa. În lingvistică este cunoscută așa-zisa lege a lui I. Gruber conform căreia, dacă la formarea unui derivat o parte din construcția primară este redată prin printr-un corelat al unui afix, în derivat afixul se plasează în poziția contrară celei, ocupată de corelatul său (Gruber, 1972). Cf.:

<i>jurnal de Chișinău</i>	>	<i>jurnal chișinău-ian</i>
<i>localitate de la pol</i>	>	<i>localitate pol-ară</i>
<i>țară de la nord</i>	>	<i>țara nord-ică</i>
<i>zonă din sud</i>	>	<i>zonă sud-ică</i>

Cf. și:

<i>a face rău</i>	>	<i>răufăcător</i>
<i>a face bine</i>	>	<i>binefăcător</i>
<i>a plăti rău</i>	>	<i>rău-platnic</i>
<i>știe toate</i>	>	<i>atotștiutor</i>
<i>vede și înțelege toate</i>	>	<i>atotvăzător</i>
<i>biruie pe toate</i>	>	<i>atotbiruitor</i>
<i>făcător de viață</i>	>	<i>deviață-făcător</i>

Deci inversarea structurală a elementelor marchează modelul derivațional, îndepărtează compusul de construcția sintactică motivantă. Unele componente slujitoare pot fi suprimate în compus. Spunem nu *de binefăcător*, ci *binefăcător* de exemplu. Vom mai nota că există situații când inversarea nu are loc. Cf. *supat, subgrindă*. Cuvintele auxiliare se încorporează în derivate. Cf. rus. *за городом* > *загородный*, *за рекой* > *заречный*. Inițial, prepozițiile *za, no, pod* aveau o unică funcție, apoi ele se transformă, devin prefixe. În limba română cazuri de acest fel nu avem.

Modelul derivațional fixează locul cuvântului care este baza onomasiologică. Colocutorul identifică termenul, începând cu baza onomasiologică. Celelalte elemente ale compusului vor fi interpretate ca particularități, însușiri, deci ca marcă onomasiologică. În limbile cu ordine naturală, cum e româna, italiana etc., faptul relevat e mai puțin important. În franceză baza onomasiologică ocupă poziția primului element al compusului. De exemplu, în *poisson-chat* „pește-pisoi”, „somn”; *oiseau-mouche* „pasăre-muscă”, „colibri” primele elemente reprezintă termenul generic care e și baza onomasiologică. Observăm că în aceste compuse este evident sensul metaforic. Faptul indicat se explică prin împrejurarea că în situațiile de un atare gen termenii juxtapuși nu sunt identici semantic, ci diferă radical unul de altul. Aici contează accepția metaforică, transferul de sens, comparația. Căci *poisson-chat* înseamnă „pește ca un pisoi”, iar *oiseau-mouche* – „pasăre ca o muscă”, adică foarte mică.

Să trecem acum la derivate de tip afixal. Totul ce s-a spus până acum referitor la compuse e valabil și pentru derivatele afixale. Dar în cazul dat deosebirea dintre

integrarea sensului în derivat și redarea aceluiași sens în structura motivantă corespunzătoare este mult mai tranșantă, mult mai răspicată. Cf. *a alerga – alergător* (om, persoană), *pădure – păduros* (caracteristică). Deci aici nu este vorba despre paralelismul care este specific compuselor și structurilor lor motivante. Dar și în cazurile acestea indicii ce redau relațiile sintactice sunt suprimați, caracterul predicăției este latent pentru derivatele denominative. Și în cazul acesta are loc înlocuirea redării descriptive a denotatului, a ceea ce este denumit – situație, fenomen – printr-o redare comprimată, mai puțin descifrată a denotatului. Esențial e faptul că aici unul din elementele judecării primare, descriptive, este substituit printr-un element abstract, legat, printr-un afix. Cf.:

<i>el aleargă</i>	>	<i>alerg-ător</i>
<i>el mătură</i>	>	<i>mătur-ător</i>
<i>el strânge [roada]</i>	>	<i>strâng-ător</i>

Nominația din stânga e descriptivă, perifrastică, cea din dreapta e prezentată printr-un singur cuvânt, prin derivat. Formula motivațională primară e maximal explicită, derivatul, dimpotrivă, atestă o explicitate mult mai scăzută. Se poate conchide deci că aceeași situație este reflectată într-un fel de nominația descriptivă, de formula motivațională, și în alt fel de derivatul corespunzător în sensul gradului de explicitate.

Un alt aspect al problemei privește căile de creare a sensului nou la derivate față de motivantele lor. În ultimele decenii au fost propuse diferite soluții de natură să clarifice problema relevată. H. Marchand a elaborat teoria privind tipurile de referință ce găsesc expresie în derivat (Marchand, 1966b, p. 59; Arutiunova, 1959). Conform acestei teorii, fiecare component al derivatului are ca bază subiectul, obiectul, un anumit circumstanțial – de loc, de mod etc. O astfel de interpretare nu a fost însă acceptată. Căci formula motivațională explicită este supusă unor transformări radicale în derivat, relațiile din interiorul ei sunt anulate, în locul lor derivatul va oferi relații de cu totul alt tip. Structurile motivaționale descriptive variază mult. Derivatele unifică aceste varieri, le reduc la anumite calapoade unice, la anumite modele. Același model e în stare să exprime cele mai variate sensuri individuale. Cf.:

<i>cizmar</i>	–	<i>el confecționează cizme</i>
<i>lemnar</i>	–	<i>el prelucrează lemnul</i>
<i>pădurar</i>	–	<i>el păzește pădurea</i>
<i>nisipar</i>	–	<i>el scoate nisip</i>

Acțiunile aici nu sunt redate formal, explicit, ele sunt implicite. Wolfgang Motsch într-un studiu publicat în 1970 relevă un număr de 17 tipuri de modele (Motsch, 1970, p. 219). Vorbitorul are o idee clară despre relațiile dintre cele două obiecte, între relațiile denumirii lor. Logica lucrurilor ne spune că substantivul compus *Holzferd* poate să însemne numai *cal de lemn* ca o jucărie. Căci cai reali de lemn nu există, deci omul își dă bine seama de acest lucru și va interpreta corect sensul cuvântului citat. Un exemplu similar ne oferă limba română prin substantivul compus *cai verzi* care e o singură nominație. În universul extraglotic sunt prezente cele mai diferite tipuri de relații. Aceste relații își găsesc reflectare în limbă. E procesul de reflectare al relativității de către limbă. În acest proces de reflectare a realității, de nominalizare a elementelor, a entităților ei, fenomenele ce trebuie denumite sunt incluse într-o anumită clasă, sunt reduse la o anumită clasă,

sunt interpretate prin ceea ce ne oferă limba, prin clasificările ce există în limba dată. O parte din această clasificare o reprezintă modelele derivaționale. În actul nominației selecția modelului este determinată de comanda semantică, de intenția pe care o urmărește vorbitorul, dar actul acesta e în corelație cu cunoștințele extra-și intralingvistice ale vorbitorului.

Utilizând în locul nominației desfășurate un derivat, vorbitorul știe la ce tip de relație trebuie să recurgă pentru denumirea simplă și comodă a obiectului sau a situației concrete. Tipurile de relații se pretează aceleiași generalizări și abstractizări ca și oricare alte noțiuni. Rezultatul acestui proces de generalizare a tipurilor de legături cercetate și elaborarea mijloacelor de exprimare a lor prin limbă este tocmai crearea sensurilor derivaționale. O astfel de creare a sensurilor derivaționale atestă încă o particularitate ce trebuie luată în considerare.

Se știe că Robert B. Lees prezenta toate tipurile de cuvinte compuse ca transformări ale unor propoziții nucleare și anume în acest mod explica semantica acestor tipuri (Lees, 1960). H. Marchand constată însă că o atare interpretare nu explică de ce pe baza aceleiași propoziții iau naștere, cum crede R. B. Lees, diferite cuvinte compuse. Astfel, propoziția *el mănâncă mere* generează următoarele structuri: 1) mîncarea-merelor 2) mîncător-de-mere, 3) măr comestibil. Două dintre aceste structuri, în engleză, sunt cuvinte compuse. Construcții ca: *el lucrează*, *el citește*, *el alege*, *el aleargă* etc. nu pot genera, fără nicio notă în plus, fără nicio rezervă, derivatele *lucrător*, *cititor*, *alegător*, *alergător*. Explicarea derivatelor prin propoziții nucleare nu este suficientă. Probabil că motivantul nu trebuie luat într-o formă actualizată? Trebuie să găsim nivelul cuvintelor care motivează, la ce nivel se produce motivarea. Probabil că aici e necesar să distingem mai multe cazuri. Trebuie deci să avem în vedere că nu toate derivatele presupun baze motivante sintactice, presupun structuri sintactice desfășurate. E. S. Kubreakova explică unele derivate prin propoziții (Kubreakova, 1981, p. 80 și urm.). Am văzut care sunt acestea.

O altă categorie de derivate se explică prin aplicarea teoriei lui Miloš Dokulil, prin criteriul onomasiologic, nominațional. În cazul din urmă semantica derivatului trebuie interpretată în termeni ai categoriilor onomasiologice, noționale. Aceasta presupune studierea modului de reflectare în structura derivatului a sensurilor categoriale generale, de părți de vorbire, de subcategorii ale acestora. E vorba despre părțile de vorbire cardinale – substantive, adjective, verbe și adverbe. Se pornește, în cazul acesta, de la sensul părților de vorbire cardinale, de la funcțiile lor nominative principale în enunț. În felul acesta apare posibilitatea de a demonstra existența unei dependențe directe între formarea derivatului (unei secvențe homosintagmatice) și exprimarea de către acesta a unui nou tip de sens, sens derivațional (Dokulil, 1962, p. 196-200).

Referitor la conceptul de sens derivațional

Mult timp noțiunea aceasta nu s-a bucurat de o atenție specială a cercetătorilor. De aceea termenii legați de problematica dată nu aveau definiții clare. Primele încercări de a aduce unele elucidări privitor la derivare se refereau mai ales la afixare. Sensul derivațional era pus în legătura cu morfemele respective. Dar derivarea poate avea loc și prin compunere. Apoi tot derivate sunt și cuvintele formate cu sufixul zero etc. În unele lucrări mai vechi nu se face distincția necesară între sensul derivațional

și sensul cuvântului derivat, care e un lexem și care are semnificație individuală. Un loc important în istoricul domeniului despre care tratăm îl ocupă lucrările lingvistului ceh M. Dokulil. Autorul menționat a arătat că formarea cuvintelor are loc la nivelul părților de vorbire, că cuvintele iau naștere printr-o combinare a două componente onomasiologice – a bazei onomasiologice și a mărcii onomasiologice (Dokulil, 1962, p. 196-200).

O contribuție importantă vor aduce și lingviștii poloni în problema examinată. Astfel, J. Kuryłowicz a evidențiat legăturile ce există între derivare și sintaxă. S-a subliniat că între părțile de vorbire există relații derivaționale. În lingvistica din ultimele decenii au fost cercetate chestiunile referitoare la esența sensului derivațional, la faptul că acesta este intraverbal, intralexical, că e legat strâns cu structura morfologică a cuvântului. Sensul derivațional se apropie mult de sensul gramatical propriu-zis. Sensul derivațional are ca forme de expresie afixe, printre care și afixul zero, conversiunea, diverse interfixe la compunere etc. Există unele morfeme care exprimă concomitent, sincretic, atât sens derivațional, cât și sens gramatical. Atât sensul derivațional, cât și sensul lexical iau naștere prin aplicarea unei operații formale, se exprimă formal, prin forme anumite. Sensul derivațional este exprimat structural, prin model.

Pe de altă parte, sensul derivațional e legat de lumea obiectelor și, în felul dat, se apropie de sensul lexical al cuvintelor. Sensul derivațional redă ceva material, e legat de materializare. Ceea ce înseamnă că sensul lexical poate fi văzut ca ceva intermediar între lexic și gramatică. Acest punct de vedere a fost clar dezvăluit de M. Dokulil (Dokulil, 1967, p. 7).

Teza autorului ceh e că sensul lexical e ceva individual, privește un singur cuvânt, sensul derivațional e un sens grupal, privește o serie de cuvinte, nu însă întreaga parte de vorbire, sensul gramatical e mult mai abstract și mai general, e specific tuturor cuvintelor ce țin de o anumită clasă morfologică. Esența sensului derivațional constă în a marca o anumită serie de cuvinte. Spre deosebire de sensul individual al cuvintelor și de sensul lor gramatical, care e obligatoriu, sensul derivațional e o caracteristică a unor serii lexicale, el se repetă în mai multe cuvinte. Într-un singur cuvânt, de regulă, nu putem identifica sensul derivațional. Depinde aici și de specificul cuvântului. În *grășan*, deși baza e clară, clar fiind și sensul în ansamblu, pentru segmentul *-an* am putea admite un sens doar prin sinonimizare cu *grosuș*. În astfel de caz sensul lui *-an* se delimitează relativ simplu. În *surată* segmentul *-ată* e mai puțin limpede, compararea cu *surioară* ar fi semnificativă și în cazul dat, cu condiția ca termenul *surioară* să fie luat la figurat. Dar cazurile de acest fel nu sunt numeroase, de ele se poate face abstracție. Sensul derivațional e indicele identității tipului derivațional.

- 1) O definiție bine susținută pentru sensul derivațional a formulat N. D. Arutiunova. Potrivit concepției acesteia, sensul derivațional trebuie văzut ca o funcție a modelului. În model se reflectă semantica generalizatoare a derivării, construcția include accepția totalizatoare a tipului, a cuvântului ce se creează (Arutiunova, 1961, p. 33). Această interpretare o găsim și la alți autori. Deci sensul comun al întregii serii este sensul derivațional. Pot fi enumerate mai multe trăsături ale sensului derivațiocaracterul intralexical;

- 2) asemănarea cu sensul gramatical;
- 3) asemănarea cu sensul lexical;
- 4) modul formal de expresie;
- 5) caracterul intermediar între gramatical și lexical;
- 6) caracterul grupal, serial;
- 7) funcția clasificatoare.

În genere, sensul derivațional este trăsătura comună ce unește derivatele unei serii. În una din concepții elementul comun în derivate e legat de mijlocul derivațional, de formant. În altă concepție la baza sensului derivațional se află modelul. Unii lingviști văd în sensul derivațional un raport între motivat și motivant. Concepția întâi are în vedere mai ales formațiile afixale în afară de derivatele formate prin conversiune etc. La fel nu găsesc explicație nici derivatele apărute pe cale sintactică. Cf. *sosire, plecare*. În astfel de derivate afixele *-are, -ire* au funcția de a transfera o parte de vorbire în altă parte de vorbire fără a schimba sensul lexical propriu-zis. Deci între cuvintele din perechile *cald – căldură, bun – bunătate* nu există diferență de sens, dar relație derivațională există. Sensul derivațional nu poate fi identificat cu morfemul. Prin urmare, concepția aceasta nu e acceptabilă. Probleme serioase întâmpină și situațiile când afixul apare în structuri de diferite tipuri. Au fost aduse în discuție următoarele exemple din limba rusă: *лес – лесник, умный – умник*. În cazul întâi derivatul e motivat prin substantiv, în cazul al doilea – prin adjectiv. Un caz similar avem și în limba română: *pădure – păduros, a arăta – arătos*. Comentariul este identic. Pildele de genul relevat pun problema determinării tipului derivațional, problemă care nu a fost încă definitiv soluționată. Dacă admitem că pentru tip e indiferentă partea de vorbire, am avea o ieșire din situație.

Divergențe de opinii în privința definirii sensului derivațional atestă și interpretarea „sumativă” și cea „diferențială”. Potrivit punctului de vedere „diferențial”, sensul derivațional este diferența semantică repetabilă dintre derivat și motivant. R. S. Manucearean critică acest fel de a vedea problema (Manucearean, 1979, p. 151). El arată că diferența semantică pe care o atestă suf. *-ist* (în *tractorist*) și *-ător* (în *alergător*) este aceeași – „cel ce”: cel ce [conduce tractorul] – cel ce [aleargă], dar primul sufix transformă un substantiv, iar cel de al doilea – un verb (primul modifică sensul obiectului, iar cel secund – sensul procesului). Deci sensul derivațional al formantului prin scădere nu se determină complet. Se scapă aici un aspect: legătura cu partea de vorbire motivantă. Deci raportul între motivat și motivant este esențial.

Tratarea sensului derivațional ca o sumă a sensului ce se repetă, a temei motivante, și a afixului ar fi mai adecvată. În cazul dat se ține seama de modelul derivațional. Un aspect al acestei interpretări ce întâmpină obiecții e faptul prezenței afixului. Căci există și derivarea fără formante, dar cu sens derivațional. Deci explicarea sensului derivațional ar trebui să fie mai generală, fără utilizarea formanților. Să luăm derivatele *astâmpăr* (< *astâmpăra*), *licăr* (< *licări*). Aceste cuvinte sunt motivate, dar nu au în structura lor formante, afixe. La fel *a mătura* (< *mătură*), *a grebla* (< *greblă*). Ceea ce înseamnă că formulările privind sensul derivațional nu sunt pe deplin argumentate. Sensul

derivațional nu trebuie confundat cu sensul afixului. În acest fapt constă esența chestiunii. E vorba despre lucruri diferite.

Sensul derivațional reprezintă o relație între unitățile motivate și cele nemotivate. E o diferență între unitățile perechilor derivaționale, diferență ce se repetă în cadrul întregii serii. Pe de altă parte, explicația aceasta nu este nici ea lipsită de neajunsuri. Căci relația despre care vorbim atestă o foarte mare variere. În descriere este necesar să-și găsească loc și motivantele primare. O ieșire din această situație ar fi stabilirea nivelului la care are loc derivarea. Căci derivarea nu se produce ca un fapt pur lexical, dar nici ca un fapt pur gramatical. În felul dat sensul derivațional nu se va confunda nici cu sensul lexical, nici cu sensul gramatical. Până nu demult sensul derivațional era dedus mai ales pe baza derivării prin analogie și prin corelație. Dar multe derivate au luat naștere în cu totul alt mod. Metoda binară aici nu mai este aplicabilă. Se impune o analiză în care să fie atrase și alte unități ce se află în legătură cu motivantul sau motivatul. Metoda sumativă este mai puțin defectuoasă. În cazul dat se ține cont de raportul între tema motivant și afix. Se dezvăluie legătura între cele două componente ale derivatului, relația dintre entitățile extraglotice descrise de unitățile lexicale derivate.

În ultima vreme a fost emisă teoria precum că sensul derivațional ar fi rezultatul acțiunii sensului categorial al formantului asupra sensului lexico-gramatical al motivantului.

Dar cum ar putea influența formantul sensul motivantului? Căci până la o atare influență era necesar să fie preparată tema. În temă indicii gramaticali se neutralizează, semantica temei capătă o nuanță abstractă. Și apoi formantul nu are numai sens categorial. Sensul pur gramatical este inerent numai formanților transpozitivi. În fine, o atare interpretare duce la confuzia sensului derivațional cu sensul lexical. Pentru a nu admite un astfel de amestec e necesar să introducem în definiție criteriul repetabilității, ideea că influența formantului asupra temei apare într-o serie întregă de formanți în cauză. Definiția examinată demonstrează că sensul derivațional se atribuie cuvântului în integralitatea sa, că sensul derivațional se leagă nu rectiliniu cu operația formală, ci de impactul formantului asupra temei date. Sensul derivațional presupune o relație cu semnificațiile categoriale ale celor două părți. Rămâne neclarificată relația dintre sensul derivațional al unui cuplu și sensul derivațional al tipului.

Semantica derivatului poate fi descrisă numai dacă este evidențiată relația dintre componentele formației. Se dovedește că semantica derivatului nu coincide cu semantica modelului. Sensul derivațional este elementul comun al modelului, dar are și ceva în plus. Se impune deci o analiză atentă a modelului. Sensul derivațional este sensul modelului luat integral, nu accepțiile părților, suma acestora. Deci vom face o distincție clară în semnificația afixelor și semnificația tipurilor. Căci sensul derivațional atestă o semantică complexă și concretă ce reflectă o asociație între diferite clase lexicale. Asociația aceasta ia forme foarte variate. La o asemenea concluzie se ajunge în urma cercetării structurii morfologice a derivatelor și a conținutului lor. H. Marchand a formulat teza precum că derivatul are la baza sa legăturile dintre morfemele ce îl motivează (Marchand, 1960). Deci contează legăturile, asociațiile. Dar o astfel de interpretare nu e clară, întrucât autorul nu subliniază despre ce fel de morfeme este vorba, ce fel de legături între morfeme se au în vedere.

Un pas important în studierea sensului derivațional a fost făcut atunci când cercetătorii au observat că actul derivațional este etapa finală de creare a formației, că până la acest act vorbitorul efectuează mai multe operații mintale de selecție a motivatului și a motivantului. Pentru a cunoaște actul final e nevoie să fie examinate etapele precedente, sursele derivatului. Restabilirea unui asemenea proces ne va dezvălui modul de naștere a cuvântului derivat.

Primul aspect în procesul discutat privește stabilirea relației între entitatea ce trebuie nominalizată și cuvântul cunoscut cu care este pusă în legătură entitatea dată. Pentru R.S. Manucearean sensul derivațional e o relație dintre componentele elementelor ce constituie o serie structurală, relație ce se sprijină pe corelația acestor derivate cu motivantele lor (Manucearean, 1975, p. 10-11). O definiție de acest gen este interesantă din mai multe puncte de vedere. Pentru prima dată în această definiție se face o legătură dintre componentele structurale ale derivatului și derivatele și motivantele lor. Unele sugestii au fost formulate și până la R. S. Manucearean. În același timp, H. Marchand vorbea despre legătura între morfeme, deci între elementele cuplurilor. Dar nici soluția lui Manucearean nu este pe deplin satisfăcătoare. Căci legăturile despre care pomenește Manucearean reprezintă doar proiecția relațiilor prin care vorbitorul leagă anumite obiecte, pune în legătură diverse entități extraglotice. Deci în actul derivării se reflectă o relație asociativă între obiecte, apoi relația dată este exprimată lingvistic, prin mijloace lingvistice. Relația primordială este între entități, între obiecte. În actul compunerii sunt cunoscute ambele entități, problema e numai de a le denumi și de a stabili relația dintre denumiri. În actul derivării afixale este cunoscut obiectul cu care se compară. Denumirea acestuia este utilizată ca motivant. Motivantul suferă anumite transformări datorită formantului etc. Deci esențialul aici e de a stabili anumite raporturi, raporturi generalizatoare. Tocmai aceste raporturi vor fi exprimate de sensurile derivaționale. Or, calea de la obiecte la denumirile lor se realizează printr-un racursiu onomasiologic de examinare a obiectelor.

Concluzii: în analiza precedentă s-a arătat că sensul derivațional a fost explicat prin teoria afixării, potrivit căreia sensul derivațional este identificat cu accepția sufixului, confixului etc.; că celelalte două concepții – diferențială și sumativă – dezvăluie unele aspecte ale problemei, dar, în fond, au și ele carențe evidente; că o etapă nouă în chestiunea studiată o atestă interpretarea lui Manucearean, Marchand etc., că soluția din urmă nu este întru totul suficientă. Ultimul cuvânt în problema analizată e cel al lui M. Dokulil și al școlii sale.

Definirea sensului derivațional

Structura semantică a derivatului se constituie prin raportarea unui obiect la un alt obiect. Denumirea relației acestea reflectă o referință dublă. Denumirea dată e prezentată cu două referințe: una e la obiectul-sursă, iar a doua – la obiectul ce trebuia nominalizat. În felul acestea baza onomasiologică se raportează la marca onomasiologică, formația rezultată se raportează la cuvântul-sursă, la motivant (partea reziduală). Față de definiția sa semantică derivatul se deosebește prin faptul că conține fie o indicație latentă, referitoare la tipul de relație fixată, fie o indicație privind caracteristica sa și faptul că predicția judecării primare e transpusă în judecată latentă.

M. Dokulil a demonstrat că nașterea derivatului are la temelie categoriile onomasiologice. Anume aceste categorii noționale principale constituie baza nominației. Ceea ce trebuie nominalizat totdeauna se include mai întâi într-o clasă noțională, apoi în cadrul clasei date, în cuprinsul clasei date aceluși „ceea ce” i se atribuie o marcă. În actul nominației de ordin derivațional au loc două operații logice diferite. Prima operație e includerea obiectului ce urmează a fi denumit într-o clasă cunoscută de entități, adică o anumită categorizare și identificare a obiectului. A doua operație e concomitentă, putem spune, cu o altă operație prin care obiectul în cauză e comparat cu alte obiecte din realitate. Operația primă constă în alegerea bazei onomasiologice, a denotatului, operația a doua constă în determinarea mărcii lui onomasiologice. Operația primă condiționează componentul formant al derivatului, operația a doua privește partea reziduală a sa. Operația întâi este un act de *clasificare*, operația a doua este un act de stabilire a relațiilor asociative (Kubreakova, 1981, p. 100-101 ș.a.). În sensul acesta, alegerea bazei onomasiologice presupune nu numai o simplă evidențiere a ceea ce trebuie denumit în formă de entitate aparte, ci și o identificare ca obiect, proces, însușire etc. Alegerea bazei e o mărturie că vorbitorul a luat hotărârea privitoare la apartenența entității denumite la o anumită clasă noțională – clasă de obiecte inanimite sau persoane, clasă de procese sau stări, însușiri sau calități, eventual, la o anumită subclasă. Operația aceasta e determinată de intenția vorbitorului, de programul său verbal de a denumi o entitate nouă care nu era cunoscută până atunci.

Dimpotrivă, alegerea mărcii onomasiologice înseamnă evidențierea acelei caracteristici individuale prin care obiectul respectiv se deosebește de alte obiecte ale aceleiași categorii. Totodată, caracteristica din urmă e și a unui obiect pe care vorbitorul îl cunoaște. Derivatul *cotaș* are deci doi componenți – baza onomasiologică al cărei reprezentant este *-aș* și marca onomasiologică al cărei reprezentant este *cotă*. Desigur, formantul *-aș* este numai un exponent al seriei *părtaș, slujbaș, glotaș, cetaș, hăitaș, copărtaș*. Căci vorbitorul nu se orientează pur și simplu după segmentul *-aș*, care poate avea și sens diminutival (cf. *copilaș, noraș*). Se are în vedere anume seria cuvintelor în *-aș* cu un sens apropiat sau identic cu sensul cuvântului ce urmează a fi format.

În mintea vorbitorului apare anume un asemenea model. Când spunem că baza onomasiologică este *-aș*, avem de fapt în vedere formațiile cu *-aș* și cu un anumit sens. În cazul dat modelul existent este decisiv. Este punctul de orientare.

În actul complex de redare a gândirii prin cuvânt vorbitorul mai întâi identifică, găsește locul obiectului ce trebuie denumit printre alte entități din realitate, omogene. Deci obiectul este raportat la o anumită serie de obiecte de același fel. Aici are loc operația de clasificare de includere a obiectului într-o anumită clasă. Cel ce primul a format cuvântul *cotaș* avea în mintea sa ideea că e vorba despre un obiect, ce se aseamănă cu *părtaș*. Deci semantic, cuvântul nou trebuia să fie inclus în seria dată. Deci noul cuvânt exprimă: 1) substanță, 2) persoană. Acești doi parametri trebuiau avuți în vedere. Aici avem baza onomasiologică, clasă noțională la care va fi raportat cuvântul nou. Dar baza aceasta trebuie să se sprijine pe o anumită particularitate concretă, pe o asociație cu alte cuvinte cunoscute vorbitorului. Și aici apare jocul întâmplării. Vorbitorul putea să utilizeze cuvântul *parte*, dar a hotărât să folosească un cuvânt neologic: *cotă*, pentru că formația *părtaș*, trebuie să credem, i-a părut prea ștearsă, neexpresivă, banală. Deci vorbitorul își dădea seama că *părtaș*, semantic,

ar putea fi utilizat și cu acest sens, însă, din considerente stilistice, a luat ca marcă un cuvânt semantic identic cu *parte*, anume *cotă*. Deci *cotă* e motivat prin *parte*. Vorbitorul a efectuat o legătură între obiectul ce urmează a fi denumit, acesta fiind identificat printr-o raportare la clasa sa onomasiologică, și marca acestui obiect care e și ea sugerată de clasa bazei onomasiologice. Aici constatăm un anumit paralelism între alegerea bazei și a mărcii onomasiologice. În unele cazuri marca onomasiologică e foarte largă, ca să zicem așa. De pildă, motivantul cuvântului *codaș* nu e chiar simplu *coadă*, ci *cel ce se află la coadă*, în urmă. E altceva că derivatul reține numai segmentul formal *cod-*. Aici e tocmai marea economie a limbii.

Vorbitorul cunoaște limba, cunoaște clasele existente în limbă, respectiv subclasele claselor date. Cuvântul nou denumește un referent, o entitate care își găsește neapărat loc în clasa de cuvinte existente. Căci clasele de cuvinte existente în limba română sunt, într-un fel, un mod de gândire, un mod de prezentare a noțiunilor. Se reiese din clasificarea existentă, vie! Sunt și clase neproductive. De pildă, conjugările a doua și a treia nu sunt vii. Când formăm un verb nou, acesta va fi raportat fie la conjugarea a patra, fie la conjugarea întâi. Asta în mod automat. În cazuri de acestea ne întâmpină chestiuni neclare. Cum se face că de la *greblă* avem *a grebla*, iar de la *boroană* avem *a boroni*. De ce nu spunem **a grebli* și **a borona*? Aceasta însă este o altă chestiune. Din punct de vedere pur lingvistic identificarea denotatului este echivalentă cu raportarea lui la o anumită rubricăție – cu includerea, încadrarea, înglobarea lui într-o anumită parte de vorbire, eventual într-o subclasă a clasei gramaticale date.

Concomitent, prin asociere cu un alt obiect sau fenomen, vorbitorul relevă la denotat anumite însușiri identice celor cunoscute lui la alte obiecte, procese, calități. Momentul crucial al creației apare atunci când se pun în relație baza și marca onomasiologică. Cele două repere merg împreună. Marca depinde de bază. Căci direcția gândirii e spre bază, apoi spre marcă. Aceasta ar fi o ipoteză. Marca este elementul individualizator. Cuvântul *cotaș*, am subliniat deja, are la bază două elemente – ideea de substanță, mai concret, de subclasă a substanței – persoane. Aceasta este ideea principală. Ea putea fi realizată și prin cuvântul *părtaș* sau *copărtaș*. Dar vorbitorul a ales un alt derivat – *cotaș* – care are ca marcă onomasiologică cuvântul *cotă*, nu *parte*. Deci marca onomasiologică, într-o anumită măsură, e jocul întâmplării, al hazardului. Vorbitorul, trebuie să credem, până a găsi denumirea convenită, compară ceea ce vrea să denumească cu entitățile omoloage cunoscute lui. Comparația aceasta îl duce la formarea unei judecăți despre legătura dintre cele două entități. Drept rezultat al procesului de categorizare și clasificare a denotatului un component al sensului său va fi cel categorial, onomasiologic – de obicei (dacă denotatul ține de clasa substanțelor) de însușire (dacă denotatul ține de clasa adjectivelor), de procesualitate (dacă denotatul ține de clasa verbelor), de însușire a procesului (dacă denotatul ține de clasa adverbilor). Baza onomasiologică se fixează fie cu ajutorul motivantului, fie cu ajutorul formantului. De pildă, verbele derivate de la alte verbe prin prefixare au ca bază onomasiologică verbele motivante. Cf.: *re-face*; *re-lua*, *re-întoarce*. Verbele derivate de la adjective sau substantive au ca bază onomasiologică formantul. Cf. *rări*, *argăți*, *mătura*.

Prin stabilirea unei legături asociative dintre cele două entități sensul motivantului devine parte a sensului derivațional. Se fixează astfel marca onomasiologică. La derivarea modificală apreciativă marca este fixată prin

formant, de formant. Cf. *căsuță, fetiță*. La derivatele – substantive nume de agent formate de la substantive, marca onomasiologică este constituită din motivant. Cf. *cizmar, dogar, lemnar, podar*. În felul acesta se constituie relația între denotat și entitatea cu care acestea se compară, se manifestă relația între marca onomasiologică și baza onomasiologică. Drept consecință, în structura semantică a derivatului apare sensul care reflectă prezența legăturii indicate. Acesta și este sensul derivațional. Sensul derivațional este un sens structural complex ce reflectă un tip specific de relații între cele două componente ale derivatului. Deci sub raport onomasiologic, sensul derivațional al derivatelor poate fi definit ca un sens ce denumește tipul de relație între ceea ce este conceput ca bază onomasiologică și ceea ce este perceput ca marcă onomasiologică. În orice tip derivațional rolurile celor două părți sunt strict determinate. În denumirea obiectului prin cuvânt derivat sensului derivațional îi corespunde legătura predicativă între subiectul și predicatul judecării primare.

Derivatul obiectivează, realizează într-o formă specială legătura izomorfă cu relația ce se stabilește între noțiunea ce corespunde imaginii denotatului și noțiunea ce corespunde obiectului asociației ca marcă a denotatului. Sensul derivațional, așadar, e un mod de prezentare a unor raporturi generalizatoare, tipizate dintre derivat și derivant. Sensul derivațional redă deci informația despre tipurile de legătură dintre bază și marca dată. Câteva exemple. Cuvântul salatiereă e un obiect nominalizat prin raportare la noțiunea salată. În cazul dat salatiereă fixează raportul „servește ca recipient pentru...”. La fel se explică și un derivat ca albăstriță. Cuvântul în cauză reflectă raportul „posedă o anumită însușire...”. Cuvântul închizător atestă un alt tip de relație, relația între obiect și acțiune. Deci salatiereă atestă un raport între un obiect și alt obiect, albăstriță – un raport între un obiect și o însușire, închizător – un raport între un obiect și o acțiune. În semantica derivatului se reflectă atât tipurile de relații, cât și obiectele între care se stabilesc relațiile date. Un tratament îngust al semanticii derivaționale ce reduce totul la relații nu poate fi acceptat. Contează aici și obiectele pozitive ce intră în relații. Să analizăm cuvântul albăstriță

<i>albăstr-</i> motivantul marca onomasiologică sens categorial „însușire-culoare” raport	<i>-iță</i> formantul baza onomasiologică sens categorial obiect – floare obiectul posedă culoare

În sens îngust, putem spune că semnificația derivațională indică predicatul latent „posedă”. Sensul lexical al cuvântului *albăstriță* manifestă dependență de faptul că marca este atribuită obiectului, că obiectul dat este *-iță*, floare, că marca este o însușire și că raportul între bază și marcă este conceput ca o posesie a unei însușiri. Deci sensul derivațional numește tipul de relații între două semnificații categoriale. Tipului acesta de relații îi corespund relațiile între obiectele, procesele sau însușirile respective. Cf.:

„pădurar”: „pădure” > *padur-ar*
 „cizmar”: „cizmă” > *cizm-ar*
 „albăstriță”: „albastru” > *albăstr-iță*.

E o descriere lingvistică a relațiilor între două entități, a tipului de relații. Deci sensul derivațional caracterizează raportul între o bază onomasiologică și o marcă onomasiologică, sensul derivațional marchează rolurile onomasiologice ale participanților la situația descrisă. Sensul derivațional indică nu numai tipul de relații dintre baza onomasiologică și marca onomasiologică, ci și direcția tipului dat. În *albăstriță* obiectul e denumit după culoarea sa. Dar culoarea poate fi denumită și printr-un obiect pentru care această culoare e specifică. Cf. *portocaliu*, *vișiniu*. În cazul acesta relația derivațională are o altă descriere, deși la baza ei se află același predicat „posedă”:

<i>vișin-</i>	<i>-i-</i>	<i>-u</i>
motivantul	indice al relației de apartenență	formantul
marca onomasiologică		baza onomasiologică
sens categorial		sens categorial
obiect – fruct		marca este culoarea (marcă adj.)

După cum vedem, sensul derivațional se descrie adecvat prin denumirea tipului de relații cu indicarea concomitentă a obiectelor ce intră în legătură.

Sensul derivațional e un component al semnificației, un component ce indică o relație. Relația aceasta este esențială, dar concomitent cu ea trebuie să fie indicate și obiectele ce vin în relație. Obiectele acestea clarifică problema. În felul acesta vom face deosebire între ceea ce e constant în ceea ce e variabil. Formula sensului derivațional se constituie fie prin evidențierea generalizatoare a relației între un sens concret și caracteristica sa iterativă – *a re-lua*, *a re-organiza*, *a re-introduce*, *a re-face*; intensivă – *a supra-încărca*, *a supra-satura*, *a supra-solicita*, fie prin evidențierea caracterului concret al relației date.

Dacă cuvântul *albăstriță* ar avea numai sensul de „floare...”, ca, de pildă, cuvântul *lalea*, sensul acesta ar fi considerat pur lexical. Or, forma internă a cuvântului nostru *albăstriță* ne permite să formulăm o definiție potrivit căreia obiectul respectiv se identifică după culoarea albastră. Vom constata în cuvântul dat un sens ce stabilește o legătură între un obiect și însușirea sa. Obiectul este raportat la categoria „substanță” marcată de sufixul *-iță*, iar marca este raportată la clasa caracterizată prin ideea de însușire, prin adjectivul *albastru*. Aici avem două mărimi, de unde derivatul va avea două referințe. Prin derivat este redată, este denumită o entitate din realitate. Aceasta e referința la realitate. Floarea *albăstriță* este obiectul din realitate. A doua referință e la adjectivul *albastru*, adică la un element de natură lingvistică. Deci cuvântul *albăstriță* nu denumește realitatea ca termenii *lalea*, *garioafă*, *trandafir*, *crizantemă*, ci indirect, prin mijlocirea unui alt cuvânt, prin mijlocirea adjectivului *albastru*. Se indică în cazul dat tipul de legătură între cele două componente ale derivatului dat. Pe baza unor fapte de acest fel s-a tras concluzia că sensul derivațional este un sens grupal, modelat, un sens generalizator ce însumează relațiile de același tip dintre cele două părți ale derivatului, dintre baza onomasiologică și marca onomasiologică. În structura derivatului găsește reflectare raportul între două substanțe (*lemn-ar*), două procese (*re-face*) două însușiri (*mic-uț*); între o substanță și o însușire (*păduros*, *lungan*), între o substanță și un proces (*alerg-ător*).

Sensul derivațional identifică ceea ce este general în semantica relațiilor dintre motivat și motivant. Rămâne să fie determinat pentru fiecare tip derivațional aparte cum se concretizează elementul acesta general. Acest element a rămas încă neclarificat. În recenzia sa asupra capitolului respectiv din *Gramatica*, 1970, V. N. Hohlaciova făcea observații concludente în atare privință (Hohlaciova, 1977, p. 7 și urm.).

Adeptii gramaticii generative operează cu noțiuni și mai confuze, ei se mulțumesc să indice doar raportul sub forma sa abstractă între noțiuni. Raportul „substanță de substanță” (*lemn-ar*), substanță față de proces etc. nu descrie adecvat fenomenul derivării. În limbile cu patru părți de vorbire cardinale tipurile de raporturi între aceste părți de vorbire reprezintă ceea ce este, ca să zicem așa, universal. Pentru a identifica raporturile derivaționale reale ce există în astfel de limbi sunt necesare cercetări speciale. Căci raporturile universale sunt prea generale, ele trebuie detaliate, în cuprinsul lor se disting mai multe tipuri derivaționale.

Pentru clasificarea sensurilor derivaționale trebuie să fie studiat mecanismul de corelare a diferitor sensuri categoriale care reflectă viziunea lingvistică și clasificarea lingvistică a obiectelor din realitate. Sensul derivațional s-a constituit pe parcursul a mai multor mii de ani, el reflectă o activitate, experiența intelectuală a omului, capacitatea gândirii noastre de a grupa entitățile, de a clasifica entitățile, de a crea denumiri.

Sensul derivațional, ca și celelalte tipuri de sensuri lingvistice, reflectă procesul de interpretare lingvistică a categoriilor noționale. Se delimitează în cazul acesta al reflectării obiectelor nelingvistice două aspecte. În primul caz e vorba despre transformările structurilor logice și ale categoriilor noționale în funcții lingvistice sistemice semantice, adică despre mijloacele sistemice lingvistice de reflectare a unui anumit conținut extralingvistic, noțional. Se are în vedere corespondența dintre o anumită categorie noțională și posibilitățile lingvistice, variantele lingvistice de a reda categoria noțională dată. În cazul al doilea de interpretare lingvistică a categoriilor noționale se are în vedere realizarea modelelor lingvistice în vorbire. O atare delimitare este importantă și pentru teoria sensului derivațional. Între sensurile derivaționale ce există ca niște entități abstracte, sistemice, și sensurile derivaționale realizate în vorbire se constată unele deosebiri. Modelul redă generalul, realizarea lui în context presupune elemente în plus – adaosuri legate de situația concretă, caracteristici individuale.

Prin urmare, sensul derivațional apare în vorbire ca rezultat al stabilirii unor raporturi între fragmentul din realitate ce trebuie denumit și acel fragment din realitate care este obiect de comparație. Aici categoria relațiilor este categoria corelațiilor a două entități, a două mărimi. Despre astfel de relații vorbim atunci când o mărime poate fi explicată prin altă mărime, când stabilim tipul legăturii dintre aceste mărimi. Sensul derivațional reflectă dependența între două esențe: între baza onomasiologică și marca onomasiologică, între motivant și formant.

Modificația de sens, urmare a interacțiunii a două sensuri categoriale, poate fi descrisă pe baza relației dintre bază și marcă, dintre motivat și motivant etc. În gramatica aplicativă se descriu numai relațiile dintre sensurile categoriale. M. Dokulil a adus în circulația științifică noțiunea de categorie onomasiologică – obiect, proces, însușire, arătând capacitatea combinatorie

a acestor categorii. Ideea de bază a derivării e că în cazul acesta trebuie să pornim de la relațiile între entitățile extraglotice. Căci sensul derivațional, am mai subliniat acest fapt, este condiționat de corelația internă dintre derivat și derivant ca părți de vorbire. Dar unele aspecte ale derivării rămân încă neclare. E necesar să fie clarificată noțiunea de „e în relație”, să fie comentate mai pe larg tipurile de predicat ce stau la baza derivatelor. E necesar să identificăm seriile de cuvinte prin care în limbă se prezintă categoriile de „obiectualitate”, „însușire”, „procesualitate”.

Formula sensului derivațional exprimată prin raportul „obiect ce se află în relație cu o marcă sau cu un proces” e prea generală și nu se deosebește de formulele ce redau sensul gramatical. Căci categoriile de „obiectiv”, „însușire”, „proces” țin de gramatică, sunt proprii părților de vorbire. Trebuie să descifrăm tipul legăturii prin „utilizare la descrierea ei” a predicatului în loc de indicarea cețoasă a legăturii, apoi prin aplicarea unor termeni-identificatori care vor înlocui utilizarea cuvintelor „obiectiv”, „însușire”, „proces”. Un aspect dificil al problemei date este identificarea indicatorilor care ar fi de natură să ne ofere posibilitatea de a efectua o descriere corectă a sensului derivațional. Cercetările arată că există o deosebire relativ mare între formațiile cu rol de caracterizare (adjective, verbe) și cele substanționale (substantive), că motivatele prin verbe diferă radical de motivatele prin substantive și adjective; că derivatul, pe lângă sensul tipului, mai este grevat de sensuri individuale.

În dependență de necesități, derivatele se pot forma ca lexeme ce țin de diferite părți de vorbire. Verbele și adjectivele atestă o semantică foarte largă, zona referinței lor e slab determinată, e difuză. Substantivele, dimpotrivă, sunt legate de lumea obiectelor, zona referinței lor este destul de clar conturată. Aceste deosebiri între adjective și verbe, pe de o parte, și substantive, pe de alta, are importante repercusiuni în planul derivării. Sensurile derivaționale ale adjectivelor și ale verbelor sunt mai generale și mai regulate, mai uniformizate. Numărul tipurilor derivaționale ale lor e mai redus față de cel al substantivelor. Aceste din urmă diferă sensibil sub raportul arătat. Substantivele derivate au o semantică mai puțin regulată. În cazul acestor formații un rol mare îl are norma, multe derivate substantive au o semantică ce e conformă cu norma, nu cu sistemul. La unele tipuri derivaționale, la cele legate de lumea obiectelor concrete, clasificarea pe grupuri pune probleme dificile. E anevoios a stabili în asemenea situații cuvintele-identificatori. Varietatea semantică și bogăția accepțiilor individuale în zona substantivelor duce la delimitarea unor grupuri mici, la serii de realii concrete de tipul „fructe”, „arbori”, „arbuști”, „recipient”, „loc” etc.

Alta e situația adjectivelor și verbelor. La aceste cuvinte domină semantică generală de caracterizare. Sensurile unor atare lexeme sunt mai puțin variate, mai regulate, cuvintele-identificatori sunt mai ușor de explicat.

Raportarea la o anumită categorie onomasiologică a denotatului poate fi o simplă includere a acestuia într-o clasă de entități nedeterminată concret sau poate fi orientată la o subclasă de entități din cadrul unei clase.

În cazul întâi derivatul va conține sensul general de „obiectualitate”, „atributivitate”, „procesualitate”. În cazul doi în structura sa semantică vom avea un sem mai concret: „obiectualitate” + un sens al unei subclase a acesteia,

„atributivitate” + un sens a unei subclase a acesteia, „procesualitate” + un sens al unei subclase a acesteia. O atare distincție ar fi ilustrată de paralelisme prezentate mai jos.

<i>boieresc</i>	<i>boieros</i>	<i>prietenesc</i>	<i>prietenos</i>
<i>milităresc</i>	<i>milităros</i>	<i>câinesc</i>	<i>câinos</i>
<i>bănesc</i>	<i>bănos</i>	<i>trupesc</i>	<i>trupos</i>
<i>drăcesc</i>	<i>drăcos</i>	<i>copilăresc</i>	<i>copilăros</i>
<i>calicesc</i>	<i>calicos</i>	<i>milităresc</i>	<i>milităros</i>
<i>voinicesc</i>	<i>voinicos</i>	<i>muieresc</i>	<i>muieros</i>
<i>bisericesc</i>	<i>bisericos</i>	<i>cavaleresc</i>	<i>cavaleros</i>
<i>porcesc</i>	<i>porcos</i>	<i>păduresc</i>	<i>păduros</i>
<i>țigănesc</i>	<i>țigănos</i>	<i>băiețesc</i>	<i>băiețos</i>
<i>țărănesc</i>	<i>țărănos</i>	<i>pământesc</i>	<i>pământos</i>
<i>omenesc</i>	<i>omenos</i>	<i>bărbătesc</i>	<i>bărbătos</i>

Derivatul *bisericesc* înseamnă „care ține de biserică”, deci arată un simplu raport. Aici avem sensul de „atributivitate curată”. Derivatul *bisericos*, dimpotrivă, pe lângă raportarea la *biserică*, mai arată și faptul că e vorba despre o caracteristică concretă – „care respecta biserica în mod deosebit”. Derivatele de tipul prim se întâlnesc mai ales la adjective și verbe. Derivatele de tipul al doilea le constatăm în special printre substantive. Chestiunea e că la derivarea substantivelor au loc fenomene de lexicalizare și fraseologizare. Numele de acțiune formează excepții sub raportul dat, deși cazuri de lexicalizări nu lipsesc nici aici. Cf. *oștire* (obiect) < **oștire* (acțiune) < *a oști, mâncare* (obiect) < *mâncare* (acțiune) < *a mânca, suiș* (obiect) < *suiș* (acțiune) < *a sui, dictare* (obiect) < *dictare* (acțiune) < *a dicta* etc.

Dificultatea descrierii capacității combinatorii a sensurilor categoriale se complică prin faptul că motivantul, la derivare, apare nu numai ca un reprezentant al unei părți de vorbire, ci și ca o unitate lexicală cu sens individual, concret. Deci vom avea un sens categorial, general, și un sens lexical, individual. Aceste două sensuri se află într-o relație strânsă. În cuvântul *gornist* avem marca onomasiologică *goarnă* – un substantiv. Dar *gornist* nu înseamnă „a confecționa goarne” ci „a suna din goarnă”. Deci aici contează nu numai faptul că *goarnă* e substantiv, ci și faptul că acest obiect are un sens individual – „obiect în care se suflă pentru a da alarma etc.” Motivantul apare deci și ca reprezentant al unei anumite părți de vorbire, dar și ca reprezentant al unei grupări lexico-semantice din cadrul clasei gramaticale date. La substantive grupările acestea sunt: „persoană”, „corpuri fizice”, „substanțe”, „instrumente”, „timp”, „stare”, „relație”, „calitate” etc. În lingvistică se vorbește despre „teme semantice”. Se delimitează semantica comună grupării și semantica individuală a lexemului. Pentru stabilirea sensului derivațional cele două componente au un rol hotărâtor. Se poate vorbi chiar, despre trei praguri: despre semantica părții de vorbire, despre semantica grupării semantice și despre semantica individuală. Ultimele două prezintă o importanță deosebită pentru delimitarea sensului derivațional.

În derivatul *albăstriță*, *albastru* ca motivant apare și ca reprezentant al însușirii ca atare, dar și ca reprezentant al unei anumite însușiri care este culoarea. Aname această însușire concretă, însușire a unui grup de adjective *alb, roșu, galben*,

albastru, verde, negru, sur, cărunt etc. din cadrul însușirii ca atare, luată abstract, anume această însușire se reflectă în derivatul *albăstriță*.

În *lemnar* – persoană, *lemn* ca motivant e și reprezentant al substanței, dar și reprezentant al unei substanțe care este prelucrată de către om. Dar în *lemnar* – trunchi, *lemn* apare cu sensul de unealtă. La fel în *lemnar* – daltă.

În *florar* – persoană, *floare* ca motivant e reprezentant al unei substanțe, dar și reprezentant al unei substanțe care se cultivă sau se vinde de către om. Cf. și *legumar, prunos* etc. În *florar* – cu sensul de lună, avem aceeași substanță, dar nu ca obiect de cultivare, ci ca obiect văzut din punctul de vedere al timpului când apare, când ia naștere, când răsare și de dezvoltă.

În fine, în *florar* – instrument, de la *floare*, se ia forma sa. Deci substanța floare intră în mai multe serii semantice. În sensul derivațional, sensul comun al cuvintelor seriilor se reflectă clar. Până în prezent problema aceasta nu a fost încă studiată. Fără o cunoaștere a ei sensul derivațional va rămâne neelucidat. Căci seriile lexico-semantice determină unele aspecte ale derivatului. Deci trebuie să identificăm principalele serii tematice în cadrul fiecărei părți de vorbire nominative. Sensul derivațional se identifică nu numai prin stabilirea interacțiunii sensurilor categoriale, ci și prin identificarea seriilor tematice, cu ajutorul cărora se manifestă și se obiectivează categoriile generale de obiect, însușire și proces. Tematizarea, stabilirea temei semantice a seriei este de o importanță hotărâtoare. Căci motivantul se reflectă într-un mod specific în derivat. R. S. Manucearean acordă problemei date o atenție specială.

Problema aceasta va fi studiată în continuare. Și încă o observație. Formula sensului derivațional se prezintă, fie cu trei membri, fie cu doi membri. Formulă cu trei sau doi membri: obiect < obiect, *lemnar* – (1) om (2) ce lucrează (3) *lemnul*; obiect < însușire: *albuș* – (1) obiect (2) ce se caracterizează prin însușirea specifică a motivantului. Numai doi termeni vom avea la derivatele proces < proces și proces < însușire. La nivelul de profunzime, orice derivat include un raport din două mărimi. În structura de suprafață, sensul derivațional poate avea o formulă din trei sau din doi membri. Pentru cazul cu doi termeni:

alergător – (1) cel ce + (2) aleargă
culegător – (1) cel ce + (2) culege
dijmuitor – (1) cel ce + (2) dijmuieste.

În *dijmaș* situația va fi alta: (1) cel ce + (2) strânge + (3) dijma. La fel în *vameș*: (1) cel ce + (2) strânge + (3) vama. În *vămuitor* vom avea doi membri: (1) cel ce + (2) vămuiește. Verbele cu prefixe au formule din doi termeni: *a reface* – (1) a face + (2) din nou, *a reorganiza* – (1) a organiza + (2) din nou. Formula cu doi termeni e și la derivatele – verbe de la nume: *a mătura* – (1) a lucra + (2) cu mătura, *a grebla* – (1) a lucra + (2) cu grebla. În cazurile *a dijmui*, *a vămui*, *a reface*, *a reorganiza*, *a mătura*, *a grebla* semul categorial se repetă, deci formula va fi constituită din doi membri:

a dijmui – (1) a strânge + (2) dijma [verbul se repetă]
a mătura – (1) a lucra + (2) cu mătura [verbul se repetă]
a reface – (1) a face + (2) din nou [verbul se repetă]

Cazul cu trei termeni:

<i>pădurar</i>	–	(1) cel ce + (2) păzește + (3) pădurea
<i>podar</i>	–	(1) cel ce + (2) păzește [lucrează la] (3) poduri,
<i>văcar</i>	–	(1) cel ce + (2) paște + (3) vacile
<i>tractorist</i>	–	(1) cel ce + (2) conduce [lucrează cu, construiește] + (3) tractoare.

Aspecte privind clasificarea sensurilor derivaționale

Sensul derivațional se dovedește a avea la bază categoriile onomasiologice ale limbii – „obiect”, „însușire”, „proces”. Sensul derivațional e un raport între o categorie și o altă categorie. În cazul dat categoria onomasiologică capătă un caracter de categorie derivațională. Forma derivatului reflectă raportul între cele două categorii ce se află în raport, obiectivează fenomenul derivării. Categoria onomasiologică devine o categorie derivațională în cazul când se realizează prin derivate având același sens derivațional.

Cuvintele motivate, denumind obiecte, însușiri sau procese, nominalizează aceste entități indirect, prin raportare la alte obiecte, însușiri, procese. Totodată se indică și tipul de relații, de raporturi între cele două serii de entități. Sensul derivațional reflectă acest fapt. Sensurile derivaționale se constituie ca sensuri categorial-identificatoare ce se determină prin raportarea la unul dintre cele trei sensuri categoriale ale părților de vorbire nominative, fixat de tema motivantului și reflectat de sensul lexical și gramatical al acestuia din urmă. Sensurile derivaționale sunt organizate într-o structură ierarhică. Structura dată denumește tipul de relații între două mărimi: o mărime e baza onomasiologică a denotatului, iar cealaltă denumire e marca onomasiologică a derivatului. Sensul derivațional ia naștere prin denotarea unei categorii onomasiologice prin altă categorie onomasiologică sau prin altă varietate a aceleiași categorii onomasiologice.

Forma de existență a sensului derivațional este o structură ce reflectă rezultatul concret al interacțiunii a două categorii ce se combină între ele (una cu alta). Una dintre categorii, principala în ierarhia dată de sensuri, indică partea de vorbire la care, în actul derivațional, este raportat denotatul (derivatul). Cealaltă categorie, subordonată, indică partea de vorbire a motivantului.

Pentru o descriere adecvată a sensului derivațional în formula respectivă e necesar să se indice cuvântul-identificator. E vorba despre următoarele. În mintea sa, vorbitorul are o idee destul de clară despre sensul verbului, despre sensul substantivului, al adjectivului etc. Deși substantivele sunt foarte variate, vorbitorul are o idee clară despre faptul că e vorba despre „obiecte”, are în imaginația sa ideea de obiect. Astfel încât orice sens lexical este raportat la o categorie generală care este ideea părții de vorbire, în cazul substantivelor – ideea de obiect, în cazul adjectivelor – ideea de însușire, în cazul verbelor – ideea de proces.

Categoriile acestea generale (onomasiologice) se subîmpart în categorii de rang inferior, în subcategorii. Se raționează astfel. Categoria nominală generală se disociază mai întâi în nominații obiectuale și în nominații neobiectuale. Nominațiile neobiectuale se împart apoi în nominații statice și dinamice. Nominațiile statice pot caracteriza nume, dar și verbe.

Fiecare parte de vorbire își are semnificația sa categorială proprie. Subcategorizarea fiecărei părți de vorbire nominative începe cu evidențierea celor mai largi grupări din cuprinsul ei potrivit unui anumit criteriu de divizare. La substantive vom aduce grupe delimitate după criteriul de gen. În cazul acesta vom avea substantive masculine, feminine și neutre. Un alt criteriu este trăsătura „animat – inanimat”. Alt criteriu: „numărabile”- „nenumărabile” etc. Acesta este cel de al doilea nivel de abstracție. În urma lui se delimitează cuvintele potrivit categoriilor gramaticale.

Pentru substantive, nivelul de modificare gramaticală a sensurilor obiectuale este cel ce corespunde cu gruparea cuvintelor respective după gen și după criteriul „animat – inanimat”. Clasele obținute se individualizează prin forme de declinare și de număr. Pentru adjective, nivelul modificării gramaticale este cel al repartiției unităților de inventar respective pe grade de comparație etc. Pentru verbe, nivelul de clasificare este și el important pentru derivare.

Această subcategorizare este importantă pentru stabilirea sensului derivațional. Căci sensul derivațional se realizează anume la acest nivel de abstracție. Sensul derivațional exprimă același sens ca și sensul obținut prin subcategorizare. Capacitatea sensului derivațional de a dezvolta și preciza, de a dubla sensul gramatical ne obligă să luăm în seamă legăturile dintre categoriile gramaticale și cele derivaționale, diferența lor formală. La unele substantive, categoria gramaticală a genului este dublată de cea a opoziției derivaționale: *șofer – șoferiță*, *decan – decăniță*, *alergător – alergătoare* etc. Derivatele de tipul *bănet*, *făget* se apropie semantic de formele gramaticale de plural *bani*, *fagi*. Deci în cazul dat – pluralitatea – categorie gramaticală – este prezentată sub două forme. Cf. și: *al satului – sătesc*, *al orașului – orășenesc* (nu *orășesc!*); *el muncește – muncitor*, *el aleargă – alergător*, *el strânge – strângător*; *el vine din nou – a reveni*, *el ia din nou – a relua* etc.

În *șofer – șoferiță* am putea vedea o opoziție pe linia genului, am putea deci lua forma *șoferiță* ca formă de gen. În realitate, situația e alta. Forma *șoferiță* e un derivat sufixal de la *șofer*, aici opoziția este între două obiecte, obiectuală. Căci substantivele nu se schimbă după gen ca adjectivele, la ele genul este intrinsec. Identificarea seriilor lexico-semantice nu a fost încă efectuată. S-a vorbit mai mult despre clasele gramaticale.

Se poate porni de la teza că fiecare parte de vorbire își are sensurile derivaționale proprii. Rolul dominant în sensurile acestea îl au elementele de înțeles caracteristice pentru partea de vorbire respectivă + elemente de înțeles pe care le obiectivează principalele serii lexico-semantice din cuprinsul părții de vorbire date. Deci vom avea elemente de înțeles ce vin de la partea de vorbire + elemente de înțeles ce vin de la seriile lexico-semantice în cadrul părții de vorbire indicate. Deci problema sensului derivațional constă în descrierea și clasificarea celor două tipuri de sensuri.

Substantivul, ca o categorie onomasiologică, e relativ anevoios de clasificat în serii (categorii), întrucât varierea sa este foarte mare. Vom delimita trei grade de abstracție: gradul I – sensul onomasiologic de substanță, gradul II, cu patru subdiviziuni, – obiecte fizice I, [„obiecte inanimat”, [ființe] „persoane”], noțiuni abstracte [„noțiune”, „simț”, „stare”], evenimente

[„activități”, „stări”], locuri, timp [„săptămână”, „an”]. Concretizările din urmă formează gradul III de abstracție. Pentru clasa obiectelor fizice și a persoanelor ca identificator avem verbul „a se afla”. Pentru abstracte, ca identificator vom avea verbul „a se caracteriza”, pentru cuvinte ce exprimă evenimente, vom avea verbul „a avea loc”, pentru cele exprimând ideea de timp – „a dura” etc.

<i>casa se află masa se află orașul se află omul se află satul se află geanta se află tocul se află creionul se află caietul se află persoana se află bunica se află fratele se află părinții se află</i>	<i>cruzimea se caracteri- zează ideea se caracteri- zează starea se caracteri- zează teza se caracterizează presupunerea se cara- cterizează</i>	<i>revoluția are loc adunarea are loc petrecerea are loc conferința are loc întâlnirea are loc</i>	<i>luna durează mult săptămâna durează anul durează ziua durează noaptea durează ora durează sărbătoarea durează clipa durează semestrul durează trimestrul durează</i>

Nu putem spune „casa are loc ... sau durează”..., la fel nu vom spune „săptămâna are loc”, „anul are loc” etc.

Pentru denumirea de obiecte fizice este importantă detalierea de la nivelul trei după opoziția de număr. Pentru persoane sunt importante subclasele de sex, vârstă, naționalitate, rasă, apoi de profesii etc. Aceste mărci semantice deseori găsesc expresie formală în derivate. Cf.:

<i>țăran – țărăncă</i>	<i>șofer – șoferiță</i>
<i>băiat – băietan</i>	<i>alergător – alergătoare</i>
<i>Ucraina – ucrainean</i>	<i>scriitor – scriitoare</i>

Persoana se realizează prin sensul derivațional „cel ce efectuează, face, confecționează”: *cizmar* – „cel ce confecționează cizme”, *șepcar* „cel ce confecționează șepci”. Sensul „cel ce” „e originar din ...” se realizează prin derivatele *chișinăuean*, *cahulean*, *tighinean*. La formarea substantivelor de la substantive pot avea loc treceri dintr-o serie lexico-semantică în alta. Exemplul *lemnar* < *lemn* e o dovadă că e mai bine ca persoanele să fie date aparte. Căci persoanele au prea multe trăsături deosebitoare față de celelalte clase lexico-semantice. În cazul acesta vom constata treceri din clasa obiectelor fizice inanimate în clasa persoanelor. Cf. *cizmar*, *lemnar*, *podar*. În cazul lui *văcar* avem un nume de persoană care derivă de la numele unui animal.

La adjectiv se disting trei nivele de abstracție: I – nivelul onomasiologic, al părții de vorbire; II – nivelul primei descrieri: adjective calificative – adjective relative; III – nivelul seriilor lexico-semantice ale adjectivelor calificative (denumesc însușiri care țin de natura internă a obiectelor, cum ar fi cele referitoare la culoare, formă, dimensiune, cantitate etc.: *alb*, *negru*, *strâmb*, *drept*, *mare*, *mic*, *mult*, *puțin*).

La verb se disting două nivele de abstracție: I – procesualitate; II – trei serii mari lexico-semantice (acțiune, existență, relație) identificate prin verbele:

<i>a face</i>	<i>a exista</i>	<i>a se afla în raport</i>
<i>a produce</i>	<i>a apare</i>	<i>a încăpea</i>
<i>a îndeplini</i>	<i>a deveni</i>	<i>a aparține</i>
<i>a realiza</i>	<i>a se transforma</i>	<i>a consta</i>

Pentru derivare e suficientă o categorizare mai generală, detaliile aici nu importă. La formarea verbelor de la verbe sensul derivațional se constituie în alt mod față de cazurile când verbele se creează de la nume. Aceasta se explică prin faptul că verbele motivante conțin în structurile lor sensurile derivatelor, aceste derivate deosebindu-se de motivante doar prin anumite nuanțe. Cf.: *re-lua*, *re-veni*, *des-coase*. În *descoase* acțiunea cusutului își schimbă doar nuanța. Este aici ceva încă nelămurit. Indicatorii relațiilor dintre motivate și motivante pot fi predicatul existenței – *a începe*, *a sfârși*, *a continua*, *a atinge limita* sau așa-ziișii cuantificatori – *mult*, *puțin*, *odată*, *de mai multe ori*, *repetat* etc. Apoi pot fi utilizate și prefixele ce au corespondente printre prepoziții.

La derivarea verbelor de la alte părți de vorbire are loc verbalizarea, deci motivantele se transformă în verbe, capătă trăsături semantice verbale. Pentru aceasta există formanți speciali.

Dacă verbul derivat poate fi descris printr-o definiție semantică ce include motivantul plus unul din predicatul indicate (ca *marcher* al relației date), putem vorbi despre sensuri derivaționale generale. Dacă în definiție vor figura și alți indicatori, ceea ce înseamnă o trecere la un nivel inferior de abstracție, se poate vorbi despre sensuri derivaționale particulare, mai concrete. În atare ordine de idei, verbul *a încărungi*, având o formulă explicativă abstractă – *a deveni cărunț* –, va avea un sens al modelului general, un sens general. La fel verbul *a albi*. În cazul din urmă vom distinge două posibilități – *a deveni alb* și *a face să devină alb*. Sensurile derivaționale apar prin combinarea sensurilor la același nivel de abstracție. Indicatorii predicativi ai formulei definiționale pot fi verbele *a face să devină*, *a face să fie*, a înzestra cu obiectul motivantului, a da obiectul motivantului, a genera obiectul motivantului etc. Cf. *a premia* – *a da premii*, *a finanța* – *a asigura cu finanțe* etc.

În formula derivațională cuvintele cu funcție de identificatori pot fi înlocuite prin termeni mai concreți, mai naturali. Verbul *a face* poate fi înlocuit prin sinonimele sau cvasisimonimele sale *a provoca*, *a pricinui*, *a stârni*, *a produce*, *a emite* etc. cf. *a certa* – *a face să se certe*, *a provoca ceartă*; *a împăca* – *a face împăcare*; *a ofta* – *a scoate un oft / of*; *a haiduci* – *a se face haiduc*, *a duce o viață de haiduc*; *a tâlhări* – *a fi tâlhar*. Alegerea predicatului e în dependență de semantica motivantului. Dar aici contează mult seria semantica din care face parte motivantul respectiv. E de mare importanță cunoașterea principalelor clase de cuvinte ale părților de vorbire nominative. În definiția derivatului se indică, prin predicat, caracterul relației [cf. *a albi* – *a face alb / a face să devină alb*] și legătura cu însușirea alb. Aici se arată legătura între cele două entități – între *a albi* și *alb*, se reflectă specificul sensului derivațional. E vorba despre un proces care este motivat printr-o însușire. La *a grebla* vom avea un proces motivat printr-un obiect.

În felul dat se prezintă esența onomasiologică a sensului derivațional și specificul constituirii sale. Sensul derivațional e o unitate semantică ce redă sensuri generalizate, elemente de sensuri, ce redă tipuri de relații, de legături între cuvinte. Aceste sensuri au forme, clase de expresie. În felul acesta se creează posibilitatea de a delimita, de a deosebi specificul sensului derivațional de specificul sensului lexical care este individual. Verbele *a asfalta* și *a cimentă* se descriu prin formula „a acoperi cu obiectul denumit / de motivant”. Predicatul din formula definițională este foarte concret și, după unii autori, nu ar reda sensul derivațional: în cazul relevat am avea de a face cu un sens lexical. S-a arătat însă că și acest sens trebuie considerat ca derivațional, dar ca un sens derivațional particular. Formula derivațională generală este „a efectua o acțiune ce are legătură cu obiectul motivantului”. Dar, la un nivel mai jos de abstracție, formula aceasta se divide în formule mai concrete. Una dintre formulele mai concrete este „a înzestra cu obiectul motivantului”: *a asfalta* – a înzestra (a acoperi) cu asfalt; *a cimentă* – a înzestra (a întări) cu ciment. Deci deosebirea dintre sensul derivațional și sensul lexical deseori e foarte fină, e abia observabilă, dar există. Această deosebire se face la un nivel anumit de abstracție. Să luăm tipul derivațional $S < S + \text{afix}$:

<i>cizmar</i>	<	<i>cizmă + ar</i>
<i>dogar</i>	<	<i>doagă + ar</i>
<i>lemnar</i>	<	<i>lemn + ar</i>
<i>pădurar</i>	<	<i>pădure + ar</i>
<i>legumar</i>	<	<i>legume + ar</i>
<i>florar</i>	<	<i>floare + ar</i>

Toate aceste derivate au o formulă generală definițională – „obiect ce se află în relație cu obiectul motivantului”. Formula dată este însă foarte abstractă. Ea reprezintă cel mai înalt grad de abstracție. În cazul dat se subliniază doar relația între cele două entități, deci relația onomasiologică: *cizmar* – *cizmă*, *dogar* – *doagă*, *lemnar* – *lemn*. E o legătură asociativă ce nu ne dezvăluie încă mecanismul lingvistic, modul de racordare lingvistică a celor două denumiri. Urmează apoi nivelul al doilea de abstracție și el de caracter general. În cazul acesta intervin seriile semantice care își spun și ele cuvântul. Se știe din practica obișnuită că cizmele se confecționează, se fac ca și opincile, lemnul se lucrează ca și fierul, [piatra, osul, pielea], florile se cresc și se vând ca și legumele. Astfel încât la nivelul al doilea de abstracție în formulele derivaționale vor figura predicate mai concrete. În structura acestor predicate vom avea însă cuvinte cu un specific semantic general încă – obiecte fizice, entități abstracte, evenimente termeni privind locul, timpul. Doar la al treilea nivel vor apărea cuvintele cu caracter concret care, de fapt, și apar în dicționarele explicative – obiect fizic, persoană; simț, stare; activități; loc, timp. Nivelul al treilea reprezintă limita abstracției derivaționale. Mai departe vine sensul lexical individual. Iată o ilustrare a sensurilor derivaționale de la nivelul al treilea. În cazul acesta formula derivațională este determinată de specificul motivantului. Pentru exemplele de mai sus vom avea formulele face, a confecționa:

a) <i>cizmar</i>	–	a confecționa cizme
<i>opincar</i>	–	a confecționa opinci
<i>podar</i>	–	a construi poduri
<i>sobar</i>	–	a face sobe
b) a lucra:		
<i>lemnar</i>	–	a lucra lemnul
<i>fierar</i>	–	a lucra fierul
c) a crește:		
<i>florar</i>	–	a crește flori
<i>legumar</i>	–	a crește legume
d) a vinde:		
<i>florar₂</i>	–	a vinde flori
<i>legumar₂</i>	–	a vinde legume
e) a paște:		
<i>oier</i>	–	a paște oile
<i>văcar</i>	–	a paște vacile
f) a păzi:		
<i>pădurar</i>	–	a păzi pădurea...

Aceasta este ultima treaptă de abstracție derivațională. Mai departe urmează sensul lexical individual. De observat că același obiect (entitate) poate fi denumit atât prin sens derivațional, cât și prin sens lexical pur. Cf. *lemnar* – *dulgher*, *tâmplar*; *a tăbăci* – *a argăsi*, *a dubi*; *lemnar* „trunchi” – *trunchi* etc. Asta se întâmplă în situațiile când avem de a face cu fenomenul deetimologizării, demotivării.

Evidențierea principalelor sensuri verbale procesuale ne permite să înțelegem de ce temele nominale sunt transpuse în clasa verbelor, pot exprima unul dintre sensurile indicate, se pot verbaliza. Numele sunt transpuse în verbe prin formulele în care se indică relația față de obiect sau persoană sau față de însușire.

Stratificația pe nivele a sensurilor derivaționale ale verbelor ne permite să trasăm limitele obiective între sensurile derivaționale generale și sensurile derivaționale particulare. Se arată deci modul de transformare a sensurilor derivaționale în funcție de un nivel sau altul.

În cazul în care sensul general al procesului se subîmparte ierarhic în sensuri specifice, acestea pot avea formule diferite. Procesul poate fi orientat spre subiect. Procesul poate prevedea mai mulți actanți etc. Mai departe sensurile se individualizează în funcție de combinarea nivelelor. Semele pot fi de diferite nivele sau de același nivel. Acțiunea generală poate să se efectueze repetat, semelfactiv, iterativ; într-o anumită direcție, cu ajutorul a ceva, cu un anumit rezultat, până la o limită, până la capăt etc. Descrierea impune anumiți clasificatori în formulele definiționale, anumiți indici ce precizează specificul acțiunii. Sub raportul relevat prefixarea la verbe nu e numai un procedeu de derivare în cadrul aceleiași părți de vorbire, ci și un mod de corelare a acțiunii cu sistemul de orientare spațial-temporală. Verbului i se atribuie o marcă din sistemul de orientare respectiv. Prefixarea derivă din îmbinarea unei prepoziții cu un verb, deci, la origine, reprezintă fenomenul compunerii. Primul component în cazul dat indică marca variabilă a bazei onomasiologice. Cf. *colabora*, *conlucra*, *conviețui*. Baza este *a lucra*, iar marca e *con-*. Segmentul

con- diversifică acțiunea *a lucra*, care este elementul constant. Verbul rămâne în clasa sa, dar prin caracterul modificației sale se poate judeca despre legătura dintre sensurile procesuale și sensurile orientaționale, locative, relaționale care prin natura lor sunt sensuri prepozițional-adverbiale. Chiar în cazurile când sensul derivațional indică legătura între două acțiuni, între două procese – cf. *re-face*, *re-așeza* –, caracterul de însușire a relației între cele două acțiuni – *a face* – *a reface* – este marcat prin elementul *re-* care inițial avea un sens concret.

Problema predicatelor elementare este și ea nu prea limpede. Care predicate pot fi primordiale? Cât de concret trebuie să fie caracterul lor? Predicatele acestea se leagă de clasificarea generală a verbelor. Există verbe ce indică 1) o acțiune, 2) o existență, 3) o relație. Apoi fiecare clasă de acest gen se subîmparte în mai multe subclase. În fine, aceste subclase se subîmpart și ele în subdiviziuni de rang inferior. Se delimitează trei nivele de abstracție. Predicatele vor fi și ele de trei feluri – predicat abstract, predicat mediu și predicat concret. Predicatele concrete sunt și cele reale în sistemul limbii. În literatura lingvistică s-au propus și alte clasificări, dar până la urmă toate aceste clasificări se reduc la cele trei categorii procesuale mari.

Unele concluzii privind clasificarea sensurilor derivaționale ar fi următoarele.

Faptele cercetate demonstrează că sensurile derivaționale reflectă raporturile ce există, ce se stabilesc între elementele unei părți de vorbire sau între părți de vorbire diferite. Deci între substantiv-substantiv, substantiv-adjectiv, substantiv-verb, adjectiv-adjectiv, adjectiv-substantiv, adjectiv-verb; verb-verb, verb-substantiv, verb-adjectiv etc. Sensurile derivaționale se constituie pe baza interacțiunii semanticii lor categoriale, precum și în virtutea posibilei detalieri în cadrul fiecărei părți de vorbire. Sensurile derivaționale iau naștere la un anumit nivel de abstracție, fiind în conformitate cu necesitatea de a exprima, printr-o marcă specifică, categoriile noționale principale ale anumitor părți de vorbire.

Sensurile derivaționale reprezintă interpretarea lingvistică a unor categorii noțional-logice, a unor structuri onomasiologice. Sensurile derivaționale pun în lumină sistemul de mijloace lingvistice pentru redarea unor categorii noționale. Sensurile derivaționale sunt sensuri compuse, constituite din două componente. Detaliind și evidențiind caracteristicile semantice ale unor părți de vorbire, sensurile derivaționale au menirea de a pune în lumină aspectul de manifestare concretă a categoriilor abstracte de obiect, însușire sau proces după trăsături formal-semantice. Sensurile derivaționale reprezintă sensuri generale de obiect, însușire sau proces. Ele se dezvăluie prin formule explicative ce conțin cuvinte-identificatori de nivel înalt de abstracție de tipul „obiect”, „însușire”, „proces”, „acțiune”. Acești identificatori pot fi detaliați, concretizați și la un nivel inferior de abstracție. Cuvintele-identificatori constituie partea principală a sensurilor derivaționale. În limbă pot fi atâtea sensuri derivaționale câte combinații de câte două sensuri sunt posibile în cadrul fiecărui derivat. Cuvintele-identificatori indică tema semantică a derivatului și legătura dintre noțiunile din care se constituie derivatul. Cuvintele-identificatori din grupul sensurilor procesuale sunt utilizați în formulele derivaționale pentru a indica tipul de relație. Aceste predicate pot să reflecte schema sensului derivațional. În unele cazuri predicatele sunt exprimate formal, în altele ele reprezintă sensuri implicate. Un exemplu: în *dijmuitoar* predicatul e la suprafață: *cel ce dijmuiește*. În *dijmar* predicatul e latent: *cel*

[ce strânge] dijma. Predicatul în cazul din urmă se restabilește ușor, întrucât oamenii știu că dijmarul e cel ce strânge dijma. Deci verbul *a strânge* este aici implicat. În limba română derivatele ce presupun formule definiționale cu predicatul implicat sunt numeroase.

Există și predicate cu o structură mai complicată, cu diverși precizatori, modificatori, cuantificatori. În cazul acesta se au în vedere formulele definiționale *a face o dată, a repeta; a avea mult, puțin* etc. În formulele derivaționale trebuie să-și găsească loc și situațiile când derivatul conține în sine ideea negării. În special aceasta privește verbul. Antonimele verbelor contează aici: *a înzestra – a lipsi de, a da – a lua, a veni – a pleca* etc.

Prezentarea sistemică a sensului derivațional e strâns legată de diversele nivele de abstracție. Sensurile derivaționale generale se evidențiază la un nivel de abstracție, sensurile derivaționale concrete se evidențiază la alt nivel de abstracție. Sensurile sunt descrise natural în termenii de descriere metalingvistică. Sensurile sunt însă concrete atunci când în formula definițională termenul din meta-limbă este substituit printr-un termen concret. În felul arătat se face o deosebire între sensul formulei abstracte a sensului derivațional general și sensul derivațional al unei serii de derivate sau a unui derivat aparte.

Relațiile între substantiv și verb, substantiv și substantiv se determină de faptul că în procesul derivării cuvântul motivant trece dintr-o clasă în altă clasă sau se deplasează în cadrul aceleiași clase. Tregeri pot avea loc și de la un nivel de abstracție la alt nivel de abstracție, precum și în cadrul aceluiași nivel de abstracție.

Prezentarea sistemică a nivelelor de abstracție ne ajută să determinăm categoriile noționale generale ce se precizează în actul derivațional sau se modifică în procesul dat, ne permite să stabilim la ce nivel de abstracție au loc detaliile, concretizările categoriilor date. Sensul categorial al părților de vorbire se detaliază prin sensurile derivaționale de diferite nivele. Verbele vor avea detaliile lor, substantivele – pe ale lor etc. Se delimitează deci sensurile părților de vorbire, sensurile generale derivaționale, sensurile derivaționale detaliate, apoi după acestea se plasează sensurile individuale, sensurile lexicale. În total vom avea patru nivele.

Sensurile derivaționale ce se delimitează în felul arătat rezidă în faptul determinării lor ca sensuri ce rezultă din raportarea sensurilor unor serii de lexeme la alte serii lexicale ce țin de o anumită parte de vorbire sau de o parte de vorbire diferită. Asemenea formații presupun stabilirea unor raporturi între două categorii onomasiologice, presupun un raport între entitățile din realitate. Obiectivarea sensurilor derivaționale se produce atât în funcție de caracterul motivantului, cât și în funcție de mijlocul derivațional ales. E necesar să discutăm rolul formantului la constituirea sensurilor derivaționale.

Formantul

Luat aparte, formantul nu are un sens determinat. El reprezintă un morfem legat, fără independență. Formantul își valorifică semnificația numai în context, deci atunci când e utilizat pentru a crea un lexem. În derivate deci formantul apare clar sub raport semantic. Cf.: *albuș, făget, cofiță, a încărunți*. Sensul derivatului

se constituie în momentul când se aplică operația de utilizare a afixului pentru a transforma motivantul în direcția dorită.

Formanții derivaționali nu sunt identici după sensul lor pentru că ei îndeplinesc funcții diferite. Ca elemente de structură, ei participă în procese diferite de transpoziție, de modificare, de mutație. Potrivit opiniei comune astăzi, afixul apare ca purtător principal al sensului derivațional, sensul afixului e anume sensul derivațional. O asemenea soluție însă are și unele inconveniente, neclarități. Definiția propusă de R. S. Manucearean în conformitate cu care sensul derivațional „e rezultatul combinării componentelor derivaționale ale cuvintelor”, că sensul derivațional reprezintă o relație a componentelor lor structurale și că purtătorul sensului derivațional este afixul. Acceptarea primei părți a aserțiunii exclude partea a doua. Dacă sensul derivațional e rezultatul combinării a două părți, afixul nu ar putea fi purtătorul său, căci afixul e numai o parte a structurii date (Manucearean, 1975, p. 10).

O anumită necorespondență se observă și în definițiile potrivit cărora sensul derivațional se formulează ca: „a realiza acțiunea proprie obiectului denumit de motivant”, pe de o parte, și teza teoretică care afirmă că exponentul sensului derivațional e formantul, pe de alta. În formulările de mai sus componentul semantic „a efectua acțiunea...” este consecința procesului de transpoziție a unei părți de vorbire în altă parte de vorbire – *rar > a rări, alb > a albi* –, celelalte componente sunt legate de motivant. Dacă vom interpreta morfemul *-i* ca formant derivațional, adică ca un mijloc material de formare a unui nou cuvânt, nu trebuie să scăpăm din vedere că funcția sa primară e de a transforma cuvântul motivator în verb, de a verbaliza un adjectiv și că anume această funcție – de a include derivatul în clasa verbului – are drept consecință semantică posibilitatea pentru derivat de a exprima unul din sensurile specifice acestei clase de cuvinte.

Sensul afixului derivațional trebuie văzut ca o parte a semanticii derivaționale a seriei de derivate date. E o parte a semanticii derivaționale luată în integralitatea sa. Având în vedere că, după opinia noastră, sensul derivațional se determină ca un sens ce exprimă un anumit tip de relații între două categorii urmează să stabilim care dintre cele două categorii este legată de afixul derivațional. Am arătat deja că structura derivatului e determinată de relația dintre baza onomasiologică și marca onomasiologică, că baza și marca onomasiologică pot fi atât formantul, cât și motivantul. Să vedem acum care e rolul afixului aici, care dintre cele două părți ale derivatului este redată de afix. Sub raportul dat, se constată că rolul afixului va fi diferit în funcție de specificul derivatului. Se constată trei situații ale afixului.

Afixul poate avea rol de bază onomasiologică. În cazul dat formantul derivațional apare cu funcție de categorizator sau clasificator. E situația când formantul marchează apartenența derivatului la o anumită parte de vorbire sau la o serie semantică din cadrul părții de vorbire date. Un atare formant constituie baza onomasiologică. Aceștia sunt formanții cu sens de nume de agent, de instrument, ce indică locul acțiunii etc. Astfel de derivate atestă sensuri generale și particulare. Formularea în cazuri de acestea este „acțiune ce se află în raport cu obiectul denumit de motivant”. Afixul este categorial, cu sens abstract dacă sensul lui e redat de cuvântul-identificator ce ține de nivelul al doilea de abstracție, dacă sensul lui e sensul părții de vorbire. În cazul acesta afixul îndeplinește o funcție transpozițională, de constituire a unei părți de vorbire noi. E un transformator.

Afixele cu sens particular reprezintă clasificatori semantici, marcheri ai unor serii semantice din cuprinsul unei sau altei părți de vorbire. Sensul particular al afixelor poate fi definit mai clar. Sensurile derivaționale generale sunt mai slab determinate, de aici și caracterul lor abstract.

Afixele atestă structuri semantice neomogene. Afixele substantivale, având sensuri obiectuale, semantic sunt mai ponderabile și mai variate în comparație cu afixele adjectivelor sau ale verbelor. Afixele din urmă, în schimb, se pretează unei descrieri mai ușoare, întrucât sunt mai abstracte, mai generale. Predicatele lor au un sens general. Exemple: *țărănesc* „de țăran”, „ca la țărani”; *portocaliu* „asemănător portocalei”, *cărămiziu* „de culoarea cărămizii”. Explicațiile acestea ar putea lua și forma predicatului.

Afixele pot apărea și în rol de modificatori, adică cu funcții de mărci onomasiologice. E vorba de afixele apreciativ-expressive, de afixele locative, temporale, precum și de prefixele negative. Exemple: *căsuță*, *fetiță*, *a supraîncărca* etc.

Formanții-relatori leagă componentele compuselor. Relatori sunt și sufixele adjectivelor relative, ele fac legătură între cuvinte. Cf. *haină ostășească*. Aici sufixul *-esc* arată o relație.

În literatura de specialitate s-a arătat că adjectivale exprimă față de obiectul denumit de motivant, un raport neconcretizat, abstract. Cf. *manta ofițerească*, *club sătesc*, *cântec oltenesc*. Deci aici avem *ofițer – ofițeresc*, *sat – sătesc*, *oltean – oltenesc*. Predicatele definițiilor în cazul dat conțin verbele „a aparține”, „a posedă”, „a se afla”, „a aminti” etc. Predicatul corespunde unui anumit sufix. [Club] *sătesc* – [club] ce aparține satului, [echipament] *ofițeresc* – [echipament] ce aparține ofițerilor. În limba rusă sufixul adjectival *-h-* indică prezența unei legături. Sensul său va fi: „însușire ce denumește orice tip de raport cu obiectul determinat”: *лесной дом*, *лесные поляны*, *лесная промышленность*, *лесные звери* etc. Alte sensuri au sufixele *-ov-* și *-sk-*. Sufixul *-ov-* are un sens mai concret și redă ideea apartenenței individuale. Cf. *летчикова фуражка*. Suf. *-sk-* e mai concret și el, dar nu redă ceva individual. Cf. *отеческие наставления*. De aici și opoziția între sintagmele *мефистофелева ария* și *мефистофелевский смех*. În cazul întâi e vorba despre aria lui Mefistofel, iar în cazul al doilea – despre un râs *ca* al lui Mefistofel.

Vedem deci că formantul derivațional poate avea rol de bază onomasiologică. În cazul acesta temele motivantelor apar în calitate de *variabile* față de mărimea constantă care este *sufixul*. Exemple: *fabul-*; *gorn-*; *tanc-*; *tractor-*.

Dar formantul poate avea și rol de marcă onomasiologică. În cazul dat formantul marchează un sens apreciativ-expresiv sau cuantificațional. Exemple: *căsuță*, *măsuță*; *cofiță*, *corniță*, *fetiță*, *leliță*; *a reface*, *a supraîncărca*, *a surexcita*. Nici într-un caz, nici în altul formantul nu este egal cu sensul derivațional luat în integralitatea sa. Ceea ce înseamnă că formantul e purtătorul doar a unei părți a sensului derivațional. Formantul exprimă, explicit, unul dintre cele două sensuri (sau trei) posibile ale sensului global derivațional.

1. Formantul depinde de ceilalți parteneri din structura sensului derivațional, formantul pune în legătură semantică elementele acestei structuri. Caracterul

acestei legături e destul de variat. Se disting trei tipuri de atare legături. Afixele derivaționale se divizează în trei grupuri. Afixul în derivat atestă un sens ce nu depinde de baza motivantă.

2. Afixul e specific pentru un anumit tip de teme, e condiționat morfologic.

3. Afixul e condiționat de un anumit tip de teme, dar și de anumite serii semantice.

Deci formantul derivațional este destul de dependent, el își capătă semnificația prin acțiunea sa asupra bazei motivante, în funcție de particularitățile bazei motivante. Descrierea adecvată a sensului afixului se poate face numai după ce sunt examinate derivatele cu acest afix, condițiile de utilizare a formantului dat. Avem motive să credem că, spre deosebire de morfemele cu o organizare elementară, mai simplă, afixele derivaționale pot cumula în semantica lor sensuri eterogene, pot reda sensuri de tipuri diferite.

Sensul derivațional al afixului poate fi considerat o formație având mai multe straturi. De aici și funcția complexă a afixelor, de aici și eterogenitatea funcțiilor acestea.

Putem considera sensurile generale ale afixelor ca sensuri ce corelează cu sensurile gramaticale. Deci partea de sens generală din afix corelează cu sensul gramatical. În cazul acesta, sensul particular al afixului corelează cu sensul lexical. După funcția sa principală, funcție derivațională, sensul afixului poate fi considerat sens derivațional.

E necesar să se facă distincție între sensul derivațional ca atare – sensul derivațional al derivatului, sensul derivațional al seriei, sensul derivațional al categoriei derivaționale – și sensul derivațional al morfemului. E aceeași distincție pe care o avem în cazul desinenței: vorbim despre sensul gramatical al desinenței în genere, fără a reduce acest sens la sensurile pe care le atesta manifestarea concretă elementară a sensului dat într-o anumită logoformă. Așa e relația sensului derivațional al modelului cu sensul derivațional al afixului.

Chiar în cazurile când afixul derivațional este prezent, el nu epuizează sensul derivațional al derivatului: sensul derivațional nu se reduce, prin conținutul său, la categoria pe care el o exprimă. Termenii „unicitate”, „locativitate”, „agentivitate”, „diminutivitate” sunt termeni necesari pentru caracterizarea sensului afixelor și al categoriilor noționale, dar sunt nepotriviiți pentru caracterizarea sensului derivațional ca atare. În formula sensului derivațional totdeauna trebuie să fie indicat prin ce relație și față de ce categorie este redat sensul dat. Deci sensul derivațional și după formă, și după conținut e structurat mai complicat, atestă o structură mai complicată față de sensul derivațional al formantului.

Mai mult. Sensurile derivaționale se pot exterioriza și fără participarea afixului derivațional. Sensurile derivaționale totdeauna se constituie în urma unei operații formale, dar această operație formală nu totdeauna presupune atașarea unui afix. La compunere sensul derivațional se constituie în urma unei aranjări speciale a unor cuvinte întregi, avem deci un anumit tip de legătură între baza și marca onomasiologică. Sensul derivațional la conversiune e de asemenea fără adăugarea unui formant. Avem deci un paralelism perfect între derivarea cu și fără afixe.

Orice propoziție reprezintă combinarea sau asocierea a două direcții puse în mișcare de voința individului. O situație analoagă constatăm și la derivare. Numai

că în sintaxă o astfel de unire a două componente asigură procesul comunicării. În cazul derivării componentele deservesc nominația.

Legătura predicativă la derivare este obligatorie, întrucât anume în felul acesta este exteriorizată relația atemporală între morfeme. În derivate ca *măsuță*, *căsuță* legătura dintre cele două componente nu este arătată, ci doar indicată indirect prin juxtapunerea segmentelor date. Rolul formantului în atare construcții este foarte important, întrucât numai astfel vom putea „citi” derivatul.

Formantul e un indice al semnificării cuvântului. Formantul subliniază structura binară a derivatului. Dar o atare calitate a derivatului există și în situațiile când derivatul nu e caracterizat printr-un morfem afixal special. Se știe că multe tipuri derivaționale nu au astfel de segmente formale.

În lucrări speciale s-a demonstrat că sensul lexical se opune celui gramatical nu atât pe linia conținutului. Linia aceasta este foarte importantă, dar e mai puțin semnificativă în cazul relevat. Nici gradul de abstracție nu contează aici prea mult. Se știe că există substantive derivate cu sens foarte abstract în sensuri gramaticale destul de concrete; cele două tipuri de sensuri se opun în alt plan, în planul formei de exteriorizare, în planul formei de existență a lor.

Sensul derivațional nu este elementar, el este un sens compus. Sensul derivațional e structurat prin raportarea unui sens la alt sens, prin raporturi a două sensuri elementare, prin raportul motivatului față de motivant. În plus, aici contează și tipul relației date. Deci sensul derivațional apare ca un rezultat al combinației a două sensuri potrivit unui anumit model. O parte a sensului are un caracter stabil și general. E ceea ce redă de exemplu *-ar* în *cizmar*, *dogar*, *podar*, *sobar*, *pădurar*. O altă parte redă elementul variabil. E ceea ce găsim în *cizm-*, *dog-*, *pod-*, *sob-*. În fond, sensul derivațional e o reflectare a diferitor tipuri de relații predicative. Dar relația predicativă se prezintă în cazul discutat într-o formă mult transformată. Relația aceasta nu este evidentă, ea este latentă; ascunsă, implicată. Această relație este simțită de vorbitori, întrucât ea are o motivare aparte, se explică, am putea spune, prin firea lucrurilor. Am mai notat că verbul *a buzunări* nu înseamnă „a face buzunare”, nici „a vinde buzunare”, nici „a croi buzunare” etc. Practica omului e alta în cazul acesta. Toți vorbitorii știu că *a buzunări* înseamnă „a deposeda pe cineva de conținutul buzunarelor în mod ilicit, a-i sustrage cuiva banii”. Acest sens nu este exprimat direct prin verbul dat. El este adăugat de vorbitori, căci se știe care este conținutul lui din practică. La fel se explică și *lemnar*₂ („trunchi”) și *lemnar*₃ („daltă”). Ca formă termenul este unul – *lemnar*, dar ca sens el variază mult: *lemnar* („persoană”), *lemnar*₂ („trunchi”), *lemnar*₃ („daltă”). Vorbitorii însă nu încurcă aceste sensuri, accepțiunile date, pentru ascultători, sunt dezambiguizate de context.

La derivatele deverbative semele latente sunt nepredicative, în derivatele denominative ele sunt predicative. Cf.:

alergător – „cel ce aleargă” [*<a alerga*]
câștigător – „cel ce câștigă” [*<a câștiga*]
cârciumar – „cel ce [are] cârciumă”
pietrar – „cel ce [lucrează] piatra”

În primele două cazuri derivatul are o definiție în care apare predicatul-motivant. În celelalte două cazuri predicatul din definiții este adăugat de vorbitori, deci este latent, ascuns, implicit.

Deseori situația apare mai complicată, întrucât termenul derivat nu conține în structura sa formală niciun morfem derivațional. Este cazul derivatelor de tipul *astămpăr*, *cuget*, *licăr*. Caracterul morfologic al sensului derivațional, faptul că acest sens este exprimat în structuri morfologice, precum și specificul semantic al derivatelor – acestea sunt caracteristicile sensului derivațional care aruncă lumină asupra calității tipului dat de sens și asupra deosebirilor sale de celelalte tipuri de sens lingvistic.

Sensul derivațional mai are încă o trăsătură importantă. Afixul derivațional nu este un component obligatoriu al derivatului. Dar în derivatele cu afixe derivaționale sensul derivațional se prezintă cu toată claritatea. În derivatul *cafeniu*, *cărămiziu*, *portocaliu*, *trandafiriu* sufixul *-iu* arată culoarea, caracteristica obiectului prin culoarea altui obiect. Un atare sens poate exista, numai dacă există obiecte ce au o astfel de culoare. Înseamnă că sensul derivațional se constituie din două componente și se definește ca un sens ce denumește marca pe care o posedă alte obiecte. Cf. *material cafeniu*, *palton cărămiziu*, *bluză portocalie* etc. Deci formantul exprimă numai o parte din sensul derivațional, o altă parte, fie ea și infimă, îi revine motivantului.

Concluzii. Sensul derivațional are o formă a sa de existență în limbă. Conținutul sensului derivațional are o formă specifică a sa deosebitoare. Sensul derivațional are o structură compozită, compusă din două sau mai multe elemente. Sensul derivațional e un tip specific de sens lingvistic. Toate tipurile derivaționale atestă această caracteristică generală a sensului derivațional – derivatele sufixale, cele prefixale, cele prin conversiune, cele prin compunere, diferite procedee mixte de formare a cuvintelor etc.

Derivarea lexicală și cea sintactică

În procesul derivării apar două tipuri de sensuri: sensuri lexicale și sensuri gramaticale. Cuvântul *lemnar* are un sens lexical diferit de sensul motivantului său *lemn*. La fel *pietrar*, *cizmar*, *prunar* etc. Derivatele de tipul *sosire*, *plecare*, *venire* nu diferă, lexical, de bazele lor *a sosi*, *a pleca*, *a veni*. Diferența e numai de parte de vorbire, deci de natură gramaticală, sintactică. Între cele două tipuri de sens derivațional există și o diferență de formă.

În lingvistică au fost deja observate principalele mutații semantice ce au loc la derivare. În special Charles Bally a observat și descris schimbările de această natură. S-a constatat trecerea cuvintelor dintr-o clasă gramaticală în altă clasă gramaticală și s-a definit astfel fenomenul transpoziției. Ch. Bally scria: „Semnele închise în categoriile lor, ar fi o sursă foarte redusă de mijloace pentru satisfacerea multiplelor necesități de comunicare. Însă grație schimburilor intercategoriale gândirea se emancipează, iar expresia se îmbogățește și capătă nuanțe diferite” (Bally, 1955, p. 143). Ch. Bally arată că cuvintele pot trece dintr-o clasă în alta, fără a-și schimba sensul. Pentru acest autor, fr. *glace* „gheață” are același sens lexical ca și derivatul *glacière* „glaciar” din construcția *la période glacière*. Se schimbă aici, spune Ch. Bally, numai funcția. În structura *un froid glacial* „un frig groaznic” avem de a face tot cu fenomenul transpoziției, dar aceasta e transpoziție semantică, întrucât paralel cu schimbarea funcției sintactice are loc și apariția unui sens lexical nou (Bally, 1955, p. 130). După cum se poate observa, Ch. Bally a pregătit terenul

pentru elaborarea derivării lexicale și a celei sintactice. Această teorie va găsi fundamentarea necesară în lucrările lui J. Kuryłowicz. H. Marchand (Marchand, 1967, p. 17) va arăta că transpoziția are un cadru mai larg de manifestare, că un atare fenomen este ilustrat și de derivatul *professorship* „profesorat”, când trecerea de la o clasă la alta se produce în limita aceleiași părți de vorbire: *professor* – *professorship*. În fond, o atare concepție este împărtășită și de M. Dokulil care discută procesele ce caracterizează raporturile dintre părțile de vorbire și cele din interiorul aceleiași părți de vorbire (Dokulil, 1962, p. 125). Pentru M. Dokulil, transpoziția e trecerea cuvântului dintr-o parte de vorbire în altă parte de vorbire, fără a-și schimba sensul lexical. Fenomenul dat este ilustrat prin adjectivele relative derivate de la substantive, verbe etc., precum și substantivele derivate de la verbe și care reprezintă denumiri de acțiune. Corespondentele respective din limba română ar fi:

<i>agitare</i> < <i>agita</i>	<i>obținere</i> < <i>obține</i>
<i>ascultare</i> < <i>asculta</i>	<i>plimbare</i> < <i>plimba</i>
<i>brumăriu</i> < <i>brumă</i>	<i>primăvărat</i> < <i>primăvară</i>
<i>clasificare</i> < <i>clasifica</i>	<i>schimbare</i> < <i>schimba</i>
<i>cleios</i> < <i>clei</i>	<i>scriitoricesc</i> < <i>scriitor</i>
<i>culcare</i> < <i>culca</i>	<i>silabic</i> < <i>silabă</i>
<i>deducere</i> < <i>deduce</i>	<i>stomacal</i> < <i>stomac</i>
<i>distrugere</i> < <i>distruge</i>	<i>strângere</i> < <i>strânge</i>
<i>educare</i> < <i>educa</i>	<i>structuralist</i> < <i>structură</i>
<i>electrificare</i> < <i>electrifica</i>	<i>școlăresc</i> < <i>școlar</i>
<i>enumerare</i> < <i>enumera</i>	<i>teatral</i> < <i>teatru</i>
<i>femeiesc</i> < <i>femeie</i>	<i>teoretic</i> < <i>teorie</i>
<i>filologic</i> < <i>filolog</i>	<i>traducere</i> < <i>traduce</i>
<i>ghebos</i> < <i>gheb</i>	<i>vedere</i> < <i>vedea</i>
<i>insinua</i> < <i>insinua</i>	<i>verificare</i> < <i>verifica</i>
<i>localnic</i> < <i>loc</i>	<i>ziaristic</i> < <i>ziar</i>
<i>modificare</i> < <i>modifica</i>	

M. Dokulil subliniază că la transpoziție sensul lexical rămâne același. Se schimbă numai partea de vorbire. O transformare de altă natură o atestă derivatele care diferă sub raportul semnificării lexicale de motivant. În cazul acesta este vorba despre fenomenul modificării și cel al mutației. La modificarea derivatului capătă o nuanță nouă față de baza sa. Se are în vedere mai ales derivatele cu afixe diminutive. Cf. *iepurăș*, *săpăligă*, *scăunel*, *fetiță*, *căsuță*, *firicel*, *tălgior*. Din seria indicată fac parte și derivatele augmentative: *cărțoi*, *limboi*, *bărboi*, *pălmoi*, *căpoi*, *căldăroi*, *linguroi*, *năsoi*, *bărbătoi*, *fătoi*. Tot aici intră și colectivele: *studentime*, *viespar*, *osatură*, *făget*, *paginatele*, *frunziș*, *pruniște*, *albinărit*, *apăraie*.

Derivatele ce atestă mutația prezintă un alt specific. De data aceasta sensul lexical cunoaște o schimbare radicală față de sensul motivantului. Exemple: *lemnar*, *podar*, *pădurar*, *cizmar*, *sobar*, *prunar*, *alergător*, *stingător*, *legător*, *culegător*; *darnic*, *casnic*, *cucernic*, *puternic*, *ușernic*; *strecurătoare*, *alergătoare*, *treierătoare*.

Interpretările lui M. Dokulil au fost acceptate de către mai mulți lingviști. Exemplele în care avem precizări, concretizări – *căsuță*, *a relua* – sunt, într-adevăr,

modificații. Dar exemplele de tipul *a împietri* (< *piatră*), *a înlemni* (< *lemn*) nu ar fi modificații, ci mai curând mutații. Aici nu poate fi vorba despre transpoziție, căci dominantă e transformarea semantică radicală. La transpoziția propriu-zisă avem de a face cu același sens lexical. În cazul *piatră* – *pietrar*, *om* – *omenire* nu avem transpoziție, căci aici important este în fond sensul lexical care la derivat diferă radical de cel al motivantului.

Tezele lui M. Dokulil au fost mult discutate în literatura lingvistică. Au fost propuse și alte variante pentru unele dintre ele. E. Coșeriu a propus să se țină cont de numărul de unități autosemantice în actul derivării (Coseriu, 1977, p. 55). Compusele se caracterizează prin faptul că în structura lor intră nu un singur element autosemantic, ci două sau chiar mai multe. E. Coșeriu recomandă termenul de *compoziție*. Un alt termen pe care îl găsim la E. Coșeriu este *Entwicklung*, adică *desfășurare* sau, cum a fost tradus la noi, *dezvoltare*. Noțiunea aceasta la H. Marchand se numește *expansiune*. Aici se include și compoziția. E. Coșeriu subliniază că modificarea are loc în cadrul aceleiași părți de vorbire. În cazul dat funcția sintactică a derivatului nu diferă de cea a motivantului. Pentru E. Coșeriu *Schönheit* „frumusețe” [< *shön* „frumos”] este *Entwicklung* – desfășurare întrucât funcția se schimbă radical.

Să trecem acum la teoria lui Jerzy Kuryłowicz privind derivarea lexicală și derivarea sintactică. Teoria dată stă la baza concepției referitoare la derivare, fiind acceptată practic de toate școlile lingvistice.

Potrivit concepției lui J. Kuryłowicz, derivarea lexicală presupune că motivantul și motivatul sunt identice sub raportul funcției sintactice primare (Kuryłowicz, 1962, p. 63). Cele două cuvinte sunt din aceeași clasă gramaticală, zice autorul polon. Derivatul sintactic, contrar derivatului lexical este o formă cu aceeași semnificație lexicală ca și motivantul, dar cu o altă funcție sintactică. Deci derivarea lexicală și cea sintactică se opun prin faptul schimbării funcției sintactice și prin faptul schimbării conținutului lexical. Însă opoziția aceasta nu se realizează în foarte multe cazuri. Cele două „opozii” sunt independente una față de alta. Derivarea lexicală poate avea loc nu numai în situațiile când motivantul și motivatul țin de aceeași parte de vorbire (așa admite J. Kuryłowicz), ci și când părțile de vorbire sunt diferite. Cf. *a relua* < *a lua*, *căsuță* < *casă*, *bunișor* < *bun* și *alergător* < *a alerga*, *albuș* < *alb*, *arătos* < *a arăta*. După teoria lui J. Kuryłowicz, derivatele din urmă lângă în afară, fără o explicație clară. Apoi trebuie să se aibă în vedere și faptul că derivarea sintactică poate să ducă și la schimbări ale conținutului lexical. Cf. *a dicta* > *dictare* (acțiune) / *dictare* (obiect); *a sui* > *suiș* (acțiune) / *suiș* (loc); *a ieși* > *ieșire* (acțiune) / *ieșire* (obiect) J. Kuryłowicz observă că în unele cazuri are loc atât schimbarea sintactică primară, cât și schimbarea sensului lexical. În atare situații derivatul, zice J. Kuryłowicz, parcurge două etape – procesul derivării sintactice și procesul derivării lexicale (Kuryłowicz, 1962, p. 63).

E mai rezonabil să considerăm derivarea sintactică numai în cazurile când nu se produce nicio schimbare lexicală. În situații de acestea avem de a face cu o schimbare de natură gramaticală, sintactică, nu de una lexicală. Exemple: *sosire*, *venire*, *plecare*, *suire*, *urcare*, *trezire*, *adormire* etc. Descrierea sensului derivațional în cazurile acestea, formulele respective nu vor conține concretizatori specifici nivelului doi și trei de abstracție. Aceasta e o transpoziție

pură, negrevată de mutații semantice pe linie lexicală. Sensul derivațional în asemenea cazuri este pronosticabil, nu va pune probleme. Cu totul alta e derivarea lexicală. În cazurile acestea se pot constata mutații intercategoriale, transpoziții. Dar aceste schimbări gramaticale sunt secundate de transformări de natură lexicală. Au loc atât treceri de la o clasă gramaticală la alta, cât și modificări de gen lexical. Exemple:

<i>alergător < a alerga</i>	<i>culegător < a culege</i>
<i>vorbitor < a vorbi</i>	<i>indicator < a indica</i>
<i>legător < a lega</i>	<i>predicator < a predica</i>

Este ceva asemănător cu derivarea sintactică, dar tipul de relații dintre cele două categorii de ordin diferit este concretizat. Tipul acesta este descris de cuvintele-identificatori care se află la nivelul trei de abstracție. La derivarea sintactică formula definițională va conține două componente – cuvântul identificator (ce marchează trecerea motivantului într-o parte nouă de vorbire) și cuvântul motivant care intră în relație cu cuvântul identificator. Cf.:

<i>găzduire < a găzdui,</i>	<i>împlinire < a împlini</i>
<i>răsturnare < a răsturna,</i>	<i>primire < a primi.</i>

În exemplele citate sensul derivatului reproduce sensul lexical al verbului, deci e același sens lexical, dar e altă parte de vorbire. Aici sensul de acțiune e cel vechi, al verbului, dar cuvântul acum e substantiv, e altă parte de vorbire. Între *a sosi* și *sosire* există o deosebire, dar ea se manifestă la un nivel foarte abstract, la nivelul semnificației categoriale. Deci sensul denotativ e identic, dar semnificația categorială nu ar putea fi identică. În cazul acesta problema mai rămâne în suspensie, e o problemă deschisă. E. Coșeriu face aceeași distincție fără a aduce vreo lămurire în sensul dat. Căci informația despre partea de vorbire este o informație onomasiologică, această informație nu se reduce la regulile de combinare a cuvântului cutare cu un alt cuvânt, ci prezintă un component al formei interne a cuvântului. Acest component determină distincția între sensurile semnificative în cazurile *clar – claritate*, *a sosi – sosire*. Derivatele *claritate* și *sosire* conțin în structurile lor semantice ideea că ele sunt independente, că ele reprezintă substanțe, că ele indică calități, dar că aceste calități – una neprocesuală, și alta procesuală – sunt văzute ca substanțe, nu ca procese propriu-zise sau calități propriu-zise. Deci informația despre partea de vorbire este mai largă, ea nu este consumată integral în urma combinării celor două cuvinte. Căci sensul lexical e sens denotativ. Or, la nivel denotativ cele două cuvinte, semantic, sunt egale. Trebuie să avem în vedere că, lexical, cuvintele se sinonimizează indiferent de structura lor. Structura lor nu contează în cazul dat. Am citat mai sus exemple ca: *lemnar – tâmplar*, *dulgher*; *a tăbăci – a argăsi*, *a dubi* etc. Deci structura derivațională merge pe altă linie, ea nu e legată direct de sensul lexical. Cuvântul *exire* în latină avea o formă derivațională clară – *exire < extire*. În română corespondentul său *a ieși* menține sensul practic fără nicio schimbare. Deci faptul că *exire* avea structură derivațională clară nu contează pentru sensul lexical. Cam așa ceva avem și în cazul relației dintre *a sosi* și *sosire*. La nivelul lexicului distincția clasei gramaticale este deci fără consecințe. Dar distincția aceasta prezintă un component al formei interne a cuvântului.

Derivarea lexicală. În cazul acesta procesul derivării poate avea loc și în situațiile când se produc mutații categoriale, de fapt intercategoriale, în cadrul aceleiași părți de vorbire. În structura unui atare derivat este exprimat raportul între sensuri de același ordin, de același rang sau tip. De pildă, *scăunel* e denumirea unui obiect care e mai mic decât obiectul denumit de motivant, deci decât un scaun. Este aici concretizat raportul [mai mic] al unui obiect față de alt obiect.

Pornind de la criteriul schimbare sau neschimbare a funcției sintactice în procesul derivării se ajunge la distincția acestor funcții în două subdiviziuni – funcții sintactice și funcții nesintactice care corespunde divizării acestor procese în procese transpozitive și netranspozitive. Motivarea acestei delimitări e pe deplin logică. Ea poate fi pusă în legătură cu diferite tipuri de sens derivațional: sensurile derivaționale transpozitive se unesc într-o diviziune prin faptul că în cazul dat derivarea cumulează două categorii de tip diferit, două tipuri de sens derivațional; sensurile derivaționale netranspozitive – prin faptul că cumulează sensuri de același tip.

Se poate afirma că derivarea sintactică constituie o astfel de transpoziție, când nu se produc schimbări pe linie lexicală, în plan lexical.

Rămâne să vedem care dintre sensurile negramaticale ale motivantului se mențin în actele derivării. Ce schimbări suferă în actele acestea sensurile categoriale generale și cele categoriale particulare ale motivantului? Ce schimbări va atesta verbul *a alerga* la prefacerea sa în *alergător*? În cazul acesta trebuie să avem în vedere că verbul *a alerga*, ca orice lexem ce ține de o atare parte de vorbire, se caracterizează, gramatical, prin mod, timp, diateză, persoană, număr. Apoi verbul acesta ține de clasa semantică a verbelor de mișcare. Ce se suprimă din structura semantică a verbului dat la prefacerea lui în *alergător*?

Sunt suprimate numai acele trăsături gramaticale ale cuvântului care vin în contradicție cu predicatul latent și care sunt legate cu predicatul concret în construcția motivațională. Se înlătură și acele caracteristici care ar împiedica reinterpretarea, modul diferit de schimbare a motivantului, ca o mărime de alt ordin. E vorba despre aspectele care nu ar putea cadra cu noul derivat. Toate trăsăturile ce nu contravin transformării acțiunii în substanță, ce nu contravin transformării verbului în nume se păstrează, sunt reținute de noua formație. Nu sunt suprimate caracteristicile categoriale generale ale motivantului, ceea ce indică funcția sintactică primară a cuvântului și marchează apartenența cuvântului la una dintre părțile de vorbire cardinale. Cuvintele caracterizatoare – adjectivele și verbele – își mențin caracterul intrinsec, își mențin însușirea de calitate. Altfel derivarea nu ar putea avea loc. Din acest considerent este pe deplin justificat modul cum se prezintă tipul derivațional, indicarea părții de vorbire a motivantului. E o altă problemă faptul că formal segmentele ce indică aceste caracteristici nu sunt reluate de derivat, aceasta e o chestie de tehnică de constituiri formale a derivatului. La cuvintele ce denumesc substanța această caracteristică se păstrează și se va reflecta în modul de organizare a semnificării derivatului. La substantivele deverbative – *sosire, venire, cădere, plecare, intrupare, pregătire* etc. – se menține clar ideea de acțiune primordială. La derivatele desubstantivale se păstrează substanța, chiar dacă derivatul este un adjectiv – *păduros, pietros, lemnos* – sau verb (*a grebla, a mătura, a buzunări*). De observat că dispoziția sensului motivantului poate să aibă loc când derivatul

se lexicalizează. În felul acesta *știre* care provine, etimologic vorbind, de la verb nu mai conține ideea de proces. La fel *cătare* etc.

În derivatele deverbative din limba română, indiferent de faptul dacă sunt sintactice sau nonsintactice, se conservă stabil ideea categoria „acțiune”, „proces”, „stare”, „devenire”, deci categoria semasiologică principală. Această categorie lasă o urmă evidentă, clară în derivatele respective. Cf. *conducător, alegător, vorbitor, înotător, viitor, asfaltor, semănătoare, treierătoare, strecurătoare, cositoare*, chiar și în cazurile când derivatul denumește un obiect ce nu presupune ideea de agent, chiar și în astfel de cazuri vom avea în structura semantică a derivatului sensul verbal, sensul categorial de proces. Cf.: *scrisoare, mulsoare, ninsoare, unsoare, trecătoare, zicătoare, cingătoare, vânătoare, rătătoare, popritoare*.

Între verb și nume relațiile sunt de acordare între sensuri. Căci derivatele *venire, sosire* nu suprimă sensul verbului, planul conținutului, ci mai curând îl modifică. În derivatele date semantica categorială generală a verbului nu este anulată, cum cred unii autori (Hohlaciova, 1976, p. 29). E vorba că o parte dintre sensurile gramaticale a motivantului sunt pe deplin compatibile cu sensurile gramaticale ale motivatului. Problema aceasta nu a fost încă studiată la noi.

În derivatele – nume de agent – de la verbe se păstrează sensul temporal, sensul aspectual. În limba rusă cuvântul *обмен* ar putea fi cu ușurință dedus din mai multe baze – *обменить, обменять, обменяться, обменивать, обмениваться* etc. În realitate, aici e vorba de faptul că în derivat se generalizează mai multe sensuri care sunt gata să se actualizeze oricând, acestea sunt seme latente. Cuvântul derivat menține unul sau mai multe sensuri ale motivantului. Derivatele iau cu sine unele dintre sensurile bazei. Cf. *a treiera – treierare, treier, treierat, treieriş, treierătură; a licări – licărire, licăr, licărit, licăritură; a sălta – săltare, salt, săltat, săltătură*. Sensurile sunt deci variate: „acțiune”, „proces”, „stare”, „eveniment”, „act”, „rezultat” etc. Se reflectă în derivate și multe caracteristici ale categoriilor gramaticale speciale – tranzitivitate, nontranzitivitate, activitate, interactivitate, momentativitate, semifactivitate etc.

La derivarea sintactică derivatul repetă sensul lexical al cuvântului motivant. În cazul acesta mutația semantică e legată de schimbarea funcției semantice. În unele cazuri „sensul nou poate fi interpretat în termeni gramaticali. Un derivat ca rus. *воспитатель* reproduce sensul activ al verbului primar „a educa”, deci sensul de „educator”. Un alt derivat al verbului dat *воспитанник* e legat de sensul pasiv – „a fi educat”, ceea ce în limba română poate fi redat prin „elev”, „student”, „audient”, „cursist”. Unii autori consideră că în cazul discutat am avea de a face cu fenomenul derivării lexicale. Aici e adevărat, avem același sens gramatical, de acțiune pasivă, dar și de un sens nou, ideea de persoană. H. U. Boas face deosebire clară între adevăratele adjective și adjectivele neadevărate (apud Kubreakova, 1981, p. 155). Adevărat e acel adjectiv care poate ocupa în definiția sa poziția predicatului cu verbul de legătură. De aici distincția între *criminal*¹, și *criminal*²:

drept criminal
faptă *criminală*

În primul caz definiția e *drept care studiază crimele*. În cazul al doilea definiția e alta: *faptă care este o crimă*. Adevăratul adjectiv e cel din sintagma a doua. În

sintagma întâi adjectivul *criminal* apare cu un sens cu totul diferit (Boas, 1977). Alte exemple (pe locul întâi apar adjectivele „adevărate”):

durere stomacală / analiză stomacală
frază muzicală / teorie muzicală
viață provincială / apucături provinciale
ședințe colegiale / ținută colegială
parte fundamentală / cercetări fundamentale

Deci în structura semantică a adjectivului se constată particularități semantice specifice – apreciative sau comparative. Cf.: *ghiozdan școlăresc* (pentru *școlari*) – *comportament școlăresc*, *gândire școlărească* (puerilă); *copilăresc*, *iepuresc* (somm), *frățesc*, *bănesc* etc. H. Marchand consideră că numai cu astfel de argumentări adjectivul devine „adevărat” (Marchand, 1966c, p. 131), devine un derivat lexical. Toate adjectivele transpoziționale se explică prin construcții sintactice ce includ predicatul *a avea*, *a face*, *a utiliza*, *a fi* și *în*, *spre*, *pentru*. În actul derivării aceste predicate se suprimă prin etapa cuvântului compus. Domeniul derivării sintactice se evidențiază nu prin combinarea cuvântului cu un alt cuvânt, ci a cuvântului cu construcția sa motivațională. Derivatele sintactice – substantivele, derivatele cu sens abstract de acțiune, substantive deadjectivale cu sens de calitate abstractă etc. – pot fi considerate ca atare numai în sensul lor sistemic, nelexicalizat. Dar, de regulă, transpoziția este însoțită de mutații semantice sensibile. Ch. Bally, H. Marschand și alți autori au subliniat că același derivat poate să dezvolte numai o funcție sintactică nouă, dar poate în același timp să se prezinte și ca derivat lexical. Pentru derivatul lexical e nefirească substituția lui printr-o perifrază semantică. În construcția *Pe când dicta textul ...* poate fi substituită prin *În timpul dictării textului*. Deci aici *dictare* având sens de acțiune, poate fi înlocuit cu o structură perifrastică. Dacă acest cuvânt e luat cu sens lexical, ca o derivare lexicală, prin metonimie, situația se schimbă, o atare perifrază nu mai poate fi utilizată. Căci acum *dictare* nu mai are sens de acțiune, ci numai sens de obiect. Cf.: *Dă-mi te rog dictarea*, adică textul scris.

Dacă derivarea este descrisă în termeni gramaticali – gen, aspect, număr, tranzitivitate etc., vom avea o derivare morfologică, o mutație morfologică. Distanța semantică între motivant și motivat este măsurată deci în termeni gramaticali. În cazuri de acestea derivatul capătă un adaos, un component care este egal cu unul dintre cuvintele identificatoare ce descriu sensul gramatical al cuvântului. Dacă derivatul e descris prin cuvintele-identificatori ce țin de nivelele întâi și al doilea ale stratificării și dacă derivarea e intercategoriaală se poate vorbi despre derivare sintactică. Dacă avem derivare intracategoriaală, adică dacă se are în vedere trecerea de la clasa semantică la o altă clasă semantică, vorbim despre derivare lexicală. Derivarea lexicală se observă în cazul mutațiilor semantice ce schimbă nivelul descrierii. În atare situație derivarea lexicală are loc atât ca fenomen inter-, cât și ca fenomen intracategoriale. La derivarea intercategoriale formarea cuvântului are un caracter de derivare lexicală și, concomitent, de derivare sintactică.

Noțiunea de „derivare lexicală și derivare sintactică” nu se află într-un raport de contradicție. Aici e vorba de poluri extreme ale aceluiași fenomen.

Studierea consecințelor semantice ale proceselor derivării cuvintelor demonstrează că natura sensului derivațional e strâns legată de componentele ce intră în structura derivatului și în mod special cu acel component care apare în timpul actului derivațional. Este important să notăm că la derivare, ca și în sintaxă, un rol aparte îl are conținutul lexical al termenului din formula derivațională care este motivantul. Asupra problemei date vom insista în compartimentul ce urmează.

Motivantul în cadrul formulei derivatului

De o foarte mare importanță e și rolul cuvântului motivator sau motivant în structura derivatului. O teorie concretă în problema dată nu vom putea elabora, fără a clarifica modul cum se prezintă membrul acesta în procesul despre care tratăm. Ce aduce motivantul în derivat? Ce adaos, ce argumentare avem aici? În multe cazuri sensurile motivaționale nu au forme de expresie, ci sunt doar implicate, presupuse, sunt latente. Vorbitorii interpretează derivatele și-și dau bine seama că *școlarul* e copilul ce [învață] la școală, deși în termenul *școlar* verbul *a învăța* este numai presupus, este implicit, nu are exprimare directă, evidentă. Acest sens vorbitorii îl presupun și, respectiv, îl adaugă. Deci se operează în astfel de situații cu sensuri implicate. Cuvântul *tractorist* se definește ca „persoană ce [lucrează] cu tractorul”, *a grebla* este echivalent cu [a lucra] cu grebla etc. Chestiunea sensurilor latente cunoaște mai multe aspecte. Unul dintre ele privește cauzele care duc la nașterea acestor seme „ascunse” în structura derivatului. Apoi este important să aflăm tipurile și caracterul sensurilor date. În fine, urmează să aflăm legătura dintre sensurile derivaționale și sensurile ce nu au formă de expresie în derivate. Clarificarea acestor probleme ne va permite să răspundem la o întrebare esențială pentru teoria derivării. Este vorba despre rolul semelor latente în procesul derivării, despre greutatea specifică a semelor date și despre tipurile derivaționale pentru care sunt specifice. Ultima chestiune merită o atenție deosebită.

Teza de la care se pornește în cazul dat e că în procesul derivării noul cuvânt e motivat nu numai de motivatorul său, luat singur, ci și de anturajul acestuia, de întregul context al motivatorului, al motivantului (Kubreakova, 1981, p. 159).

Motivarea numai printr-un singur cuvânt are loc la derivarea analogică și la derivarea relațională. La aceste tipuri de derivare nu se presupune anturajul. Cf.: *căsușă*, *măsușă*, *fetișă* etc. Deci în actul derivațional, inițial, motivarea ia forma nu motivației printr-un singur cuvânt, ci forma motivației printr-o construcție sintactică în structura căreia intră nemijlocit motivantul. Motivantul se combină în mod natural cu alte cuvinte. Prezența semelor latente în structura derivatului se explică deci dacă ținem cont de combinarea lexicală și sintactică a cuvântului motivant (Kubreakova, 1981, p. 159).

Coocurența sintactică și lexicală ne va ajuta să clarificăm nu numai natura componentelor semantice latente din structura derivatelor, structură ce ia naștere ca rezultat al contracției semantice a componentelor derivatelor, ci și problema de caracter mai general din teoria derivării. Regulile derivării pot fi formulate numai în situațiile în care aplicarea unei operații formate – atașarea unui sufix, prefix etc. – duce la consecințe semantice pronosticabile. Unitatea semantică rezultativă poate fi în asemenea cazuri dedusă. La derivarea potrivit principiului adițional –

fată – fetiță, masă – măsuță, casă – căsuță – regulile derivării sunt simple. Dar cazurile de acest fel nu sunt numeroase. Aici e vorba despre productivitate specifică. Motivantul influențează derivatul prin toate proprietățile sale – prin sensul lexical, prin trăsăturile sale sintactico-semantice. Prin trăsăturile sintactico-semantice se are în vedere capacitatea cuvântului de a se combina cu alte cuvinte, de a ocupa o anumită poziție sintactică în enunț. După cum forma nominativă a cuvântului – cazul nominativ la substantive și adjective, forma infinitivului la verbe etc. – reflectă unitatea abstractă a cuvântului, care la alt nivel e reprezentat prin logoforme, tot așa se prezintă forma cuvântului și la nivel semantic: cuvântul la acest nivel este numai reprezentantul sensurilor organizate ierarhic și structurate în diferite feluri, sensuri ce se realizează în contextele în care apare utilizat, actualizat cuvântul dat. Cuvântul din dicționar acoperă toate utilizările posibile, cuvântul apare ca o etichetă ce acoperă un domeniu larg de referință, spațiul denotativ-significativ. Cuvântul are multe fețe și vorbitorii utilizează aceste fețe după împrejurări.

Rolul motivantului poate fi înțeles bine, clar, numai dacă vom ține cont de toate relațiile lui posibile cu alte cuvinte, numai dacă vom avea în vedere toate sensurile lui etc. Cuvântul motivant are coocurențele sale semantice, lexicale, are specificul părții sale de vorbire, are funcțiile sale. Vom ține seamă de coocurența sa lexicală, restricțiile ce pot avea loc în cazul dat. Cuvintele se formează unele de la altele, dar formarea aceasta poate fi înțeleasă numai dacă vom ține seamă de toate aspectele pe care le are motivantul, de varierea sa pe plan formal, de varierea sa pe plan semantic, de anturajul sau semantic etc.

La derivarea analogică și corelațională derivatul e dependent numai de cuvântul motivant luat singur, fără anturajul său, deci derivatul în cazul dat depinde de motivant ca atare.

Dimpotrivă, la derivare pe baze sintactice derivatul se constituie nu numai pe baza cuvântului motivant, luat singur, ci și pe baza anturajului acestuia. Care sunt deci principiile de creare a unităților lexicale noi, care e teoria motivării, cum apar sensuri, în derivat, fără acoperire formală, care e caracterul acestor sensuri. Noțiunea de propoziție nucleară există, în măsura în care semantica derivatului poate fi descrisă cu ajutorul unei astfel de definiții la baza căreia se află formula sensului derivațional concretizată prin fiecare din cele trei componente ale sale. Această teză poate fi formulată și în alt mod: derivatul poate fi pronosticat, dacă motivantul său va fi utilizat într-o formulă definițională, dacă această bază va fi combinată cu diferite alte particularități – obiecte, însușiri, procese. În felul acesta vom afla că sensul viitorului derivat poate coincide întru totul cu schema generală a tipului său. Cf. *a mătura* > *a lucra cu mătura*, *a grebla* > *a lucra cu grebla*; *casă* > *căsuță*, *masă* > *măsuță*; *bun* > *bunăătate*, *singur* > *singurătate*. Dar în unele cazuri derivatul are o schemă mai complicată decât tipul său general. Ceea ce înseamnă că sensul derivațional de o atare natură, în momentul actului derivațional, mai este grevat, pe lângă schema generală, de alte caracteristici – de anumiți cuantificatori, precizatori, completări etc. Acești precizatori sunt determinați de anturajul motivantului, se explică prin anturajul derivantului, de coocurența semantică sau lexicală a motivantului. Deci se explică prin judecata, prin definiția motivațională. Există propoziții nucleare simple, elementare ce descriu semantica unor derivate, motivația lor, derivate cu sens ordinar ce poate fi pronosticat. Dar există și propoziții nucleare de alt

tip – desfășurate, propoziții cu cuantificatori tipici. Deci actul derivării poate fi modelat în formă de enunț. Regulile de derivare din limbă pot asigura păstrarea în structura derivatului sensurile ce sunt pronosticate de anturajul motivantului în judecata motivațională.

Deci sensul derivațional al derivatelor create pe bază sintactică se constituie cu ajutorul decisiv al cuvintelor-identificatori care reflectă sensul general al actului derivării: viitoarea nomenație este concepută ca un reprezentant al unei categorii ce ține de o anumită parte de vorbire. Apoi se stabilește tipul de relații ale denotatului față de sursa motivației, adică sensul derivațional obține acel component care indică fie sensul neconcret, fie sensul concret.

Cuvântul *pământ* are mai multe sensuri în limba română, înseamnă: planetă; uscat; sol; continent; teritoriu; o anumită suprafață de teren.

Fiecare variantă semantică își poate avea derivatele sale. De la cuvântul *pământ* – *planetă* formăm derivatul *pământean* față de presupușii locuitori de pe alte planete. De la sensul 3 vom forma *pământos* și *pământiu*. De la sensul de *pământ* – *regiune* vom avea un al doilea *pământean* „persoană din același loc”. De la sensul de porțiune de teren arabil avem *pământel*. Menționăm aici și *pământesc* (*viață pământescă*). Unele variante semantice nu au derivate. E firesc să fie așa.

Să examinăm derivatele cuvântului *pădure*. În limba română termenul acesta poate avea diferite derivate în funcție de sensurile sale implicative. *Pădure* înseamnă spațiu cu arbori. Pădurea poate caracteriza o zonă geografică, de aici *regiune păduroasă*, cu multe păduri. Pădurea este păzită, de aici și *pădurar*. Pădurea poate fi mai mică ca de obicei, de aici *pădurice*. În sintagme ca *mere pădurețe* avem un derivat foarte vechi. Apoi un teren poate fi plantat cu pădure, de aici și verbul *a împăduri*, apoi putem forma și *a despăduri*. Rolul motivantului e strâns legat de afixul derivațional. Afixul permite înțelegerea derivatului fie prin indicarea caracterului sensului împrumutat [în *pădurice* sufixul *-ice* arată sensul obiectual], fie prin faptul că determină spectrul sensurilor adăugate.

Caracterul sintagmatic al exprimării sensului derivațional, constituit pe baza interacțiunii a două categorii și a reprezentanților lor obiectuali, materiali în structura morfologică a derivatului – a motivantului și a formantului – constituie cheia înțelegerii sensului derivațional. În această interacțiune se manifestă foarte clar fenomenul „acordului sensurilor” care este pus în mișcare de către cel ce pentru prima dată creează derivatul. Când spunem *pădurar* realizăm o relație între *pădure* și *-ar*, realizăm deci un acord a două sensuri. Aici interacționează motivantul *pădure* și sufixul *-ar* care este reprezentant al seriei. Acordul sensurilor este pus în mișcare de cel care pentru prima dată constituie cuvântul derivat. Apoi acest cuvânt este reprodus, circulă în limbă. Anume această interacțiune se manifestă ca un acord al sensurilor. Sensul derivațional se constituie ca o consecință a tuturor sensurilor și a tuturor relațiilor care sunt fixate în definiția motivațională. Sensul derivațional, sub raportul dat, manifestă o evidentă dependență de tipul de legătură a motivantului cu anturajul său, manifestă o dependență de coocurență lexicală și sintactică a motivantului. La derivarea pe baze sintactice derivatul este capabil să reflecte nu numai sensul motivantului său nemijlocit, ci și o parte din sensurile ce formează anturajul acestuia. Orice propoziție își are propria sa semantică sintactică. Derivatul motivat printr-o astfel de construcție menține ceea ce conținea construcția în

chestiune. În propoziție cuvântul își actualizează semantica sa sintactică care depinde de rolul său în propoziția dată – de actant, de subiect, obiect, de circumstanțial etc. Această semantică este deseori reținută de derivat. În funcție de rolul sintactic al motivantului în propoziția definițională – de subiect, de obiect, de destinatar etc. – se poate determina transparența derivatelor. Dacă motivantul corelează cu părțile principale ale propoziției, transparența derivatului e mai mare:

salata se păstrează în salată
scrumul se păstrează în scrumieră
 sosul se pune în sosieră etc.

Cu cât construcția e mai simplă, cu atât mai mare este gradul de motivare: *Ce n'est pas logique – c'est illogique. El a devenit furios – El s-a înfuriat*. Coocurența lexicală și sintactică a motivantului are o importanță hotărât oare pentru formarea semanticii derivatului. Deci semantica derivatului depinde de locul pe care îl ocupă motivantul său în propoziția definițională. Motivantul influențează sensul derivațional al derivatului prin sensul său lexico-gramatical, prin funcțiile sale sintactice, prin anturajul său. În derivat sensul motivantului nu intră integral la derivarea pe bază sintactică. Partea ce intră în derivat e numai un fel de rezumat a sursei inițiale, uneori foarte incomplet. Faptul că redarea sensului motivantului de către derivat este într-o anumită măsură convențională se explică prin împrejurarea că temele derivatelor trebuie să reflecte contradicția unor sensuri destul de diferite ale sursei motivării, dar ele însele – material – nu pot depăși anumite limite. Tema derivatului trebuie să „declanșeze” mai multe asociații cu sursa motivațională indiferent de complexitatea, de gradul de restrângere a acesteia în structura morfologică, formală, a derivatului. Procesul acesta de restrângere și de compresie semantică se observă numai la derivarea sintactică. În celelalte tipuri de derivare – prin analogie și corelațională – structura semantică a derivatului repetă partea necesară din structura semantică a motivantului. Cf. *căsuță < casă mică, cofiță < cofă mică, făget < fagi mulți*.

Analiza derivațională urmărește scopul de a stabili structura derivațională, relația dintre motivat și motivant. În unele situații, se pune și problema lexicalizării derivatului, pronosticarea fenomenului dat.

Coocurența sintactică este capacitatea cuvântului, ca reprezentant al anumitei părți de vorbire, de a intra în anumite raporturi, precum și de a ocupa o anumită poziție în enunț. Capacitatea lexemului de a se întâlni cu un alt lexem și de a manifesta capacitatea de selecție atunci când cuvântul dat se întâlnește cu alte cuvinte se numește coocurență lexicală. Acest termen este important.

Coocurența sintactică este reflectarea, apartenenței cuvântului dat la o clasă gramaticală anumită. Coocurența lexicală este condiționată de proprietățile semantice individuale ale cuvântului. Aici un rol important îl are modul cum se combină cuvântul în plan uzual, regulile acestui tip de coocurență. Regulile coocurenței sintactice fixează valențele cuvântului în termeni mai generali față de regulile coocurenței lexicale. Acestea din urmă fixează restricțiile de combinare a cuvintelor, restricțiile întâlnirii cuvântului dat în contexte, precum și libertatea, în unele cazuri de a se combina cu un mare număr de alte cuvinte. Vom spune deci nu *cal castaniu*, ci *cal murg*; nu *ochi cafenii-gălbui*, ci *ochi căprui*; nu *mulțime de oi*, ci *turmă de oi*; nu *grup de ostași*, ci *detașament de*

ostași etc. Coocurența lexicală e dependentă într-o anumită măsură de coocurența sintactică. Uneori însă structura sintactică poate fi corectă, dar poate să vină în contradicție cu ocurența lexicală. Aceasta are loc atunci când se îmbină cuvinte într-un mod nefiresc. Și vorbitorii simt aceasta. La derivare e necesar să ținem cont atât de coocurența gramaticală, cât și de coocurența lexicală. Există situații când derivatul presupune un sens pe care dicționarele nu-l dau pentru motivant. În *viața pământescă* adjectivul provine de la un sens al cuvântului *pământ* care se opune cuvântului *ceresc*.

Lexicalizarea derivatului, de regulă e în legătură cu restricțiile lexicale ale motivantului. Fiecare parte de vorbire ocupă un loc strict determinat în întregul sintactic. La fel partea de vorbire dată își are cuvintele sale care își au rolurile lor. Coocurența lexicală a motivantului asigură completarea justă a schemei cu unitățile lexicale cuvenite, adică concretizează această schemă generală, îi conferă o formă naturală, un aspect normal.

Cel mai firesc tip de formulă motivațională îl constituie construcțiile sintactice trimembre. La fel din trei componente e constituit și sensul derivațional. Ar fi deci o corespondență semnificativă.

Exemple:

lung > *a lungi* „a face mai lung”
porc > *porcar* „cel ce paște porcii”
vacă > *văcar* „cel ce paște vacile”
școală > *școlar* „cel ce învață la școală”.

În aceste cazuri formula derivațională e o îmbinare a subiectului ce se identifică cu atribuirea lui a unei trăsături compuse. *El paște vacile* sau *cel ce paște vacile* e o descriere ce constă din subiect și caracteristicile atribuite 1) paște, 2) vacile. Nu e vorba despre *el, paște*, ci despre *el paște vacile*. Structura limbii organizează comprimat această informație prin *văcar*. Dacă în formulă nu se presupune un subiect, se transformă numai predicatul: *lung* > *a lungi* „a face mai lung”. Asta este o posibilitate. Cf. *larg* > *a largi* „a face mai larg”, *lat* > *a lăți* „a face mai lat”. Aici și infinitivul. Dar dacă vorbitorul nu are în vedere infinitivul care e una dintre formele verbului, ci o altă formă, bunăoară paradigma de prezent, situația se va schimba. De pildă, *larg* > *lărgeste* [*el lărgeste, el face mai larg*]. Când persoana este neapărat presupusă se comprimă întreaga formulă: Exemple: *cizmă* > *cizmar* „el face cizme”, *plug* > *plugar* „cel ce lucrează cu plugul” sau „el lucrează pământul cu plugul”. Reflectarea relației între două obiecte se efectuează printr-o structură ce cuprinde cel puțin trei membri: numele unui obiect, legătura și al doilea obiect. Cf. *Ion este student*. Avem aici o relație între Ion și faptul că el este student. Relația este exprimată prin membrul de mijloc *este*. Sau *el lucrează pământul cu plugul, el paște vacile*, deci *plugar, văcar*. Multe derivate și compuse sunt bimembre, sensul lor derivațional este trimembru. Astfel, la crearea derivatelor pot fi omise unele sensuri, deci unele sensuri ale predicatului nu sunt exprimate. Subiectul poate fi omis sau exprimat foarte vag. Cf. *albăstriță* ceva *albastru*, o plantă. Coocurența sintactică asigură modelarea formulei într-o formă anumită. Coocurența lexicală asigură corectitudinea modelului sub raport lexical. În cuv. rus. *изрок, изрец, изрун* avem un sens general – nume de agent. Acesta este rezultatul coocurenței sintactice: *el joacă*. Dar verbul apare aici cu diferite sensuri: în cazul întâi e vorba despre a juca

la jocuri cu noroc, la jocuri cu hazard. Deci aici avem un sens lexical individual. Un alt sens individual specific este *a cânta din fluiet*, de aici avem *узреч*. În fine, există și un al treilea sens „el are obiceiul, îi place să joacă cu orice ocazie”. De aici *узрун*. Prin urmare, cele trei sensuri ale numelor de agent *узрок*, *узреч*, *узрун* se explică prin formulele motivaționale construite potrivit unei singure scheme, dar completate cu diferiți concretizatori. În alte contexte pot apărea diverși alți concretizatori. Cel ce cântă la pian e *pianist*, apoi *artist*, *violoncelist*. Observăm că toate contextele, pe care le are verbul *узрать* găsesc o anumită reflectare în derivatele sale: a juca la jocuri de noroc, a cânta la un anumit instrument muzical, a avea obiceiul de a juca cu orice ocazie etc.

Coocurența sintactică a motivantului condiționează participarea sa în structura definițională care are caracter predicativ și care constă în a atribui o anumită însușire obiectului. În felul acesta este condiționat sensul general al modelului, al tipului. Coocurența lexicală a motivatului condiționează posibilitatea unor sensuri particulare lexicalizate în cadrul modelului. Analiza efectuată ne arată cum trebuie explicate sensurile sau componentele semantice ale derivatelor în situații când aceste componente nu au expresie formală. Avem deci un fenomen de lexicalizare rezultat printr-un anumit adaos care este datorat vorbitorilor. Acest sens latent este conservat și simțit de orice vorbitor. Aici rolul îl are coocurența lexicală. Verbul *a buzunări*, dacă ar fi raportat la tipul derivațional general $V < S$, ar trebui să însemne *a face buzunare*, *a coase buzunare* etc. în conformitate cu semantica generală a tipului. Dar *a buzunări* înseamnă cu totul altceva „a deposeda pe cineva în mod ilicit, tâlhăresc de conținutul buzunarelor, de bani”. Aici deci are loc fenomenul lexicalizării. Cele două componente ale derivatului (afixal) au roluri diferite, au funcții diferite. Formantul trebuie să asigure crearea sensului nou, iar partea motivațională trebuie să asigure păstrarea, conservarea sensului vechi, partea din semantică necesară pentru a forma noua nominație. Motivantul apare nu numai ca reprezentant al său, ci și ca purtător al unor relații asociative. Se știe din practică faptul că oamenii nu au verb special pentru a face sau a coase buzunarele la haină. Se știe însă că unii oameni certați cu legile conviețuirii sociale îi deposedează pe alții de bani pe care aceștia, de regulă, îi țin în buzunare. Pentru aceste fapte criminale în limba română avem verbul *a buzunări*. Cf. rus. *прикарманить* cu același sens dar cu o altă motivare, cu alt tip derivațional care e confixarea. Deci schemele abstracte primare trebuie completate cu unele date noi ce țin de motivant. Derivarea reală e în strânsă legătură cu motivantul cu coocurența sa lexicală, cu anturajul său lexical. Propozițiile nucleare, formulele generale explică aspectele generale ale derivatelor, deci aspectul motivantului este de o importanță deosebită. Procesele reale de derivare, supunându-se regulilor generale, se desfășoară în evidentă dependență de aspectele individuale ale motivantului, de capacitățile acestuia de a intra în diverse relații cu alte cuvinte din cadrul unității sale predicative din formula sa motivațională. Cercetând cuvântul în diverse contexte și delimitând contextele care pot fi diagnostice pentru semantica derivatului, vom putea determina sensul derivatului care se bazează pe motivant, putem deci reconstitui calea parcursă de derivatul dat. Descrierea aceasta are însă un caracter retrospectiv. A pronostica posibilele sensuri la derivare, e un lucru anevoios. Nașterea derivatului este un act creativ.

Atunci când cercetăm derivarea, avem în vedere derivatele existente, dar și pe unele care ilustrează un mod regulat, bazat pe o formulă sintactică. De regulă,

rezultatul derivării este însă anevoios de pronosticat. Faptul că *ghioce*, *botar*, *gâtar* au ca sensuri „o floare” și „părți ale căpăstrului” nu poate fi ușor pronosticat. De altfel *ghioce* e deja demotivat. Căci cu *bot* sau *gât* se pot asocia cele mai multe entități, cele mai multe sensuri. Derivatele acestea reflectă doar unele dintre sensurile ce pot fi create prin asociație cu *bot* sau *gât*, precum și cu *ghioce*. Cercetătorul se oprește doar la descrierea relațiilor pe care le înregistrează derivatul respectiv. El trebuie să determine potențialul tipului derivațional.

În atare linie de idei, lexicalizarea derivatului e o urmare a faptului că motivantul nu își găsește o reflectare completă în derivat.

Înțelegerea derivatului depinde de cunoașterea modelelor, de cunoașterea aspectului lingvistic al problemei. Dar contează aici și cunoașterea lucrurilor din jur. De aici vom înțelege că *impermeabil* nu e orice obiect, ci numai o haină anume. Motivarea derivatului poate fi înțeleasă ca o capacitate a acestuia de a face referință la cuvântul corespunzător, la noțiunea corespunzătoare, dar și la contextul natural al cuvântului motivant. Anume, acțiunea de a căuta prin buzunare a condiționat apariția verbului *a buzunări*. Deci e vorba despre o practică a unor oameni – de a căuta prin buzunarele altora. Anume, despre această practică este reflectată în *a buzunări*. La fel e rus. *прикарманить*. Anume această asociație o declanșează în mintea noastră motivantul *buzunar*. În istoria limbii romane numeroase adjective au devenit substantive prin faptul că, apărând ca determinat al substantivului, preluând semantica întregii îmbinări. Astfel, accentul semantic va trece pe adjectiv, de substantiv în astfel de condiții nemaifiind nevoie. Cf.:

(*par*) *spinalis* > *spinare*
(*iecur*) *ficatum* > *ficat*
(*locus*) *sessus* > *șes*
verus (*consobrinus*) > *văr*
autumna (*tempora*) > *toamnă*
[*iarbă*] *pucioasă* > *pucioasă*
[*pătlăgică*] *roșie* > *roșie*
[*pătlăgică*] *vânăta* > *vânăta*
[*consoană*] *africană* > *africană*
[*propoziție*] *finală* > *finală*
[*horă*] *sârbă* > *sârba*
[*film*] *serial* > *serial*
[*articol*] *editorial* > *editorial*
[*ziar*] *cotidian* > *cotidian*
[*conferință*] *trilaterală* > *trilaterală* etc.

Încercarea de a lega semantica derivatului cu realizarea de către motivant a uneia dintre valențele sale a mai fost întreprinsă și de alți autori. E. L. Ginsburg scria: conținutul derivatului se reduce la indicarea motivantului, apoi la una sau mai multe relații ale acestui motivant cu alte cuvinte. Acest autor va elabora teoria derivării sintactice și lexicale al cărei conținut ar fi următorul. Unul din tipurile derivării explică sensurile necesare ale motivantului care se repetă la toate cuvintele ce înlocuiesc valența dată. Al doilea tip are în vedere restricțiile motivantului (Ginsburg, 1979, p. 37-39; Ginsburg, 1972).

Coocurența lexicală și sintactică permite să clarificăm natura sensurilor adăugate care reprezintă, de regulă, seme latente, ascunse, fără expresie formală. Substantivul ocupă de obicei locul subiectului sau al obiectului acțiunii. Verbul construiește predicatul. Aceste sensuri ale lor se realizează în actul derivării. Astfel, temele verbale și adjectivale, devenite teme substantivale – *treierare*, *bunătate* – îndeplinesc funcțiile substantivului. Temele substantivale și adjectivale transformate în teme verbale îndeplinesc, respectiv, funcția de predicat: *a grebla*, *a mătura*, *a încărunți*, *a lungi*. Numele și verbul în mod diferit participă la organizarea formulei motivaționale. Partea motivantă păstrează diferite componente ale motivantelor. De aici și diferența de lexicalizare, diferența de rezultate.

Lexicalizarea la derivatele deverbative are loc astfel încât de la sursa motivațională în derivat rămâne numai o urmă a predicatului. Cf.: *Noi am sosit*. *Sosirea noastră*. Deci în derivat avem numai urma predicatului – tema verbului *sos-ire*. La fel *noi am agonisit*, *agonisirea noastră*. În cazul dat nu avem seme latente. *Noi am plecat* – *plecarea noastră*, *noi am urcat* – *urcarea noastră*. Aici nu avem seme latente. Asta pentru că formula derivațională e constituită din doi membri. *Noi venim* – *venirea noastră*. Dacă formula derivațională e constituită din trei membri, situația se schimbă. Cf.: *el coordonează planul* – *coordonator*. *El păzește întreprinderea* – *paznic*.

Dacă în structura derivatului deverbativ nu există morfeme speciale care reflectă circumstanțele acțiunii, nu există concretizatori, iar formula derivațională conține astfel de elemente, sensul corespunzător va fi latent, adăugat. În cazul dat în urma lexicalizării se înlătură din structura morfologică a derivatului indicatorii ce indică specificul acțiunii.

Semele latente sunt caracteristice mai ales derivatelor – verbe formate de la alte părți de vorbire. Cf.:

dijmă > *a dijmui* [a strânge] *dijma*
greblă > *a grebla* [a lucra cu] *grebla*
mătură > *a mătura* [a lucra cu] *mătura*.

Aici *a strânge*, *a lucra* etc. sunt sensuri latente, adăugate de vorbitori.

Cu totul alta e situația derivatelor de la nume. În cazul acesta de la baza motivantă în derivat rămân urme de la componentele motivaționale, exceptând predicatul care, de regulă, trece în starea predicatului latent. Acum derivatul va avea în structura sa seme latente, fără corespondent în planul expresiei:

gornist < cel ce [sună din] *goarnă* + *-ist*
plugar < cel ce [ară cu] *plugul* + *-ar*
școlar < cel ce [învață la] *școală* + *-ar*
măgăresc < care [se asemuiește cu] *măgarul* + *-esc*
naturalist < cel ce [se ocupă cu științele] *naturale* + *ist*

Când formăm derivatul *nisipos*, pornim desigur de la modelul existent. Deci modelul, tipul derivațional e o formă a gândirii noastre. La fel *stâncos*, *păduros*.

Modelul prin analogie. Modelul în cazul acesta cunoaște următorul conținut „se află în raport cu”. Zemskaia E. A., pornind de la formulele de tipul *олимпийские достоинства Столицы*, ajunge la concluzia că în limba rusă sunt tipuri derivaționale

al căror sens se precizează numai în context. E vorba despre derivarea sintactică (Zemskaja, 1967, p. 102). Se crede că derivatele formate potrivit derivării sintactice au același sens ca și motivantele lor. De pildă, *cald*, lexical, ar fi egal cu *căldură*. La fel *singur* ar fi egal, lexical, cu *singurătate*. Și totuși aici semnul egalității e relativ. Căci adoptând o atare ipoteză ajungem la concluzia, că între părțile de vorbire nu există deosebiri. Dacă am admite că între *sosi-sosire-sosit* (adj.) am avea același sens lexical, ar trebui să-l declarăm pe Aristotel neacceptabil. Căci părțile de vorbire au ceva în plus, combinațiile ce au loc între ele nu pot consuma întregul lor conținut. Deci între *cald* și *căldură* trebuie să admitem o anumită diferență. Aceasta apare clar la cuvintele împrumutate. Cuvintele împrumutate pătrund în limba receptoare cu sensul lexical și cu sensul abstract al părții de vorbire. Verbul, de pildă, pătrunde fără ideea de timp, de mod, de persoană, de diateză. Deci ceea ce este gramatical nu se împrumută, se asimilează numai ideea părții de vorbire (aceasta în limbile indo-europene) și sensul lexical, eventual variante ale sensului derivațional.

Așadar, între diferite părți de vorbire nu trebuie să punem sensul egalității. Pur și simplu, apropierea dintre *a sosi* și *sosire* este foarte mare, dar, sensul lexical include în structura sa și ideea părții de vorbire. Deci nu putem pune semnul egalizativului între *cald* și *căldură*. Toate substantivele slave vechi sunt substantive și în limba română. Deci partea de vorbire – ideea aceasta este simțită de vorbitori în afara faptului că această parte de vorbire se schimbă după număr, caz, gen etc. Genul neutru, de pildă, devine feminin. Cf. *vědro* > *vadră*, *sito* > *sită*. Căci pur și simplu genul nu se împrumută. Manucearean observă că informația general gramaticală, prin care trebuie să înțelegem genul, numărul, cazul la substantiv; timpul, diateza, modul, persoana, numărul – la verb etc., nu este epuizată de regulile combinării cuvintelor. Aici sensul semnificativ nu coincide cu sensul denotativ. Între *гордый* și *гордость*, *гулять* și *гуляние* avem același sensuri denotative (lexicale), dar sensuri semnificative diferite (Manucearean, 1975; Manucearean, 1976).

Adjectivele relative din rusă au o importanță anumită pentru derivarea adjectivelor noastre. În limba rusă *лесной* poate să se îmbine cu orice cuvânt. Sensul lui apare numai în context, sensul fără context poate fi formulat foarte abstract – care indică un raport la cuvântul motivant: *лес-лесной*, *старт-стартовый* etc. Un cuvânt ca *лесной* se poate combina cu o întreagă serie de cuvinte, dar sensul lui abstract poate fi determinat numai în context. Cf.: *лесной пейзаж*, ~ *край*, ~ *цветок*, ~ *житель*, ~ *пожар*, ~ *спутник*, ~ *вид*, ~ *наряд*, ~ *путь*, ~ *сторож* etc. Niciuna dintre astfel de sintagme nu ar putea fi traduse în limba română printr-o sintagmă cu adjectivul în *-os*. Nu putem spune *ținut păduros*, *floare păduroasă*, *locuitor păduros*, *incendiu păduros*, *călăuză păduroasă*, *aspect păduros*, *paznic păduros*. În toate cazurile vom utiliza construcția *peisaj de pădure*, *ținut de pădure* (cu *păduri*, căci *ținut păduros* înseamnă ținut cu multe păduri) etc. În cazul derivatelor din limba rusă, se disting unele tipuri de relații, de legături între obiecte: raport față de material: *асфальт* – *асфальтовая дорога*, raport față de loc: *лес* – *лесная дорога*, raport față de o parte dintr-un întreg: *банан* – *банановая кожура*; raporturi cauzal-temporale: *старт* – *стартовое волнение* «*волнение перед стартом*». Raporturile acestea sunt foarte numeroase „ele nu se supun unei generalizări, reglementări. În fiecare caz concret adjectivul poate reda un alt sens. Deci tema motivantului poate fi utilizată în cele mai diferite

relații. Cuvântul *автомобильный* poate fi utilizat în: *автомобильное колесо, автомобильная дорога, автомобильный завод, автомобильные затраты, автомобильные деньги*. În sintagma *автомобильные деньги* vom constata mai multe situații: banii câștigați prin vinderea sau exploatarea automobilului sau banii pierduți pentru cumpărarea automobilului etc. În limba română sintagma dată ar putea fi tradusă prin structura sintactică liberă: *bani de la automobil* sau *bani de pe automobil* sau *bani pentru automobil* etc. Îmbinarea *bani automobilistici* ar putea exista, dar sensul ei ar trebui să fie concret.

În limba română, după cum notează Ileana Vincenz, derivate de un atare gen există. Ele au un sens general, „care se referă la” care se subîmparte în multiple sensuri concrete (Vincenz, 1970). Vom delimita sensurile concrete:

1. care aparține sau caracterizează:

- al: *stomacal*: *suc stomacal, operație stomacală, dureri stomacale*;
- al: *clerical*: *sobor clerical, adunare clericală, poziție clericală, interpretare clericală*;
- al: *dumincal*: *concert duminical, lecturi duminicale, reuniuni duminicale*;
- ăresc: *școlăresc*: *caiet școlăresc, viață școlărească*;
- istic: *ziaristic*: *activitate ziaristică, stil ziaristic, procedeu ziaristic*.

2. care conține ceva:

- os: *apos, bănos, muntos*;

3. care este dintr-un anumit loc:

- an: *câmpean, codrean, răsăritean*;
- esc: *ceresc, lumesc, sătesc*.

Adjectivele au un sens general, nediferențiat. Sensul lor se concretizează numai în context. Ele exprimă deci un sens nediferențiat, general. În literatura lingvistică polonă se utilizează termenul „structural”, pur formal, transcategorial. Existența în limbă a modelului derivațional asigură formarea, pe baza aceluiași sens derivațional, lexical, a unor sensuri de orice nivel de abstracție. Modelul aici e decisiv. La adjectivele relative partea motivantă a derivatului servește ca semnal al diverselor asociații ce pot avea loc între noțiuni și respectiv cuvinte. Cuvântul *лесной* redă doar o punere în legătură a cuvântului determinat cu termenul *лес*, un simplu raport, altceva aici nu se presupune. În derivatul *legal* avem o simplă legătură cu legea. De aici și diapazonul larg al acestui adjectiv. Cf.: *procedură, acțiune, proces, alegeri, întruniri, adunări, mitinguri* etc. Luarea în considerare a părții motivante, variabile, e de mare importanță, întrucât ne ajută să explicăm derivatul, să relevăm că anturajul lexical al motivantului, al formulei derivaționale e de o importanță foarte mare, ne arată cum trebuie descris procesul lexicalizării, ne dă posibilitatea să facem o distincție clară între derivatele deverbative și derivatele denominative, ne deschide perspectiva de a depista semele latente în derivate.

Dacă motivantul e verb, sensul derivatului poate să nu reprezinte o sumă a sensurilor părților. Asta pentru că în formula derivațională verbul nu apare singur, ci însoțit de un alt termen. Cf. *Он занимается научными исследованиями > исследователь* sau *он исследует науку > он исследователь*.

Logica firească domină pretutindeni. Cuvântul *pietrar* înseamnă: 1. „cel ce lucrează piatra”; 2. pește ce-și are ca mediu de trai lângă pietre; 3. Pasăre care

trăiește mai ales în regiunile de munte. Aici se oglindește practica omului. Dar sunt și situații când relațiile se prezintă mai complicat. De ce spunem *a se desprimăvara*? Ar trebui să înțelegem *a anula primăvara*. În realitate avem însă alt sens.

Dacă studierea coocurenței lexicale a motivantului ne conduce în zona sensurilor individuale, în zona semanticii lexicale, studierea coocurenței sintactice a motivantului, ne conduce în sfera analizei valențiale, în zona semanticii sintactice. Legătura derivării cu sintaxa ne ajută să înțelegem modul cum este organizat derivatul deverbativ. În cazul acesta e necesar să enumerăm tipurile de enunțuri care pot fi sursa viitorului derivat. La fel vom putea descrie mai adecvat derivarea denominativă cu predicatelor sale atomare. Sursa de motivare a multor tipuri e legată, astfel, de sintaxă.

Referințe bibliografice

1. Arutiunova, 1959 – Арутюнова Н. Д. *Статьи Г. Марчанда по теории синхронного словообразования*. – Вопросы языкознания, 1959, № 2, с. 127-131.
2. Arutiunova, 1961 – Арутюнова Н. Д. *Очерки по словообразованию в современном испанском языке*. Москва, 1961.
3. Bally, 1955 – Балли Шарль. *Общая лингвистика и вопросы французского языка*. Перевод с французского. Москва, 1955.
4. Benveniste, 1965 – Бенвенист Э. *Уровни лингвистического анализа*. – In: *Общая лингвистика*. Москва, 1974.
5. Benveniste, 1974 – Бенвенист Э. *Синтаксические основы именного сложения*. – Бенвенист Э. *Общая лингвистика*. Москва, 1974.
6. Boas, 1977 – Boas H. U. *Transpositional and semantic adjectives revisited*. – *Perspektiven der Wortbildungsforschung*. Bonn, 1977.
7. Coșeriu, 1964 – Coseriu Eugeniu. *Pour une sémantique diachronique structurale*. TLI, II, 1964 p. 139-186.
8. Coșeriu, 1977 – Coseriu Eugeniu. *Inhaltliche Wortbildungslehre. (am Beispiel des Typs „coupe-papier“)*. In: *Perspektiven der Wortbildungsforschung*. Bonn, 1977.
9. Dokulil, 1962 – Dokulil Miloš. *Tvoření slov v češtině. Teorie odvozování slov*. Praha, 1962.
10. Dokulil, 1967 – Докулил М. *К вопросу о морфологической категории*. Вопросы языкознания, 1967, № 6, с. 3-16.
11. Dokulil, 1968 – Dokulil Miloš. *Zur Theorie der Wortbildung*. In: *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität. Leipzig, Gesellschafts und Sprachwissenschaftliche Reihe*, 1968.
12. Dokulil, 1968 – Dokulil Miloš. *Zur Frage der Schtellung der Wortbildung im Sprachsystem*. In: *Slovo a Slovesnost*, 1968, R. 28.
13. Ginsburg, 1972 – Гинзбург Е. Л. *О словообразовательном значении*. – *Československa Rusistika*, 1972, v. 17; № 4.
14. Ginsburg, 1979 – Гинзбург Е. Л. *Словообразование и синтаксис*. Москва, 1979.
15. Gramatica, 1970 – *Грамматика – 70*. Москва, Наука, 1970.
16. Gruber, 1972 – Gruber Jeffrey. *Functions of the lexicon in formal descriptive grammars*. Bloomington, 1972.
17. Nohlaciova, 1976 – Хохлачова В. Н. *Словообразование существительных в русском языке*. Автореф. докт. дис. Москва, 1976.
18. Nohlaciova, 1977 – Хохлачова В. Н. *Проблема словообразовательного значения (к понятию нормы в словообразовании)*. – *Грамматика и норма*. Москва, Наука, 1977. (С. 5-41)

19. Kuryłowicz, 1962 – Курилович Е. *Очерки по лингвистике*. Сборник статей. Москва: Изд-во иностр. лит-ры, 1962.
20. Kubreakova, 1981 – Кубрякова Е. С. *Типы языковых значений. Семантика производного слова*. Москва, Наука, 1981.
21. Lees, 1960 – Robert V. Lees. *The Grammar of English nominalizations*. Bloomington. Ind.: Indiana, Univ. Press. 1960; 2-nd pr. The Hague, 1963.
22. Manuceagean, 1975 – Манучарян Р. С. *Проблемы исследования словообразовательных значений и средств их выражения* (на материале сопоставления русского и армянского языков). Автореферат докторской диссертации. Ереван, 1975.
23. Manuceagean, 1976 – Манучарян Р. С. Словообразовательное значение в различных аспектах. – *Русский язык : Вопросы теории и методики*. Ереван: 1976. с. 18-40.
24. Manuceagean, 1979 – Манучарян Р. С. Рецензия на книгу: И. С. Улуханов. *Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания*. Москва: Наука, 1977. – *Вопросы языкознания*, 1979, №2, с. 150-154.
25. Marchand, 1960 – Marchand Hans. *The categories and types of Present-day English word-formation*. Wiesbaden, 1960, 2 nd ed. München, 1962; 2 nd rev. ed. München: Beck, 1969.
26. Marchand, 1966a – Marchand Hans. *On the analysis of substantive compounds and suffixal derivatives not containing a verbal element*. In: *Indogermanische Forschungen*, 1966, Bd. 70.
27. Marchand, 1966b – Marchand Hans. *The analysis of verbal nexus substantives*. In: *Indogermanische Forschungen*, 1966, Bd. 70, H. 1.
28. Marchand, 1966c – Marchand Hans. *On attributive and predicative derived adjectives and some problems related to the distinction*. In: *Anglia, Journal of English Philology*, 1966, Bd. 84.
29. Marchand, 1967 – Marchand Hans. *Expansion, transposition, and derivation*. In: *La Linguistique*, 1967, nr. 1, p. 17
30. Motsch, 1970 – Wolfgang Motsch. *Analyse von Komposita mit zwei nominalen Elementen*. – In: *Progress in Linguistics*. The Hague, 1970.
31. Širšov, 1979 – Ширшов И. А. *Проблемы словообразовательного значения в современной отечественной науке*. – *Вопросы языкознания*, 1979, № 5, p. 109-122.
32. Tihonov, 1971 – Тихонов А. Н. *Проблемы составления гнездового словообразовательного словаря современного русского языка*. Самарканд, 1971.
33. Tihonov, 1974 – Тихонов А. Н. *Формально-семантические отношения слов в словообразовательном гнезде*. Автореф. докт. дис. Москва, 1974.
34. Uluhanov, 1974a – Улуханов И. С. *Компоненты значения членимых слов*. – *Вопросы языкознания*, 1974, № 2, с. 71-78.
35. Uluhanov, 1974b – Улуханов И. С. *Словообразовательная семантика и принципы ее описания в грамматиках славянских языков*. – *Грамматическое описание славянских языков*. Москва, 1974.
36. Uluhanov, 1977 – Улуханов И. С. *Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания*. Москва: Наука, 1977.
37. Uluhanov, 1992 – Улуханов И. С. *О степенях словообразовательной мотивированности слов*. – *Вопросы языкознания*, 1992, № 5, с. 74-89.
38. Vincenz, 1970 – Vincenz Pleana. *Semantica derivatelor cu sufixe în limba română contemporană*. În: *Studii și cercetări lingvistice*, 1970, nr. 3, p. 335-367.
39. Zemskaja, 1967 – Земская Е. А. *О семантике и синтаксических свойствах отсубстантивных прилагательных в современном русском языке*. – *Историко-филологические исследования. Сборник статей к 75-летию акад. Н. И. Конрада*. Москва, 1967.

**OBSERVAȚII PRIVIND PARADIGMA COMUNICATIVĂ
A ENUNȚULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ**

ION BĂRBUȚĂ, dr.

(Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”)

Rezumat: *Articolul are ca obiect de cercetare ansamblul variantelor comunicative ale enunțurilor asertive constituite ca rezultat al modificării structurii informaționale în raport cu structura lor referențial-semantică. După o analiză succintă a structurii informaționale a enunțului și a unităților minime delimitate la acest nivel, sunt analizate și prezentate variantele enunțului cu ajutorul cărora vorbitorii au posibilitatea de a realiza localizarea lui informațională în funcție de situația discursivă concretă. Este descris, de asemenea, mecanismul de modificare a acestei structuri fiind prezentate procedeele prin care se constituie variantele comunicative ale enunțului, în calitatea lor de mijloace care asigură legătura dintre enunț și contextul utilizării sale.*

Cuvinte-cheie: *paradigmă comunicativă, variantă comunicativă a enunțului, structură informațională a enunțului, tematizare, rematizare.*

Enunțul poate cunoaște, în situații diverse de comunicare, mai multe variante comunicative. Ansamblul de variante posibile ale enunțului, a căror existență se datorează unor condiții concrete de enunțare, constituie paradigma lui comunicativă. Există mai mulți factori care pot influența modul de organizare a informației exprimate prin enunț. Articolul de față are drept scop analiza paradigmei comunicative a enunțului cuprinzând variantele care se datorează modificării structurii lui informaționale.

După cum bine se știe, atunci când formulează un enunț adresat interlocutorului său, vorbitorul urmărește realizarea unui anumit scop comunicativ, cele mai frecvente fiind următoarele trei scopuri: să transmită o informație folosind un enunț asertiv, să solicite o informație cu ajutorul unui enunț interogativ sau să exprime o cerere, o rugămintă, un ordin, o interdicție, prin intermediul unui enunț imperativ. Dintre aceste tipuri de enunțuri, asertivele cuprind, în latura lor de conținut, o informație despre un eveniment, despre o stare de lucruri din realitatea extralingvistică. Constituind aspectul nominativ al semnificatului global al enunțului asertiv, această informație nu poate fi comunicată interlocutorului oricum. Pentru a fi codificată și, respectiv, pentru a putea fi decodificată cu succes de către receptor, este important ca ea să fie organizată din mai multe puncte de vedere.

În primul rând, informația comunicată cu ajutorul unui enunț asertiv este organizată în conformitate cu structura binară a gândirii, distingându-se în cazul dat un obiect al comunicării (subiectul) și ceea ce se comunică despre acesta cu ajutorul predicatului. Structurarea informației prin prisma predicativității este unul dintre aspectele definitorii ale acestui tip de enunțuri. Datorită acestei trăsături proprii asertivelor se consideră că ele reprezintă modelul de enunț în care domină distincția subiect / predicat (DEP, p. 42).

În al doilea rând, în producerea unui enunț asertiv vorbitorul își organizează informația și în funcție de ceea ce, în situația dată de comunicare, este considerat mai important sau mai puțin important, de ceea ce contrazice anumite așteptări ale interlocutorului sau în funcție de ceea ce este deja cunoscut, dat, vechi și ceea ce este nou, ceea ce se comunică pentru prima dată. Astfel, fiind văzut dintr-o perspectivă discursiv-pragmatică, enunțul apare ca o unitate integrată într-un context situațional, extradiscursiv, dar și într-un context textual, intradiscursiv (funcționând fie ca parte componentă a unui dialog, fie ca element constituent al unui text mai larg). În aceste condiții, comunicarea informației privind evenimentul din realitate descris în enunț nu poate fi făcută după bunul plac al celui care transmite această informație. Orice vorbitor este obligat să-și organizeze conținutul informațional al enunțului ținând cont de circumstanțele concrete în care se desfășoară actul de comunicare și având în vedere o anumită orientare comunicativă. În lucrările de lingvistică, procesul în cauză este definit drept localizare informațională a enunțului.

Esența acestui tip de localizare rezidă în faptul că vorbitorul pune în relație informația transmisă prin enunțul său cu informația care constituie universul de cunoaștere comun, altfel spus, cu informația care servește drept fundal pentru enunțare. Operațiunea actualizării informaționale constă în raportarea enunțului la ansamblul de cunoștințe prealabile actului de enunțare, cunoștințe care există în conștiința receptorului și include două subacte:

a) tematizarea unuia dintre componentele enunțului pornind de la un fond de cunoștințe comun și

b) adăugarea / integrarea informației „vechi” cu informație „nouă”.

În conformitate cu aceste subacte vorbitorul realizează o ierarhie a elementelor enunțului în funcție de importanța lor comunicativă. Astfel, conținutul informațional al enunțului este structurat în următoarele două secvențe:

a) o secvență care comunică o informație dată, veche, cunoscută ascultătorului în situația dată de comunicare și

b) o secvență care comunică o informație nouă, necunoscută anterior ascultătorului, informație care îi este transmisă lui prin intermediul acestui enunț.

Important pentru cele discutate aici este faptul că, de cele mai multe ori, studiile de lingvistică descriu structura informațională a enunțului în termenii dihotomiei temă – remă, aceasta fiind înțeleasă ca o manifestare a opoziției „informație cunoscută” / „informație nouă, necunoscută”. Astfel, prin suprapunerea nivelului structurii informaționale peste informația codificată în cadrul nivelului referențial-semantic al enunțului, aceasta de la urmă este repartizată în temă (partea de enunț care exprimă o informație veche, cunoscută din contextul comunicativ) și remă (elementul care spune ceva despre temă, care aduce o informație nouă în situația dată de comunicare). Despre structura informațională a enunțului se spune că ea reprezintă rezultatul contextualizării informaționale a semnificației referențiale a enunțului, în cadrul ei fiind codificate valori pragmatice, adică valori dobândite contextual.

Așadar, în urma raportării conținutului exprimat la factorii contextuali, enunțul capătă o structură binară, în cadrul căreia informația este structurată în conformitate cu modul de desfășurare a comunicării umane de la cunoscut spre necunoscut. Această distincție este făcută de vorbitor pornind de la ceea ce cunoaște interlocutorul său și ținând cont de sarcina comunicativă pe care el însuși o urmărește

în fiecare situație de comunicare concretă. Ca rezultat al acestui tip de segmentare se constituie structura informațională a enunțului. Prin intermediul structurii în cauză „se realizează trecerea de la o informație dată (veche, prezentă în universul de cunoștințe al locutorilor), la o informație nouă (care urmează să fie inclusă în universul de cunoștințe al interlocutorilor)” (GALR, II, p. 26).

Vom prezenta în continuare câteva exemple care să ilustreze modul concret de constituire a variantelor comunicative ale unui enunț. După cum bine se știe, în procesul de comunicare, vorbitorul se poate referi la același eveniment, la aceeași stare de lucruri din realitate, însă de fiecare dată să aibă în vizorul său realizarea unor scopuri comunicative diferite. Să comparăm următoarele enunțuri și întrebările latente pe care acestea le presupun

1. <i>Ion / a plecat ieri la București.</i>	<i>Ce a făcut Ion?</i>
2. <i>Ieri la București a plecat / Ion</i>	<i>Cine a plecat ieri la București?</i>
3. <i>Ion a plecat ieri / la București.</i>	<i>Unde a plecat ieri Ion?</i>
4. <i>La București Ion a plecat / ieri.</i>	<i>Când a plecat Ion la București?</i>
5. <i>Ieri la București Ion / a plecat.</i>	<i>A plecat sau nu Ion ieri la București?</i>

Examinează din punctul de vedere al conținutului lor nominativ, variantele comunicative ale enunțului în cauză sunt într-o mare măsură asemănătoare: ele vehiculează o informație bazată pe descrierea aceleiași situații din realitate, diferă însă în ce privește scopul comunicativ urmărit de vorbitor, adică după modul în care este prezentată informația codificată. Acest lucru reiese și din faptul că enunțurile în cauză reprezintă niște răspunsuri la diferite întrebări (explicite sau implicite), pe care ele le presupun.

După cum se constată în studiile de lingvistică, diferența dintre aceste propoziții nu este de ordin semantic, ci pragmatic, în sensul că ponderea informațională atribuită fiecărui constituent diferă pentru fiecare propoziție. După cum putem observa și din exemplele analizate, în planul organizării liniare, variantele acestui enunț diferă în ce privește părțile de propoziție folosite în poziția temei și a remei.

Astfel, folosit în diferite contexte de comunicare, enunțul poate apărea în mai multe variante. Fiind alcătuite din aproximativ aceleași elemente și având un conținut propozițional identic sau cel puțin asemănător, acestea prezintă însă diverse modalități de segmentare din punctul de vedere al organizării informaționale, adică din perspectiva opoziției informație cunoscută / informație nouă, necunoscută. Ansamblul variantelor comunicative ale unui enunț cu același conținut propozițional, dar cu structură informațională diferită, altfel spus, variante care diferă din punctul de vedere al segmentării temă – remă, constituie paradigma lui comunicativă.

Exemplele prezentate mai sus demonstrează că, pornind de la un enunț bazat pe schema actanțială a aceluiași verb predicat și având aceeași componentă lexicogramaticală, se poate ajunge la un ansamblu de variante comunicative ale enunțului. Pentru denumirea acestor variante în lingvistică sunt folosiți termenii *allo-sentences* sau *allophrases* (Lambrecht 1994).

Dacă ar fi să prezentăm o caracteristică de ansamblu a variantelor comunicative ale enunțului datorate modificării structurii lui informaționale, ar trebui să menționăm că ele se definesc prin următoarele trăsături:

- sunt bazate pe o singură structură actanțială / argumentală a verbului predicat din componența lor;
- vehiculează informații asemănătoare, dacă nu chiar identice din punctul de vedere al situației descrise;
- prezintă diferite modalități de segmentare din punctul de vedere al structurii informaționale în funcție de scopul comunicativ urmărit de vorbitor în fiecare situație concretă.

Constituirea variantelor comunicative ale enunțului se datorează modificării structurii informaționale a enunțului în raport cu structura lui sintactică, presupunând, la nivelul expresiei, schimbări în structura lui liniar-intonațională. În legătură cu acestea, este important să precizăm că analiza variabilității structurii informaționale a enunțului presupune examinarea următoarelor două aspecte. În primul rând, este necesar să fie descrise construcțiile (variantele comunicative) care alcătuiesc paradigma comunicativă a enunțului. În al doilea rând, urmează să fie analizate procedeele prin care se constituie variantele comunicative ale enunțului.

Analizând elementele paradigmei comunicative a enunțului, cercetătorii disting, pe de o parte, o construcție de bază (numită și enunț-bază) și, pe de altă parte, una sau mai multe construcții derivate (*Base Structures vs. Derived Structures*). Pentru caracterizarea acestor variante este important raportul stabilit între structura sintactică și structura informațională a enunțului, în special, relația existentă între părțile de propoziție și cele două funcții pragmatice delimitate la nivelul structurii informaționale, tema și rema.

Construcția de bază, definită drept construcție canonică sau prototipică, este varianta enunțului în cazul căreia structura informațională are aceeași orientare ca și segmentarea lui sintactică. În construcțiile de acest fel, tema este reprezentată prin elementul care este pe primul loc, acesta fiind subiectul, iar rema este toată partea din propoziție de după temă, adică predicatul sau predicatul împreună cu determinanții săi: *Fetele (T) au început – firește – să râdă. (R) (M. Eliade); Dumneata (T) mi-ai adus norocul în casă! (R) (M. Eliade).*

După cum demonstrează lingviștii, în general, între funcțiile sintactice de subiect și predicat și funcțiile pragmatice de temă și remă există o anumită corelație, care se manifestă prin faptul că fiecare dintre cele două părți de propoziție principale manifestă o anumită preferință în ce privește îndeplinirea unei anumite funcții pragmatice. Se constata următoarea corespondență între funcțiile pragmatice și semnificatul categorial al cuvintelor în cazul realizărilor prototipice:

- a) Funcția temei – este proprie cuvintelor cu sensul de obiect (substantiv, pronume);
- b) Funcția remei – este proprie cuvintelor cu sensul de caracteristică (verb, adjectiv, adverb).

În construcțiile canonice ale enunțului, componentele structurii informaționale, tema și rema, coincid, de obicei, cu părțile de propoziție principale, respectiv cu subiectul și predicatul. În mod normal, subiectul funcționează în calitate de temă, iar predicatul are rolul de remă. Această corespondență este lesne de explicat, dacă avem în vedere faptul că, în esența sa, tema este de natură substantivală, iar rema este predicativă (Гак 1986, p. 130). Structura construcțiilor canonice poate fi descrisă cu ajutorul formulei care urmează:

[**Subiect** (< Substantiv) = **Temă**] + [**Predicat** (< Verb) = **Remă**].

Faptele de limbă demonstrează însă că nu totdeauna structura informațională, care reflectă organizarea enunțului în funcție de nevoile enunțiative ale comunicării concrete, și structura sintactică a enunțului, reprezentând actualizarea schemei actanțiale a verbului, se suprapun având aceeași orientare. Prin urmare, trebuie să constatăm că nu totdeauna se poate stabili o legătură univocă între rolurile pragmatice de temă și remă, pe de o parte, și funcțiile sintactice de subiect și predicat, pe de alta. Această situație este determinată de faptul că același enunț în situații diferite de discurs permite decupări diferite ale temei (DSL, p. 530). În felul acesta, în urma unor reorganizări sintactice (uneori, în asociere cu mărcile prozodice), este posibilă deplasarea spre stânga, în poziție inițială a unor secvențe care nu au caracter tematic și, dimpotrivă, utilizarea în poziție finală, deci rematică, a unor secvențe pentru care funcția pragmatică de remă nu este caracteristică prin natura lor semantică.

Constatăm astfel că limba dispune de anumite mijloace de actualizare a structurii informaționale a enunțului care îi permit ca, pe baza unui enunț cu aceeași structură lexico-gramaticală, să fie creat un anumit număr de variante comunicative în cadrul cărora structura informațională variază în raport cu structura sintactică. Existența acestor variante se explică prin necesitatea adaptării conținutului exprimat de enunț la condițiile concrete ale comunicării. Astfel, punând o întrebare într-o anumită situație de comunicare, vorbitorul poate determina care secvențe ale enunțului prezentat drept răspuns de către interlocutor vor funcționa ca temă, respectiv, ca remă. O întrebare de tipul *Ce faci mâine?* se referă la predicat și poate avea ca răspuns enunțul (*Mâine*) *plec la țară*. În enunțul citat adverbul *mâine* funcționează ca temă, fiind secvența care transmite o informație conținută și în întrebare, deci o informație cunoscută deja, iar secvența *plec la țară* apare în poziția remei, comunicând o informație nouă adăugată la ceea ce este cunoscut anterior actului enunțării. În cazul întrebării *Când pleci la țară?* elementul vizat este complementul circumstanțial de timp, răspunsul fiind (*Plec la țară*) *mâine*. Aici secvența *plec la țară* are statutul de temă, în timp ce adverbul *mâine* devine remă. Prin urmare, într-o interacțiune conversațională, tematizarea și, respectiv, rematizarea anumitor secvențe din structura enunțului depinde în totalitate de condițiile concrete ale comunicării, vorbitorii fiind cei care determină rolurile de temă și de remă ale părților de propoziție în funcție de ceea ce reprezintă fondul comun de cunoștințe și în funcție de intențiile lor.

Așadar, nu toate construcțiile utilizate în diverse situații de comunicare sunt canonice: Prin urmare, unei construcții prototipice îi pot corespunde una sau mai multe construcții derivate. Acestea de la urmă reprezintă rezultatul unor transformări care presupun modificarea structurii informaționale în raport cu structura semantico-sintactică a enunțului. Fiind considerate niște variante contextuale ale enunțului, ele sunt total dependente de discurs, dat fiind că numai în cadrul discursului este posibilă distingerea a ceea ce este vechi, cunoscut de ceea ce este nou, necunoscut interlocutorului în situația dată de comunicare.

După cum putem observa, pentru descrierea paradigmei comunicative a enunțului o importanță majoră are delimitarea structurii prototipice. Prin raportare la aceasta poate a fi stabilit întregul inventar de structuri care reprezintă formele

ei concrete de manifestare în diverse situații de comunicare. Una dintre trăsăturile esențiale prin care structurile derivate diferă de cele prototipice ține de modul de structurare a informației comunicate cu ajutorul enunțului. Astfel, construcțiilor de bază le este caracteristică organizarea informației de la ceea ce este cunoscut spre ceea ce este nou, necunoscut. Prin urmare, construcțiile în cauză se definesc printr-o topică neutră din punct de vedere stilistic.

Cât privește procesul de constituire a construcțiilor derivate, trebuie menționat că mecanismul care asigură varierea structurii informaționale a enunțului în raport cu nivelul referențial-semantic include următoarele două procedee: tematizarea și rematizarea, acestea fiind niște fenomene de natură pragmasemantică prin care anumitor elemente ale enunțului li se acordă rolul de temă sau cel de remă. În plan formal, fenomenele în cauză implică modificarea structurii liniar-intonațională a enunțului, aceasta fiind însoțită adesea de o trecere de la topica obiectivă la cea subiectivă, stilistică sau pragmatică. Procedeele sintactice prin care se produce o astfel de transformare sunt: inversiunea, intercalarea, dislocarea sau detașarea.

Mai trebuie precizat, de asemenea, că transformările produse la nivelul structurii informaționale a enunțului pot fi descrise doar dacă sunt raportate la nivelul structurii referențiale. Luând în considerare acest aspect, este de menționat că se disting două tipuri de construcții derivate: a) construcții determinate de modificarea structurii informaționale în raport cu structura lui semantic-sintactică și b) construcții caracterizate prin inversia temă – remă. În acest caz, este vorba de distincția enunțuri cu structură informațională neutră, neafectivă / enunțuri cu structură informațională emfatică, afectivă.

La finalul acestei analize care este departe de a fi completă, concluzionăm că, sub influența unor factori de natură verbală sau extraverbală și pornind de la același set de elemente, în limbă se pot constitui mai multe variante ale enunțului, cu un sens denotativ în mare parte identic, dar care prezintă în mod diferit informațiile pe care le comunică. Toate acestea denotă faptul că enunțul poate suporta o serie de modificări care au drept efect plasarea în poziția temei a unui alt constituent decât subiectul, iar în cea a remei a unei alte părți de propoziție decât predicatul sau grupul predicatului. În felul acesta, mijloacele de actualizare a structurii informaționale a enunțului permit ca, pornind de la un enunț-bază, deci cu aceeași structură lexico-gramaticală și cu același conținut semantic, să fie creat un anumit număr de variante comunicative diferite în ce privește raportul stabilit între structura lui informațională și cea sintactică. Este important de precizat că orice enunț admite mai multe variante comunicative ca urmare a modificării structurii informaționale în raport cu structura lui semantică. Numărul de variante comunicative posibile în cazul unui enunț depinde de numărul de elemente din componența lui, căci, după cum observă cercetătorii, orice constituent sintactic poate fi tematizat (GALR, II, p. 880).

Rezumând principalele aspecte legate de distincția celor două tipuri de variante comunicative ale unui enunț, prototipice și derivate, putem remarca următoarele. Enunțurile-bază se caracterizează prin faptul că structura lor informațională nu încalcă, deci nu deviază de la structura semantic-sintactică. Cât privește construcțiile comunicative derivate, acestea reprezintă efectul reorganizării comunicativ-pragmatică a enunțului-bază. Ele se constituie ca

rezultat al aplicării unor reguli de transformare, prin urmare, în cazul lor, segmentarea comunicativă nu corespunde segmentării sintactice. Ele sunt contextual dependente în sensul că segmentarea lor comunicativă necesită un anumit suport contextual sau situațional.

În sfârșit, trebuie menționat și faptul că identificarea construcțiilor derivate nu ar fi posibilă fără confruntarea lor cu varianta canonică, inițială a enunțului: o construcție este prototipică sau derivată în raport cu alta, iar nu considerată singură.

Referințe bibliografice

1. Bidu-Vrănceanu, Angela, Călărașu, Cristina, Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Mancaș, Mihaela, Pană-Dindelegan, Gabriela, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Nemira, 2001.
2. *Gramatica limbii române*. Vol. II: *Enunțul*. București, Editura Academiei Române, 2005.
3. Hîncu Iulia. *Paradigma comunicativă a enunțului în limba română*. În: *Revista de Lingvistică și Știință Literară*, nr. 4 -6, Chișinău, 2010, p. 63 -70.
4. Moeschler, Jacques, Reboul, Anne, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Cluj-Napoca, Echinox, 1996.
5. Lambrecht, K. *Information structure and sentence form: Topic, focus, and the mental representation of discourse referents*. Cambridge: Cambridge University Press. 1994.
6. Гак В. Г. *Теоретическая грамматика французского языка*. Синтаксис. 2-е изд., Moscova, 1986.

**UNITĂȚILE TERMINOLOGICE
ÎN TRIDIMENSIONALITATEA LIMBII**

EUGENIA MINCU, dr. hab.
(Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”)

Rezumat. *Prezenta cercetare identifică poziția pe care termenii, în general, și elementele terminologice, în special, o dețin în tridimensionalitatea limbii române (nivelurile semantic *cuvânt* → *obiect*; sintactic *cuvânt* → *cuvânt*; pragmatic *cuvânt* → *ego hic nunc*).*

Cuvinte-cheie: *limbă, tridimensionalitate, unități terminologice.*

Terminologia, parte integrantă a limbii, în general, are în obiectiv crearea, analiza, sintetizarea și socializarea „lucrurilor”. Tridimensionalitatea limbii este reprezentată prin [266, p. 339-344]:

I. Dimensiunea semantică *cuvânt* → *obiect*.

II. Dimensiunea sintactică *cuvânt* → *cuvânt*.

III. Dimensiunea pragmatică *cuvânt* → *ego hic nunc*, perfect în a identifica, a explica, a crea și, chiar, a prognoza noul în limbă, exprimat prin diverse unități lexicale.

I. *Dimensiunea semantică.* Prima axă, *cuvânt* → *obiect*, reprezintă legătura indispensabilă a cuvântului de obiect, căci „o limbă este formată dintr-un anumit număr de obiecte exterioare, pe care spiritul le utilizează ca semne” (Saussure, 2004, p. 212). Aici se includ cuvintele nominative (care reprezintă ≈ 99% din totalul cuvintelor existente). Dimensiunea presupune: sensul lexical al cuvântului, clasificarea cuvintelor (nominative: substantiv, adjectiv, verb; și nonnominative), unele categorii gramaticale (categoria genului etc.).

Noul în limbă este exprimat prin cuvinte-împrumuturi sau prin mijloace proprii de formare a cuvintelor. Atribuim termenii-împrumuturi și termenii-formanți la această axă. Formarea cuvintelor și, în special, compunerea ca mecanism de formare a noilor unități lexicale exprimă „raportul natural” dintre lucruri (*ibidem*, p. 214). Dimensiunea *cuvânt* → *obiect* presupune și relația motivațională; pornind de la motivarea inițială a termenului-cuvânt la eventualele modificări pe care le-ar suporta.

II *Dimensiunea sintactică.* A doua dimensiune exprimă relația *cuvânt* → *cuvânt*, format prin actul motivării, prin abstractizare. Semantica acestei dimensiuni o formează relațiile dintre cuvinte, procedul de unire a unităților de limbă.

III. *Dimensiunea pragmatică.* A treia dimensiune o formează axa *cuvânt* → *ego hic nunc* care exprimă funcția deictică a termenului, deoarece într-o societate toate activitățile sunt dictate de existența necesităților (*dura necessitas*), iar „lucrurile”, fiind evenimente sociale în denominația acestor necesități, sunt ele însele funcția acestor lucruri (Rey, 1979, p. 54).

Anume aceste *hic* și *nunc* ale societății sunt forța motrice în evoluția termenului-cuvânt și a terminologiei, în general. Cercetătorul Dardo Vecchi în *La terminologie dans la communication de l'entreprise: bases d'une pragmatologie* (Vecchi, 2005, p. 71-73) menționa faptul că, în procesul de creare, modificare a terminologiei nu sunt implicați doar savanții, termenii fiind o operă a întregii comunități. Pragmatologiea pune în evidență existența și utilitatea termenilor, circumstanțele și condițiile de funcționalitate a acestora. Pragmatica este indispensabilă activizării valorii terminologice pe care o deține unitatea lexicală (Cabre, 1998, p. 1-12).

Fiind raportați la această tridimensionalitate (*cuvânt* → *obiect*; *cuvânt* → *cuvânt*, *cuvânt* → *ego hic nunc*), termenii simpli și complecși se atașează la prima dimensiune (*cuvânt* → *obiect*), demonstrându-și caracterul onomasiologic (denumesc obiectul, sunt creații conștiente ale savanților).

În mecanismul de formare a termenilor în limbă română, atestăm următoarele:

- a) unitățile terminologice se atribuie la dimensiunea semantică;
- b) mecanismul de formare a unităților terminologice – la dimensiunea semantică în asociere cu dimensiunea sintactică.

Așadar, pentru a se încadra în tridimensionalitatea limbii: *cuvânt* → *obiect*; *cuvânt* → *cuvânt*; *cuvânt* → *ego hic nunc*, unitățile terminologice trebuie să îndeplinească următoarele condiții: să fie un lexem, să aibă un caracter motivat, să dispună de o paradigmă flexionară. Din punct de vedere pragmatic, să respecte funcția de bază a limbajului (= comunicarea) să presupună atitudinea subiectului față de *hic și nunc*; să ia în considerare aria de utilizatori; să acopere vidurile în comunicare; să se pretează la felul, la maniera discursului.

S-a menționat deja faptul că unitățile terminologice sunt partajate în funcție de statutul lor, autonom sau neautonom:

a) Termenul – unitate de bază a terminologiei

În accepția lui Dimitrie Cantemir, termenul este „chipul a fietecui lucru, pre carile mintea plăzmuindu-l, ca cum ieste îl înformuiește”, adică „idea” și care conține „*cfiditas* (lăt.) – ... singură ființa lucrului, ceia ce ieste”.

Cuvântul *termen* provine din latinescul *terminus* „piatră de hotar” (*termīnos movēre*), „graniță” (*termini possessionum*) etc. (Dvoretzki, 1976, p. 1006). Ulterior, este utilizat cu sens de „limită”, preluat din aforismul *illius artes termini* (Cicero)/ „limitele acestei arte”. În latina medievală, *terminus*, *i*, *m* este atestat cu sens de „stabilire”, „fixare”, „determinare”, „marcare”, „notare”.

A. Dauzat indică o prezență a acestuia începând cu secolul al XIV-lea, menționând că în 1812 Mozin în lexemul *terminologie*, delimita *termin(o)*- din latinescul *terminus* „cuvânt” + grecescul *logos* „tratat” (Dauzat, 1938, p. 705).

Terminologul Inga Druță face o sinteză a multitudinilor de definiții ale termenului, atestate în literatura de specialitate (Druță, 2013, p. 43-48): termenul este „simbol”, „etichetă”, „desemnare”, „independent de o anumită limbă”, susceptibil de a indica un concept sau o noțiune.

Referindu-se la noțiunea de *termen*, cercetătorul Francis Debuire în articolul *La notion d'existence en terminologie* (Debuire, 2004, p. 1105-1120), relevă câteva condiții existențiale ale acestuia; și anume: a) dreptul la existență, definit prin reguli interne ale unei limbi; b) identitatea termenului (acoperă viduri terminologice); c) evitarea unor „existențe paralele” ale termenului.

Suntem parțial de acord cu aceste delimitări, menționând atestarea „existenței paralele” a termenului în mai multe sisteme terminologice, prin instalarea polisemiei terminologice.

Astfel, termenul este *unitatea terminologică autonomă* care aduce cunoștințe suplimentare despre „lucrurile” domeniului specializat și asigură comunicarea specializată în domeniul respectiv.

b) Elementul terminologic – unitate componentă a terminologiei

Elementul terminologic este unitatea terminologică neautonomă, care are menirea **de a crea termenii**.

Valentin Danilenko, referindu-se la particularitățile de formare a termenului, menționa următoarele (Danilenko, 1973, p. 76):

1) Termenii se creează ca o denumire a noțiunilor, legate de sfera profesională îngustă; ei sunt destinați a servi drept mijloc de comunicare pentru un anumit grup de oameni în condițiile de activitate.

2) Formarea termenilor este un proces conștient (și nu spontan). „Termenii, consemna Gh. Vinokur, nu „apar”, ci „se gândesc”, „se creează” în virtutea necesității lor” (Vinokur, 1939, p. 24). Despre oportunitatea abordării conștiente a politicii de formare a termenilor R. Budagov menționa: „Dacă nu ne vom ocupa conștient de termeni, savanții, în cele din urmă, vor înceta să se mai înțeleagă unul pe altul. Forma limbii nu este indiferentă față de conținutul științei în sine (Budagov, 1972, p. 43).

3) Crearea conștientă a termenilor oferă posibilitatea de a controla și de a regla acest proces. Există dovezi că, deja din start, crearea termenilor științifici a devenit o chestiune „de o importanță statală” (Kutina, 1964, p. 7).

4) Actul de formare a termenului este mai complicat decât actul de formare a cuvântului uzual. Dacă pentru ultimul este suficientă utilizarea unuia dintre modelele de formare a cuvintelor existente, atunci pentru un termen este necesară descoperirea conținutului terminologic, adică definirea noțiunii.

5) Pentru denominațiile terminologice este foarte important cât de transparentă este forma lor interioară. Principiul conținutului „transparent” al termenului, de asemenea, este unul fundamental. Funcția morfemelor în procesul de creare a cuvintelor terminologice este mai largă, decât în limba literară, morfemele fiind și clasificatoare.

6) Actul de formare a termenilor depinde de clasificarea sensurilor, în șirul cărora se va afla termenul nou format (ca denumire a sensului acestui șir), deoarece termenii unui tip de clasificare, după posibilitate, trebuie să fie alcătuiți conform unui model de formare a cuvintelor (termen-cuvânt sau termen-sintagmă). E necesar a lua în considerare faptul că termenul deține sensul (denumirea lui) și reflectă, într-o măsură oarecare, conținutul lui. Probabil, această ultimă calitate a termenului generează necesitatea creării de termeni sintagmatici, capabili să reflecte mai amplu caracteristicile noțiunii și de aceea e foarte importantă alegerea corectă a morfemelor.

Noțiunea de *element terminologic* este pusă în circulație de către Dimitrie Lotte (Lotte, , p. 43]: „o parte componentă minimă a termenului cu o semnificație terminologică pronunțată”. În viziunea lui Valentin Danilenko, *elementul terminologic* „include, pe principii de egalitate, baza derivativă, morfemul derivațional, cuvântul

în componența sintagmei terminologice, simbolurile, cifrele, semnele grafice incluse într-un tip aparte al simbolurilor cuvintelor” (Danilenko, 1973, p. 9).

Cercetătorul Vasile Melnic (Melnic, 2002, p. 13), definind *elementul terminologic*, se referă la „componente ale cuvintelor compuse care posedă sensuri stabile și pot forma o serie de termeni cu același conținut sau nuanțe semantice”, menționând *productivitatea* acestora în formarea termenilor.

În manualul *Limba latină și bazele terminologiei medicale* (Mârza, 2006, p. 315), elementul terminologic este considerat parte a cuvântului cu un sens specializat, care se repetă *regulat* într-o serie de termeni.

Valentina Novodranova, în *Bazele latinești în terminologia medicală* (1980), subliniază faptul că, în terminologie, formantul lexical constitutiv al termenului devine semnificativ el însuși și, în acest sens, dobândește statut de componentă derivațională cu o semantică și cu o structură distinctă. Trăsătura principală a elementului terminologic este exprimarea semnificațiilor terminologice care, create în baza formanților pe care le motivează, se abat, deviază de la acestea prin selectivitatea semnificației, prin caracterul vădit uniform, prin gradul de abstractizare etc., iar esențialul constă în considerarea elementului terminologic ca marcator semantic și structural deosebit în modelul derivațional terminologic.

În prezentul studiu, elemente terminologice sunt unități lexicale de origine greco-latină, care inițial aveau un sens lexical plin, iar în statu praesenti sunt elemente de constituire a unui termen.

Definiția exclude afixele greco-latine din categoria *elemente terminologice*, deoarece acestea, în limba de origine, *nu sunt unități lexicale*.

În ultimele decenii, o avalanșă de compuse tematice, formate în baza elementelor savante greco-latine, a cuprins mai multe limbi. Lingviștii remarcă acest fenomen: în franceză – A. Darmesteter, în rusă – V. Vinogradov, în italiană – B. Migliorini, în poloneză – W. Manzac, în spaniolă – I. Hernandis etc.

În limba română, primul care anunță această prezență lingvistică este savantul Sextil Pușcariu (1940). Lingvistul Iorgu Iordan în *Limba română actuală* (Iordan, 1956, p. 261) menționa: „Acestea sunt neologisme și provin din latină sau din greaca veche. Ele există în toate limbile de cultură și au, deci, un caracter internațional”.

Explicarea acestui fenomen ține în special de metalingvistică (disciplină care face posibilă analiza simbolică sau structurală a unei limbi naturale sau formalizate). Astfel, după cum s-a menționat anterior, căile de pătrundere a neologismelor în diverse limbi sunt: a) împrumutul lexical determinat de imposibilitatea de a echivala formal două sisteme metalingvistice: „În asemenea cazuri se recurge la un procedeu care constă în faptul că respectivul cuvânt nu se traduce, ci se transcrie sau se transliterează cu ajutorul mijloacelor grafice ale altei limbi” (Zvegnicev, 1957, p. 7-8); b) calcul indirect (adoptarea echivalentelor).

Savanții se confruntă cu problema redării urgente a unei noțiuni recent apărute, stringență dictată de faptul că știința și tehnica progresează mai rapid decât evoluția limbii. De fapt, știința recurge la termeni abstracti, monosemantici, lipsiți de conotații și de posibilitatea de a avea sinonime. Apud „psihocratul” Quesnay (1694-1774) „nu este natural a se conforma unui limbaj care nu exprimă decât idei

confuze și echivoce, dar este un lucru normal a se conforma cunoștințelor exacte în ordine naturală” (Pichon, 1942, p. 360).

Crearea de noi cuvinte nu se realizează *ex nihilo* atât în plan morfologic, cât și semantic: diverse neologisme conțin noutatea prin asociere originală de morfeme deja înregistrate (derivare, compunere, conversiune), însă decupate în mod original și obținând statutul de neomorfe. Preexistența și existența acestor unități formează sistemul, chiar dacă noile îmbinări acoperă vidurile (Cusin-Berche, 1999, p. 13].

Astfel, terapeutul rus G. Lang (1875-1948), denumind dereglări patologice de ordin chimic ale structurii miocardului în condiții de tulburări ale procesului de alimentație, introduce termenul *miocardiodistrofie* asociind neomorfemele de origine greacă: *myos* „mușchi” + *kardia* „inimă” + *dys* „disfuncție” + *trophe* „alimentație”, prezente în lexiconul general cu statut de unități lexicale neautonome și care, la rândul lor, asigură o conjuncție conceptuală logică și o sutură transparentă a termenului, ceea ce facilitează decodificarea informației. Termenul nou apărut dispune de o capacitate de conservare și de comprimare informativă maximă.

Așadar, neologismele sunt creații rezultate din combinarea elementelor (= unități cu semnificații minime) deja existente în limbă. Creația propriu-zisă rezidă în modalitatea de stabilire a relațiilor între aceste elemente (Manoli, 2015, p. 162-170).

Modul în care este format cuvântul demonstrează veridicitatea afirmației lui Ferdinand de Saussure: „Ce este cuvântul nou – mai exact, în ce constă dificultatea de a impune un cuvânt nou – dacă nu în afirmarea legăturii sistemice între toate părțile limbii? Se creează milioane de forme [...], dar nu există una care să se manifeste brusc, țâșnind în mod arbitrar dintr-o sursă necunoscută. Și nu numai că elementele trebuie preluate în combinațiile deja cunoscute, ci mai mult, totul este, de fapt, pregătit pentru a da naștere unei noi combinații” (Saussure, 2004, p. 107).

Conceptul *neologie* presupune nu doar o acumulare de neologisme (termeni noi în diferite domenii de activitatea), dar și un act de creativitate individuală în limita dihotomiilor sau trihotomiilor: limbă – vorbire; uzaj – limbă literară; sincronie – diacronie; limbă – vorbire – istorie etc. (Manoli, 2015, p. 162-170).

Lexiconul general achiziționează termenul *miocardiodistrofie*, propunându-l ulterior altor limbi: engl. *myocardiodystrophy*, fr. *myocardiodystrophie*, germ. *Myokardiodystrophie*; termenul substituind o lungă și obscură perifrază: *disfuncție în procesul de alimentare a mușchiului cardiac*. În așa mod, greaca și latina au rol de limbi savante, predestinate a unifica limbajele științifice naționale. La începutul secolului al XX-lea erau identificate 925 de elemente terminologice, care generau 3 700 de termeni medicali (Rusu, 2010, p. 32).

Nucleul lexiconului general internațional îl formează unitățile lexicale autonome (= termenii) și neautonome (= elemente terminologice) de origine greco-latină (așa-numitele „cultisme”). Limbile greacă și latină stratificate (deoarece nu au evoluat în timp) furnizează unități lexicale preponderent monosemantice, aspect decisiv în constituirea termenilor.

Prioritatea unităților lexicale savante se bazează pe următoarele aspecte:

A. Criteriul lingvistic

- reduc confuzia informației;
- asigură o precizie maximă a noțiunii;
- desemnează un concept delimitat și stabil;
- conferă termenului univocitate semantică;
- sunt transparente (aspect structural);
- se conformează normelor gramaticale existente într-o limbă.

B. Criteriul sociolingvistic

- rezultă dintr-o necesitate, denumind un concept nou;
- sunt ușor de memorat;
- sunt adecvate nivelului lingvistic.

Elena Kubreakova (Kubreakova, 1991, p.13) consideră lexiconul internațional o totalitate de unități lexicale, a căror funcționare în limbă este dictată de două mecanisme – nominativ și sintactic; unul este responsabil de selectarea și de crearea unităților denominative, altul – de arhitectonica cuvântului.

Tendința onomasiologică (concept → nume) de a denumi noutățile tehnico-științifice în baza unităților lexicale deja existente în limbă (în plan pragmatic „formațiunile savante” țin de domeniul generalului prezentând invariante cu sens unitar și concepte bine stabilite: *angi(o)-* < gr. *angeion*, „vas (sângvin)”; *clin(o)-* < gr. *kline*, „pat”; *-fobie* < gr. *fobos*, „teamă” etc.) produce integrări conceptuale noi. Fiind solicitate în plan sintagmatic, în situația de a acoperi golul denominativ, se realizează în variantele sale: *angi(o)-*¹, „receptacul”: *angioblastom* „tumoare musculară malignă” – clinică; *angi(o)-*², „canal”: *angiocolită* „inflamația căilor biliare” – clinică; *angi(o)-*³, „vas arterial”: *angioragie* „hemoragie arterială” – clinică; *angi(o)-*⁴, „de culoarea sângelui”: *angiolupoid* „tuberculoză cutanată atipică, caracterizată prin placi roșii” – clinică etc.; *clin(o)-*¹, „a sta culcat”: *clinomanie* „preferință obsesivă pentru poziția culcat, pentru pat” – psihomedicină; *clin(o)-*², „tratarea pacienților imobilizați la pat”: *clinician* „medic care studiază și tratează bolile prin observație directă asupra bolnavilor” – clinică.

O unitate „se realizează” sau „se manifestă” în variantele sale, primind determinări contextuale și situaționale (Coșeriu, 2000, p. 166). Variantele, puse în situația de a se acomoda noilor noțiuni în funcție de domeniile de activitate care le solicită, suportă modificări de semnificație prin restricție sau extindere semantică. Astfel, lingvistul francez Jean Peytard (1975) remarcă faptul că regulile de utilizare sau de combinare a formanților practic sunt stabile, dar „răsfoind edițiile *Petit Larousse* din 1924 și 1964 se poate observa stabilitatea semantică a unor prefixe grecești, regresivitatea altora sau progresivitatea unei clase mobile: *auto-* a devenit polisemantic în urma dezvoltării industriei de automobile sau *tele-*, în exclusivitate termen tehnico-științific, în *Littre* atașează șapte baze, dintre care una este autonomă, se combină în *Grand Larousse du XXe s.* cu 47 de baze, dintre care 15 sunt autonome și pătrund în limba comună în care funcționează în calitate de prefix și în calitate de substantiv” [citată după Picoche, 1989, p. 360].

Concluzii. Raportate la tridimensionalitatea limbii (*cuvânt* → *obiect*; *cuvânt* → *cuvânt*, *cuvânt* → *ego hic nunc*), unitățile terminologice se atașează

la dimensiunea *cuvânt* → *obiect*, demonstrându-și caracterul onomasiologic (denumesc obiectul, sunt creații conștiente ale savanților). În mecanismul de formare a termenilor, unitățile terminologice se atribuie la dimensiunea semantică în asociere cu dimensiunea sintactică.

Referințe bibliografice

1. Cabré M. T. *La terminologie, une discipline en évolution: le passé, le présent et quelques perspectives*, p.1-12, [www.upf.edu/ pdi/ dtf/ teresa.../ ca07passe.pdf](http://www.upf.edu/pdi/ dtf/ teresa.../ ca07passe.pdf) (vizitat 1.08.2019).
2. Coșeriu E. *Lecții de lingvistică generală*. Chișinău: Arc, 2000.
3. Cusin-Berche, F. *Le lexique en mouvement: création lexicale et production sémantique*. În: *Langage Revue trimestrielle*. Paris, 1999, décembre, p. 5-25.
4. Dauzat Al. *Dictionnaire étymologique de la langue française*. Paris: Librairie Larousse, 1938.
5. Debuire Francis. *La notion d'existence en terminologie*. În: *Cahier du C.I.E.L. (Centre Interlangue d'Études en Lexicologie), Des fondements théorique de la terminologie*, Université Paris Denis Dieror et Equipe VolTer, Université du Littoral – Côte d'Opale, 2004, p. 105-120.
6. Druță I. *Dinamica terminologiei românești sub impactul traducerii*. Chișinău: CEP USM, 2013.
7. Iordan I. *Limba română contemporană*. București: Ed. Ministerului Învățământ, 1956.
8. Manoli I. *Néologismes lexicaux et néologismes sémantiques, créations néologiques-terms et néologismes stylistiques comme sujet de la lexicographie*. În: *Intertext*, nr. 1-2, 2015, p. 162-170.
9. Mârza E. *et al. Limba latină și bazele terminologiei medicale*. Chișinău, CEP Medicina, 2006.
10. Melnic V. *Terminologia clinică în limba latină*. Chișinău: Casa Limbii Române, 2002.
11. Pichon E. *L'enrichissement lexical dans le français d'aujourd'hui*. Paris: Larousse, 1942.
12. Picoche J., Marchello Nizia Cr. *Histoire de la langue française*. Paris: Nathan, 1989.
13. Rey A. *La terminologie: noms et notions*. Paris: Le Robert, 1979.
14. Saussure F. *Scieri de lingvistică generală*. Iași: Editura Polirom, 2004.
15. Vecchi D. *La terminologie dans la communication de l'entreprise: bases pour une pragmatéterminologie*. În: *Terminologie: problèmes théoriques*. Université du Littoral-Côte d'Opale, Equipe VolTer, Boulogne-sur-Mer, Journée d'études du 12 mars 2005, p. 71-73.
16. Zvegnicev V. *Prefață la ediția rusă a lucrării: Eric P. Hamp, Glossary of American Technical Linguistic Usage. 1925-1950, Utrecht/ Antwerp, 1957 (ed. rusă, 1964)*, p. 7-8.
17. Будагов Р. *Терминология и семиотика*. În: *Вестник МГУ*, 1972, nr. 2, с. 43.
18. Винокур Г. *О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии*. În: *Труды МИВЛИ*, V, 1939, с. 24.
19. Даниленко В. *О терминологическом словообразовании*. În: *Вопросы языкознания*, 1973, nr. 4, с. 76-85.
20. Дворецкий И. *Латинско-русский словарь*. Москва: Издательство Русский язык, 1976.
21. Кубрякова Е. *Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи*. Москва: Наука, 1991.
22. Кутина Л. *Формирование языка русской науки*. М.-Л.: Наука, 1964.
23. Лотте Д. *Очередные задачи научно-технической терминологии*. Москва: Наука, 1931.
24. Новодранова В. *Латинские основы медицинской терминологии*. Автореф. Москва: АН СССР, 1989.

**RELEVANȚA ISTORICĂ A TOPONIMELOR
DE PROVENIENȚĂ SOCIALĂ**

ANATOL EREMIA, dr. hab.
(Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”)

Rezumat: *Articolul cercetează toponimele sociale. Studiarea acestor unități toponimice, care reprezintă o reflectare a multiplelor aspecte ale vieții societății umane în diferite perioade istorice, evocând evenimente și fapte demult petrecute în societate, este importantă prin faptul că contribuie la reconstituirea fondului toponimic românesc, asigurând revenirea la denumirile tradițional-istorice ale satelor și orașelor noastre.*

Cuvinte-cheie: *toponim social, oiconim, patrimoniu toponimic.*

Toponimia reprezintă o clasă de cuvinte cu trăsături specifice în sistemul limbii. Prin *toponimie* se înțelege și disciplina lingvistică care se ocupă cu studiul numelor topice din punct de vedere etimologic, lexical-semantic, structural-derivational, funcțional, geografic-teritorial. Numele topice sunt considerate unități lexicale stabile, cele de mare vechime păstrând stări și etape ale dezvoltării limbii în diferite perioade istorice. Toponimia, subliniază acad. Iorgu Iordan, „poate fi socotită o adevărată arhivă, unde se păstrează amintirea multor evenimente, întâmplări și fapte, mai mult sau mai puțin vechi sau importante, care s-au petrecut de-a lungul timpurilor și au impresionat într-un chip oarecare sufletul oamenilor” [1, p. 2].

În toponimie și-au găsit reflectare principalele momente din viața materială și spirituală a oamenilor: ocupațiile, tradițiile, datinile, obiceiurile, credința. Unele denumiri evocă evenimente și fapte demult petrecute în societate, altele redau starea socială, fiscală sau juridică a locuitorilor. Numeroase sunt numele topice care denotă particularitățile fizico-geografice și naturale ale terenului. Aceste nume adesea reprezintă cuvinte și forme rar folosite în limba actuală sau demult dispărute, ieșite din uz, date uitării. Fiecare denumire exprimă un anumit conținut semantic, ne comunică o anumită informație (lingvistică, istorică, geografică). Nume lipsite de semnificație (lexicală sau onimică) nu există, după cum nu există cuvinte fără sens, fără valoare funcțională în limbă. Numele topice nu pot fi substituite sau modificate la întâmplare, cu orice ocazie. Fondul toponimic național trebuie ocrotit, păstrat integral și intact pentru generațiile viitoare.

Toponimele sociale reflectă multiple aspecte ale vieții societății umane în diferite perioade istorice. Multe denumiri evocă diverse raporturi economice, juridice și administrative dintre membrii societății. Există nume de locuri și localități care ne amintesc de foștii conducători de obști sătești, de unii demnitari cu anumite funcții și atribuțiuni în vechea organizare a statului.

Din categoria toponimelor sociale fac parte, în primul rând, denumirile care au ca bază de formare diferiți termeni de factură propriu-zis socială: *țărani* „persoane din mediu rural care se îndeletnicesc cu agricultura”, *răzeși* „țărani liberi, posesori

ai unor bucăți de pământ moștenite din tată în fiu”, *mazili* „răzeși sau descendenți ai unor familii de demnitari scoși din funcție”, „boieri de al doilea rang”, „demnitari însărcinați cu strângerea impozitelor”. Câteva exemple din oiconimia actuală: *Ocnița-Țărani* (Orhei), *Ocnița-Răzeși* (Orhei), *Pripiceni-Răzeși* (Rezina), *Sărata-Răzeși* (Leova). Vechile catagrafii înregistrează și alte nume de sate: *Balatina-Răzășii* (țin. Iași, ocolul Prut), *Capaclia-Răzeși* (jud. Cahul, pls. Ștefan cel Mare), *Moscovei-Răzeși* (jud. Cahul, pls. Ioan-Voievod), *Tomeștii-Răzeși* (țin. Iași, ocolul Prut), *Unțești-Mazili* (jud. Bălți, pls. Cornești, com. Citireni).

Sursele documentare și literatura de specialitate indică pentru vechile provincii românești multe nume de sate de acest fel: *Albinarii-Moșneni* (*moșnean* „răzeș”), *Arămeștii-Răzeși*, *Boiștea-Răzeși*, *Bozieni-Răzeși*, *Călineștii-Răzeși*, *Dragomireștii-Răzeși*, *Lipova-Răzeși*, *Mânzații-Răzeși*, *Veja-Clăcași* (*clăcaș* „țaran obligat să presteze o muncă gratuită în folosul proprietarului de pământ”) etc. Și în cazul acestor denumiri microtoponimia basarabeană este bogată și variată: *Boireasca*, *Cămătărița*, *Cnezoaia*, *Domneasca*, *Iazul Mazililor*, *Mahalaua Răzeșilor*, *Mazălească*, *Moșia Cneazului*, *Pădurea Baronului*, *Șleahul Sărdarului*, *Tabăra Părcălabului* etc.

În organizarea administrativă și militară a statului feudal existau mai multe categorii de curteni și slujitori, care aveau sarcina să asigure ordinea publică, progresul societății și securitatea țării. Toate poruncile care veneau de la curtea domnească erau îndeplinite de curteni și slujitori. Aceștia se divizau în două categorii: unii se aflau în slujba domniei, iar alții în cea a marilor feudali. Ei aveau obligația să slujească țării, atât în timp de pace, cât și în timp de război. În dependență de obligațiunile lor, curtenii și slujitori apar în funcții diferite: stolnici, paharnici, uricari, căminari, cămărași, vistiernici, postelnici, pârcălabi, serdari, spătari, crainici, vâtafi, comiși, logofeți, pârgari etc.

De vechii funcționari ai statului feudal ne amintesc oiconimele actuale care la bază au fie termenii respectivi, fie numele de persoane provenite de la acești termeni: *Bezeda*, cu forma mai veche *Beizadea* (Briceni) < *beizadea* „fiu de domn; principe”, *Cneazevca* (Leova) < rus. княз „duce, domn, prinț”; *Logofteni* (Fălești) < *Logofăteni*, prin reducere fonetică < *logofăt* „întâiul boier de divan, șeful cancelariei și purtătorul de sigiliu domnesc”; *Păhărnicieni* (Orhei) < *păharnic* „mare demnitar la curtea domnească, boier de divan care administra podgoriile, cramele și pivnițele domnești”, „slujitorul care turna vinul în pahare la masa domnitorului sau la petrecerile de la curte” (un document din 1727 ne trimite la titulatura lui Gheorghe Catargiu paharnicul, proprietarul moșiei Păhărnicieni); *Slobozia Doamnei*, până odinioară localitate separată, în prezent parte a or. Orhei, termenul component *doamnă* având semnificația „soție de domn sau de boier” (în sec. al XVII-lea satul se afla pe moșia doamnei lui Vasile Lupu); *Stolniceni* (Edineț, Hâncești, Ungheni) < *stolnic* „supremul bucătar”, „dregătorul care purta grija mesei domnești”; *Țareuca* (Rezina) < rus. Царевка < царь „țar, împărat” + suf. -евка, formație adaptată fonetic în limba română; *Vadul lui Vodă*, până odinioară sat în rn. Criuleni, astăzi comună în municipiul Chișinău, componentul *vodă* având semnificația „titlu pe care îl purtau domnii țării”; *Visternicieni*, până în sec. XX sat separat, actualmente suburbie a or. Chișinău < *vistiernic* „demnitarul care avea în sarcina să administreze financiară a țării și păstrarea visteriei statului” (despre Visternicienii de pe Bâc, din fața Chișinăului, aflăm din uricul de la Ștefan cel Mare din 11 decembrie 1516, prin

care se confirmă ca Eremia vistiernicul a cumpărat cu 130 de zloți de la Iacob, fiul lui Oțel pisarul, jumătate din acest sat); *Vorniceni* (Strășeni) < *vornic* „mare demnitar însărcinat cu supravegherea curții domnești, având într-un anumit timp și atribuțiuni judecătorești” (satul acesta a fost proprietatea vornicului Vena, contemporanul lui Alexandru cel Bun, sec. al XV-lea).

Documentele istorice și materialele de arhivă atestă numeroase toponime de acest fel, a căror repartitie teritorială denotă frecvența lor ridicată în aproape toate provinciile și regiunile istorice românești: *Brezoaia Cămărașului*, *Căminărești*, *Comișani*, *Crăiniceni*, *Cuconești*, *Domneasca*, *Vameșii*, *Iazul Paharnicului*, *Muntele Pârcălab*, *Valea Pârgarului*, *Spătăreasca*, *Stolniceni*, *Vistiernicul*, *Vorniceni*.

În vechea orânduire a statului existau categorii de oameni care aveau o situație specială în societate și care prestau anumite servicii (administrative, militare, profesionale etc.). Plăieșii, de exemplu, erau locuitori ai satelor de munte, de pe un plai, situate la hotarele țării, ei având obligația de a păzi trecerile peste munți, în schimbul unor scutiri de impozite. Pandurii erau soldații dintr-un corp de oaste neregulată, alcătuită mai cu seamă din țărani, iar dorobanții – ostașii dintr-un corp de armată teritorială, călăreți sau pedestrași, cu leafă și cu serviciul militar redus. Atribuțiuni sociale și militare aveau aprozii, călărașii, ceaușii, dărăbanii, dragomanii, lipcanii, pușcașii, seimenii, vânătorii etc.

Toponimia basarabeană păstrează denumirile unor astfel de categorii de oameni: *Călărași* (oraș, reședința administrativă a raionului Călărași) < *călărași* „ostași dintr-o unitate militară de cavalerie” (călărașii se recrutau din țărani liberi (răzeși, moșneni), așezați prin poruncă domnească în slobozii sau pe moșiile marilor proprietari și pe ocinile mănăstirești; ei apărau hotarele ținuturilor de margine, îndeplinind uneori și funcția de curieri); *Dărăbani* (jud. Hotin) < *dărăbani* (cf. pol. *darabant*) „ostași de gardă”; *Drujineni* (Fălești) < *drujineni* „ostași dintr-o subunitate militară de voluntari” (în sec. al XIX-lea armata rusă era alcătuită și din drujine, perioadă când a putut lua ființă această localitate); *Lipcani* (Briceni) < *lipcani* „soldați din corpul de trupă comandat de marele postelnic sau de pârcălab” (documentele amintesc de niște curieri stabiliți aici în sec. al XVII-lea); *Paicu* (Cahul) < *paic* „soldat din garda domnitorului” < tc. *peyk* (nu se exclude și proveniența antroponimică a denumirii satului, de altfel, ca și în cazul lui *Drujineni*); *Seimeni* (Ungheni) < *seimeni* „soldați din corpul de infanterie mercenară, folosiți pentru garda curții domnești” < tc. *seğmen* (satul pare să fie o fostă așezare a seimenilor aflați în slujba curții domnești de la Iași; D. Cantemir ne relatează: „*seimeni* în limba turcească se numesc oștenii aduși din Serbia, Bulgaria, Albania, Grecia, care sunt ținuți cu bună leafă pentru straja domnului, care se schimbă toată vremea la curte, unde își au și locuințele de jur-împrejurul zidurilor”; 2, p. 91); *Vânători* (Nisporeni) < *vânători* „ostași dintr-o unitate militară care păzeau curtea domnească și care luau parte la apărarea orașelor”, „ostași care participau la vânătoriile domnești” (cf. sintagma terminologică *vânători de munte* „trupe din cadrul forțelor armate, specializate pentru lupta în munți”; dat fiind că localitatea nu este atât de veche, denumirea ei pare să reprezinte un nume topic comemorativ); *Volintiri* (Ștefan-Vodă), în actele oficiale de odinioară grafiat cu forma rusificată *Volontirovca* (localitatea a fost dată spre așezare la începutul sec. al XIX-lea volintirilor (voluntarilor) moldoveni, care au participat în războaiele de eliberare a țărilor balcanice contra

turcilor. Aici foștii ostași au fost împrăștiți cu pământ și scutiți de anumite îndatoriri față de stat).

Denumirile satelor actuale, cândva întemeiate pe moșiile mănăstirilor din Iași (Neamț, Dancu, Galata, Sfânta Vineri), precum și denumirile diferitelor locuri și obiecte topografice din cuprinsul lor, ne amintesc de așezămintele religioase respective: *Nemțeni*, comună în rn. Hâncești; *Dancu*, comună în același raion; *Galata*, cartier al or. Chișinău; *Sfânta Vineri*, loc pe teritoriul satului Buiucani din componența mun. Chișinău; *Bisericieni*, sat în rn. Glodeni; *Dealul Mănăstirii*, deal în hotarul comunei Saharna din rn. Rezina; *Mănăstireasca*, parte de moșie a comunei Obileni din rn. Hâncești; *Mitoc*, comună în rn. Orhei; *Chilioarele*, locuințe ale călugărilor, săpate în malurile stâncoase ale Răutului, lângă Butuceni, rn. Orhei.

Sociale sunt și toponimele antroponimice, denumirile formate de la numele proprii de persoane. Străvechile oiconime antroponimice și-au făcut apariția în primele secole ale Evului Mediu, pe timpul obștilor sătești, și la începuturile epocii feudalismului, când „obștea țărănească liberă se transformă în obștea iobagă și când în acest fel se pun bazele proprietății feudale asupra pământului și ale exploatării feudale a țăranilor”. Pe teritoriul de la est de Carpați existența obștii, sub forma unor asociații teritoriale de mai multe sate, numite *câmpuri*, *hotare* sau *ocoale*, este cunoscută de la începutul sec. al XV-lea. Trăsăturile esențiale ale obștii sătești din Moldova, după cum susține istoricul C. Cihodaru, sunt: proprietatea colectivă asupra pământurilor necultivate; proprietatea individuală asupra țăranilor, acestea constituind racle sau fâșii de pământ îngrădite, cuprinzând loturi de întinderi egale (jrebie), la rândul lor împărțite în porțiuni corespunzătoare caselor din vatra satului; răspunderea colectivă față de stat pentru delictele săvârșite pe teritoriul ei [3, p. 1 și urm.].

Obștea sătească din perioada anterioară stăpânirii feudale era constituită pe baza principiilor autoconducerii și a autoadministrării. În fruntea obștii se afla un conducător – cnezul, judele sau vătămănușul. Acesta, împreună cu bătrânii și moșii satului, organizau viața economică și socială a obștii. După cnezul (judele, vătămănușul) obștii adesea erau denumite satele pe care le conduceau. Henri H Stahl, în studiul său despre satele devălmașe românești, indică 78 de cazuri de sate cu cnezi, juzi sau vătămănuși, atestate în documentele slavo-moldovenești. Din acestea, în 13 cazuri numele satului este identic cu cel al cnezului, judeului sau vătămănușului. Atestări documentare din sec. al XV-lea: „*Balomirești*, unde a fost jude Balomir”, „*Negulești*, unde este Neagăș jude”, „*Ostăpceni*, unde a fost Ostapco, vătămănuș din Turie”, „*Procopinți*, unde a fost Procop și Vasile vătămănuși” [4, vol. I, p. 20-40].

Documentele vechi atestă zeci de sate cu mențiunile „unde este (sunt)” sau „unde a (au) fost” cutare sau cutare persoane, a căror funcție sau atribuțiune nu sunt arătate, dar care se presupune că ar fi fost în multe cazuri tot cnezi, juzi sau vătămănuși: „sat unde a fost Clețină”, „sat unde a fost Lațco”, „sat unde a fost Malici”, „sat unde este Rospop” (probabil, satul Rospopinți), „sat unde a fost Șizco” (satul Șișcăuți de astăzi). Nu este exclus ca în unele cazuri să fie vorba și de moșieri, care în vremea cea stăpâneau deja multe sate.

Spre sfârșitul sec. al XV-lea și în cursul sec. al XVI-lea, obștea sătească din Moldova suferă transformări radicale. În interiorul ei se produce o puternică diferențiere a membrilor săi. Unii dintre aceștia devin proprietari de ocine și, peste

un timp, acaparează conducerea obștii. Astfel, membrii obștii se împart de acum înainte în bogați și săraci. După crearea statului, procesul de feudalizare a obștii a luat proporții și mai mari. Domnitorii se declară proprietari ai pământurilor libere și ai „locurilor de pustie”, pentru ca mai târziu să le doneze marilor feudali și mănăstirilor, precum și dregătorilor, curtenilor, oștenilor, pentru „dreapta și credincioasa slujbă” față de domnie, pentru participare în lupte sau pentru paza hotarelor țării.

De remarcat este faptul că „locurile de pustie” nu erau pustii cu adevărat, lipsite de viață omenească, în sens geonomic, sau fără vegetație, în plan geografic-natural. Prin această sintagmă-termen trebuie de înțeles locurile sau satele pustiite în urma războaielor sau a unor epidemii de boli, așezările părăsite (seliștile), pământurile nevalorificate, locurile izolate, îndepărtate de așezările omenești populate, locurile ce nu erau stăpânite de nimeni (4, vol. I, p. 106-109).

Beneficiarii donațiilor domnești, ajunși proprietari de moșii, deveneau în același timp și stăpânitori ai satelor din cuprinsul moșiilor. Deci, în afară de cnezi, juzi și vătămani, boierii și demnitarii (curtenii, militarii), formează o altă categorie de oameni avuți, de la care și-au luat numele multe sate și cătune. Documentele vizează numeroase cazuri de acest fel: *Golăiești*, sat în locul Trebujenilor de astăzi – de la Ion Golăie (1582), *Grozinți* pe Racovăț – de la Grozea Cupcici (1426), *Dănceni* – de la Danciul (1611), *Cupcina* pe Ciuhur, azi Cupcini – de la Ivan Cupcin (Cupcici) (1560), *Murgoceni* – de la Costea Murgociu (1502), *Pășcani* pe Ciuluc – de la Pașco neameș (1599), *Rădeștii* pe Sărata, țin. Tigheci – de la Radul Mutăhală (1609), *Răspopeni* pe Dobrușa – de la Toader Rospop (1603), *Horjești* în țin. Lăpușna – de la Stan Horja (1598), *Șercani* în țin. Orhei – de la Șerco (1617) [aici și în continuare, pentru anii de atestare documentară, a se vedea trimiterele 5, 6, 7, 8, 9].

Documentele indică adesea și scopul donațiilor: în semn de „miluire” și de mulțumire, față de supușii domniei, pentru a le consolida situația economică, dar și în scopul populării regiunilor rămase fără locuitori și al valorificării pământurilor respective. Astfel, la 1484, Ștefan cel Mare dăruiește lui Mălușcă și fratelui său Neicea, precum și lui Cozma și fratelui său Drăguș, ostași din ceata boierului Gangur, pârcălab de Orhei, pentru slujbele făcute țării prin paza împotriva tătarilor, un loc pustiu pe apa Ișnovățului ca să-și facă sat. Este vorba de satele de mai târziu Mălușceni, Răzeni și Drăgușeni din țin. Lăpușnei. La 1580, Iancul Sasul Voievod, „văzând dreapta și credincioasa slujbă” a lui Petre Albotă, mare vătaf de Iași, îi dăruiește „un loc de pustie pe Căenar, la Piatra, unde se chiamă la Verbca, care acum se numește satul Alboteni”. La 1586, Petru Șchiopul Voievod confirmă „boierului Vartic, mare vornic al Țării de Jos, un loc din pustie la Ciulucul Mare... să-și facă loru-și sat” (*Varticăuții*, sat inexistent astăzi). Tot Petru Șchiopul, la 1588, dăruiește lui Șeptelici armășel o seliște într-un loc de pustie, unde se cheamă la Fântână... ca să-și întemeieze sat” (astăzi *Șeptelici*, rn. Soroca).

Existau în trecut și sate care aveau nu numai un stăpîn, ci doi și chiar mai mulți (cnezi, juzi, vătămani sau moșieri, dregători etc.). Satul Procopinți (dispărut), după cum s-a menționat, era stăpânit de doi vătămani, Procop și Vasile. O seliște de la gura Lopatnei aparținea la 1500 lui Duma Poșescul și Manei. Un loc de pustie pe Spiroasa (Schinoasa), lângă lacul care se afla mai sus de Ulmi, în apropierea râului Cogâlnic, este dăruit de Ștefan cel Mare, la 1502, lui Duma Hurduiescu și fraților lui, ca ei să-și așeze sat (este satul *Hurduiești*, menționat documentar la 6 septembrie

1644). În aceste cazuri, satul primea numele unuia dintre proprietari, de obicei pe al celui mai înstărit, de rang superior sau mai bine văzut la curtea domnească. Deseori, când stăpânii satelor se schimbau, aceasta fie pentru că erau vândute moșiile, fie pentru că erau lăsate moștenire urmașilor, se schimbau totodată și denumirile lor. Astfel, Andreicăuții din 1587 apare mai târziu cu denumirea *Varticeni*, Volosenii de pe Bâc din 1632 – *Pănășești* la 1732, Ivancăuții de pe Terebna din 1429 – *Hâncăuți* la 1479, Popovca din țin. Orhei de la 1619 – *Miclești* în același an, Trifenii din țin. Lăpușna de la 1647 – *Pășcani* la 1668.

După cum s-a menționat deja, membrii obștii sătești stăpâneau terenuri de pământ egale. Aceste terenuri se numeau la început *jrebie*, iar mai târziu de acum, prin sec. XVI-XVII, *moșii*, *bătrâni*, după cum erau stăpânite de *moși* sau *bătrâni*. În timpul fărâmițării obștii sătești, unii din membrii ei, organizați în grupe sau cete de neam, au părăsit vechile așezări, satele-vatră, și s-au mutat pe pământurile proprii sau în alte locuri mai favorabile vieții, întemeind aici noi gospodării, noi așezări. Satele întemeiate astfel adesea erau denumite după proprietarul noilor moșii sau după primul locuitor al noilor așezări, aceștia fiind considerați întemeietori de sate. După moși sau bătrâni au fost desemnate satele: *Milești* din țin. Lăpușna – după bătrânul Milea (1690), *Pănășești* din țin. Lăpușna – după bătrânul Panoș (1616), *Ialoveni* din același țin. Lăpușna – după bătrânul Ilovan (sec. XVI; de aici denumirea uzuală locală *Iloveni*).

În Moldova feudală numărul de localități ajunse la vreo 1200 de orașe, târguri și sate. Sate noi apăreau în trecut și prin roirea celor vechi, prin întemeierea de așezări noi pe moșiile donate de domnitori demnitarilor de curte, vitejilor oșteni și mănăstirilor, precum și prin crearea de slobozii. Toponimia actuală atestă această stare de lucruri, mai cu seama prin denumirile de locuri, fixate în documente: *Braniștea Domnească*, *Mănăstireasca*, *Moșia Vistiernicului*, *Pădurea Împărătească* (care se afla în stăpânirea curții domnești sau care ținea de domeniul statului), *Voievodeasa*, *Vorniceasa*.

Proprietățile individuale ale țăranilor denotă și diversele microtoponime, acestea constând, de obicei, din denumirea obiectului ca atare și numele posesorului: *Balta lui Alexe*, *Barcul lui Nohit* (*barc* „lac”, „heleșteu”), *Chiscul lui Mardare*, *Delnița lui Bratu* (*delniță* „parte de teren agricol”), *Dulapul lui Culiță Munteanu* (*dulap* „roată de udat la grădină”), *Fățarea lui Cricopol* (*fățare* „arie, hărman”), *Fântana lui Pascăluță*, *Movila Iacobaiei*, *Nucarii lui Frățiman*, *Ostrovul Luncașului*, *Podul lui Andrei*, *Scocul lui Vrednic* (*scoc* „deal izolat”, „vârf de deal”), *Tufele lui Gavriliță*, *Valea Constantinului*, *Zbarcul lui Niculiță* (*zbarc* „lac mic”, „baltă”).

Din categoria toponimelor sociale fac parte și denumirile antroponimice comemorative. Numele multor locuri și localități, de odinioară și de astăzi, evocă numele proeminențelor figuri din istoria neamului: *Decebal*, *Traian*, *Dragoș-Vodă*, *Alexandru cel Bun*, *Ștefan-Vodă*, *Mihai Viteazul*, *Ghica-Vodă*, *Mihai Bravul*, *Mihnea-Vodă*, *Cuza-Vodă*, *Mihai Eminescu*, *Ion Brătianu* (localități), *Stejarul lui Ștefan cel Mare*, *Movila lui Cuza*, *Izvorul Reginei Maria*, *Pădurea Craiului*, *Gârla Voievodului / Voievodina*, *Dumbrava Voievozilor* (locuri). Semnificative și cognitive din punct de vedere istoric și, în același timp, instructive și educative sunt urbonimicele Chișinăului (numele de străzi, bulevarde, piețe etc.): *Bulevardul Dacia*, *Bulevardul Decebal*, *Bulevardul Traian*, *Bulevardul Ștefan cel Mare* și *Sfânt*,

Ovidiu, Sarmizegetusa, Sargidava, Calea Moșilor, Calea Basarabiei, Calea Ieșilor, Bucovina, Maramureș, Suceava, Alba-Iulia, Humulești, Ipotești, Putna, Moldovața, Mihai Eminescu, Ion Creangă, Vasile Alecsandri, George Enescu, Grigore Vieru, str. Independenței, str. 31 August 1989 etc.

Numele multor personalități notorii din istoria și cultura noastră națională consonează onimic cu numele unor locuri și localități din Basarabia sau poate că chiar au legături directe cu acestea, referindu-se astfel la vreun eveniment sau întâmplare, la originea lor familială sau locală: *Alexandru Lăpușneanu*, domn al Moldovei (1552-1561, 1564-1568) – *Lăpușna*, comună în rn. Hâncești, fost centru de ținut și de județ; *Mihail Kogălniceanu* (1817-1891), om politic, scriitor, publicist – *Cogălnic*, sate și râuri pe teritoriul raioanelor centrale și de sud ale republicii; *Alexandru Ioan Cuza* (1820-1871), primul domn al Principatelor Unite (1859-1862) și al statului național România (1862-1866) – *A. I. Cuza*, comună în raionul Cahul; *Casso*, numele dinastiei de cărturari basarabeni, proprietari de moșii în jud. Soroca, din care își trag originea cunoștinții oameni de cultură și știință: *Nicolae Casso* (1839-1904), supranumit „Filozoful”, mecenat, susținător spiritual și material al Societății literare „Junimea” din Iași; *Leon Casso* (1865-1914), cu studii la Berlin, profesor la universitățile din Tartu, Harkov și Moscova, devenit apoi ministru al Instrucțiunilor publice din Rusia – *Cașunca*, comună în raionul Florești, denumirea căreia reproduce alonimul istoric *Cassovca*, formație onimică, la bază având numele dinastiei respective; *Alexandru Sturza* (1791-1854), om de cultură, istoric, publicist, diplomat, autor de monografii și studii științifice – *Sturzeni*, sat în jud. Tighina, proprietatea funciară a dinastiei domnești *Sturza*, ai cărei descendenți au sporit economia provinciei și au susținut cultura satelor basarabene, unul dintre reprezentanții ei fiind Alexandru Sturza. Multe localități basarabene, deși poartă denumiri tradițional-istorice ce țin din punct de vedere etimologic de alte categorii onimice, într-un fel sau altul, sunt legate de viața și activitatea personalităților notorii de cândva și din zilele noastre.

Unele dintre vechile denumiri de sate s-au aflat în circulație până în anul 1945, deoarece mai târziu, în perioada sovietică, ele au fost substituite de autorități cu alte denumiri ce conveneau regimului totalitar de atunci. Astfel, *Decebal* a fost înlocuit cu *Tatarovca Mică*, *Dragoș-Vodă* cu *Iliciovka*, *Ghica-Vodă* cu *Miciurino*, *Mihnea-Vodă* cu *Ceapaevka*, *Mihai Bravul* cu *Mihailovka*, *Cuza-Vodă* cu *Dimitrovca*, *Ion Brătianu* cu *Kotovsk* etc. Actualmente, pentru unele localități dintre acestea s-a reușit să li se restabilească denumirile lor tradiționale.

După 1989, odată cu revenirea la grafia latină și legiferarea limbii române ca limbă oficială pe teritoriul Republicii Moldova, au fost stabilite și s-au implementat noi principii de ortografiere și transcriere a numelor topice românești. Au fost elaborate și editate noi lucrări informativ-normative, pentru o serie de localități s-a revenit la vechile lor denumiri, a fost reglementată urbonimia orașelor și satelor noastre basarabene (A. Eremia, 10, p. 207-225). Prin noile urbonimice și prin tradiționalele denumiri de bulevarde, străzi și piețe, la care s-a revenit în ultimul timp, Chișinăul și-a îmbrăcat actualul veșmânt onimic stradal, devenind cu adevărat o metropolă europeană.

Reconstituirea fondului toponimic românesc, revenirea la denumirile tradițional-istorice ale satelor și orașelor noastre, punerea în drepturi, cu statut

de aşezări independente, de sine stătătoare, a localităţilor odinioară comasate sau scoase de la evidenţă, reglementarea scrierii numelor topice sunt acţiuni care vor contribui la restabilirea identităţii onimice şi vor renova patrimoniul toponimic naţional basarabean.

Hărăzit de Domnul e ca fiecă sat şi oraş să aibă un loc de aşezare şi un nume care să le poarte faima în lume (M. Sadoveanu). Toponimia este istoria nescrisă a ţării, e graiul nevorbit al poporului (I. Iordan). Toponimia e însuşi graiul de fiecă zi al oamenilor, exprimat concis şi sugestiv prin nume de locuri şi localităţi (N. Corlăteanu).

Datoria noastră e să păstrăm numele de oraşe şi sate, numele locurilor noastre de baştină, să le păstrăm cu sfinţenie şi să le ocrotim prin lege ca pe o adevărată comoară spirituală a neamului, aidoma relicvelor istorice, operelor literare, creaţiilor folclorice, pentru a le transmite urmaşilor, intacte, curate, strălucite de înţelepciunea strămoşilor noştri.

Referinţe bibliografice

1. Iorgu Iordan. *Toponimia românească*. Bucureşti, 1963.
2. Dimitrie Cantemir. *Descrierea Moldovei*. Chişinău, 1992.
3. C. Cihodaru. *Contribuţii la cunoaşterea obştii ţărăneşti în Moldova // Studii şi cercetări ştiinţifice. Istorie*. Bucureşti, fasc. 1, 1956.
4. Henri H. Stahl. *Contribuţii la studierea satelor devălmaşe româneşti*. Bucureşti, vol. I, 1958.
5. *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV-XV*, vol. I (1384-1475). Bucureşti, 1951 şi urm.
6. Alexandru Gonţa. *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de locuri*. Bucureşti, 1990.
7. I. Bogdan. *Documentele lui Ştefan cel Mare*. Bucureşti, vol. I-II, 1913.
8. M. Costăchescu. *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*. Iaşi, vol. I-II, 1931-1932.
9. M. Costăchescu. *Documentele moldoveneşti de la Ştefan cel Mare*. Iaşi, 1933.
10. Anatol Eremia. *Chişinău. Ghidul străzilor*. Chişinău, 2000.

SCRIITORUL ȘI LIMBA ROMÂNĂ

PROBLEME DE LINGVISTICĂ ÎN OPERA LUI ALECU RUSSO (200 de ani de la naștere)*

TEODOR COTELNIC, dr. hab.
(Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”)

Rezumat: În articol ne-am propus să prezentăm unele reflecții de lingvistică în opera lui Alecu Russo, așa cum apar ele în concepția scriitorului, folosindu-ne chiar de cuvintele autorului. Totodată am reliefat riposta lui vehementă dată fabricanților de sisteme, în special, latinizaanților ardeleni, care eliminau din structura limbii române elementele nelatine, impunându-i o formă vulgarizată și dialectală, împetrită cu diferite străinisme, jargoane, cuvinte agramate și schimonosite, neînțelese de masele populare.

Cuvinte-cheie: Alecu Russo, concepție lingvistică, cugetări, galicisme, italianisme, jargonisme, istorism, latină [clasică, vulgară], limba (literară, națională), străinisme, tradiție.

Deși a trecut prea devreme la cele veșnice, scriitorul nostru clasic, înflăcăratul pașoptist și eminentul filosof al epocii, modestul și discretul Alecu Russo ne-a lăsat prin mari sacrificii o valoroasă moștenire publicistică și literară, unele dintre care au fost înalt apreciate atât de personalități din generația lui, cât și de predecesori. Astfel, bunul său amic Vasile Alecsandri opina, că numai când a început să scrie în românește și a dat probe de talent, logică și erudiție într-o serie de articole tipărite la 1855 în *România literară*, sub titlu de *Amintiri și Cugetări*, „prin care pedantismul croitorilor de limbă nouă și de ortografie încălțită primi loviri serioase” (1, p. 348). Cunoscutul russoist Petre V. Haneș considera, că poemul în proză *Cântarea României* este „cea mai poetică din câte a produs vreodată poporul român” (4, p. 113), iar pentru istoricul și criticul literar ieșean Garabet Ibrăileanu, Russo este „capul cel mai teoretic al școlii critice moldovene de la 1840” (5, p. 25-26), „ce a scris mult mai mult, mai pe larg și cu argumente mai variate decât d. Maiorescu în contra „stricătorilor de limbă” (Ibidem, p. 65).

Un loc important în multilaterală sa activitate ocupă culegerea *Cugetări*, ce reprezintă o serie de articole referitoare la problemele limbii, publicate atât în timpul vieții, cât și postum de prietenii săi. Având un pronunțat caracter

* Unele idei din prezentul articol au fost expuse de autor la Sesiunea științifică dedicată comemorării a o sută de ani de la moartea scriitorului clasic Alecu Russo, organizată în ziua de 4 februarie 1959 de către Institutul de Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe din Uniunea Sovietică. În acea vreme vitregă pentru cultura basarabeană, din motive bine cunoscute, comunicarea n-a putut să vadă lumina tiparului.

combativ, lucrarea este îndreptată împotriva exagerărilor diverselor școli lingvistice, intensificate îndeosebi în a doua jumătate a secolului trecut, ce tindeau spre o limbă artificială neînțeleasă, ruptă de viață. S-a extins mai ales latinismul puristic exagerat al lui August Treboniu Laurian, latinismul moderat al lui Timotei Cipariu, italianismul lui Ion Eliade Rădulescu (practicat de acesta după 1841), fonetismul lui Aron Pumnul – sisteme lingvistice aberante ce duceau la o limbă „stropsită”.

Considerat de exegetul basarabean Ion Vasilenko „cel mai pregătit și autorizat în ramura dezvoltării limbii literare contemporane” (7, p. 73), Alecu Russo a emis judicioase opinii privind rolul social al limbii naționale și al celei literare, evoluția istorică a limbilor romanice în general, precum și la constituirea limbii române, relațiile dintre elementele lor etimologice etc. În cele ce urmează vom încerca să analizăm unele reflexii lingvistice luate în discuție de opera înaintașului nostru, în mare măsură, actuale și astăzi.

Interesul pentru limbă a lui Russo a apărut odată cu primele sale încercări literare, scrise în franțuzește. După cum precizează prof. univ. Alexandru Dima în monografia sa despre Alecu Russo, „părerile sale despre limbă se ivesc într-adevăr aproape de pretutindeni, în cotituri, unde apariția lor nu e de altfel cu totul neașteptată” (3, p. 144). Iar cele două lucrări ce aparțin anului 1846 – *Critica criticii* și *Soveja* – ca și *Poezia popolară* ce trebuie fixată după această dată prezintă ferma lui opoziție împotriva „stricătorilor de limbă”, iar în *Poezia popolară* notează că „îl cuprind fiori de gheață” în fața amestecăturii indigeste de limbi neolatine (6, p. 305).

În *Studie moldovană*, apărută în câteva numere ale gazetei *Zimbrul* cu pseudonimul Terentie Hora, discuta aceleași idei, pe care le va relua și amplifica ulterior în *Cugetări* și *Amintiri*. Russo recunoaște că răspândirea iute a trecutului din ultimii 16 ani (1835 până în 1851) „în viața obștească și politică a Moldovei, nimic n-o mai leagă cu trecutul și fără trecut societățile sunt șchioape [...] „Națiile care au pierdut obiceiurile părintești sunt nații fără rădăcină, nestatornice – limba și literatura nu au temelie și naționalitatea atunci este numai o închipuire politică” (p. 63)^{**}.

Scriitorul vorbește cu umor, dar și cu durere despre aceste prefaceri din Moldova despre haine, obiceiuri, limbă și nume. El zice că de-ar mai putea veni Ștefan-Vodă, s-ar crede în altă țară... Vorba lui n-ar mai fi înțeleasă [...], strănepoții Urecheștilor, Dragomireștilor, Movileștilor i-ar zice în versuri, în odă și în proză:

„Eroule ilustru! trompeta gloriei tale penetră animile bravilor romani de admirațiune grandioasă și neindifinisabilă pentru meritul neinvincilităciunii tale!” – La care bietul Ștefan „ar holba ochii lui înfricoșători și s-ar culca iarăși în mormânt...” (p. 61).

^{**} Deoarece prima ediție: Alecu Russo. *Opere alese*, Chișinău: Editura de Stat a Moldovei, 1955 selectată și redactată de Ion Vasilenko, este defectuoasă sub anumite aspecte, ne-am servit de volumul Alecu Russo *Opere*. Chișinău: „Cartea Moldovenească”, cu prefață și comentarii de I. Vasilenko și F. Levit. În expunerea noastră toate citatele sunt date după această ediție; în paranteze rotunde se va indica numai pagina.

Tot aici biciuiește cu sarcasm boierimea băștinașă, care se poclonea servil în fața Apusului, disprețuind tot ce era național. „Societatea educată a Moldovei, – spunea el cu regret, – seamănă a fi o colonie engleză într-o țară, a căreia nici limbă, nici obiceiuri, nici costume nu ar cunoaște: străinătatea se oploșește între noi...” (p. 51).

Al. Russo avea cunoștințe nu numai în domeniul limbii, literaturii, ci și în cel al istoriei. Anume respectarea istorismului l-a condus la ideea justă că evoluția limbii este un proces istoric de lungă durată ce decurge lent și treptat, fără tulburări „revoluționare”. Este „un lucru necontestat, – scrie Russo, – că limbile se prefac, dar se prefac ele singure, cu întrebuițarea zilnică, cu sporul ideilor și nevoile civilizației, însă prefăcătura adusă de ani și de trebuință, măsurată de noima aplecărilor și a năravurilor neamurilor, e nesimțită la auz și la vedere” (p. 105).

Contrar tentativelor reformatoilor pedanți de diferite sisteme lingvistice artificiale, forțate, opuse firii și legităților interne ale limbii, remarcă scriitorul, nu au nicio perspectivă istorică: „Italienii, spaniolii, franțuzii s-au dezbătut veacuri întregi în fașele pedantismului de tot felul până ce, „în sfârșit, și-au luat de samă „că al XIX-lea veac după Hristos nu seamănă cu al XIX-lea veac înainte de Hristos; că credințele au luat prefacere și întindere, că amestecarea noroadelor a amestecat ideile și a alcătuit odată cu nouă nații și limbi nouă, după întâmplările nouă a omenirii...” (p. 67). Însă recunoașterea trecutului nu admite, după părerea sa nu și o eventuală revenire la trecut. Istoria este un proces ireversibil, pentru că lumea merge înainte și nu se poate întoarce; fiul nu poate fi tată sau frate părintelui său; de aceea trebuie să rămânem români iar [nu] romani (p. 76). Zeflemisindu-i pe cei care credeau că „mai cu cale și mai logic ar fi să lepădăm limba română și să luăm limba latină, Russo îi prezintă în stare să schimbe „pantolonul și surtucul pe tobă” și „să ne chemăm Cincinatus și Brutus în loc de Costachi și Dimitrachi, și să cerem înapoi stăpânirea lumii de odinioară” (p. 76). Sau, ironizându-i pe latinizânții ardeleni, care se căzneau să îndepărteze din limba română nu numai slavonismele, dar și tot ce nu era latin, – spune el, – ne apucăm să smulgem o grămadă de pene, cu trebuință, fără trebuință, până lăsăm pasărea golană [...], ba nu o lăsăm ci curând o coperim cu toate petecele rămase din toga consulară ale lui Cicerone, care dacă ar învie și ar vedea ce batjocură facem atât limbii sale, celei mai aristocratice decât toate limbile pământului, cât și nevinovatei strănepoate, nu mă îndoiesc că ne-ar bate cu vergele...” (p. 89). În alt loc relevă cu durere: „...comedia lingvistică de pe câmpul Blajului [...] a fost o tribună „unde multe din căpetenii păreau a se lupta mai mult pentru un sistem scolastic, decât pentru drepturile neamului românesc” (p. 72).

Dându-și seama de pericolul pedanților, Russo precizează că, de fapt, „casta acestor literatori, filologi, gramatici, și ce mai știu eu cum să le mai zicem” au găsit un mijloc facil de a înavuți nu limba națiunii, ci pe aceea, ce și-au făurit-o ei” (p. 83). El îi învinuiește, că în loc să depună „osteneală” ca să-și învețe dânșii deplin limba națională, pentru ca apoi să împrumute de la antica latină numai atâtea cuvinte câte ne sunt de neapărată trebuință întocmai ca și la celelalte limbi romanice de pradă și despoaie dicționarul latin cu atâta lăcomie și să le introducă în limba noastră „miile

de latinisme îmbrăcate, încălțate întocmai așa precum fuseseră aceleași îmbrăcate pe timpurile cele din urmă ale republicii sub primii cesari” (p. 83).

Spre deosebire de latinomania exagerată a „reformatorilor” ardeleni, Russo sublinia în mai multe rânduri importanța, pe care a avut-o în procesul istoric influența slavonă asupra formării și dezvoltării limbii române. „Slavonismul, – arată el, – este o nevoie istorică pentru limba noastră, precum germanismul, arabismul au fost nevoile istorice ale celorlalte limbi neoromanice, pentru a se întregi” (p. 114). În continuare întreabă retoric: „Scoate din limba românească ramurile străine „... unde e limba, ... unde [e] originalitatea ei? Orice vom face, mirosul slavonesc are să rămâie” (Ibidem). Revoltat de „teoriile” fabricanților de sisteme de felurite orientări și școli, dânsul spunea că fiecare pedant întrebuițează diferite forme pentru cuvintele neaoșe românești, după școala la care aparținea. Astfel, „unul preface toată limba în *iune*, altul în *țiune*, altul în *iu*, altul în *ânt*, încât nu știi, cum să te întorci între aceste patru puncte cardinale ale gramaticilor” (p. 65). De asemenea, protesta vehement împotriva latiniștilor, italieniștilor și fonetiștilor puriști, pentru care „neologismul ținea loc de talent; iscodirea de cuvinte era geniul” (p. 65). Dar aceasta nu înseamnă, că el nega în general neologismele. Din punctul lui de vedere, utilizarea lor este determinată de necesitățile limbii, și de bunul plac. După judicioasa lui părere nici unul nu gândește că limbile se fac prin vreme, prin scrieri bune, după „rândul și spiritul naturalităților [...] susținând în același timp, că „nevoile nouă cer mijloace nouă și ideile nouă au trebuință de cuvinte nouă, dar nevoia trebuie să le deie la iveală, să le creeze și să le împământească. Să fim siguri că unde ne-a trebui un cuvânt, nevoia îl va iscodi nu după sistema cutăruia sau a cutăruia, dar după logica limbii, pe care nu o fac învățații, nici lexicoanele” (p. 65-66).

Alecu Russo le imputa „gramaerienilor” latiniști nu că produsese „gramatice și sisteme”, întrucât nu aici rezida răul cel mare, cât pentru că „au scris multe și de toate după visurile gramaticale și au deschis era literaturii cu patosul”, pentru că „pe lângă fiecare sintaxă, au alăturat producțiile lor și câte un lexicon de cuvinte ideale, care fac din limba de astăzi o amestecare foarte curioasă la auzire și mai curioasă la analiz” (p. 76-77).

Dezbaterea problemelor lingvistice și participarea la „războiul limbilor” de atunci dezvoltă într-un grad mai intens, față de ceilalți comilitoni ai generației, sprijinul de menținere a unității și a caracterului popular al limbii, argument de afirmare spirituală a națiunii. Dânsul socotea că baza limbii literare trebuie să rămână limba vorbită de popor. „Spre a găsi dar temeiurile limbilor, – afirmă autorul, – îi nevoie a se întoarce înapoi și a lua limba în gura celor ce au făcut-o, pentru că atunci este expresia a neamului întreg” (p. 121). Astfel, a apărut limba „obștească”, în care au scris cronicarii Ureche și Costin, mitropolitul Dosoftei, întemeietorii „școlii ardeleni”. – Petru Maior, Micu, Șincai, care de aceea și sunt mari, nemuritori și vrednici pentru că toți îi înțeleg, mici și mari, neștiutori și învățați” (p. 81). Desigur, limba obștească, populară nu poate să rămână în stadiul primitiv sau „să îmbrace totul în mantaua limbii populare” (p. 16). Limba literară este aceeași limbă populară, cultivată și perfecționată de maeștrii cuvântului. După cum zicea Russo, „sunetul și forma, până și noima, adică sufletul cuvintelor, este dreptul scriitorilor și a neamului, marele plămăditor de limbi și de cuvinte, iar nu a gramaticilor, ce sunt numai arhiviști” (p. 80). Mai mult, adaugă el: „și Schiller

și Pascal au scris în limba populară, însă [în] limba lucrată, înmulțită, îmblânzită, intensă și întrebuințată de o mie de scriitori ce au fost înaintea lui Schiller și Pascal [...] înțelegerea dintre țărani și Schiller este numai în știință și neștiință, în idei, iar nu în cuvinte” (Ibidem).

Russo blama cu tărie introducerea în circuitul literar a tot felul de cuvinte, jargonisme ca următoarele: „Mă, nu lăsa *sertașul* (=porcul) tău în *cherțiulu* (= ograda) mea, că voi lăsa *feișa* (= toporul) și i-oi tăia *laba*” sau „Despre cele ce-mi istorisești m-am *pleroforisit* (= lămurit) pe deplin, dar să-ți spun drept, că am *parapon* (= necaz) pe mata pentru *calabalâcul* ce mi-ai pricinuit” (p. 83).

Luptând neînduplecat împotriva puriștilor ce slujeau limba cu neologisme inutile, dânsul cerea cu toată hotărârea: „... lăsați-ne să lucrăm în voia sa limbușoara asta turcită, grecită, unгурită, slavonită și ce a mai fi, ce înțelegem toți și vom ajunge și noi din când în când a mai naște câte un clăsișor” (p. 109).

Totodată Russo, care cunoștea foarte bine limba franceză, dă o ripostă hotărâtă galicismelor de prisos, ce au reușit în scurt timp să aducă „în rătăcire forma și stilul scriitorilor”. Demascând atențiile absurde ale curentului franțuzist, arată că, indiferent de situație, cuvintele nu pot fi scoase, nici introduse în limbă din dorința oricărei persoane, pentru că „... iscodirea sau depărtarea cuvintelor trebuie să rămână proprietatea urechii, a bunei judecăți a scriitorilor” (p. 113), a „bunului simț” al cunoașterii limbii. În continuare el afirmă: „cuvântul fie slav, fie turc, fie latin, ce se va români are drit (= drept) de împătımire și numai obșteasca frământare și nevoia să-i deie indigenatul, iar nu autoritatea fabricanților de sisteme” (Ibidem).

Dârzul „ostaș al propășirii”, cum îi plăcea să se recomande el însuși, credea că puriștii greșesc atunci, când consideră că istoria limbii române începe odată cu istoria neamului și cu „școalele Ardealului”, și nu cu școala limbii hrisoavelor, limba publică; cu școala limbii – hronicarilor, limba istoriei, care școale își dau mâna din veac în veac, până la școala ardelenească de astăzi, ce nu samănă nici cu una și nu se leagă cu nimic cu tradițiile scrise și orale” (p. 92).

Convins că limba literară contemporană trebuie să fie o continuare a celei din epocile precedente, Russo afirma, că dezvoltarea ei trebuie să meargă pe cele mai bune tradiții naționale, înfăptuite în decursul secolelor de limba populară. Aceasta este posibil numai prin păstrarea celor mai progresive tradiții din trecut, după cum urmează din citatul anexat: „Tradiția orală a neamului nostru, cuprinse în cântecele vechi, zise astăzi *balade*, ne dă tot românismul cărților bisericești și a hronicarilor, iar nicidecum românismul nou. Astă tradiție orală, neținută în samă de școale, astă tradiție, pe care este zidită naționalitatea română, împrăștiată într-o minunată asemenare și unire pe toate laturile românești, e limba” (p. 104). Bineînțeles, aceasta nu înseamnă, cum credeau vulgarizatorii, că limba literară contemporană trebuie s-o reproducă pe cea populară.

Respingând hotărât galicismele abundente și alte străinisme „nesocotite” ce nu îmbogățeau cu nimic limba, dimpotrivă o urăteau în mod nefiresc, Al. Russo îi comunica într-o scrisoare prietenului M. Kogălniceanu, redactor al ziarului *Steaua Dunării*: „Muncește-ți pana și pune și o zăbală străinismului... [care] începe de la o vreme și sub toate chipurile a ne înăduși” (p. 191), „îndemnându-l să scrie pentru obște, obștea cea nepoliglotă, nelatină, nefranțuzască, ca să poată bieții oameni avea o legătură cu un locușor pe pământul moldovenesc, unde să se vorbească moldovenește” (p. 191-192). La sfârșitul epistolei îl sfătuiește:

„Jărtfește dar pentru cititori o filă, o coloană sau un capăt de coloană, unde frumusețile stilului și a cuvântologiei să lipsească cât mai mult se poate. Dă-ne idei multe și în limba proastă și cititorii te vor binecuvânta și *Steaua* va crește, de s-ar face un soare...” (p. 192).

Ca și alți scriitori ai timpului, Al. Russo acorda un interes deosebit limbii literare române, considerată element esențial și o condiție de bază a literaturii, despre care spunea „că este făcătoare a limbii” și în care vedea o „expresie a vieții nației”, fiind zidită cu materialul nației, adică cu resursele limbii naționale. Fidel acestui principiu, el și-a dat toate puterile la făurirea și ridicarea nucleului ei cultural, la desăvârșirea ei și a ortografiei. Iată ce scria infatigabilul literat: „Limba românească corectă trebuie a fi regulamentul și înfrumusețarea limbii românești a obștei, – *limba ce se suge cu laptele de la mamă*, – (sublinierea A. R.), adică codul ortografiei și a sintaxei, a prozodiei și a vorbei” (p. 87).

Vorbind despre funcția principală, pe care trebuie s-o îndeplinească limba în societatea umană, autorul menționa pe drept cuvânt, că „cea mai înțeleaptă limbă este limba care ajută pe om a-și tălmăci gândul într-un chip ca toți ascultătorii să-l poată înțelege” (p. 68). El a susținut printre primii noștri scriitori ideea că limba este creată nu de învățați, ci de popor, de întreaga societate ce o vorbește. După concepția sa „rolul adevăraților învățați, ce se vor îndeletnici cu filologia, va fi să se mărginească rânduieșilor limbii, statornicia sintaxei și a ortografiei, iar alcătuirea, întrebuințarea, iscodirea sau depărtarea cuvintelor trebuie să rămâie proprietatea urechii, a bunejudecării a scriitorilor” (p. 115).

Relativ la „gramarieni”, cum îi numea el pe gramaticieni, spunea „nu gramaticii au iscodit limbile, nici legislatorii – societățile” (p. 81), iar o gramatică a limbii trebuie elaborată, nu după limba nu ce ar trebui să avem, dar după limba ce avem”. Deși, credem, că avea dreptate când afirma, că a scrie corect românește în acea perioadă „nu trebuie gramatici, trebuie râvnă, idei și judecata dreaptă a lucrurilor” (p. 81).

Luptând aprig contra curentelor lingvistice reacționare de atunci, Russo, adevărat tribun al poporului, declara: „Știința oficială, ca și jurnalismul, îneca fortuna (= soarta) noastră în fortuna Apusului, tot după acea fală franțeză nemărginită, ce vede Franția în tot și peste tot” (p. 119-120).

Deși era influențat de teoria biblică monogenetică a filosofului idealist francez Victor Cousin și credea greșit într-un arbore genealogic al limbilor, unele din ideile sale în acest domeniu, cum ar fi, de exemplu, constituirea și evoluția istorică a limbilor romanice, au rămas valabile până în prezent. În opinia acad. N. Corlăteanu, Alecu Russo își dădea bine seama că limba latină avea două aspecte (2, p. 40). După cum scria Russo, vorba în provinciile romane se împărțea în limba oficială a dregătorilor și a școalelor, adică limba latină, și într-o limbă populară, alcătuită după fiecare provincie de limba romană a soldaților și a coloniștilor și de dialectele, ori de ce baștină, a aborigenilor” (p. 112). Odată cu dezvoltarea societății, „aceste dialecte, duse de soldații romani, răsplățiți cu pământuri în țările biruite s-au întrulocat cu limbile acelor țări biruite și au produs modernele limbi, zise neolatine” (p. 97). Tot aici el atrage atenția că limbile romanice moderne „nu vin de la limba latină, dar de la cea latinească a soldaților” (Ibidem), adică de la latina vulgară. Cât despre Dacia, relevă, că după cucerirea ei de către romani în veacul II e. n., au fost aduși aici coloniști din întregul Imperiu roman, din Spania, Galia, Italia.

Criticându-i indirect pe latiniști, Russo este de părere, că „greșala noastră a fost, de când am intrat în dezbaterile limbii, că am urmărit numai asemănările noastre cu limba latină și celelalte limbi neoromane, dar nu ne-am bătut capul cu neasemănările – și tocmai neasămănarea informează duhul sau, cum se zice astăzi, geniul limbilor (p. 113). Contrar latiniștilor că limbile romanice de răsărit reprezintă chiar limba latină și de aceea toate cuvintele nelatine trebuiau eliminate din aceste limbi, Al. Russo afirma, că se află nu latina clasică, ci latina populară cu toate schimbările suportate de-a lungul secolelor. „Dovadă că limba nu este latină stau: țesătura și cuvintele cele numeroase, care lipsesc în latină, dar se găsesc în limbile noastre, și tradițiile ideii naționale trăitoare la noi, ce își au perechea în unele din țările țitate” (Ibidem).

Clasicul nostru căuta să explice procesul general de evoluție și descompunere a limbii latine și de formare a limbilor romanice contemporane în noile condiții istorice. „Limba latină, – spunea el, – se retrage pe vârful societății, iar limbile și dialectele năvălitorilor se întorloc (= se amestecă), se mistuie, se topesc cu dialectele romane. Dialectul italian rămâne mai roman, deși nu mai latin, ca unul, ce din capul locului se alcătuiă de mai puține părți eterogene și ca tradiție vie a limbii obștești vechi a Italiei. Dialectul romano-galic se modifică cu limba biruitorilor germani, dialectul romano-ispănic cu limba gotico-arabică și dialectul nostru, cel mai de pe urmă, născut din toate elementele ce aveau rădăcină în Galia, în Spania, în Italia, în Grecia Mare, se combinează cu influența slavonă” (p. 413-414).

Relativ la originea limbii române, Russo e de acord cu Petru Maior, *care era de părere că limba română curge nu din latina corectă* (sublinierea lui Al. R.), drept din cea latinească a obștei (p. 86). Deși combativul ocrotitor al limbii materne recunoaște că „noi suntem și am fost siliți a împrumuta o parte oareșicare de termene de la limba latină, nu avem însă dreptul de a lua mai mult de cât numai pe cât ne lipsiră până acum cutare idei, pentru care nu găsim nici de cum cuvinte în limba română” (p. 89). În concluzie cărturarul vede în limba română un product al latinei, căci, ca și aceasta, limba noastră are conciziune („cu puține cuvinte o lume de idei”), dar nu al celei clasice, ci a latinei obștești.

Constituită și dezvoltată de-a lungul istoriei, româna, ca și alte limbi, are unele tradiții și specificul ei despre care predecesorul basarabean avea să sesizeze în cunoștință de cauză: „... O limbă, fie ea turcită, greacă, franțuzită și slavonită, când vorbește de neam și s-a născut cu el, când spune de trecut, de patrie, și în fiecare cuvânt stă o tradiție istorică, o durere, o fală sau o simțire, e o limbă nepieritoare și cu anevoie de a stârpi” (p. 102). La fel de judicioasă este și afirmația scriitorului referitor la dezvoltarea limbii naționale „... Limba acolo își are temelia, unde a trăit mai slobod neamul, unde limba au prins rădăcini în legi, în instituții, în istorie, în monumentele scrise, în mișcarea zilnică, în suflarea obștească, în obiceiurile sale”.

Al. Russo cerea confrăților de condei să apeleze la înțelepciune, la dreapta judecată. „Pentru noi, dovezile istorice ne îndeamnă a crede, că de bine ce avem norocul de a fi numai o limbă, pentru că toate spețele noastre s-au rezumat de una mie de ani într-un singur neam, nevoia ne-ar fi de a mări, iar nu a schimba, de a ne uni în limbă, ca și în gând, iar nu de a ne deosebi, a adăuga, iar nu a lepăda” (p. 80+81]). Această aserțiune cu privire la importanța limbii naționale

în orânduirea socială a confirmat pe deplin concepția scriitorului, problemă ce continuă și astăzi să figureze la ordinea zilei.

Considerăm, în încheiere, că majoritatea problemelor de lingvistică discutate în opera înflăcăratului patruzecioptist, adversar al „pedanților”, au rămas să fie actuale și până în prezent. Ideile sale progresiste despre limbă, exprimate mai ales în *Cugetări*, au jucat un rol important în procesul de formare și de stabilire a normelor literare ale limbii române. Ele au trasat calea urmată de scriitorii noștri clasici, care au înfăptuit și au dezvoltat principiile teoretice și practice, rezistente timpului, formulate și apărate ferm de înaintașul moldovean, scriitorul și gânditorul care a fost Alecu Russo.

Referințe bibliografice

1. Vasile Alecsandri. *Opere*, vol. IV. Chișinău: Editura Hyperion, 1992.
2. Nicolae Corlăteanu. *Problema limbii în concepția lui Alecu Russo*, în *Studii și materiale despre Alecu Russo*. Chișinău: „Știința”, 1973.
3. Al. Dima. *Alecu Russo*, București: Editura de Stat pentru literatură și Artă, 1957.
4. Petre V. Haneș. *Alexandru Russo. O pagină ignorată din literatura română*, București – Minerva, 1901.
5. Garabet Ibrăileanu. *Spiritul critic în cultura românească*, Iași, 1909.
6. Alecu Russo. *Opere*. Chișinău: Chișinău: Cartea Moldovenească, 1967. Ediția a II-a, revăzută, cu prefață și comentarii de I. Vasilenco și F. Levit.
7. Ion Vasilenco. *Reîntoarcerea valorilor*. Ediție îngrijită de Lazăr Ciobanu. Prefață de acad. Mihai Cimpoi, Chișinău: Elan Poligraf”, 2008.

**DICȚIONARUL ENCICLOPEDIC „REPUBLICA MOLDOVA” -
CARTEA NOASTRĂ DE VIZITĂ**

VASILE BAHNARU, dr. hab.
(Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”)

0. Filosoful și iluministul francez François Marie Arouet Voltaire (21.XI.1694, Paris – 30.V.1778, Paris), care s-a manifestat și ca un mare poet, prozator, dramaturg, satiric, istoric și publicist, avea convingerea că „enciclopedia este un monument al progresului spiritului uman” și tocmai din acest motiv suntem în drept să afirmăm că enciclopedia unui stat constituie un însemn indispensabil al patrimoniului său cultural, întrucât statul, pe lângă însemnele sale (sigiliu, drapel, imn, stemă, distincții, monedă, etc.), pentru existența sa, de o importanță decisivă sunt încă câteva componente definitorii, care înglobează toate aspectele patrimoniului cultural al unui popor, constituit din ansamblul valorilor materiale și spirituale, așa încât acesta din urmă cuprinde toată cultura materială și spirituală a populației majoritare, limba ei ca element distinctiv, literatura și arta ei, ansamblul preceptelor cutumiare și tradițiile milenare ale majorității naționale. De altfel, cultura a fost multe secole de-a rândul singura care a încercat să realizeze o unitate între toate provinciile românești. Manifestarea pleneră a culturii ca element de consolidare a unității naționale este însă determinată de mai mulți factori și în primul rând de cel extern: fiind supuși mai multor stăpâniri străine, românii erau nevoiți să își susțină activitatea culturală în funcție de condițiile oferite de acestea. Evident, elementul principal al culturii unui popor este limba lui. Pentru români, limba are o importanță decisivă în procesul de constituire a unității naționale, întrucât „suntem poate singurul popor din Europa, în afară de micile țări sau popoare, al cărui sentiment național este exclusiv întemeiat pe faptul că vorbim aceeași limbă «de la Nistru până la Tisa». Lucru care nu se întâmplă în alte țări unde sentimentul național s-a clădit de veacuri, încetul cu încetul, în jurul unei istorii comune. La noi, cimentul este limba”, susține istoricul Neagu Djuvara.

0.1. Evident, existența propriei enciclopedii este o probă concludentă a nivelului de cultură a poporului respectiv și un indiciu edificator al nivelului lui științific. Din aceste considerente elaborarea enciclopediilor necesită un ansamblu de acțiuni organizatorice și preparative științifice. În procesul de elaborare a enciclopediilor pot fi identificate mai multe aspecte științifice mai puțin studiate, controversate sau ideologizate în trecut care ar putea compromite adevărul științific și discredita știința în genere. Drept urmare, cercetarea enciclopedică nu reprezintă numai un ansamblu de rezultate obținute în cele mai variate domenii ale vieții politice, economice, spirituale, ci poate servi drept un mobil solid pentru inițierea unor noi direcții de abordare științifică, iar subiectele controversate ar putea oferi nu numai un prilej fericit pentru o cercetare multilaterală din perspectiva științifică modernă, ci poate genera și apariția unor noi idei, viziuni, paradigme,

subiecte științifice ce ar putea contribui în mod substanțial la dezvoltarea științei în ansamblu.

Indiscutabil, calitatea cunoștințelor asimilate depinde de lucrările de referință, adică de sursele de informare (cu o infrastructură consolidată) și de resursele umane care recepționează, acumulează, analizează și stochează informațiile. Apariția inovațiilor în domeniul tehnologiilor informaționale nu garantează neapărat și calitatea informațiilor enciclopedice. Astfel, nici Internetul, cea mai mare realizare în domeniul informațional din ultimii ani, în sine nu poate suplini totalmente enciclopediile, deoarece îi lipsește elementul esențial: selectarea, verificarea, ordonarea, sistematizarea informațiilor, din care cauză informația, înainte de a fi postată pe Internet, se cere să fie triată, controlată, structurată și sistematizată de persoane competente în baza unor criterii științifice verificate în practica enciclopedică. Prin urmare, valoarea științifică și obiectivitatea producției enciclopedice pot fi garantate doar într-un cadru instituțional cu un personal științific înalt calificat.

0.2. Așa cum confirmă surse notabile, enciclopedia constituie o operă de referință care reunește, în mod sistematic și conform unor metode și principii conceptuale fundamentale, informații din toate domeniile cunoașterii sau numai dintr-un domeniu al cunoașterii. Enciclopedia este o lucrare autonomă, materialul este dispus, de regulă, în ordine alfabetică, iar explicațiile sunt mai detaliate decât cele oferite de dicționar. Chiar dacă sunt redactate, în general, sub forma mai multor articole separate, enciclopediile diferă mult între ele, în privința structurii și conținutului, identificându-se enciclopedii **universale**, cuprinzând informații generale, sau **naționale**, conținând referiri exclusiv la cultura și civilizația unei țări sau ale unui popor. Se știe că prototipul acceptat de toată lumea al enciclopediilor este *Cyclopaedia* (1728) lui Ephraim Chamber, iar prima enciclopedie modernă este *Encyclopédie*, elaborată în Franța (1751-1765), iar cea mai mare enciclopedie generală în limba engleză este *Encyclopaedia Britannica*. Misiunea intelectuală și instructivă a enciclopediilor constă în formarea și afirmarea unui om și a unei colectivități complexe, multilaterale și polivalente. Tocmai din aceste considerente enciclopediile domină, în epocile modernă și contemporană, universul cărților, iar în prezent își aduc aportul său inegalabil în această sferă informațională a Internetului, din care cauză avem toată justificarea să conchidem că orice cultură națională nu corespunde exigențelor actuale ale modalităților moderne de conservare și de transmitere a informației, dacă nu dispune, cel puțin, de o enciclopedie națională, întrucât chiar cultura, „veritabil tezaur al cunoștințelor acumulate de-a lungul timpului și despre toate locurile” (Gheorghe Buzatu), ar fi insignifiantă, primitivă și chiar inexistentă.

1. În baza celor menționate anterior, considerăm că dicționarul enciclopedic *Republica Moldova* constituie piatra de temelie a unei eventuale enciclopedii asupra căreia se muncește cu asiduitate. Cu alte cuvinte, volumul enciclopedic *Republica Moldova*, elaborat de Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan” (Institut) a AȘM, este o ediție revăzută consacrată aniversării a 25-a de la proclamarea independenței Republicii Moldova. Este vorba de un dicționar enciclopedic cu caracter strict național, impunându-se prin multitudinea, complexitatea și varietatea informației referitoare la Republica Moldova,

informație care fie că lipsește din operele similare elaborate în alte state, inclusiv în România, fie că este insuficientă, denaturată sau depășită.

În primul rând, este necesar să specificăm importanța și reprezentativitatea Colegiului științifico-redacțional, constituit din savanți de mare rezonanță națională și internațională: acad. Gheorghe Duca (redactor-șef), acad. Teodor Furdui (redactor-șef adjunct), acad. Grigore Belostecinic, acad. Mircea Bologa, acad. Ion Bostan, acad. Alexandru Cibotaru, acad. Mihai Cimpoi, acad. Gheorghe Cimpoieș, acad. Mitrofan Ciobanu, m. c. Nicolae Dabija, m. c. Demir Dragnev, acad. Eugen Doga, acad. Ion Druță, acad. Maria Duca, m. c. Ion Guceac, acad. Aurelian Culea, dr. hab. Aurelia Hanganu, m.c. Vladimir Hotineanu, acad. Victor Lăcustă, dr. hab. Constantin Manolache, dr. hab. Victor Moraru, dr. hab. Mihail Muntean, acad. Gheorghe Mustea, acad. Alexandru Roșca, acad. Valeriu Rudic, acad. Gheorghe Rusnac, acad. Ion Tighineanu, acad. Ion Toderaș, acad. Gheorghe Țâbârnă, dr. hab. Victor Țvirucun.

În al doilea rând, atenționăm destinatarii volumului că acesta a beneficiat de consultanța, sugestiile și recenziile unor renumiți savanți din cele mai variate domenii: Vasile Bahnaru, Grigore Belostecinic, Mircea Bologa, Nicolae Buceațchi, Valeriu Canțer, Ion Chirtoagă, Mihai Cimpoi, Gheorghe Cimpoieș, Gheorghe Cojocaru, Alexei Colâbneac, Elena Constantinovici, Haralambie Corbu, Demir Dragnev, Nicolae Enciu, Anatol Eremia, Boris Găină, Teodor Furdui, Victor Ghilaș, Gheorghe Ghidirim, Constantin Matei, Andrei Munteanu, Mihail Muntean, Alexandru Muravschi, Alexandru Roșca, Mihai Tașcă, Ion Toderaș, Gheorghe Țâbârnă, Leonid Voloșciuc.

În al treilea rând, elaborarea volumului se impune prin tenacitatea, perseverența, asiduitatea, activismul și contribuția inestimabilă a colectivului Bibliotecii Științifice Centrale „A. Lupan” (Institut), fiind vorba de: redactorul ediției – Didina Țăruș; redactorii științifici – S. Andrieș-Tabac, V. Cocier, V. Juc, I. Noroc, Alexandru Roșca, I. Rotaru, Tudor Stăvilă, Didina Țăruș, Ion Xenofontov; redactorii – Mihai Adauge, S. Donici, Aurelia Hanganu, Valentina Negru, Tudor Palladi, Mihai Papuc, Vitalie Țurcanu, Elena Varzari; corectorii – Elena Pistrui, M. Rusu; bibliografii – R. Vasilache, Claudia Slutu-Grama, J. Nicolaeva, I. Zsavățchi, concepția grafică aparținând lui V. Oprea și lui Vitalie Pogolșa.

În fine, opera câștigă în valoare și în ponderea științifică grație varietății și multitudinii de fotografii și hărți care au fost selectate, asortate, sistematizate, clasificate, ordonate, ierarhizate în funcție de tematică, necesitate, calitate și importanță de un colectiv impunător de specialiști: E. Brihuneț, Nicolae Buceațchi, Oleg Bujor, Varvara Buzilă, B. Capnin, T. Casapu, S. Ciocanu, Alexei Colâbneac, Vladimir Colos, A. Comarnițaia, V. Corcimari, P. Costin, R. Cujbă, S. Doneț, V. Fedorencu, I. Foca, M. Kașuba, Alexandru Levinschi, Vladimir Mischevca, Gheorghe Mustea, Dumitu Olărescu, Mihai Potârliche, V. Roșca, S. Rusu, V. Sochircă, M. Șlapac, I. Țentiuc, Larisa Turea, S. Țurcanu, M. Ursu, I. Vzorov. La acest capitol, autorii volumului au beneficiat de colecțiile de poze și hărți din arhivele Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova, Bibliotecii Științifice Centrale „A. Lupan” (Institut) a AȘM, Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova, Muzeului Național de Istorie a Moldovei, Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală, Muzeului Literaturii Române Mihail Kogălniceanu”, Muzeului Științei al

AȘM, Muzeul Vămii, Complexului Editorial „Civitas”, Redacției revistei „Sort-Time”.

1.0. Lucrarea propriu-zisă debutează cu un *Cuvânt înainte* semnat de academicianul Gheorghe Duca, președintele Academiei de Științe Moldovei, în care se menționează că odată cu declararea independenței Republicii Moldova a apărut „necesitatea unei prezentări cât mai exacte, ample și interesante a țării noastre, în toată splendoarea ei, cu oamenii ei harnici și ospitalieri, cu clima caldă și diversă, cu natura variată și frumoasă, cu dramatismul și virtuțile istoriei, cu toate realizările, problemele și aspirațiile Republicii Moldova”.

Textul volumului este precedat de simbolurile de stat ale Republicii Moldova: Stema de Stat, secundată de descrierea succintă a acesteia, Drapelul de Stat, urmat de prezentarea generală a acestuia, și Imnul de Stat, însoțit de versurile lui Alexie Mateevici și muzica lui Alexandru Cristea.

1.1. În continuare, volumul enciclopedic *Republica Moldova* este judicios, rațional, echilibrat și armonios compartimentat. Astfel, primul compartiment intitulat *Date generale* conține informație de ordin general și are funcția de introducere.

Bazându-se pe informațiile și rezultatele științifice de ultimă oră ale savanților noștri și străini, în continuare este prezentată în mod detaliat, riguros și cu multă profunzime Republica Moldova, fiind examinate succesiv:

– **natura** (relieful, structura geologică, seismicitatea, substanțe minerale utile, caracteristica tehnico-geologică, clima, apele, solurile, ciupercile, flora, fauna, peisajele geografice, regionalizarea fizico-geografică, protecția mediului);

– **populația** (sporul, efectivul, densitatea, repartitia pe medii de rezidență, evoluția, corelația de vârstă, de sex și de reședință – rurală/urbană, natalitatea, mortalitatea, speranța de viață, așezările rurale/urbane, modul de trai, migrația, familia, căsătoria și divorțul, nivelul de instruire, repartizarea după ocupația profesională, după forma de proprietate, după tipul de activitate economică, după componența națională, structura etnică urbană/rurală, organizațiile etnoculturale),

– **istoria** (epoca veche – epoca eneoliticului, epoca bronzului, bronzul mijlociu, bronzul târziu, civilizația traco-geto-dacilor – surse și așezări arheologice getice, comerțul și moneda, relații cu polisurile grecești, relații sociale, apariția formațiunilor politice, relațiile geto-dacilor cu celții și bastarnii, regatul lui Burebista și a urmașilor săi, civilizația geto-dacică, războaiele romano-dacice, romanizarea și creștinarea dacilor, comunități medievale timpurii în spațiul pruto-nistean – habitatul, spiritualitatea, evoluția socio-politică și militară, finalizarea etnogenezei românilor; apariția formațiunilor statale în spațiul carpato-danubiano-pontic; Țara Moldovei de la întemeiere și până la începutul sec. XVI; Țara Moldovei în sec. XVI-XVIII; Țara Moldovei în sec. XVI-XIX; Țara Moldovei în ajunul și în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812; Principatul Moldovei în prima jumătate a sec. XIX; Unirea Principatelor Moldovei și Țării Românești; Basarabia și spațiul din stânga Nistrului în componența Imperiului Rus – organizarea juridico-administrativă, schimbările sociodemografice, relațiile sociale, reformele agrare din deceniile 7-8 ale sec. XIX, reforma agrară a lui P. A. Stolâpin, transportul, comerțul, rusificarea, cultura, mișcarea de emancipare națională, mișcarea politică și națională la începutul sec. XX, revigorarea mișcării naționale, mișcarea social-politică și revoluționară în 1917, autonomia Basarabiei, Formarea Sfatului Țării și a Republicii Democratice Moldovenești; Actul Unirii și statutul politico-juridic al Basarabiei;

Basarabia în componența României – evoluția social-demografică, organizarea administrativă, viața politică, Basarabia în context internațional, spiritualitatea și cultura; teritoriile din stânga Nistrului în perioada interbelică – formarea RASSM, evoluția demografică, viața social-economică, politica etnoculturală; anexarea Basarabiei, nordului Bucovinei și ținutului Herța la 28 iunie 1940 de URSS – formarea RSSM, evoluția social-economică; Basarabia și Transnistria în anii celui de-al doilea război mondial – recuperarea Basarabiei, nordului Bucovinei și ținutului Herța, instaurarea administrației românești în Basarabia, organizarea administrativă și economică a Transnistriei, operațiile militare ale Armatei Roșii de reocupare a teritoriului din stânga Nistrului și a Basarabiei; Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (1944 – începutul anilor '50 ai sec. XX) – reinstaurarea și consolidarea regimului stalinist, viața economică și socială, politica agrară și fiscală stalinistă, colectivizarea agriculturii, foametea organizată din anii 1946-1947 și consecințele ei, „deschiaburirea” și deportările în masă, încheierea procesului de colectivizare, mișcarea de rezistență antisovietică; RSS Moldovenească: mijlocul anilor '50 – sfârșitul anilor '80 ai sec. XX – viața politică, situația economică, procesul de industrializare, situația în agricultură, procese sociodemografice, viața culturală din RSS Moldovenească; criza sistemului totalitar comunist și redeşptarea conștiinței naționale în RSSM – proclamarea suveranității RSS Moldovenești, Republica Moldova de la suveranitate la proclamarea independenței de stat, adoptarea Constituției Republicii Moldova, recunoașterea independenței Republicii Moldova și integrarea ei în comunitatea internațională, democratizarea vieții politice și edificarea statului de drept, UTA Găgăuzia ca model de soluționare a secesionismului, evoluția situației social-economice, situația social-politică, evoluția culturii);

– **bazele constituționale ale statului** (originile constituționalismului, constituția din 1938, constituția RASSM din 1925, constituția RASSM din 1938, constituția RSSM din 1941, constituția RSSM din 1978, constituția Republicii Moldova din 1994):

– **președinții Republicii Moldova;**

– **organizarea administrative-teritorială** (din perioada medievală, sub dominația țaristă, în componența Regatului Român, din perioada sovietică – 1940 – 1991, din perioada independenței, descriindu-se succint potențialul economic, spiritual și uman al fiecărei unități teritoriale);

– **legislația** (scurt istoric, legislația Republicii Moldova – legislația civilă, legislația familială, legislația muncii, legislația administrativă, legislația financiară, legislația mediului, legislația penală, legislația procedurală civilă, legislația procedurală penală);

– **economia** (scurt istoric, indicatorii economici principali ai RSSM – 1970-1991, indicatorii economici principali ai Republicii Moldova – 1998-2014), inclusiv: **reforme economice de tranziție** (prețurile administrate și rigide, structura monopolizată a economiei, liberalizarea economiei, reformarea structurală, evoluția liberalizării economiei, dinamica transformării relațiilor de proprietate); **moneda națională și politica monetară** (reforma monetară, consecințele emiterii monedei naționale, evoluția inflației anuale, politica monetară și creditară, depunerile bănești ale populației la sfârșit de an 1987-1992 la Banca de Economii, înființarea băncilor comerciale, dinamica ratei anuale de schimb a monedei anuale, rata dobânzii,

evoluția ratelor medii ale dobânzilor, evoluția rezervelor obligatorii); **finanțele** (sistemul bugetar, dinamica veniturilor și cheltuielilor bugetului public, dinamica veniturilor și cheltuielilor bugetelor locale, dinamica veniturilor și cheltuielilor bugetului asigurărilor sociale de stat, structura cheltuielilor bugetului public național; sistemul bancar – resursele băncilor comerciale, lichiditatea bancară, rentabilitatea băncilor comerciale; piața valorilor mobiliare, indicatori de evaluare a procesului de reforme în sistemul bancar, evoluția activelor sistemului bancar; piața asigurărilor – dinamica despăgubirilor și indemnizațiilor de asigurare plătite de asiguratorii, dinamica primelor de asigurare subscrise în funcție de obiectul asigurării); **industria** (evoluția industriei – 2006-2016, evoluția industriei pe forme de proprietate, industria extractivă, producția, prelucrarea și conservarea cărnii și a produselor din carne – dinamica producerii cărnii, mezelurilor și conservelor din carne; prelucrarea și conservarea fructelor și legumelor – dinamica volumului procesării și conservării legumelor și fructelor, fabricarea uleiurilor și grăsimilor vegetale și animale, fabricarea produselor lactate – dinamica producerii tipurilor principale de produse lactate, fabricarea produselor de panificație și a produselor de cofetărie proaspete, fabricarea zahărului – dinamica producerii zahărului tos și a melasei, fabricarea de cacao, ciocolată și produse zaharoase de cofetărie, fabricarea vinului și a băuturilor alcoolice distilate – dinamica producerii principalelor tipuri de produse alcoolice, fabricarea apei minerale și a băuturilor răcoritoare – dinamica producerii băuturilor răcoritoare, fabricarea produselor textile, fabricarea articolelor vestimentare, vopsirea blănurilor, producția de piei, de articole din piele și fabricarea încălțăminte, prelucrarea lemnului și fabricarea articolelor din lemn; fabricarea hârtiei și cartonului, edituri, poligrafie și reproducerea materialelor informative; industria chimică, producerea articolelor din cauciuc și material plastic, fabricarea altor produse din minerale nemetalifere; industria metalurgică, fabricarea de mașini și echipamente; producția de mobilier; energia electrică și termică, gazele și alimentarea cu apă); **agricultura** (scurt istoric, potențialul agricol, forme de organizare, structura terenurilor agricole pe forme de proprietate, agenții economici din agricultură, producția principalelor produse agricole, producția culturilor cerealiere și a leguminoaselor, riscuri naturale și economice, producția vegetală, producția animală, fitotehnia, culturile tehnice, producția de fructe și legume, producția de animale și păsări, securitatea energetică); **energetica și resursele energetice** (securitatea energetică, structura resurselor energetice, consumul de resurse energetice și energie electrică, importul, producerea și distribuirea energiei electrice, importul de combustibili și uleiuri minerale, eficiența energetică și conservarea energiei, promovarea surselor de energie regenerabilă, intensitatea energetică, politica tarifară și piața energiei – prețul mediu de import la combustibili lichizi și gaz lichifiat, prețul mediu la gazele naturale); **transportul și căile de comunicație** (transportul rutier – structura mijloacelor de transport, volumul mărfurilor transportate, transportul de pasageri, transportul feroviar, transportul fluvial și maritim, transportul aerian, transportul urban, transportul prin conducte); **construcțiile** (construcții capitale – 1994-2000, investiții de capital fix – 2000-2007, structura investițiilor în capital fix, numărul și suprafața apartamentelor construite – 1980-2014); **comerțul interior** – evoluția comerțului cu amănuntul – 2001-2014; **comunicațiile electronice și tehnologiile informaționale** (structura capacităților centralelor telefonice, evoluția unor servicii CETI, indicatorii de bază ai dezvoltării

comunicațiilor electronice, indicatori privind tehnologiile informaționale, sectorul de telefonie fixă, sectorul de telefonie mobilă, servicii de comunicații poștale, sector de difuzare radio și TV, sectorul de produse și servicii informaționale); **piața muncii și ocuparea populației** (rolul factorului demografic în formarea ofertei de muncă, sistemul de pregătire profesională, piața muncii – repartizarea populației după capacitatea de muncă, participarea populației în activitatea economică în funcție de nivelul de instruire, evoluția șomajului); **migrația forței de muncă** – persoane plecate la muncă peste hotare în 2014; **relațiile economice externe** (condițiile de export, fluxurile de capital, relațiile comerciale în cadrul URSS, comerțul exterior de mărfuri în anii 1991-2009, orientarea geografică și structura exportului de mărfuri, evoluția comerțului exterior, partenerii principali la exportul de mărfuri în anii 2009 și 2014, proveniența geografică și structura importului de mărfuri, investițiile străine directe, structura importului în anii 1997 și 2014, importul de mărfuri pe țări în anii 2009 și 2014, integrarea economică europeană, acordul de parteneriat și cooperare, strategia privind asocierea la UE, balanța de plăți, participarea la politica europeană de vecinătate, planul de acțiuni Republica Moldova – UE, relațiile economice cu UE, investiții străine directe în 2010, ponderea UE în structura comerțului exterior: în 2014, export 53,3%, import 48,3%); **dezvoltarea regională** (regionalismul în retrospectiva istoriei recente, instituirea regiunilor funcționale, starea potențialului de dezvoltare regională, cooperarea de producție în consolidarea capacităților regionale, infrastructura ca factor primordial de dezvoltare a regiunilor: reabilitarea tronsoanelor naționale de transporturi prin politici comune);

– **mărcile comerciale**;

– **educația** (antichitatea, Evul Mediu, pedagogia populară, gândirea pedagogică în Moldova în sec. XV – începutul sec. XX, educația în Basarabia în 1812-1918, educația în Basarabia în 1918-1940, educația în RASSM în 1918 – 1940, învățământul în RSS Moldovenească – 1940-1941, 1944-1991, sistemul educațional după proclamarea independenței Republicii Moldova – învățământul primar, învățământul gimnazial, învățământul liceal, învățământul extrașcolar, învățământul pentru copii și elevi cu cerințe educaționale speciale, participarea la olimpiade, odihna elevilor, învățământul profesional tehnic, pregătirea postsecundară și postsecundară terțiară, învățământul superior – instituțiile de învățământ superior, învățământul privat, sistemul de formare și atestare a cadrelor științifice, cadrele didactice, organizarea activității tineretului, programul educațional SALT, cadrul de reglementare a educației);

– **știința** (aspect istorice, știința din Republica Moldova după 1991, 2004 – o nouă etapă în dezvoltarea științei naționale, colaborarea științifică internațională);

– **cultura** (limbă și literatură – limba română, literatura – folclorul literar, literatura veche, literatura preclasică și clasică, literatura din Basarabia interbelică, literatura din RASSM, literatura postbelică – proza, poezia, dramaturgia, critica literară, fenomenul traducerii artistice);

– **urbanismul și arhitectura** (urbanismul, arhitectura de apărare, arhitectura ecleziastică, obiective de cult din lemn),

– **arhitectura civilă** (locuințe tradiționale, locuințe urbane, clădiri publice, arhitectura industrială);

– **arta plastică** (arta populară – mobilierul popular, țesăturile, ceramica, costumul popular, prelucrarea artistică a lemnului; sculptura; pictura – miniatura, fresca, icoana, pictura laică; grafica; arta decorativă aplicată – ceramica, sticla, tapiseria artistică);

– **arta muzicală** (folclorul muzical, muzica simfonică, creația de opera, muzica de balet, muzica de camera, muzica profesionistă nonacademică, instrumente muzicale);

– **coregrafia; teatrul; cinematografia** (filmul de nonficțiune, filmul de ficțiune, filmul de animație);

– **instituțiile de cultură** (cămine culturale și centre de creație populară, valorificarea creației populare, Centrul Național de Conservare și Promovare a Patrimoniului Cultural Imaterial);

– **arhive; muzee** (primele muzee din Basarabia – 1812-1918, muzeele din Basarabia în perioada interbelică – 1918-1940, crearea și dezvoltarea rețelei muzeale în perioada sovietică, muzeele din Republica Moldova – 1991-2010);

– **biblioteci** (primele biblioteci din Moldova medievală, bibliotecile din Basarabia în perioada 1812 – 1918, bibliotecile din Basarabia în perioada interbelică, bibliotecile din perioada postbelică, sistemul național de biblioteci din Republica Moldova – biblioteci publice, biblioteci naționale, biblioteca municipală „B. P.-Hasdeu”, biblioteci din instituțiile de învățământ, biblioteci școlare, biblioteci specializate, informatizarea bibliotecilor, Camera Națională a Cărții, Proiectul SIBIMOL, Asociația bibliotecarilor din Republica Moldova, cadrele din domeniul bibliologiei și științei informării, expozițiile economice, expozițiile de artă plastică);

– **protecția patrimoniului cultural;**

– **sănătatea publică** (medicina în Antichitate și Evul Mediu, practica medicală în Principate, practica medicală în Basarabia după 1812, asistența medicală în cadrul Regatului Român și RASSM, ocrotirea sănătății după 1940, dinamica fondului de paturi și a capacității medii a spitalelor în perioada 1990-2008, serviciul de combatere a tuberculozei, asistența dermatovenerologică, asistența oncologică, protecția mamei și copilului, practica sanitaro-antiepideemică, practica balneosanatorială, reforma sistemului de sănătate, dinamica indicatorilor de bază ai sănătății publice);

– **calitatea vieții și protecția socială** (scurt istoric, veniturile disponibile, transferurile bănești de peste hotare, asigurarea cu pensii, inegalitatea veniturilor, minimul de existență, cheltuielile de consum, dotarea cu bunuri de folosință îndelungată, condițiile de trai, confortul habitatului, sărăcia);

– **asigurarea socială** (contribuții de asigurări sociale și baza de calcul a acestora, bugetul asigurărilor sociale de stat, tipurile de pensii – condiții de acordare, pensii pentru limită de vârstă, pensie de dezabilitate, pensie de urmaș, pensiile unor categorii de cetățeni, reexaminarea mărimii pensiilor, prestații de asigurări sociale);

– **asistența socială** (sistemul de asistență socială, indemnizațiile adresate familiilor cu copii, alocațiile sociale de stat pentru unele categorii de cetățeni, alocațiile pentru îngrijire, compensațiile nominale, alocațiile lunare de stat, ajutoarele materiale, serviciile sociale);

– **religia și biserica** (evoluția creștinismului în spațial carpato-danubiano-pontic în Antichitate și în Evul Mediu; Biserica Ortodoxă din Basarabia și regiunea

transnistreană după 1812; viața religioasă în Republica Moldova – structura confesională a populației; mănăstirile și schiturile din Republica Moldova; biserici, confesiuni și culte – biserica ortodoxă rusă, biserica ortodoxă română, biserica ortodoxă rusă de rit vechi, biserica apostolică armeană, biserica romano-catolică, biserica greco-catolică, biserica (uniunea de conferințe) a Adventiștilor de Ziua a Șaptea, biserica Adventiștilor de Ziua a Șaptea „Mișcarea de Reformațiune, cultul pentecostal, biserica nou apostolică, biserica evanghelică de confesiune augustină, uniunea bisericilor creștine evanghelice baptiste, organizația martorilor lui Iehova, uniunea comunităților creștinilor spirituali molocani, comunitatea „Biserica Păcii”, biserica biblică, biserica lui Iisus Hristos a sfinților ultimelor zile (Mormonii), iudaismul, uniunea comunităților evreilor mesianici, societatea conștiinței lui Krishma, cultul Buha’i , biserica ultimului testament);

– **politica externă** (instituționalizarea și evoluția politicii externe, fundamentul constituțional al politicii externe, interesul național – factor determinant al priorităților de politică externă; cooperarea multilaterală de nivel regional și global – Republica Moldova – Uniunea Europeană, relațiile Republica Moldova – Organizația Națiunilor Unite, relațiile Republica Moldova – Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), activitatea Republicii Moldova în cadrul Inițiativei Central-Europene (ICE), activitatea Republicii Moldova în cadrul Consiliului Regional de Cooperare (CRC), activitatea Republicii Moldova în cadrul Inițiativei de Cooperare în Europa de Sud-Est (SECI), activitatea Republicii Moldova în cadrul Acordului de liber schimb în Europa Centrală (CEFTA), activitatea Republicii Moldova în cadrul Organizației Cooperării Economice la Marea Neagră (OCEMN), activitatea Republicii Moldova în cadrul Comunității Statelor Independente (CSI), activitatea Republicii Moldova în cadrul Organizației pentru Democrație și Dezvoltare Economică (GUAM), Republica Moldova – România, Republica Moldova – Ucraina, Republica Moldova – Federația Rusă);

– **securitatea națională** (scurt istoric, concepția și strategia securității naționale, organele de asigurare a securității naționale, alte autorități publice abilitate în domeniul asigurării securității statului – forțele armatei ca element de bază al securității naționale; colaborarea internațională în sfera securității naționale);

– **partide politice** (partide politice – aspecte istorice, instituționalizarea și evoluția sistemului de partide din Republica Moldova, partide și organizații social-politice înregistrate în anii 1991 – 1993, până la 16.IX.2010 și până la 1.IV.2016, rezultatele alegerilor parlamentare din 27.II.1994, din 22.III.1998, din 25.II.2001, din 6.III.2005, din 5.IV.2009, din 29.VI.2009, din 28.XI.2010, din 30.XI.2014, rezultatele alegerilor locale din 16.IV.1995, din 23.V.1999, din 25.V.2003, din 3.VI.2007, din 5.VI.2011, din 14.VI.2014; partide pe eșichierul politic – prezentare generală);

– **organizații neguvernamentale** (probleme generale, ONG, uniuni profesionale, sindicate);

– **mass-media** (scurt istoric, presa scrisă, publicațiile periodice din RASSM și RSSM, presa scrisă din Republica Moldova, presa electronica, radiodifuziunea, televiziunea, audiovizualul public, agențiile de presă, jurnalismul online, sectorul asociativ media, formarea jurnaliștilor);

– **activitatea editorială** (scurt istoric, tiparul bisericesc și laic după 1812, activitatea editorială în RASSM, rețeaua editorială și de distribuție în RSSM, activitatea editorială în Republica Moldova după 1991, promovarea cărții);

– **cultura fizică și sportul** (istoria sportului în Moldova, starea actuală, agenția sportului, federațiile sportive naționale, Universitatea Stat de Educația Fizică și Sport, liceul-internat cu profil sportiv, complexurile sportive, Comitetul Național Olimpic al Republicii Moldova (CNO), participarea sportivilor moldoveni la Jocurile Olimpice, sportivi moldoveni medaliați la Jocurile Olimpice în perioada 1960-2014, forme de socializare a culturii fizice și sportului);

– **turismul și agrementul** (turismul rural – zona de nord, zona centrală, zona de sud, turismul ecologic – rezervația științifică, rezervațiile peisajere, turismul vitivinicol, turismul cultural – situri și vestigii arheologice, monumente antice și medievale, muzeele și casele memoriale, monumentele de arhitectură, monumente istorice și de artă plastică; resurse etnografice și folclorice; artizanatul; instituțiile de cultură și artă; trasee turistice; circulația turistică – dinamica circulației turistice în 2007-2014, dinamica sosirii vizitatorilor străini în anii 2007-2014, hoteluri și structuri similare în anii 2007-2014).

1.2. Volumul se termină cu compartimentul *Bibliografie* care cuprinde un număr impunător de surse bibliografice reprezentative pentru fiecare compartiment prezentat în acest dicționar enciclopedic, sursele bibliografice fiind eșalonate, de fiecare dată, în strictă consecutivitate alfabetică.

Așadar, volumul enciclopedic *Republica Moldova* include tot diapazonul de probleme politice, economice, culturale, spirituale și istorice examinate, analizate, cercetate și prezentate prin prisma obiectivității riguroase, în spiritual interesului național al românilor din Republica Moldova.

2. Caracteristica definitorie a volumului enciclopedic *Republica Moldova*, în raport cu celelalte două ediții precedente, este statutul lui profund științific, interpretarea obiectivă a fenomenelor, proceselor, evenimentelor și personalităților istorice, politice, economice și culturale, fie că este vorba de perioada medievală, fie de cea țaristă, fie de cea din componența statului român, fie de cea sovietică, fie, în fine, de cea de independență, autorii reușind, fără a fi tributari vreunei ideologii sau politici (cu excepția celei naționale românești), să renunțe la opiniile lor subiective și ideologice sau politice și să se plaseze pe poziții echidistante, evidențiind atât atributele pozitive, cât și cele negative ale fenomenelor, proceselor, evenimentelor și personalităților luate în discuție.

Suntem mai mult ca siguri că valoarea și importanța volumului enciclopedic *Republica Moldova* constă în profunzimea lui științifică și în inaderența autorilor la o formațiune politică sau ideologie la modă, unicul suport subiectiv și părtinitor fiind interesul național al românilor basarabeni. Astfel, autorii au considerat ca fiind inutil de a se aventura în discuții sterile și inutile privind existența „limbii moldovenești” și a „poporului moldovenesc”, apartenența națională a populației majoritare din Republica Moldova, interpretarea evenimentelor de la 1812, 1918 și 1940 etc., problemele respective fiind explicate succint, dar exhaustiv în capitolul consacrat istoriei noastre, limbii române și populației Republicii Moldova. În mod similar au procedat autorii în cadrul prezentării artei populare, a muzicii populare, a literaturii artistice și populare etc.

2.0. O problemă istorică controversată, dar care ține de competența istoricilor, este cea privind modul de interpretare a evenimentelor din 1812, 1918 și 1940. Cum interpretăm aceste evenimente? Dacă le interpretăm de pe poziția călăului (Rusia țaristă, URSS), 1812 și 1940 sunt anii eliberării Basarabiei de sub dominația turcă și de sub ocupația româno-burgheză, iar anul 1918 este anul când România Regală a ocupat Basarabia, în situația în care Rusia Sovietică era incapabilă să o mențină sub dominația sa; iar de pe poziția victimei (a românilor basarabeni) anii 1812 și 1940 sunt anii când Basarabia a fost ocupată, „ruptă din trupul țării” prin violență de către Rusia țaristă, iar anul 1918 a fost anul Marii Uniri, de revenire a Basarabiei la „trupul țării”. Autorii au demonstrat și de această dată demnitate profesională și fidelitate față de populația majoritară a Basarabiei, analizând, expunând și interpretând aceste evenimente prin prisma interesului național al românilor basarabeni.

După 1991, istoricii AȘM și majoritatea profesorilor din instituțiile gimnaziale, liceale și universitare au interpretat evenimentele respective din perspectiva interesului național românesc, adică prin prisma adevărului științific.

Așadar, atât filologii, cât și istoricii onești, aflați în serviciul propriului popor, și-au expus poziția, pe paginile volumului de față, în problema caracterului și denumirii limbii noastre și a populației basarabene majoritare și în modul de interpretare și de caracterizare a evenimentelor de la 1812, 1918 și 1940, iar o eventuală poziție contrară nu aparține decât unor „savanți” aflați în serviciul unor puteri străine, ostile neamului nostru. Tocmai din aceste considerente promovarea unei istorii antiromânești, a unor pseudoteorii lingvistice confecționate în birourile inamicilor noștri este un fariseism politico-ideologic și o minciună conștientă și deliberată, o abatere gravă și condamnată de la adevărul științific, chiar o diversiune științifică.

3. Evident, lecturând și analizând volumul enciclopedic *Republica Moldova*, am identificat unele inexactități, imprecizii, omisiuni, lacune și deficiențe stilistice. Astfel, în capitolul consacrat arhitecturii autorii ar fi putut insista mai detaliat asupra monumentelor construite în stil clasic, baroc, neoclasic etc., asupra modelelor contemporane de case de locuit etc., iar capitolul în care este tratată arta muzicală acordă o atenție insuficientă muzicii populare din prezent, deși capitolul *Coregrafie* tratează eminent dansul popular, fără a face cel puțin referire la spectacolele de balet (chiar dacă acest subiect se examinează din alt punct de vedere în capitolul despre teatru), în timp ce capitolul despre activitatea editorială conține inexactități privind lichidarea sau constituirea unor edituri etc. În fine, provoacă o anumită derută lipsa m. c. Ion Hadârcă din componența colegiului științifico-redacțional, personalitate cu profunde cunoștințe teoretice în domeniul cultural-artistic prezența căruia ar fi contribuit în mod consistent la optimizarea valorii teoretice și practice a volumului. Tabelul care prezintă structura etnică/națională a populației menține etnonimul *moldovean* impus de stăpânirea țaristă și sovietică, termenul respectiv fiind preferat celui de *roman* nu atât de teamă, cât din dorința de a evita unele eventuale neplăceri.

Compartimentul consacrat științei de asemenea necesită unele completări, revizuirii și verificări, întrucât Baza Moldovenească de Cercetări Științifice a fost constituită prin reformarea unei singure unități științifice – Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice în domeniul Istoriei, Economiei, Limbii

și Literaturii (fondat în 1939 la Tiraspol), care, în 1946, odată cu întemeierea Bazei Moldovenești de Cercetări Științifice, a fost transformat în *Institutul de Istorie, Limbă și Literatură*, iar acesta din urmă, fiind restructurat în 1958 în cadrul Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, se separă în două institute – *Institutul de Istorie* (director I. S. Grosul) și *Institutul de Limbă și Literatură* (directori: Iosif C. Varticean, 1958-1961, Nicolae Corlăteanu, 1961-1969, Simion Cibotaru, 1969-1984, Haralambie Corbu, 1984-1988 și Silviu Berejan, 1988-1991), acesta din urmă suportând, pe parcurs, câteva reorganizări: în 1991 este întemeiat *Institutul de Lingvistică* (director Silviu Berejan, 1991-2000, și Ion Bărbuță, 2000-2006) și *Institutul de Istorie și Teorie Literară* (director Anatol Gavrilov), iar cel din urmă, în 1998, a fuzionat cu *Secția de Folclor a Institutului de Etnografie și Folclor înființându-se Institutul de Literatură și Folclor* (director Vasile Ciocanu, 1991-2000 și Svetlana Korolevski, 2000-2006), iar în 2006, *Institutul de Lingvistică, Institutul de Literatură și Folclor și Centrul Național de Terminologie se unesc formând Institutul de Filologie* din prezent (director Ion Bărbuță – 2006-2007, Ana Bantoiș – 2007-2009 și Vasile Baharu – din 2009-2018), în baza hotărârii Guvernului Republicii Moldova nr. 1326 din 14.12.2005.

În definitiv, era absolut necesar să se evidențieze faptul că, în condițiile Republicii Moldova, am putea vorbi despre o Academiei cu adevărat națională și, respectiv, despre o știință națională, aflate în serviciul națiunii române din Republica Moldova, numai după 27 august 1991, argument concludent și plauzibil în această ordine de idei servind faptul că întreaga comunitate științifică s-a pronunțat de nenumărate ori (în special, în 1994 și 1996) în problema denumirii corecte a limbii noastre și a poporului nostru ca parte componentă a poporului român.

4. Întrucât la anumite intervale de timp operele de acest fel se revizuiesc, se reexaminează și se reactualizează, sperăm, chiar avem toată certitudinea, că o nouă ediție va lua în considerare obiecțiile noastre și ale altor recenzenți și se va elabora o lucrare cu un număr infim de lacune sau deficiențe, iar imixtiunea politicului în probleme de știință va ține, de acum înainte, de domeniul trecutului, întrucât în știință există un singur suveran sau dictator: adevărul științific confirmat de practica vieții și de istorie și reprezentat la noi de autoritatea AȘM.

TUDOR COTELNIC, CONSECVENT ADEPT AL PRINCIPIILOR METODOLOGICE DE LINGVISTICĂ FUNCȚIONALĂ

PETRU BUTUC, dr.

(Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”)

*„Limba unui popor alcătuiește expresia
spiritului său, iar spiritul este limba sa; e greu
să-ți închipui o altă identitate mai mare”.*

(Vilhelm von Humboldt)

În ceea ce privește nivelul de investigare, toate studiile incluse în culegerea *Articole și studii de lingvistică* de Tudor Cotelnic sunt la fel de interesante și bune, pentru că autorul, pe lângă articolele ce tratează probleme teoretice de gramatică, în care se discută fapte *sau/și* interpretări noi, fără a căror cunoaștere ar fi dificil să pătrundem în esența aspectelor de limbă examinate, include și unele articole cu caracter aplicativ, oferind prin aceasta explicații și precizări asupra unor noțiuni mai mult sau mai puțin cunoscute.

Cele mai multe studii sunt centrate pe probleme de istorie a limbii române literare și de gramatică, pe care autorul le tratează de pe pozițiile metodologice ale școlii pragheze de lingvistică funcțională. Astfel, vorbindu-se despre viziunea clasicilor literaturii noastre naționale asupra limbii române literare (M. Eminescu, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, D. Cantemir, Gh. Asachi, C. Stamati, D. Ralet), se face în paralel și o descriere a procesului istoric de evoluție și dezvoltare a românei literare din secolele XVIII-XIX. Contribuția fiecărui cărturar în parte reprezintă în sine o descriere reală și obiectivă despre locul și rolul fiecărui cărturar în acest proces social, cultural și istoric. Este demonstrat cu lux de argumente că atât teoretic, cât și practic limba română literară alcătuiește un domeniu care interacționează cu istoria culturii. De aceea, cercetătorilor le vine greu deseori să stabilească și să delimiteze granițele obiectului de studiu. În atare situații complicate, este migălos de determinat ce este cu referire la teoria și la istoria limbilor literare și ce iese peste limitele lor, ceea ce deja e cauzat de alți factori ai dezvoltării culturii poporului. Anume prin aceasta se și motivează caracterul complicat al specificului ca atare al limbilor literare și importanța socială a cercetării lor.

Totuși „problemele teoriei limbilor literare rămân a fi mult mai complicate, deoarece ele țin și de normă, și de stil”; ele au apărut și s-au manifestat „în diferite epoci și perioade, dar tratarea lor s-a făcut pe nou”. Tudor Cotelnic merge pe ideea că teoria limbilor literare reale, vii poate fi construită numai pe baza analizei concrete a faptelor de limbă. Această lume reală „a stării limbilor literare”, în diferite țări și epoci, „este mult controversată, deși se caută în permanență, după putință, să le generalizeze”. Norma limbii literare, în general, în raport cu norma limbii literar-artistică, deși se află într-o permanență interacțiune, totuși „rămân într-o stare neechitabilă la toate popoarele în diferite epoci” (p. 196-201).

În studiul consacrat lui Dimitrie Cantemir (p. 106-114), se insistă pe seria de termeni lansați, pe care i-a utilizat și prin care și-a manifestat activitatea principale, precum și încercarea lui conștientă și susținută de a crea o terminologie științifică și politică românească. Imaginea cărturarului-savant rămâne a fi neclintită și neschimbată, așa cum l-a știut toată lumea de atunci și până în prezent: om învățat, iscusit în filosofie și matematică, cunoscător și vorbitor de limbă turcă, persană, greacă, latină, italiană, franceză, rusă și română; care cu o deosebită plăcere s-a ocupat și de istorie, și de geografie.

În contextul istoric al luptei pentru româna literară de la începutul și mijlocul sec. al XIX-lea, contribuția lui Costache Negruzzi a fost și va rămâne incontestabilă și decisivă (p. 130-136). Cele mai reale și pertinente teze formulate cu privire la realizarea practică a românei literare îi aparțin anume lui Costache Negruzzi, anume el a fost cel care a provocat constructivele polemici cu Ion Heliade Rădulescu și cu Gheorghe Barițiu. Ideile lui Negruzzi, formulate și lansate pe atunci, rămân a fi actuale și în prezent. Se știe că Negruzzi, fiind foarte modest, nu avusese pretenții de mare filolog și nici nu se credea un legiuitor în acest sens. Ideile sale rămân a fi actuale în permanență. Tudor Cotelnic susține, pe bună dreptate, că, în domeniul teoriei limbilor literare, Costache Negruzzi s-a străduit să realizeze „o limbă cultă și avută”, pentru ca poporul său „să-și poată exprima ideile și simțurile”. Atitudinea sa corectă față de fenomenul sau procesul de creare a limbii române literare s-a răsfrânt pozitiv și asupra creațiilor sale literar-artistice. De aceea, capodopera sa, nuvela istorică „Alexandru Lăpușneanul”, rămâne a fi nu numai un model de scriere literar-artistice, o mostră clasică de nuvelă istorică, dar și un dicționar de structuri gramaticale ale limbii române literare. Sintaxa nuvelei ilustrează un sistem complex de norme ale limbii noastre din toate timpurile, iar, din punct de vedere gramatical, nuvela se manifestă asemeni unui lexicon explicativ de reguli sintactice.

În subcapitolul *Vasile Alecsandri și problemele limbii literare* (p. 136-149) este demonstrată cu lux de argumente contribuția reală a bardului de la Mircești la valorificarea limbii noastre de cultură. Vasile Alecsandri și-a adus contribuția prin dezvoltarea versificației, prin fundamentarea și lărgirea procedurilor de gramaticalizare, prin cultivarea unor noi mijloace lingvistice de exprimare, izvorâte din graiul viu al poporului. Autorul monografiei ne atrage atenția că poetul milita pentru o ortografie simplă, fonetică sau, altfel spus, eufonică: *să se scrie așa cum se aude și se pronunță*. Vasile Alecsandri, fiind angajat într-o luptă continuă împotriva tuturor încercărilor de denaturare a limbii noastre din acea epocă, a putut să contribuie nespuse de mult și la afirmarea și consolidarea temeliiilor firești ale limbii române literare, la procesul ei de modernizare prin unificare și normare.

Pe Mihail Kogălniceanu, cercetătorul îl descrie precum a fost și va rămâne, ca în viziunea lui Nicolae Iorga: „mare patriot și bărbat al neamului românesc, îndrumător literar și reformator social, înainte-mergător în toate domeniile culturale, distins ziarist, înnăscut orator, el a fost cel mai mare conducător cultural și politic, pe care l-au avut românii în epoca modernă” (p. 149).

Despre Eminescu și limba română literară, Tudor Cotelnic a elaborat mai multe studii, dar în monografia dată au fost incluse doar trei, din care reiese clar că poetul național a avut o poziție corectă și consecventă privind crearea și valorificarea

limbii române literare (p. 181-189). Pentru Eminescu, esența și fundamentul limbii literare îl constituie vorbirea vie a poporului, „cu toate producțiile sale”, adică toată creația literară și formele dialectale. După Eminescu, o adevărată literatură trainică, literatură care să ne placă nouă și să fie originală și pentru alții, nu se poate întemeia decât pe graiul viu al poporului nostru propriu, pe tradițiile, obiceiurile și istoria lui, pe geniul lui”. Esențial în această ordine de idei este ca „norma limbii scrise trebuie să fie cea care există obiectiv și în realitate, și în gura poporului de jos”. Eminescu considera că raportul dintre vorbirea vie populară, pe de o parte, și limba literară sub forma ei scrisă, pe de altă parte, sunt „raporturi dialectice, raporturi ca între general și particular”.

Ceea ce a lăsat bune consecințe în creația poetului, după Tudor Cotelnic, ține de orientarea poetului spre frumusețea textelor din sec. al XVI-lea, spre „limba vrednică a lui Nistor și Grigore Ureche”. De aceea, din „frumoasa și spornica limbă a cronicarilor”, Eminescu ia „fapte lexicale, gramaticale și fonetice, pe care le presară, după cum a știut numai geniul său, printre cele aparținând limbii moderne și poeziei populare, topindu-le într-o formă nouă și subordonându-le unei alte viziuni artistice” (p. 156).

Monumentele și tipăriturile venite din negura vremii i-au reținut atenția poetului nu numai prin semnificația lor ca mărturii prețioase ale trecutului nostru cultural, ci și prin simplitatea limbii și frumusețea stilului lor. Poetul descoperă „în hârtoage vechi mai multe formații sintactice fermecătoare”. În cronici și psaltiri, marele scriitor găsește „imagini și expresii, cu ajutorul cărora reușește să picteze viziunile sale” (p. 155).

Pentru a-și exprima adevărată și păreri de bine față de mentorii și colegii de breaslă, Cotelnic a rezervat un capitol aparte, structurat în zece paragrafe, unde sunt tratați, în conformitate cu domeniile lingvistice ale activității lor: Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Anatol Ciobanu, Grigore Cincilei, Mioara Avram, Gavriil Istrate, Ion Ețcu și Ion Vasilencu (p. 234-309).

Monografia dlui prof. Tudor Cotelnic conține și unele studii de gramatică, studii care îl caracterizează pe autor nu numai ca pe un specialist cu nume bun în morfologie, dar și ca pe un remarcabil cunoscător al problemelor de sintaxă și semantică funcțională (a se vedea: „Rolul relativ al funcției sintactice, la conversie”, p. 44-48). Reflectând asupra fenomenului conversiei, Tudor Cotelnic demonstrează că acest fenomen gramatical nu este unul strict morfologic, care ar ține doar de formarea cuvintelor și derivare, dar care are tangențe și cu semantică funcțională a cuvintelor, cu sintaxa. Dar, conform opiniei autorului, funcția sintactică servește doar ca factor în direcționarea trecerii de la o parte de vorbire la alta; acest punct de vedere însă este unul care nu poate fi acceptat fără anumite rezerve, deoarece a pune pe prim-plan funcția sintactică în calitate de factor de bază al conversiei înseamnă a trata această situație morfologico-sintactică cu totul unilateral. Recunoașterea tezei conform căreia numai funcția sintactică condiționează trecerea cuvântului dintr-o clasă morfologică în alta, poate duce, pe de o parte, la suprapunerea noțiunii de formare a cuvintelor cu noțiunea de schimbare a lor, iar, pe de altă parte, și la identificarea părților de propoziție cu părțile de vorbire. O astfel de tratare a problemei nu ne permite să elucidăm în toată complexitatea de ce, de exemplu, în unele situații

sintactice, îmbinările alcătuite dintr-un substantiv plus o prepoziție (... și le rază în picioare, lângă brațu-i., I. Creangă), fiind în rol comunicativ de circumstanțial, nu trece în clasa adverbilor, dar în alte situații sintactice, chiar în condiții egale (Nu căta în depărtare! Fericirea ta, iubite!, M. Eminescu), ele se convertesc. Pentru adverbializarea construcțiilor sus-numite, funcția sintactică este o condiție inerentă, dar nu și una suficientă. De aceea, odată cu funcția sintactică a îmbinării, trebuie să se țină cont și de alte aspecte, cum ar fi schimbarea formelor structural-gramaticale și semantice ale constituenților îmbinării din care fac parte. Toți acești factori nu acționează izolat, separat, ci se condiționează reciproc, ceea ce face ca interacțiunea factorilor lexicali cu cei gramaticali (morfologici și sintactici) să comporte un specific aparte, în dependență de structura componentială, dictată de funcția sintactică, de valoarea semantico-informativă a unității sintactice (p. 47-48).

În ceea ce privește funcțiile sintactice ale infinitivului, cercetătorul Tudor Cotelnic observă că predominarea trăsăturilor verbale ale infinitivului din limba română, ca și în alte limbi romanice, face ca această unitate morfologică să îndeplinească în propoziție preponderent funcția de constituent al predicatului. Pe bază de material concret de limbă română, sunt puse în evidență situațiile sintactice tipice, când infinitivul îndeplinește, pe de o parte, funcția sintactică de component al predicatului, iar, pe de altă parte, funcția de complement direct, ca mai departe, în acest temei, să se constate, pe bună dreptate, că, la determinarea corectă a valorii sintactice a infinitivului, e necesar să se țină cont în primul rând de semantica lui informativă, căci numai printr-o atare metodă poate fi determinat corect locul și rolul nu numai al infinitivului, dar al oricărei alte părți de vorbire în sistemul logico-semantic și funcțional al fiecărui enunț (p.343-350).

În încheiere, susținem că monografia *Articole și studii de lingvistică*, elaborată de dl prof. Tudor Cotelnic, constituie o reală și certă contribuție pentru lingvistica românească, în general. Respectiva carte va rămâne a fi actuală în permanență, întrucât tratează adevărate fenomene de limbă română, scrise în spiritul teoriilor școlii funcționale pragheze.

GÂNDURI PE MARGINEA LECTURĂRII ROMANULUI *ORIZONTURI* DE EUGENIA MINCU

ANGELA SAVIN-ZGARDAN, dr. hab.
(Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”)

Mincu, Eugenia. *Orizonturi*. Chișinău: Lyceum, 2019, 358 p.

Curiozitatea de a descoperi o nouă personalitate, nu doar a celei de lingvist, m-a făcut să cer cartea de la autoare, după ce am văzut-o la cineva de la colegi. M-a mirat faptul că dna Eugenia Mincu, cu șarja de lucru pe care o are, cu drumul pe care îl parcurge zilnic, cu teza de habilitat pe care recent a susținut-o, mai are timp și dorință să mai scrie romane. Însă programul supraîncărcat al vieții pe care o duc nu mi-a permis, până la un moment dat, să mă apuc de lectură. Abia atunci când Eugenia Mincu mi-a înmănat invitația și m-a întrebat dacă aș putea spune câteva cuvinte, am luat definitiv cartea în mână, m-am așezat comod în fotoliu și pe parcursul unei zile întregi, până la ora 1 noaptea și nu am lăsat-o din mână până nu am terminat de citit ultimul rând. Am înțeles atunci de ce Eugenia Mincu și-a croit timp pentru o astfel de carte. E o carte – terapie pentru autor, este un respiro al unei suferințe neexteriorizate, pe care doamna, fiind mândră din firea ei, nu a vrut să o arate și să o plângă altcuiva. Iar scrierea unei cărți care reflectă starea interioară a autorului (deși dumnezei de la bun început avertizează cititorul că prezentul roman este o ficțiune artistică, neavând nimic comun cu personajele reale) nu e lucru ușor. Se cunosc cazuri când anumite maladii sunt provocate de o stare de stres, de o stare sufletească, a spiritului în suferință. Medicii chiar au determinat care anume stare sufletească le provoacă. Am înțeles că această carte se vrea ca o mărturisire a anumitor adevăruri trăite sau dorite de a fi trăite de autoarea cărții.

Despre ce e această carte? E despre patriotism, e despre copilărie cu amintiri și trăiri din perioada libertății și a grijii din partea părinților și a bunicilor, despre milostenie, energii, destine, răsplată, e despre sensul vieții. E o carte despre dragoste, fie în prezența, fie în absența ei.

Sunt mai multe **motive** cu semnificații profunde și multiple, cum ar fi: poarta sinonim cu hotarul, orizontul. Orizontul în pustiu se pierde, în oraș – se contopește, în cameră – nu se vede. Înțelegem că orizontul e acel tărâm mult râvnit, la care tinzi o viață și la care nu poți ajunge, oricât te-ai strădui, căci el mereu se îndepărtează de la tine pe măsură ce te apropii de el. E acea oază, unde ne așteaptă calmul și odihna. „Vreau să ating orizontul în care este pace și liniște”, ne spune personajul principal Aida. „Vanzătorii de orizont” sunt suflete pierdute care nu știu direcția în viață, nu pricep încotro să meargă.

Orizontul se asociază cu albul, cu imaculatul, căci albul simbolizează în roman binele, iar spre bine trebuie să tinzi neconținut. Cromatica albului e un alt motiv întâlnit în roman. Lupta se dă dintre alb și negru, între bine și rău. Fiecare dintre noi alege din care parte a baricadei se situează, de parte binelui sau

a răului. Alb este nisipul din copilăria personajului principal de la fundul râpei, care îi conferă sentimentul de fericire, albă este ața cu care se taie mămăliga la români, cea care i-a ținut în viață timp de secole, albul este deschiderea spre univers și spirit, alb este culoarea sufletului bun, alb este halatului studenților mediciști care vor salva vieți omenești.

Un alt motiv este sunducul bunicii care se prezintă ca răbojul familiei, cu nume scrise ale copiilor născuți, care delimitează segmentele de timp ce se scurg ireversibil. În carte se întâlnesc și se iau la hără gânduri despre energii, destine, răsplată pentru faptele săvârșite în viață. Înțelegem că oamenii care au încălcat anumite norme, fie de morală, fie de bun simț, fie de omenie, nu își găsesc liniștea aici, pe pământ – fie e vorba de cel de al doilea soț, bătuit să cutreiere drumuri și țări, obosit și plin de praf, fie e vorba de soțul unei colege, care se gârbovește în mersul său prin viață, după ce și-a părăsit soția pentru una mai tânără.

Temele abordate în roman sunt variate și multiple, precum e variată structura destructurată a cărții. Autoarea vorbește *despre locul omului, despre identitatea lui în societate, despre adevăr și minciună, despre sinceritate, despre dușman-prieten, despre viața studentească de la lecții, dar și despre Academie, despre milostenie*. „Pe milostenie lumea se ține”, afirmă autoarea. O altă temă abordată în roman este *locul omului, identitatea lui în societate*. Omul care, în persoana celui de al doilea soț al Aidei, așa și nu își găsește rostul în viață, locul său în ea. Și, din contra, Aida, care trece prin multe suferințe ale pierderii soțului iubit, ale despărțirii de un alt iubit de al ei cu ani mai târziu, ale nedreptății din societatea moldovenească, ale singurătății. Totuși ea își croiește un drum în viață, ajunge să aibă casa ei, un loc de muncă prestigios, copiii care îi sunt alături. O altă temă abordată de autoare în carte ar fi *sensul vieții, al existenței pe pământ și valoarea acestei existențe, cine este cel apropiat și cine este dușmanul*. Tema maladiilor și cauzele lor este abordată cu periodicitatea lecțiilor la care studenții trebuie să învețe termenii medicali conform domeniului și semestrului de studii.

Procedeele narațiuni sunt fluxul de conștiință, pe care îl găsim în preponderență la Faulkner, este destructivismul construcției romanului, cu interferențe din realitatea narată și amintirile din copilărie, care uneori sunt mai reale decât realitatea – tata decedat care este prezent și îi vorbește Aidei în cele mai dificile momente ale vieții ei, chiar și când urcă dealul acoperit cu zăpadă și gheață; digresiunile lirice, limbajul poetic atunci când vorbește despre dragoste, dialogul neîntrerupt între ego, super-ego și id-ul personajului principal. Bineînțeles, firea de lingvist al autoarei nu putea să nu intervină în pânza lucrării – acele interjecții, jocul cu sufixele, cu prefixele denotă birul pe care îl plătește doamna Eugenia Mincu pregătirii de lingvist pe care o posedă.

Pe parcursul citirii romanului, narațiunea este de la bun început șovăielnică, puțin poticnindu-se, ca mai apoi să își ia avânt și cartea se citește ca o răsufare ce prindă alertă tot mai mult și mai mult, iar spre final – iarăși se încetinește, ca un râu, care își are coborâșurile și urcușurile sale.

Cartea începe și finalizează cu aceleași cuvinte, spuse în motive și situații diferite: *Vă mulțumesc, vă iubesc*. Probabil, autoarea le spune oamenilor apropiați și depărtați, naturii ce o însoțește în mersul ei spre casa cea nouă, părinților care nu sunt în viață, dar sunt prezenți și întregului Univers care este mai înțelept decât noi toți.

**Raport privind rezultatele activității de cercetare științifică
desfășurată la Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
pentru perioada 2015-2019**

Lingvistica

1. Subtema: *Informatizarea limbii române*

Întocmirea variantei electronice a *Dicționarului explicativ de uz general exemplificat al limbii române* (versiune informatizată și actualizată) (e-DEGE) a determinat realizarea următoarelor sarcini:

– completarea registrului e-DEGE-ului cu unități de intrare, inclusiv recente (literele planificate pentru 2015-2018).

– elaborarea definițiilor pentru cuvintele și sensurile elementelor lexicale introduse;

– completarea articolelor lexicografice cu informații privind etimologia cuvintelor, informații ce țin de pronunție, silabație, dificultăți morfologice, variante etc.

– precizarea și indicarea relațiilor de sinonimie și antonimie în cadrul fiecărei litere elaborate.

– dotarea definițiilor cu material ilustrativ.

Selectarea, corectarea și adnotarea textelor la subtema *Corpusul electronic de texte de limba română* (BDLR). Completarea *Indicelui bibliografic*. Revizuirea și pregătirea pentru tipar a *Indicelui bibliografic* pentru 1991-2011.

2. Subtema: *Lingvistica pragmatică*

Descrierea, dintr-o perspectivă enciclopedică, analitică și aplicabilă, a termenilor de bază utilizați în cercetările actuale de pragmatică din cele trei capitole ale *Dicționarului de termeni de lingvistică pragmatică*: organizarea internă a lingvisticii pragmatice, structura și funcționarea enunțului în actul de comunicare și structura și funcționarea textului în actul de comunicare.

Inventarierea și descrierea unităților lexicale și a structurilor sintactice asociate unui comportament pragmasemantic specific (structurile actanțiale de bază, verbele performative, mărcile structurii predicative a enunțului, modalizatorii, mărcile localizării informaționale a enunțului, expresiile deictice).

Examinarea și descrierea din perspectivă pragmalingvistică a unităților, categoriilor și principiilor de funcționare ale hipertextului. Cercetarea numelor de familie din perspectivă structurală, funcțională și istorică.

3. Subtema: *Motivația în studiul istoriei limbii, dialectologiei, onomasticii și sociolingvisticii*

Redactarea articolelor pentru *Dicționarul etimologic* și a capitolelor: *Tipologia motivației unor grupuri tematice de cuvinte*; *Determinarea motivației în procesul*

derivării semantice; Motivația unităților polilexicale stabile generale. Se va efectua documentarea și selectarea materialului faptic din Gramatici, dicționare, manuale școlare, lucrări literare etc. publicate în anii 1924-1940 în RASSM.

Stabilirea cauzelor care determină apariția autonomiilor regionale în spațiul european; examinarea aspectului onomasiologic al motivației în procesul derivării morfematice; elaborarea principiilor și recomandărilor privind sistematizarea și completarea cu noi unități onimice a Bazei de date în onomastică. Pregătirea pentru publicare a cărții populare Sandipa.

Concluzii

Informatizarea limbii române. Actualizarea conținutului dicționarilor explicative în conformitate cu realitățile limbii, indicarea relațiilor semantice dintre cuvintele limbii (de echivalență și opoziție), alte informații de ordin lingvistic (de pronunție, de silabație, variante, anumite dificultăți morfologice, etimologie etc.) -- toate acestea au contribuit la elaborarea unui dicționar explicativ complex cu reflectarea nivelului actual al vocabularului limbii române, favorizând, totodată, informatizarea lexicului acestei limbi. Prin completarea bazei de date lexicale s-a reușit crearea unui instrument important care să asigure calitatea, fiabilitatea și veridicitatea ansamblului de informații referitoare la cuvintele lexicului românesc.

Dicționarul explicativ de uz general elaborat în cadrul proiectului și *Corpusul de texte electronice de limba română*, alături de alte rezultate semnificative din spațiul românesc, vor completa posibilitățile de studiere a limbajului natural, cum ar fi: dezambiguizarea, învățarea automată, traducerea automată, aducând lexicografia românească la un nivel comparabil cu lexicografia europeană.

Astfel, în contextul eforturilor actuale de promovare a multilingvismului în Europa unită, e-DEGE și Corpusul de texte electronice de limba română contribuie la amplificarea informației lingvistice disponibile pe Internet în limba română, la promovarea limbii române ca limbă de circulație electronică, fapt ce favorizează alinierea limbii române la standardele internaționale.

Rezultatele cercetării sunt benefice întregii comunități științifice din domeniul filologiei române, atât din țară, cât și din străinătate. Ele vor oferi posibilitatea promovării la o scară mult mai mare a patrimoniului cultural românesc. Potențialii beneficiari vor fi: publicul obișnuit (neavizat), adică orice cunoscător sau persoană interesată de limba română, din țară sau din străinătate; publicul specializat – specialiști din diferite domenii, în special din domeniul filologiei, rezultatele cercetării vor putea fi valorificate pe larg de aceștia în proiecte viitoare de implementare și dezvoltare a cercetării filologice românești, racordată la standardele internaționale.

Lingvistica pragmatică. Pentru lingvistica actuală este caracteristică impunerea unor noi direcții de cercetare în opoziție cu cele de natură structuralistă, care au marcat aproape tot secolul trecut. Astfel, în cazul abordării pragmatice a limbajului, investigarea procesului de comunicare se face nu doar prin raportarea enunțului la evenimentul desemnat, ci și din perspectiva unor

valori derivate din actul de comunicare, în special, din intenția comunicativă a locutorului în situația dată de comunicare. Este vorba de utilizarea limbajului ca mijloc de realizare a unor acte de vorbire prin intermediul cărora locutorul urmărește atingerea anumitor scopuri comunicative. Plasându-și centrul de interes din domeniul structurii limbii în sfera vastă a comunicării cotidiene, direcțiile de cercetare de orientare pragmatică extind cu mult tematica abordată, încercând să soluționeze problemele legate de folosirea limbii în procese curente de comunicare. Ținând cont de aceste aspecte, *Dicționarul de termeni de lingvistică pragmatică* inventariază și definește termenii utilizați în descrierea limbajului din perspectivă pragmatică.

Motivația în studiul istoriei limbii, dialectologiei, onomasticii și sociolingvisticii. Pe bază de fapte de limbă s-a demonstrat în ce măsură unitățile polilexicale stabile sunt motivate în geneza și utilizarea lor în limba română. Importanța rezultatelor științifice obținute rezidă în faptul că, din punct de vedere onomasiologic, derivarea semantică poate fi definită drept procedeu de creare a unor noi unități de nominație prin transfer al complexului sonor de la un denotat la altul, iar în procesul derivării semantice un rol de primă importanță îi revine motivației. În cadrul grupurilor tematice de cuvinte motivația unităților nominative este asemănătoare la nivelul tipurilor de semne motivante. Au fost depistate tipuri de imagini primare în procesul creării cuvintelor. S-a completat baza de date privind motivația și nominația în domeniul dialectologiei. Asemănări se observă chiar în idiomuri diferite, datorită contactului cultural și lingvistic, dar și mentalității comune a oamenilor, modului identic de a reflecta lucrurile. De aceea descrierea motivației în cadrul grupurilor și al subgrupurilor tematice permite stabilirea tipologiei onomasiologice a denumirilor motivate și deschide noi orizonturi pentru investigațiile contrastiv-tipologice.

LISTA
cărților științifice publicate ce țin de rezultatele
obținute în cadrul proiectului

Anul 2015

Monografii naționale (1)

1. NEGRESCU-BABUȘ, I. *Limba română în condițiile diglosiei (Studiu diacronic)*. Chișinău: Elan Poligraf, 2015. 192 p. ISBN 978-9975-4358-3-3.

Manuale naționale (1)

1. BĂRBUȚĂ, I., CONSTANTINOVICI, E., *Morfologia limbii române*. Chișinău: Tipografia „Biotehdesign” SRL. 2015. 235 p. ISBN 978-9975-933-61-2.

Dicționare naționale (2)

1. BAHNARU, V., PURICE-PĂCURARU, V. *Dicționar explicativ pentru elevi*. Chișinău: Farmec-Lux, 2015. 512 p. ISBN 978-9975-30-503-7.

2. VULPE, A. ONOFRAȘ, M. PAHOMI, T., VRABIE, L. et alii. *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române. Cl. I-IV* (Coordonator: A. Vulpe). Chișinău: Litera, 2014. 328 p. ISBN 978-606-741-074-7.

Lucrări didactice (1)

1. VULPE, A., ZAVADSCHI, A. GUȚU, I. *Румынский язык: легко и просто. Самоучитель для начинающих*. Chișinău: Biblion SRL, 2015, 296 p. ISBN 978-9975-111.57-7. 811.135.1”243 B88.

Culegeri naționale (4)

1. BAHNARU, V. *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice (studiu și documente de arhivă)*. Chișinău: S. n., (Tipogr. „Elan Poligraf”), 2015, 404 p. ISBN 978-9975-66-5094.

2. CODREANCA, L. *Limba română în Basarabia (1812-1918). Studii și materiale de arhivă*. Chișinău: Print-Caro, 2015, 258 p. ISBN 978-9975-56-250-8.

3. FILOLOGIA MODERNĂ: REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE ÎN CONTEXT EUROPEAN. *Abordări interdisciplinare în cercetarea lingvistică și literară: cercetarea filologică între tradiție și inovare*, materiale ale Colocviului internațional, 11-12 octombrie, 2012. Coord.: INGA DRUȚĂ, VIORICA RĂILEANU. (ed. a 6-a). Chișinău: Tipogr. „Elan Poligraf”, Institutul de Filologie al AȘM, 2015. ISBN 978-9975-4358-4-0.

4. FILOLOGIA MODERNĂ: REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE ÎN CONTEXT EUROPEAN. *In memoriam acad. Nicolae Corlăteanu (100 de ani de la naștere)* (ediția a IX-a). Chișinău: Institutul de Filologie. 2015. 44 p. Program cu teze ale comunicărilor. ISBN 978-9975-9608-9-2.

Anul 2016

Monografii naționale (2)

1. EREMIA, A. *Tezaurul toponimic românesc. Republica Moldova. Arealul Cantemir*. Chișinău-Iași: Tehnica-Info, 2016. 226 p. ISBN 978-9975-63-375-8.
2. EREMIA, A. *Tezaurul toponimic românesc. Republica Moldova. Arealul Cahul*. Chișinău-Iași: Tehnica-Info, 2016. 246 p. ISBN 978-9975-63-375-8.

Manuale naționale (1)

1. BĂRBUȚĂ, I.; CONSTANTINOVICI, E. *Sintaxa limbii române*. Ch.: Biotehdesign, 2016, 265 p. ISBN 978-9975-4358-7-1

Dicționare naționale (6)

1. BAHNARU, V. *Dicționar de antonime* (cu exemple din literatura artistică). Ediția a II-a. Ch.: Pro Libra, 2016, 284 p. ISBN 978-9975-3050-7-5.
2. BAHNARU, V. *Dicționar de omonime*. Ediția a II-a. Ch.: Î.E.P. Știința, 2016, 284 p. ISBN 972-9975-67-961-9.
3. EREMIA, A., STEGĂRESCU, L., EREMIA, V. *Atlas hidronimic. Republica Moldova*. Chișinău-Iași: Tehnica-Info, 2016. ISBN 978-9975-64-375-8.
4. EREMIA, A. *Județul Cahul. Dicționar enciclopedic*. Ch.: Litera, 2016, 430 p. ISBN 978-9975-74-763-9.
5. PAHOMI, T.; SCLIFOS, V.; VRABIE, L.; VULPE, A. *Dicționar de cuvinte, locuțiuni și expresii frazeologice echivalente*. Ch.: Pro Libra, 2016, 256 p. ISBN 978-9975-3122-4-0.
6. PĂCURARU, V.; UNGUREANU, V.; VULPE, A. *Dicționar explicativ de cuvinte și sensuri noi. Cu exemple din limbajul uzual*. Ch.: Pro Libra, 2016, 360 p. ISBN 978-9975-3122-8-8.

Culegeri naționale (4)

1. BAHNARU, V., COJOCARU, GHEORGHE E. *Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSS Moldovenească (14-15 octombrie 1965). Studii și materiale*. Ch.: Tehnica Info, 2016, 402 p. ISBN 978-9975-63-398-7.
2. EREMIA, A. *Studii de sociolingvistică și onomastică*. Ch.: Elan Poligraf, 2016. 282 p. ISBN 978-9975-63-375-8.
3. FILOLOGIA MODERNĂ: REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE ÎN CONTEXT EUROPEAN. *Spiridon Vangheli: scriitorul copilului universal* (ediția a VII-a). Ch.: Elan Poligraf, 2016, 174 p.
4. FILOLOGIA MODERNĂ: REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE ÎN CONTEXT EUROPEAN. *Probleme actuale de cercetare lingvistică și literară* (ediția a VIII-a). Ch.: Elan Poligraf, 2016, 272 p.

Anul 2017

Monografii naționale (1)

1. VEREBCEANU, G. *Alexandria chișinăuiană de la 1790. Un vechi manuscris românesc. Studiu lingvistic, facsimile și ediție de text de ~*. Ch.: Tipografia Centrală, 2016. 248 p. ISBN 978-9975-53-630-1.

Monografii internaționale (1)

1. MARIN, M.; NEAGOE, V.; MĂRGĂRIT, I.; PAVEL, V. *Graiuri dacoromâne din sud-estul Ucrainei. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*. București: Editura Academiei Române, 2016. 729 p. ISBN 978-973-27-2711-9.

Culegeri naționale (5)

1. BAHNARU, V. *Limba română în Basarabia postbelică (Conferința științifică „Tipologia similitudinilor și diferențelor în grupul de limbi apropiate genetice” din 30-31 octombrie 1972 – o tentativă de revenire la normalitate)*. Ch.: Pro Libra, 2017. 199 p. ISBN 978-9975-4371-3-4.

2. COTELNIC, T. *Pagini de sociolingvistică (pe baza materialului din Republica Moldova)*. Ch.: Tipogr. UPS „I. Creangă”, 2017. 256 p. ISBN 978-9975-4358-9-5.

3. EREMIA, A. *Destinul cuvintelor. Breviar onomasiologic*. Chișinău: „Tehnica-info”, 2017. 315 p. ISBN 978-9975-63-414-4.

4. GABINSCHI, M. *Studii de limbă română*. Ch.: Contrast design, 2017. 218 p. ISBN 978-9975-3112-6-7.

5. FILOLOGIA MODERNĂ: REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE ÎN CONTEXT EUROPEAN. *In memoriam acad. Nicolae Corlăteanu (100 de ani de la naștere)*. Colocviul științific internațional. Ediția a 9-a. 14 mai 2015. Coord.: Inna Negrescu-Babuș, Ludmila Șimanschi. Ch.: Pro Libra, 2017, 331p. ISBN 978-9975-4371-4-1.

Atlase naționale (1)

1. EREMIA, A.; STEGĂRESCU, L.; EREMIA, V. *Atlas hidronimic. Republica Moldova*. Chișinău: „Tehnica-info”, ediția a 2-a, 2017. 185 p. ISBN 978-9975-63-375-8.

Ghiduri naționale (1)

1. BAHNARU, V.; DRUȚĂ, I.; VEREBCEANU, G.; VIERU, L.; VLAS, M.; VULPE A. *Vorbește corect românește! Ghid de exprimare corectă*. Chișinău: Arc, 2017. 108 p. ISBN 978-9975-0-0021-5.

Anul 2018

Monografii naționale (2)

1. COSNICEANU, M. *Nume de familie. Din perspectivă istorică. Volumul III*. Chișinău: Pontos, 2018, 300 p. ISBN 978-9975-51997-7.

2. POPOVSCHI, L. *Particularități onomasiologice ale terminologiei corpului omenesc (pe baza atlaselor lingvistice românești)*. Red. șt. V. Pavel. Chișinău: Colormanian, 2018. 318 p. ISBN 978-9975-3199-0-4.

Culegeri naționale (5)

1. BAHNARU, V., COJOCARU, GH. *Cazul revistelor „Zvezda” și „Leningrad” și ecourile lui la Chișinău. Studiu și documente (1946-1948)*. Chișinău: Editura Cartdidact, 2018, 356 p. ISBN 978 9975-3180-4-4.

2. BAHNARU, V., COJOCARU, GH. E. *Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSS Moldovenească (14-15 octombrie 1965). Studiu și materiale*. Ediția a II-a. Chișinău: Editura „TEHNICA-INFO”, 2018, 412 p. ISBN 978-9975-63-433-5.

3. *Filologia modernă: Realizări și perspective în context european. Bogdan Petriceicu-Hasdeu: precursor al cercetărilor filologice*. Materialele Colocviului științific cu participare internațională, vol. X. Coord.: INNA NEGRESCU-BABUȘ, EUGENIA MINCU. Chișinău: Pro Libra, 2017, 195 p. ISBN 978-9975-4371-6-5.

4. FILOLOGIA MODERNĂ: REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE ÎN CONTEXT EUROPEAN. *Ferdinand de Saussure – „conștiința semiotică” a lingvisticii*. Materialele Colocviului Științific cu participare internațională, vol. XI. Coord.: Eugenia MINCU. Chișinău: Tipocart Print, 2017, 167 p. ISBN 978-9975-133-85-2.

5. *Lecturi în memoriam acad. SILVIU BEREJAN*. Materialele Colocviului științific național, vol. III. Coord.: Eugenia MINCU. Chișinău: Pro Libra, 2017, 150 p. ISBN 978-9975-4371-7-2.

Anul 2019

Monografii editate în străinătate (2)

1. BAHNARU, V. *Lingvistica în tumultul vieții*. Iași: TipoMoldova, 2019, 420 p. ISBN 978-606-42-0555-1.

2. BAHNARU, V. *Studii de lingvistică și articole din vremuri tulburi*. Târgoviște: Editura: Bibliotheca, 2019. 502 p. ISBN 978-9975-3289-8-2.

Monografii naționale (3)

1. EREMIA, A. *Tezaurul toponimic românesc. Republica Moldova. Arealul Leova*. Ch.: 2018. 230 p. ISBN-9975-3250-7-3.

2. EREMIA, A. *Leova. Localități, oameni, tradiții*. Ch.: Tehnika-Info, 2018. 313 p. ISBN 978-9975-63-437-3.

3. SAVIN-ZGARDAN, A. *Motivația unităților polilexicale stabile în limba română*. Ch.: Tipogr. „Dina AP”, 2019. 274 p. ISBN 978-9975-3236-1-1.

Culegeri de articole (2)

1. COTELNIC, T. *Studii și articole de lingvistică*. Ch.: Pro Libra, 2019. 391 p. ISBN 978-9975-3289-1-3.

2. VULPE, A. Alcătuirea și îngrijirea volumului omagial „O viață în serviciul limbii române. Omul și savantul Vasile Bahnaru – 70 de ani?”. Suceava, 2019. 264 p ISBN 978-606-570-009-3.

Manuale/ dicționare/ lucrări didactice (5)

1. BĂRBUȚĂ, I.; CONSTANTINOVICI, E. *Gramatica limbii române*. Ch.: Pro Libra, 2019. 276 p. ISBN 978-9975-3289-5-1.

2. BĂRBUȚĂ, I.; DRUȚĂ, I.; VARZARI, E. *Ortografie și punctuație pentru copii și părinți. Norme și exerciții*. Ch.: Logodava, 2019. 144 p. ISBN 978-9975-3300-0-8.

3. ONOFRAȘ, M. *Lingvistica în Republica Moldova, Indice bibliografic*. (1991 – 2011). Ch.: Pro Libra, 2018. 327 pag. ISBN 978-9975-3250-5-9.

4. VRABIE, L, VULPE, A. *Dicționar de paronime* (cu exemple), Ch.: Prolibra, 2019. 315 p. ISBN 978-9975-3250-6-6.

5. SAVIN-ZGARDAN, A. *Viața oglindită în cuvânt: Biobiblio-grafie*. Ch.: ULIM, 2019. 227 p. ISBN 978-9975-3277-6-3. 016:[80/81+929]=135.1=111=161.1

Literatură

Proiectul *Evoluția literaturii române, folclorului și a teoriei literaturii în context european și universal*

Subtema 1. Literatura confruntărilor decisive cu dogma totalitaristă (1955-1975).

S-au identificat ariile de referințe bibliografice și documentare din țară și de peste hotare la subiectul vizat.

S-au stabilit parametrii cadrului paradigmatic al literaturii șaizeciste din Basarabia, conexiunile dintre tradiția națională și căutările artistice moderne, corelația registrului liric cu aspecte ale peisajului autohton, interferența eticului și a esteticului ca teme ale tendinței antitotalitariste.

S-a stabilit corelația dintre factorii feminin și masculin în avansarea unei estetici antidogmatice paternaliste.

A fost desfășurată o extinsă activitate de documentare la temele de cercetare, în bibliotecile din R. Moldova și prin deplasări la Biblioteca Academiei Române, fiind alcătuite baze de date personale, bibliografii și precizate metodologiile și metodele de investigație.

Subtema a 2-a. Teorii contemporane în știința textului.

A fost finalizată și este redactată în vederea editării monografia Dialogistica textului literar. Au fost redactate și trimise pentru tipar două culegeri colective: Relecturi și reinterpretări ale textului literar; Studii de teorie și metodologie literară.

Executanții proiectului au publicat în total 94 de materiale de diverse genuri, dintre care, nemijlocit la tema compartimentului, 21 de articole științifice în reviste

cu recenzenți și în culegeri specializate naționale și internaționale. Din 31 de comunicări la diverse manifestări științifice, 16 constituie referate pe marginea lucrărilor individuale prezentate la 5 conferințe internaționale și 11 conferințe naționale cu participare internațională. Rezultatele colaboratorilor au fost apreciate cu 3 premii de nivel național și internațional.

Subtema a 3-a. Patrimoniul cultural imaterial al Arhivelor de Folclor din Republica Moldova. În anul 2015 a fost suplimentată baza de date a fondului arhivistic cu documente noi de patrimoniu – digitizarea a 20 benzi magnetice (nr. 126-145) din fonogramele fondului de la sector; 10 bobine din fondul de materiale ale patrimoniului minorităților naționale, 6 casete audio din arhiva folclorică personală a cercetătorului Valeriu Scrifos (M. Cocieru), 1 casetă audio din arhiva lectorului Ioan Paulenco, 14 discuri de vinil cu materiale etnofolclorice; au fost alcătuite fonomontaje, asigurată baza sonoră pentru a fi audiate, clasificate, sistematizate și catalogate tematic materialele etnofolclorice de pe 20 benzi magnetice în format electronic și completate registrele de evidență a materialelor corespunzătoare – realizate 400 creații (P. Popa), au fost evaluate 25 manuscrise cu texte etnofolclorice, descifrate, culese între anii 1945-1947; au fost examinate și digitizate pe fișe aparte documente de proză populară – 205 file (anul 1947) (V. Cirimpei), specia ghicitorii – 100 unități (T. Colac), balade – 244 unități (T. Butnaru), materiale culese în s. Sofia, Drochia – 40 pag. (anii 1981 – 1982) (I. Filip). A fost suplinită cu informație nouă digitală copia materialului de arhivă de pe suporturile externe, pe un server cu proprietăți de back up. Au fost efectuate cercetări de teren în satul Sofia, raionul Drochia, în vederea consemnării obiceiurilor din cadrul ritualului de naștere, nupțial, a tradiției *Pe nalbă* în luna de Rusalii, înregistrând materiale etnofolclorice în format video și foto (16 GB); am realizat interviuri cu dr. hab. Nicolae Băieșu, vizând tradiția Mărțișorului la români; cu inf. Efrosinia Sofronovici – tradiții etnofolclorice de Paști, folclor coregrafic, ritualuri existențiale; cu personalități din domeniul culturii pentru proiectul *Arhiva de voci*: maestrul Ion Dascăl, Artist al Poporului, dirijorul Orchestrei de muzică populară „Mugurel”; interpreta de muzică populară Rodica Buhnă, solista Orchestrei de muzică populară „Mugurel”; maestrul Dumitru Caranda, dirijorul Orchestrei de muzică populară „Trandafir de la Moldova”; actorul Vladimir Cobasnean, lector la Facultatea de Arte Frumoase a USM; coregraful Mihai Chiriac, cond. art. al ansamblurilor de dansuri populare *Lăstăreii* și *Busuioc*; etnomuzicologul Andrei Tamazlacaru, Uniunea Muzicienilor; coregraful Anatol Magdâl, cond. art. al Ansamblului de dansuri populare „Mărțișor”; instrumentistul, muzicianul Victor Botnaru, lector la AMTAP; jurnalistul Ion Domenco din Cahul, redactor șef al ziarului *Curierul de Cantemir*; folcloristul Grigore Botezatu, cerc. șt. coord. la Institutul de Filologie al AȘM; inf. de folclor Lidia (Vasilina) Bejenaru, a. n. 1953, din s. Văleni, r. Cahul. Au fost concentrate materialele folclorice promovate în cadrul a 60 manifestări naționale cu impact etnologic și filologic (M. Cocieru). Au efectuat practica folclorică pentru studenții Universității Academiei de Științe a Moldovei, Facultatea Științe Socio-Umaniste, Catedra Limbi și Literaturi,

4 iunie 2015 (17 studenți) (Ș. Sofronovici, M. Cocieru). Membrii proiectului respectiv au contribuit la organizarea și desfășurarea a 6 manifestări științifice. Au contribuit la îmbogățirea fondului arhivistic al AF a ASM prin coordonarea activității studenților de la facultatea de litere a UST, în vederea culegerii și selectării materialelor etno-folclorice pe teren (T. Butnaru). Au fost înregistrate 60 de DVD-uri cu materiale folclorice, literare și de popularizare a științei în cadrul a 60 de manifestări științifice și culturale din Republica Moldova, reg. Cernăuți, Ucraina (M. Cocieru). Au fost sintetizate investigațiile în domeniul metodologiei și bibliografiei proiectului. Au fost documentate materialele etnofolclorice din Arhivele de Folclor ale Republicii Moldova înregistrate în anul 1945-1947. La subiectul de investigare *Constituente etnofolclorice în proza scriitorilor români din Basarabia (1960-1980)*; au fost cercetate operele artistice ale celor mai reprezentativi scriitori ai perioadei literare stabilite (I. C. Ciobanu, I. Druță, V. Beșleagă, V. Vasilache, G. Meniuc, D. Matcovschi, V. Ioviță, S. Vangheli) în vederea depistării materialelor etnofolclorice intertextualizate în țesătura prozelor. A fost evaluat gradul de preluare, asimilare sau transsubstanțiere estetică a constituentelor etnofolclorice, operand-se cu: *metoda comparativ-istorică, metoda observației, metoda inductivă și deductivă, metoda analizei și sintezei, metoda intertextualității, metoda studiului sistemic, metoda studiului structural.*

Subtema a 4-a. Literatura română premodernă și modernă în dialog european și universal prin valori, personalități, interrelații.

S-a realizat lucrări cu caracter monografic despre Elena Văcărescu, Constantin Stere, Lucian Blaga. Au fost pregătite, prezentate la simpozioane și conferințe și publicate în reviste cu profil științific în presa periodică, difuzate la radio și TV studii și articole despre Paul Goma, Eugeniu Coșeriu, G. Călinescu, Silviu Berejan.

A fost organizat Congresul Mondial al Eminescologilor (ediția a IV-a) și publicate numeroase studii privind subiectul luat în dezbatere Unitatea Culturii Universale în reprezentarea lui Eminescu.

**Rezultatele științifice
ale cercetărilor efectuate în cadrul proiectului 2016**

Subtema 1. Literatura confruntărilor decisive cu dogma totalitaristă (1955-1975).

A fost investigată imaginea literară a omului în raport cu universul național și habitatul social-domestic în literatura saizeciștilor. S-a stabilit corelația dintre factorii psihologici și viziunea artistică a scriitorului în relevarea universului etic și a atitudinii față de degradingolada lumii totalitare. S-a analizat rolul spiritului critic și a criticii literare în formularea unei concepții etico-estetice vii, organice, opusă dogmelor estetice ale realismului-socialist.

Subtema a 2-a. Teorii contemporane în știința textului.

Au fost publicate culegerile: *Studii de teorie și metodologie literară* (coord. I. Plămădeală); Grati, A. *Metaliteratura.net: cronici în rețea*; Apetri, D. *Cronici literare și culturale: cărți, personalități, evenimente*.

A fost inaugurat ciclul de articole *Delimitări și precizări terminologice* în care sunt elucidate corelații conceptuale dintre noțiuni și termeni ce definesc raporturi dintre nivelurile ontologic, epistemologic și teoretico-literar ale structurii stratiforme dinamice a romanului polifonic.

Au fost elucidate aspecte problematice ale dialogismului, monologismului și percepției cuvântului străin dedublat.

A fost întocmită bibliografia traducerilor rusești și ucrainene din proza crengiană și examinat procesul de receptare a prozei și publicisticii eminesciene în spațiul rusesc.

Au fost transpuse textele de teatru folcloric extrase din caietele Arhivei de Folclor și elaborata complex catalogul-călăuză de *teatru popular*.

Subtema a 3-a. Patrimoniul cultural imaterial al Arhivelor de Folclor din Republica Moldova.

Au fost consultate peste 50 de manuscrise aflate în gestiunea Arhivei de Folclor a AȘM, sistematizând materialele și realizând fișe documentare pentru subiectele de epos eroic, subiectele baladești, proza populară, ghicitori și proverbe materiale etnofolclorice privind ritualurile de familie depunându-le în catalogul sistematic al prozei populare în Arhiva de Folclor.

A fost supus unui studiu analitic și sintetic operele artistice ale celor mai reprezentativi prozatori ai perioadei literare postbelice (I. C. Ciobanu, I. Druță, V. Beșleagă, V. Vasilache, G. Meniuc, D. Matcovschi, V. Ioviță, S. Vangheli) pentru a identifica și interpreta materialele etnofolclorice intertextualizate în țesătura prozelor.

A fost continuată elaborarea unor prezentări specializate, a producțiilor CD-R, DVD-R care includ repertoriul folcloric tradițional și contemporan românesc.

Au fost realizate DVD-uri cu patrimoniu uman din Republica Moldova în cadrul Proiectului Național *Arhiva de voci*.

Au fost efectuate cercetări de teren în localitățile Ciudei, Crasna din r. Storojineț, reg. Cernăuți, înregistrând video și fototradițiile etnofolclorice de Sf. Vasile, 12-16.01.2016, tradiții etnofolclorice de Duminica Mare, 18-21 iunie 2016.

Subtema a 4-a. Literatura română premodernă și modernă în dialog european și universal prin valori, personalități, interrelații.

Au fost elaborate și publicate studii și articole monografice privind valorificarea operei clasicilor și cronicarilor: Eminescu, Blaga, Hașdeu, Miron Costin, actualitatea, impactul lor asupra procesului literar de azi și prezența lor în contextul cultural de azi prin interpretări hermeneutice, traduceri, studii monografice, articole de popularizare în mass-media și în revistele științifice, prezentarea de comunicări la simpoziioanele internaționale.

Rezultatele științifice ale cercetărilor efectuate în cadrul proiectului 2017

Subtema 1. *Literatura confruntărilor decisive cu dogma totalitaristă (1955-1975).*

S-au clasificat pilonii de creativitate și formele lor de manifestare în poezie: recuperarea lirismului, redefinirea statului poeziei în albia neomodernismului, filonul orfic alături de patosul interogativ, suflul romantic specific, panteismul cosmicist, confesiunea intimistă, dar și de o tradiție a locului ca spațiu matriceal;

S-au tratat problemele înnoirii tradițiilor estetice ale romanului: de la personajul expus liniar la personaje colective, iar de aici spre personaje distincte, urmând calea de la personajul-obiect al romanului la personajul subiect al lui, la personajul-destin și la personajul cu entitate de caracter.

S-a reconsiderat grila de interpretare a unor romane definatorii pentru fenomenul șaizecist. „Singur în fața dragostei” de Aureliu Busuioc a fost reinterpretat prin viziunea intimității eliberatoare, accentuându-se valorile feminității în aceste procese de rezistență. „Zbor frânt” de Vladimir Beșleagă e analizat din perspectiva psihanalizei lui Jung, trecându-se, astfel, de la tradiția interpretărilor psihologice la una psihanalitică.

S-a investigat aventura remodelării formulei parabolice în diverse contexte literare: moderne/ postmoderne, sovietice/ postsovietice (parabola ce aparține prin excelență literaturii scrise sub comunism, stil literar și, ca atare, mod de viață sovietic, tehnică de ocultare a mesajelor subversive, soluție de compromis, cu valente estet-experimentale; formă de protest, polemică cu toate măștile epocii postindustriale). A fost supus analizei parabolismul romanelor care sunt susținute de mesajul grav distopic, prin care se încearcă oferirea unei soluții de salvare de ideologiile restrictive.

S-a analizat poetica lui Ion Vatamanu, Anatol Codru, relevând aspecte definatorii ale poeticii novatoare având un traiect complicat cu unele ezitări în asimilarea modelului Whitman. S-a investigat limbajul tranzitiv și limbajul reflexiv, între prozaism, gigantism, versul liber și „dulcele stil clasic”, imaginarul colectiv al șaizeciștilor. S-a stabilit faptul că metonimia, simbolul emblematic sunt substituite de metafora obsedantă care evoluează într-un sistem de metafore, prefigurând un mit poetic personal, ca apoi să degenereze în simbolistica transparentă din poezia sentimentului național.

Subtema a 2-a. *Teorii contemporane în știința textului.*

A fost redactată monografia *Introducere în teoria dialogică a textului* literar, completată cu capitolul introductiv *Ontic, ontologic și epistemologic în filosofia dialogului*; Capitolul II *Ansamburi triadic-unitare de termeni bahtinieni*; Capitolul III *Vorbirea nondirectă în romanul „Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război”* de Camil Petrescu.

În cuprinsul unor articole și comunicări științifice, au fost analizate concepte din hermeneutica suspiciunii („războaie culturale”, „negativitate”; „criza

reprezentării”); din naratologia postmodernistă (surfiction), din filosofia imaginarului și psihanaliza literară („stadiul oglinzii”, „vis/reverie”), ale căror funcții analitice au fost exemplificate pe opere literare din literatura universală și cea română.

Au fost utilizate metode ale imagologiei literare în analiza imaginilor Chișinăului în texte ale scriitorilor străini de după 1812.

A fost editat *Dicționar de teorie literară*.

A fost efectuată o încercare sistematică de a introduce în cercetarea literară românească o nouă disciplină: sociocritica, al cărei potențial hermeneutic este ilustrat pe romanul *Călătorie la capătul nopții* de L.-F. Céline.

A fost demonstrată corelația dintre conceptele „polifonie” și „eteromundaneitate”, dintre conceptul ontologic „dualitatea ființei în devenire” și conceptul hermeneutic „înțelegere activă” creatoare de noi sensuri și conceptul bahtinian de „termen literar” în raport cu „cuvântul” în comunicarea existențială exprimat prin cuvântul bivoc.

A fost demonstrată corelația dintre conceptele *autor* și *formele de auctorialitate*: au fost delimitați termenii: *autor fictiv (pseudoautor)*, *narator fictiv* (în cazul narațiunii literare), *povestitor* (în cazul povestirii orale, a *skazul*-ui), *imaginea autorului*.

Din perspectivele imaginarului poetic și psihanalizei, a fost efectuată o analiză a conceptului „stadiul oglinzii” în psihanaliza lui Jacques Lacan și explorate funcțiile sale analitice în hermeneutica prozei române interbelice. A fost realizată o taxonomie comparată a visului și reveriei, în regimurile nocturn și diurn, cu exemplificări în drama lui Shakespeare *Lady Macbeth* și romanul *Isabel și apele diavolului* de M. Eliade.

A fost investigat conceptul de supraficțiune (*surfiction*) promovat de prozatorul postmodernist Raymond Ferderman, inclusiv în metaromanele sale, din analiza cărora a fost dedus că aistorismul marcat al esteticii postmoderniste, refuzul programatic de a oglindi realitatea istorică, a motivat cultivarea supraficțiunii ca procedeu de exhibare și demascare a ficționalității realității narative, în care este primară relația autor-cititor.

Subtema a 3-a. Patrimoniul cultural imaterial al Arhivelor de Folclor din Republica Moldova.

Au fost transpuse textele de teatru folcloric extrase din caietele Arhivei de Folclor și elaborata complex catalogul-călăuză de teatru popular.

Au fost consultate materialele conservate în Arhiva de Folclor a Institutului de Filologie, peste 100 de manuscrise, identificând și consemnând la subiectul de cercetare elemente de patrimoniu arhivat manuscriptic: 326 unități de baladă populară, 100 unități de cântece epico-eroice, 120 ghicitori, 200 proverbe, 134 creații ale folclorului obiceiurilor de familie, 50 de texte utilizate în cadrul jocurilor de copii și tineret/folclorul copiilor, 130 cântece lirice, 40 texte de teatru popular, 60 de texte de proză populară. S-au adus contribuții la îmbogățirea fondului arhivistic al AF a AȘM prin coordonarea activității studenților de la facultatea de litere a UST, în vederea culegerii și selectării materialelor etno-folclorice pe teren, au fost prezentate 20 caiete studențești (T. Butnaru). Materialele identificate servesc la completarea catalogului general de evidență a materialelor disponibile în arhiva manuscriptică.

Au fost digitizate 40 de benzi magnetice.

Au fost audiate 40 de benzi magnetice digitizate și suplinit registrul de evidență a materialelor sonore.

A fost investigată relația lui Caragiale cu alteritatea basmului popular, unde a fost evidențiat faptul că Ion Luca Caragiale în creațiile sale este tentat de realismul fantastic, magic și spiritul balcanic, dar și de agravarea stilistică a structurilor funcționale ale basmului.

A fost investigat fondul folcloric al basmelor lui Ion Creangă, care demonstrează o pleneră absorbție și transfigurare estetică extraordinară. S-a confirmat concluzia privind simbioza cu folclorul resimțită nu doar în povești, dar și în celelalte producții literare: Amintiri din copilărie, Moș Ion Roată, Moș Nichifor Coțcarul. Prin conținut și esență umană creația lui Ion Creangă obține un caracter universal, iar prin formă demonstrează un specific național, regional sau chiar local. Esența universalității creației crengiene e pusă pe seama limbajului paremiologic, apropiat țaranului român, dar și pe seama originalității artistice creatoare a povestitorului, care îl plasează în literatura universală a spațiului european.

A fost completat compartimentul „Antologie de creații populare ale monogramei etnofolclorice a satului Costiceni cu titlul: „Satul din suflet”.

Au fost efectuate trei deplasări în teren. La etapa actuală se finalizează redactarea materialelor colectate și sistematizate. Monografia etnofolclorică Satul din suflet urmează să fie editată în februarie 2018.

A fost evidențiat rolul și valoarea simbolurilor nupțiale peșitul, iertăciunea și cununia religioasă identificate în cadrul studierii simbolisticii obiceiurilor și tradițiilor etnofolclorice de familie. Aceste forme de cultură sunt vegheate de către colectivitate ca fiind o trecere de la o etapă existențială la una nouă. Dintre aceste două rituri de inițiere, mai constant pare a fi peșitul care este practicat și în prezent, poate într-o formă mai restrânsă, pierzând puțin din spectaculozitatea sa.

Au fost documentate: motivul de basm Fata babei și fata moșneagului (A aTh.480), 48 p.; motivul de basm Lupta cu Balaurul (Aa Th.300), 16p.; subiectul Amur și Psihya (Aa Th. 707), 32 p.; Formulele stereotipice de basm, *Legendele eponimice, istorice, hidronimice* ș.a. A fost pregătită culegerea de povești moldovenești pentru traducerea în limba găgăuză.

Au fost analizate cele mai vechi istorioare comice: una chineză cunoscută de acum 24 de secole și alta de origine indiană care datează de 2300 de ani. Au fost analizate manuscrisele de proză populară (ms. 33-37), unde au fost depistate cazuri grave de pseudofolclor.

A fost elaborată cea de-a doua ediție a Dicționarului Enciclopedic „Mihai Eminescu” completări, aduceri la zi a bibliografiei, pregătirea glosarelor privind toate compartimentele operei lui Eminescu (poezie, proză, publicistică, literatură populară);

Au fost elaborate studii privind „Școala literară și artistică de la Târgoviște” Pe baza selectării și traducerii textelor lui Draganovici Eve-Maria (Übersetzungen audiovisueller Werbung für deutsche Konsumgüter: Traducerea textului publicitar în mediul audio-vizual din limba germană în limba română), Râmbu N. (Barbaria interpretării. Reflecții despre hermeneutica lui Schleiermacher), Krivoturov Iu. (Интерпретационные стратегии в лингвистике, переводе и дидактике) ș. a.

Subtema a 4-a. *Literatura română premodernă și modernă în dialog european și universal prin valori, personalități, interrelații.* Au fost propuse de cercetător idei noi în domeniul traducerii, reflectate în publicații științifice în țară și peste hotare. A fost studiat procesul decodificării din limba română și recodificarea în limba rusă textelor lui M. Eminescu, care au fost analizate din punct de vedere topologic, structural, a conținutului, expresivității, valorii artistice. Au fost elucidate și structurate tendințe de activitate în sfera traducerilor textelor poetice, reflectate în studii publicate în diferite ediții științifice, în mass-media, la conferințe naționale și internaționale etc.

Rezultatele științifice ale cercetărilor efectuate în cadrul proiectului 2018

Subtema 1. *Literatura confruntărilor decisive cu dogma totalitaristă (1955-1975).*

Au fost redactate studii științifice pentru culegerea *Fenomenul șaizecist*. S-a editat volumul „Alexandru Robot. Scrieri. Poezie. Proză. Publicistică. Eseu. Chișinău: Știința, 2018”, care pentru prima oară cuprinde întreaga creație a scriitorului, vădindu-se importanța sa de factor catalizator asupra literaturii șaizeciste basarabene. S-a cercetat monografic poezia șaptezeciștilor (autor Al. Burlacu, reeditare), recurgându-se și la editări și investigații separate ale unor autori atipici, care fac joncțiunea dintre șaizecism și postmodernism (E. Cioclea și A. Țurcanu), depistându-se factorii de continuitate și inovație artistică. Factorii de evoluție vădesc și semne de continuitate a spiritului șaizecist până în cele mai recente creații ale postmodernismului (T. Țâbuleac). S-a analizat romanul lui Antonie Plămădeală „Trei ceasuri în iad”, o parabolă a societății totalitare, operă care, alături de scrierile lui Paul Goma, reprezintă o contribuție decisivă în decelarea artistică a paradigmei sociale totalitariste.

Subtema a 2-a. *Teorii contemporane în știința textului.*

A fost finalizată partea a doua a monografiei *Teoria dialogică a textului literar* și publicat volumul colectiv de studii aplicative ale unor metode și concepte actuale din știința textului: *Relecturi și reinterpretări ale textului literar*.

Au fost analizate semnificațiile oglinzirii și reflectării în opera lui M. Bahtin prin contextualizări cu psihanaliza lui J. Lacan. A fost întreprinsă o abordare bioculturală a naturii conflictelor din recentele „războaie culturale”, ce oferă rațiuni critice pe marginea unor dileme și aporii epistemologice care grevează studiile culturale și literare poststructuraliste în eforturile actuale de reabilitare și re poziționare a umanioarelor în structura cunoașterii academice. Au fost documentate pe materiale inedite aspecte importante pentru receptarea comparată și traductologică a operei marilor clasici I.L. Caragiale și I. Slavici în spațiul literar est-slav. Au fost analizate în plan comparativ conceptul și tipologia visului de S. Freud și G. Bachelard. La tema imagologiei au fost elaborate compartimente dintr-o monografie consacrată studiului imaginii românului/moldoveanului din literatura călătorilor străini care au vizitat Moldova dintre Prut și Nistru.

Subtema a 3-a. Patrimoniul cultural imaterial al Arhivelor de Folclor din Republica Moldova.

Au fost investigate fondurile disponibile de materiale etnofolclorice din perioada preindustrială (manuscrite, înregistrări sonore, video și foto) în vederea stabilirii volumului principal de informație, a fost documentat fiecare element folcloric înscris în manuscrisele de folclor și benzile magnetice ale Sectorului de Folcloristică (anii înregistrării 1956-1960), a fost continuată suplینirea Arhivei de Folclor a Institutului de Filologie cu documente noi în format electronic (prin activități permanente de digitizare, tezurizare și cercetări de teren). Au fost înregistrate și prezervate 40 de manifestări științifice și culturale cu impact etnologic pe 60 de DVD-uri. Prin coordonarea activității studenților de la facultatea de litere a UST, în vederea culegerii și selectării materialelor etno-folclorice pe teren, a fost suplinit fondul arhivistic al AF al IFRBPH al MECC cu peste 30 caiete studențești.

Subtema a 4-a. Literatura română premodernă și modernă în dialog european și universal prin valori, personalități, interrelații.

A fost publicat *Dicționarul enciclopedic Eminescu* (ediția a II-a), care oferă informații valoroase privind toate aspectele din creația și personalitatea lui Eminescu. Este un instrument de lucru pentru receptarea adecvată a creației marelui poet: determină renunțare categorică la vechile șabloane interpretative, aduce demonstrațiile necesare în ceea ce privește ridicolul detractorilor de serviciu și al zelatorilor de serviciu ai poetului și ne oferă un model de receptare integrală, obiectivă și coerentă a fenomenului Mihai Eminescu. A fost redactată monografia internațională *Modelul de existență Eugen Simion*, ce reprezintă analiza completă a fenomenului Eugen Simion, o carte aniversară prin care se aduce prinosul de recunoștință figurii emblematice a culturii românești – academicianul și criticul literar Eugen Simion. Monografia. *De la stereotip la originalitatea traducerii. Poemul „Luceafărul” de Mihai Eminescu în spațiul rusolingv* prezintă pentru o vastă panoramă a cercetării traducerilor capodoperei poeziei românești – poemul lui Mihai Eminescu „Luceafărul” în spațiul literar rusolingv. Este dezvăluit sistemul de factori psihologici și socio-istorici observați și fixați introspectiv de autor în procesul de elaborare a unei noi proprii versiuni de traducere a poemului în limba rusă.

Rezultatele științifice ale cercetărilor efectuate în cadrul proiectului 2019

Subtema 1. Literatura confruntărilor decisive cu dogma totalitaristă (1955-1975).

Redactarea și publicarea culegerii. *Fenomenul literar 60-ist. O paradigmă identitară*. Coord.: Andrei Țurcanu. 524 p. (20 c. a.)

A fost investigată imaginea literară a omului în raport cu universul național și habitatul social-domestic în literatura șaizeciștilor. S-a stabilit corelația dintre

factorii psihologici și viziunea artistică a scriitorului în relevarea universului etic și a atitudinii față de degringolada lumii totalitare. S-a analizat rolul spiritului critic și a criticii literare în formularea unei concepții etico-estetice vii, organice, opusă dogmelor estetice ale realismului-socialist. S-au clasificat pilonii de creativitate și formele lor de manifestare în poezie: recuperarea lirismului, redefinirea statului poeziei în albia neomodernismului, filonul orfic alături de patosul interogativ, suflul romantic specific, panteismul cosmicist, confesiunea intimistă, dar și de o tradiție a locului ca spațiu matriceal; S-au tratat problemele înnoirii tradițiilor estetice ale romanului: de la personajul expus liniar la personaje colective, iar de aici spre personaje distincte, urmând calea de la personajul-obiect al romanului la personajul subiect al lui, la personajul-destin și la personajul cu entitate de caracter.

S-a reconsiderat grila de interpretare a unor romane definatorii pentru fenomenul șaizecist.

Subtema a 2-a. Teorii contemporane în știința textului.

A fost întreprinsă o analiză documentară, pe baze de date statistice și empirice, a influenței operei lui G. Bachelard asupra exegezei românești actuale. Au fost investigate interpretările bidimensionale ale lumilor virtuale (pozitivul și negativul spațiului cibernetice și al tehnologiilor avansate), metisarea umanului cu tehnologicul și efectele dezumanizante, în romane reprezentative din literatura națională și cea universală.

A fost acumulat și sistematizat material documentar și interpretativ referitor la procesele receptării operei lui I. Creangă în spațiul literar est-slav.

A fost aprofundată, prin analiza unor noi concepte și texte literare, chestiunea integrării conceptelor psihanalitice în exercițiul metodologic al hermeneuticii literare.

Prin abordări de ordin teoretic conceptual, au fost determinate cauze esențiale, de natură culturală, economică, socială care au determinat mutații paradigmatică în estetica și politica reprezentării literar-artistice și în instituția criticii academice occidentale din ultimele decenii.

Subtema a 3-a. Patrimoniul cultural imaterial al Arhivelor de Folclor din Republica Moldova.

Au fost precizate compartimentele tematice și problematica investigațiilor folclorice.

Au fost sintetizate investigațiile în domeniul metodologiei și bibliografiei proiectului.

Au fost investigate fondurile disponibile de materiale etnofolclorice din perioada preindustrială (manuscrite, înregistrări sonore, video și foto) în vederea stabilirii volumului principal de informație. Au fost documentate materialele etnofolclorice din Arhivele de Folclor ale Republicii Moldova înregistrate în anii 1945-1960. La subiectul de investigare Constituente etnofolclorice în proza scriitorilor români din Basarabia (1960-1980); au fost cercetate operele artistice ale celor mai reprezentativi scriitori ai perioadei literare stabilite (I. C. Ciobanu, I. Druță, V. Beșleagă, V. Vasilache, G. Meniuc, D. Matcovschi, V. Ioviță, S. Vangheli)

în vederea depistării materialelor etnofolclorice intertextualizate în țesătura prozelor. A fost evaluat gradul de preluare, asimilare sau transfigurare estetică a constituentelor etnofolclorice, operand-se cu: metoda comparativ-istorică, metoda observației, metoda inductivă și deductivă, metoda analizei și sintezei, metoda intertextualității, metoda studiului sistemic, metoda studiului structural.

A fost elaborat pașaportul fiecărui element folcloric înscris în manuscrisele de folclor și benzile magnetice ale Sectorului de Folclor (anii înregistrării 1945-1960).

A fost continuată suplینirea Arhivei de Folclor a Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” cu documente noi în format electronic (prin activități permanente de digitizare, tezurizare și cercetări de teren).

Au fost înregistrate și prezervate 100 de manifestări științifice și culturale cu impact etnologic pe 100 de DVD-uri.

Subtema a 4-a. *Literatura română premodernă și modernă în dialog european și universal prin valori, personalități, interrelații.*

Cercetările științifice s-au axat în special pe câteva personalități importante ale literaturii române premoderne și moderne din secolele al XIX-lea și XX-lea. În contextul interconexiunilor cu literatura universală și europeană. Rezultatele s-au concretizat în elaborarea și publicarea unor lucrări cu caracter monografic *Mihai Eminescu. Dicționar enciclopedic* de acad. Mihai Cimpoi, „*Luceafărul*” lui Eminescu în spațiul rusesc de Miroslava Metleav și *Opera literară și științifică a lui Lucian Blaga în perioada diplomatică* de Dan Verejanu. Au fost organizate importante conferințe științifice naționale și internaționale printre care *Congresul Mondial al Eminescologilor*, *Simpozionul științific Grigore Vieru*, *Ion Creangă 182 de ani de la naștere*.

Concluzii (anul 2015)

Pentru prima dată se înaintează ideea *literaturii șaizeciste* ca paradigmă literară antitotalitară, avându-se în considerare o est-etică specifică cu urmări decisive pentru evoluția de mai departe a literaturii române din partea stângă a Prutului.

Problematizarea critică și teoretică a unor concepte disciplinare socio-umane și cultural-literare importante (pasivitate, sociologia literaturii, sociocritică, imagologie literară, psihanaliză, deconstrucție, dialogism, metapoiesis ș.a.) au oferit răspunsuri la chestiuni concrete și actuale de valorificare și interpretare a unor texte narative și poetice.

3. Rezultatele teoretice s-au concentrat în jurul precizării compartimentelor tematice și a problematicii; alcătuirii și consultării bibliografiei la fiecare subiect individual, în sintetizarea investigațiilor în domeniul metodologiei și bibliografiei proiectului, iar cele aplicative – în documentarea materialelor etnofolclorice din Arhivele de Folclor ale Republicii Moldova înregistrate în anul 1945-1947 privind proza populară, teatrul folcloric, balada, cântecul epic, lirica populară, obiceiurile de familie, ghicitorile etc. Activitatea permanentă privind salvagardarea procedurii de transfer din format analogic în digital, executarea mai multor copii

a materialelor digitizate, scanarea manuscriselor etnofolclorice, audierea, clasificarea, și sistematizarea catalogarea tematică și geografică a materialului documentar și de magnetofon.

Concluzii (2016)

Secția 1. *Literatura confruntărilor decisive cu dogma totalitaristă (1955-1975).*

A fost investigată imaginea literară a omului în raport cu universul național și habitatul social-domestic în literatura șazeciștilor. S-a stabilit corelația dintre factorii psihologici și viziunea artistică a scriitorului în relevarea universului etic și a atitudinii față de degringolada lumii totalitare. S-a analizat rolul spiritului critic și a criticii literare în formularea unei concepții etico-estetice vii, organice, opusă dogmelor estetice ale realismului-socialist.

Secția a 2-a. *Teorii contemporane în știința textului.* Au fost publicate culegerile: *Studii de teorie și metodologie literară* (coord. I. Plămădeală); Grati, A. *Metaliteratura.net: cronici în rețea*; Apetri, D. *Cronici literare și culturale: cărți, personalități, evenimente.*

A fost inaugurat ciclul de articole *Delimitări și precizări terminologice* în care sunt elucidate corelații conceptuale dintre noțiuni și termeni ce definesc raporturi dintre nivelurile ontologic, epistemologic și teoretico-literar ale structurii stratiforme dinamice a romanului polifonic.

Au fost elucidate aspecte problematice ale dialogismului, monologismului și percepției cuvântului străin dedublat.

A fost întocmită bibliografia traducerilor rusești și ucrainene din proza crengiană și examinat procesul de receptare a prozei și publicisticii eminesciene în spațiul rusesc.

Secția a 3-a. *Patrimoniul cultural imaterial al Arhivelor de Folclor din Republica Moldova.* Au fost transpuse textele de teatru folcloric extrase din caietele Arhivei de Folclor și elaborata complex catalogul-călăuză de *teatru popular*.

Au fost consultate peste 50 de manuscrise aflate în gestiunea Arhivei de Folclor a AȘM, sistematizând materialele și realizând fișe documentare pentru subiectele de epos eroic, subiectele baladești, proza populară, ghicitori și proverbe materiale etnofolclorice privind ritualurile de familie depunându-le în catalogul sistematic al prozei populare în Arhiva de Folclor.

A fost supus unui studiu analitic și sintetic operele artistice ale celor mai reprezentativi prozatori ai perioadei literare postbelice (I. C. Ciobanu, I. Druță, V. Beșleagă, V. Vasilache, G. Meniuc, D. Matcovschi, V. Ioviță, S. Vangheli) pentru a identifica și interpreta materialele etnofolclorice intertextualizate în țesătura prozelor.

A fost continuată elaborarea unor prezentări specializate, a producțiilor CD-R, DVD-R care includ repertoriul folcloric tradițional și contemporan românesc.

Au fost realizate DVD-uri cu patrimoniu uman din Republica Moldova în cadrul Proiectului Național Arhiva de voci.

Au fost efectuate cercetări de teren în localitățile Ciudei, Crasna din r. Storojineț, reg. Cernăuți, înregistrând video și fototradițiile etnofolclorice de Sf. Vasile, 12-16.01.2016, tradiții etnofolclorice de Duminica Mare, 18-21 iunie 2016.

Secția a 4-a. *Literatura română premodernă și modernă în dialog european și universal prin valori, personalități, interrelații.* Au fost elaborate și publicate studii și articole monografice privind valorificarea operei clasice și cronicarilor: Eminescu, Blaga, Hașdeu, Miron Costin, actualitatea, impactul lor asupra procesului literar de azi și prezența lor în contextul cultural de azi prin interpretări hermeneutice, traduceri, studii monografice, articole de popularizare în mass-media și în revistele științifice, prezentarea de comunicări la simpozioanele internaționale.

Concluzii (2017)

Subtema *Literatura confruntărilor decisive cu dogma totalitaristă (1955-1975).*

Investigațiile asupra fenomenului literar șaizecist din Basarabia au relevat pentru prima dată într-o formulă de sinteză multiaspectuală aspecte ce țin de creativitatea artistică și umană în general, în condițiile rezistenței la dogmele restrictive ale unui regim totalitar. O abordare transdisciplinară a permis cercetătorilor să coroboreze date ce țin nemijlocit de procesul literar cu fenomene politico-sociologice și psihologice și să dezvăluie atât factorii și formulele de opoziție față de sistemul totalitar, cât și aspectele de inhibiție în fața acestuia. În consecință, s-a reconstituit un tablou-matrice relevant pentru căutările autentice de creație în cadrul unor sisteme social-politice închise, ostile oricăror libertăți umane. Modelul acestei kalokakhatii a rezistenței, capătă o semnificație și o importanță deosebită în cadrul unei societăți democratice, definind cadrele și posibilitățile oferite de libertatea de creație. E un model capabil să stea la baza manualelor școlare și a unor cursuri speciale la instituțiile superioare de învățământ de profil.

Subtema *Teorii contemporane în știința textului.*

Cercetările efectuate în cadrul subdiviziunii s-au axat pe direcții, școli, metode și concepte actuale din știința literară mondială (dialogismul, traductologia, filosofia imaginii, psihanaliza, hermeneutica suspiciunii, imagologia, sociocritica), a căror valorificare va avea un impact semnificativ asupra cercetării academice din R. Moldova. A fost demonstrată corelația dintre conceptele „polifonie” și „eteromundaneitate”, dintre conceptul ontologic „dualitatea ființei în devenire” și conceptul hermeneutic „înțelegere activă” creatoare de noi sensuri și conceptul bahtinian de „termen literar” în raport cu „cuvântul” în comunicarea existențială exprimat prin cuvântul bivoc. A fost demonstrată corelația dintre conceptele *autor și formele de auctorialitate*: au fost delimitați termenii: *autor fictiv (pseudoautor), narator fictiv*

(în cazul narațiunii literare), *povestitor* (în cazul povestirii orale, a *skazul*-ui), *imaginea autorului*.

Din perspectivele imaginarului poetic și psihanalizei, a fost efectuată o analiză a conceptului „stadiul oglinzii” în psihanaliza lui Jacques Lacan și explorate funcțiile sale analitice în hermeneutica prozei române interbelice. A fost realizată o taxonomie comparată a visului și reveriei, în regimurile nocturn și diurn, cu exemplificări în drama lui Shakespeare *Lady Macbeth* și romanul *Isabel și apele diavolului* de M. Eliade. A fost investigat conceptul de supraficțiune (*surfiction*) promovat de prozatorul postmodernist Raymond Ferderman, inclusiv în metaromanele sale, din analiza cărora a fost dedus că aistorismul marcat al esteticii postmoderniste, refuzul programatic de a oglindi realitatea istorică, a motivat cultivarea supraficțiunii ca procedeu de exhibare și demascare a ficționalității realității narative, în care este primară relația autor-cititor.

Subtema *Patrimoniul cultural imaterial al Arhivelor de Folclor din Republica Moldova*.

Rezultatele teoretice s-au concentrat în jurul actualizării bibliografiei, problematicei și metodologiei privind compartimentele tematice ale secțiunii *Patrimoniul cultural imaterial al Arhivelor de Folclor din Republica Moldova*; iar cele aplicative – în inventarierea unităților arhivistice ale materialelor etnofolclorice conservate în fondul manuscritic al Arhivei de Folclor a IF al AȘM, înregistrate în anii 1950-1953 (ms. 50-60), care vizează mărturiile ale prozei populare, teatrului folcloric, cântecului liric, baladei, eposului eroic, poeziei ritualurilor de familie, descântecului etc. Activitatea permanentă privind salvagardarea patrimoniului cultural s-a axat pe procedura de transfer din format analogic în digital, executarea mai multor copii a materialelor digitizate, scanarea manuscriselor etnofolclorice, audierea, clasificarea și sistematizarea materialului documentar și de magnetofon. Au fost elaborate fișe-pașaport pentru fiecare unitate arhivistică identificată și completate registrele și cataloagele corespunzătoare evidenței constituentelor teaurizate în manuscrisele de folclor. A fost suplinită banca de valori a Arhivei de folclor cu materiale din arhiva personală a etnologului Nicolae Băieșu, prin înregistrarea în registrul-inventar a materialelor achiziționate prin donație. A fost completată evidența digitală a materialelor de arhivă (foto, audio, video), care asigură baza sonoră și de imagine pentru cercetare și valorificare științifică. S-a continuat modalitatea de evaluare și constituire a fondului digital principal de informație, și aplicarea în practică a rezultatelor obținute, elaborarea de DVD-uri-document cu materiale etnofolclorice teaurizate. Au fost examinate materiale etnofolclorice din alte surse decât cele existente în arhiva de folclor.

Consemnarea materialelor de folclor din arhivele deținătoare de patrimoniu cultural imaterial permit reliefaarea unei viziuni de ansamblu asupra perpetuării unor fapte folclorice în perioada imediat postbelică. Este consemnată tendința informatorilor de folclor de a crea specimene noi care au fost incluse într-o categorie distinctă, numită în folcloristica perioadei comuniste *folclor nou* și care valorifică subiectul *Războiului al Doilea Mondial*, al colectivizării, deportărilor, foametei etc. În primul deceniu

postbelic (1945-1955) s-au făcut unele înregistrări de folclor, dar s-a publicat extrem de puțin (doar 3 mici culegeri de texte, prelucrate de alcătuitori). Ceva mai mult folclor s-a cules în cadrul Sectorului de folclor (înființat în aprilie 1956) în componența Institutului de Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a Uniunii Sovietice. Valorificarea relativ profundă, temeinică a creațiilor populare orale a început după 1960, când au fost inițiate înregistrarea sistematică, arhivarea și editarea științifică a materialelor etnofolclorice. Atunci a luat naștere o etapă nouă în procesul valorificării patrimoniului național folcloric. A fost realizată diseminarea produsului folcloric prin participarea executorilor proiectului respectiv la emisiuni tv și radio – 21 participări, au fost publicate: 1 culegere tematică, 1 coordonare de carte, 3 articole în culegeri internaționale, 1 prefață la o carte națională, 7 articole în reviste editate în străinătate, și 5 în reviste naționale categoria C, 27 articole în reviste naționale, 1 articol în culegeri și materiale ale forurilor internaționale din țară, 5 – în culegeri și materiale ale forurilor cu participare internațională, 1 – teze ale comunicărilor la conferințe internaționale locale, 11 articole de popularizare a științei în ziare și 13 publicații științifice electronice, au fost susținute public 40 comunicări la diverse conferințe științifice și simpozioane naționale (25), naționale cu participare internațională (3) și internaționale (12). Au fost organizate de către membrii sectorului de Folclor 14 manifestări științifice și culturale. Au fost efectuate 3 cercetări de teren.

Subtema *Literatura română premodernă și modernă în dialog european și universal prin valori, personalități, interrelații.*

Organizarea ediției a VI-a a *Congresului Mondial al Eminescologilor*, proiect internațional lansat în 2012, devenit o tradiție, cu subiectul de dezbateri *Publicistica lui Eminescu*, în contextul aniversării a 75-a de la nașterea academicianului Mihai Cimpoi, în cadrul căruia a fost reconsiderată și redimensionată publicistica eminesciană, anulând prejudecățile injuste și valorizând organic creația eminesciană. Realizarea ediției a II-a întregite a Dicționarului enciclopedic Eminescu, sinteză realizată pe cont propriu a eminescologiei românești și universale ce cuprinde complex și erudit fenomenul eminescianismului.

Concluzii 2018

Subtema *Literatura confruntărilor decisive cu dogma totalitaristă (1955-1975).*

Investigațiile fenomenului șaizecist au demonstrat prezența în Basarabia a unei constante artistice cu filoane adânci folclorice, capabile să regenereze și să stimuleze eforturi de creativitate originale, sincronizări neașteptate cu căutările artistice curente generale, au arătat că, în ciuda unor presiuni dogmatice rigide, spiritul de libertate creatoare poate să-și găsească calea de rezistență și afirmare prin impulsuri novatoare, prin teme, structuri poetice și narative insolite, au confirmat

vigoarea unor talente autentice, a căror prezență și valoare incontestabilă infirmă teoriile nihiliste a „spațiului cultural gol”.

Subtema *Teorii contemporane în știința textului.* Au fost relevate semnificațiile conceptuale ale oglindirii și reflectării în opera lui M. Bahtin prin contextualizări cu alte categorii axiale din gândirea dialogismului literar: celălalt, exotopie, cunoaștere de sine etc., precum și prin analiză comparată cu concepte-cheie din psihanaliza lui J. Lacan. A fost propus un model de analiză teoretico-literară pe romanul *Femeia din fața oglinzii* de Hortensia Papadat-Bengescu interpretat din perspectiva conceptelor-cheie „oglinză” și „reflexie speculară”. A fost realizată o abordare interdisciplinară, bioculturală și sociopolitică, a naturii conflictelor din recente „războaie culturale”, ce oferă argumente și rațiuni critice pe marginea unor dileme și aporii epistemologice care grevează studiile culturale și literare poststructuraliste în eforturile actuale de reabilitare și re poziționare a umanioarelor în structura cunoașterii academice. La tema imagologiei, au fost elaborate compartimente dintr-o monografie consacrată caracterului interdisciplinar al metodelor imagologiei și studiului imaginii românului/moldoveanului din literatura călătorilor străini care au vizitat Moldova dintre Prut și Nistru pe parcursul ultimelor două secole. Au fost analizate conceptele narative de lume hipodiegetică și structură recursivă în romanul postmodernist, ilustrate pe concepția și ficțiunile lui Raymond Federman. Au fost analizate în plan comparativ conceptul și tipologia visului de S. Freud și G. Bachelard fiind valorificată imaginea artistică prin prisma arhetipurilor (apă, aer, pământ, foc). La subiectul teoriei dialogice a textului literar, a fost prezentat pentru publicare studiul *Conceptul bahtinian de autor (prima parte)*.

Subtema *Patrimoniul cultural imaterial al Arhivelor de Folclor din Republica Moldova.*

A fost realizată diseminarea produsului folcloric prin participarea executorilor proiectului respectiv la emisiuni tv și radio, au fost publicate: 1 monografie, 2 culegeri tematice, 2 culegeri de 137 folclor, articole în culegeri internaționale, articole în culegeri naționale, articole în reviste de specialitate editate în străinătate și în țară. Au fost susținute public 48 comunicări la diverse conferințe științifice și simpozioane naționale, naționale cu participare internațională și internaționale, alocuțiuni în cadrul altor manifestări științifice, expoziții, work-shop-uri, târguri, mese rotunde. Au fost organizate de către membrii sectorului de Folclor 5 manifestări științifice și culturale. Au fost efectuate cercetări de teren.

Subtema *Literatura română premodernă și modernă în dialog european și universal prin valori, personalități, interrelații* Au fost documentate pe materiale inedite aspecte importante pentru receptarea comparată și traductologică a operei marilor clasici I. L. Caragiale și I. Slavici în spațiul literar est-slav prin următoarele interacțiuni literare: traducerea artistică, interpretarea critică și receptarea publicistico-beletristică.

Concluzii (2019)

Secția 1. *Literatura confruntărilor decisive cu dogma totalitaristă (1955-1975).*

Investigațiile fenomenului șaizecist au demonstrat prezența în Basarabia a unei constante artistice cu filoane adânci folclorice, capabile să regenereze și să stimuleze eforturi de creativitate originale, sincronizări neașteptate cu căutările artistice curente generale, au arătat că, în ciuda unor presiuni dogmatice rigide, spiritul de libertate creatoare poate să-și găsească calea de rezistență și afirmare prin impulsuri novatoare, prin teme, structuri poetice și narative insolite, au confirmat vigoarea unor talente autentice, a căror prezență și valoare incontestabilă infirmă teoriile nihiliste a „spațiului cultural gol”.

Secția a 2-a. *Teorii contemporane în știința textului.*

Executorii proiectului și-au realizat cele mai importante obiective științifice preconizate în planurile de activitate oferind analize conceptuale și interpretări interdisciplinare pe marginea unor chestiuni relevante ale științei literare contemporane, obținând rezultate ce vor avea un impact concret deopotrivă în cercetarea academică și învățământul superior din R. Moldova. Rezultatele științifice din cadrul subdiviziunii au fost reflectate în 20 de articole și materiale publicate în culegeri și reviste recenzate, în lucrări de profil didactic sau de popularizare, în 16 rapoarte prezentate la conferințe științifice de nivel internațional și național și în cadrul mai multor emisiuni radio, talk show-uri și expoziții de carte specializată. Lucrările apărute au fost menționate în baze de date digitale, au fost apreciate pe plan internațional cu o Diplomă de onoare, cercetătorii au activat ca membri de redacție a revistelor științifice, au expertizat numeroase studii de profil și acte oficiale din partea Guvernului și MECC.

Ca și în anii precedenți, cercetătorii s-au confruntat cu aceeași problemă a lipsei de acces la literatura de specialitate și bazele de date internaționale, imposibilitatea stagiilor și documentării în centrele academice de peste hotare.

Secția a 3-a. *Patrimoniul cultural imaterial al Arhivelor de Folclor din Republica Moldova.*

Programul de sarcini propuse a fost îndeplinit, cercetătorii prezentând articole, capitole, recenzii și comunicări cu un nivel științific corespunzător și adecvate obiectivelor fundamentale ale proiectului.

Consemnarea materialelor de folclor din arhivele deținătoare de patrimoniu cultural imaterial a permis reliefaarea unei viziuni de ansamblu asupra perpetuării unor fenomene etnofolclorice în perioada imediat postbelică. Se observă tendința informatorilor de folclor de a crea specimene noi care au fost incluse într-o categorie distinctă, numită în folcloristica perioadei comuniste *folclor nou* și care valorifică subiectul Războiului al Doilea Mondial, al colectivizării, deportărilor, foametei etc. În primul deceniu postbelic (1945-1955) s-au făcut

unele înregistrări de folclor, dar s-a publicat extrem de puțin (doar 3 mici culegeri de texte, prelucrate de alcătuitori). Ceva mai mult folclor s-a cules în cadrul Sectorului de Folclor (înființat în aprilie 1956) în componența Institutului de Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a Uniunii Sovietice. Valorificarea relativ profundă, temeinică a creațiilor populare orale a început după 1960, când au fost procurate echipamente pentru înregistrarea sonoră și inițiate consemnarea sistematică, arhivarea și editarea științifică a materialelor etnofolclorice. Atunci a luat naștere o etapă nouă în procesul valorificării patrimoniului folcloric național.

Secția a 4-a. Literatura română premodernă și modernă în dialog european și universal prin valori, personalități, interrelații.

S-a continuat valorificarea personalităților și operei unor personalități remarcabile (Eminescu, Blaga, Stere ș.a.) Au fost elaborate 3 monografii naționale, 13 internaționale, numeroase culegeri literare, de folclor; au fost publicate 10 articole în culegeri naționale și 110 în culegeri internaționale, 75 de articole în culegeri cu participare internațională, 8 teze la conferințe internaționale și 56 la conferințe naționale. S-au pregătit 434 emisiuni TV/Radio, s-au înregistrat 443 participări la manifestări științifice și 693 rapoarte.

Programul de sarcini propuse a fost îndeplinit, cercetătorii prezentând articole, capitole, recenzii și comunicări cu un nivel științific corespunzător și adecvate obiectivelor fundamentale ale proiectului.

Participarea în programe și proiecte internaționale (ORIZONT 2020, SCOPES, JOP, IRSIS, NATO, etc.), inclusiv propunerile prezentate/câștigate în cadrul concursurilor naționale și internaționale cu tangență la tematica cercetării proiectului realizat

Grantul „Saving the folkloric archival material preserved in Chișinău, Republic of Moldova (EAP1045)”, coord. dr. hab. Victor Ghilaș, oferit de British Library, în cadrul Endangered Archives Programme, care are drept scop facilitarea cercetării științifice prin identificarea și conservarea materialului de arhivă privind societățile pre-industriale din întreaga lume, aflat în risc de deteriorare.

Proiectul 18.16.06.09F/PS „Contextualitatea culturii tradiționale în contemporaneitate: Hora satului în spațiul geocultural al Republicii Moldova”, director de proiect dr. Mariana Cocieru, din Programul de stat „Valorificarea potențialului culturii tradiționale în dezvoltarea Republicii Moldova” (coord. dr. hab. Ghilaș Victor).

Proiectul cultural „Arhiva de voci: interviuri cu personalități din domeniul culturii”, director de proiect dr. Mariana Cocieru, în anul 2018 în cadrul concursului Proiectelor culturale a obținut finanțare din partea Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova.

Grantul EAP1248 „Saving the dialectological and ethnographic archival material preserved in Chișinău, Republic of Moldova”, coord. dr. Mariana Cocieru, oferit de British Library, în cadrul Endangered Archives Programme.

Proiectul pentru tineri cercetători *Literatura prin prisma arhetipologiei*, din cadrul direcției „Patrimoniul național și dezvoltarea societății” 16.06, înscris în Registrul de stat al proiectelor din sfera științei și inovării cu cifrul 21/29.10.18F.

LISTA

lucrărilor publicate în cadrul proiectului de cercetare 2015

Monografie internațională (1)

1. CIMPOI, M. *Elena Văcărescu, poeta „neliniștii divine”*. Târgoviște: Bibliotheca, 2015. 169 p. ISBN 978-606-772-019-8.

Monografie națională (3)

1. BILEȚCHI, N. Ediția a II-a revăzută. Iași: TipoMoldova, 2015. 273 p. ISBN 978-606-676-731-6.

2. CIMPOI, M., SIMION, E., *Viața ca un roman*. Chișinău: Gunivas, 2015. 148 p. ISBN 978-9975-4467-9-2.

3. ȘIMANSCHI, L. *Opera literară în postmodernitate*. Chișinău: S. n., 2015. 184 p. ISBN 978-9975-66-466-0.

Culegere tematică internațională (1)

1. CIOCANU, I. *În marginea și-n miezul poeziei*. Iași: Ed. Tipo Moldova, 2015. 347 p. ISBN 978-606-676-732-3.

Culegere tematică națională (3)

1. COLAC, T.; BLAJINU, D. *Nicolae Sulac. Rapsod al plaiului moldav*. Chișinău: Grafema Libris, 2015. 320 p. ISBN 978-9975-52-199-4.

2. CIOCANU, I. *Popas analitic în proza contemporană*, Chișinău: Ed. Lumina, 2015. 168 p. ISBN 978-9975-65-389-3.

3. CORBU, H. *Revenire la valori: Câteva popasuri în domeniul literaturii artistice și al științei*, Volum de studii și eseuri. Chișinău: S. n., 2015. 327 p. ISBN: 978-9975-129-09-1.

Culegere de folclor (3)

1. BĂIEȘU, N. *Folclorul copiilor*. Chișinău: Arc, 2015. 162 p. ISBN 978-9975-61-875-5.

2. COLAC, TUDOR, *Izvoditori de tâlcuri subtile. Introspecția unui festival de umor*. Chișinău: Grafema Libris, 2015. 176 p. ISBN 978-9975-52-198-7.

3. COLAC, T. *Tradiție și spiritualitate în civilizația cinegetică*. Chișinău: S. n., 2015 (Tipogr. „Notograf Prim”). 208 p. ISBN 978-9975-3058-9-1.

Coordonare de carte (2)

1. CARAMAN, V. *Grigore Vieru. În umbra lui Orfeu*. Concepție, antologare, elaborare: Vlad CARAMAN. Chișinău: Garomond Studio, 2015. 134 p. ISBN 978-9975-115-85-8.

2. RĂILEANU, V. *Eugen Cioclea în dioptria criticii și studiilor literare*. Chișinău: S.n., 2015. 212 p. ISBN 978-9975-120-74-6.

Traducere (1)

1. METLEAEVA MIROSLAVA. *Mihai Eminescu. „Luceafărul”*, ediție bilingvă româno-rusă, traducere de Miroslava Metleaeva. Chișinău: Editura „Prut Internațional”, 2015. 60 p. ISBN 978-9975-54-221-0.

Lucrări didactice (2)

1. CIMPOI, M. *Curs de critică literară*. Chișinău: S. n., 2015. 247 p. ISBN 978-9975-00-000-0.

2. COCIERU, M. *Promovarea valorilor tradiționale prin artă și cultură/ Ghid educativ transfrontalier / Programul Operațional Comun România-Ucraina-Republica Moldova 2007-2013*; elab.: Margarita Tetelea [et al.]; red. coord.: Cezara-Andreea Anița. Chișinău: Tipogr. „Grafema-Libris”, 2015. 58 p. ISBN 978-9975-52-187-1.

LISTA

lucrărilor publicate în cadrul proiectului de cercetare 2017

Culegeri naționale (1)

1. COLAC, T. *Repere etnologice: Studii, articole, eseuri*. Chișinău: Notograf Prim, 2017. 617 p. ISBN 978-9975-84-046-0.

LISTA

lucrărilor publicate în cadrul proiectului de cercetare 2018

Monografii naționale (3)

1. BURLACU, A. *Poeții și trandafirul (Generația „ochiului al treilea”)*, (reeditare). Iași: Editura Junimea. 2018. 235 p. ISBN 978-973-37-2164-2.

2. COCIERU, M. *Constituente etnofolclorice în proza scriitorilor români din Basarabia (1960-1980)*. Red. șt.: Ludmila Șimanschi. Chișinău: Pro Libra. 2018. 258 p. ISBN 978-9975-4371-8-9.

3. LUCHIANCIKOVA, M. *De la stereotip la originalitatea traducerii. Poemul „Luceafărul” de Mihai Eminescu în spațiul rusolingv, 220 p. / От стереотипа к оригинальности перевода. Поэма Михая Эминеску «Лучафэр» в русском пространстве, 230 p.* Monografie bilingvă, Târgoviște: Editura Bibliotheca. 2018. 450 p.

Monografii internaționale (2)

1. CIMPOI, M. *Cartea vieții lui Mihai Eminescu*. Târgoviște: Bibliotheca. 2018. 274 p. ISBN 978-606-772-326-7.

2. CIMPOI, M. Modelul de existență Eugen Simion (reeditare). Onești: Magic Print, 2018. 315 p. ISBN 978-973-577-726-5.

Culegeri naționale (4)

1. COLAC, T. Etnologul Tudor Colac. Omagiu 70: Biobibliografie. Colecția „Personalități marcante”. Minist. Educației, Culturii și Cercetării, Acad. de Științe a Moldovei, Inst. de Filologie. Coord.: MARIANA COCIERU; col. red.: MIHAI CIMPOI [et al.]; bibliogr.: ELENA NEDELICIUC, MARINA SANDU. Chișinău: Pro Libra. 2018. 397 p. ISBN 978-9975-3213-5-8.

2. FILIP, I. Iulian Filip în scene interferente: Valori, paradigme, personalități, interconexiuni culturale. Coord.: Mariana Cocieru. Chișinău: Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”. 2018 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”). 464 p. ISBN 979-0-3480-0320-7. ISBN 978-9975-3183-3-4.

3. FILIP, I. Mai primiți căluțul?: Teatru popular. Selecție și comentariu de Iulian Filip. Redactor coordonator: Mariana Cocieru. Chișinău: Carthidact (Tipogr. „Reclama”). 2018, 200 p. ISBN 979-0-3480-0331-3. ISBN 978-9975-3180-7-5.

4. Relecturi și reinterpretări ale textului literar. Chișinău: Pro Libra. 2018, 280 p. ISBN 978-9975-3213-4-1.

Dicționare (1)

1. CIMPOI, M. Dicționarul Enciclopedic Mihai Eminescu (ediția a II-a). Chișinău: Ed. Gunivas. 2018. 791 p. ISBN 978-9975-3160-2-6.

LISTA

lucrărilor publicate în cadrul proiectului de cercetare 2019

Monografii internaționale (2)

1. CIMPOI, M. Hyperion și Demiurg. „Luceafărul”, mit și dramă existențială. Iași: Editura Princeps Multimedia, 2019, 214 p. ISBN 978-606-8510-37-8.

2. CIMPOI, M. Radu Petrescu. Flaubertianul postmodern. Târgoviște: Bibliotheca, 2019. 176 p. ISBN 978-973-712-420-2.

Culegere tematică națională (1)

1. COLAC, T. *Tradiții, obiceiuri și sărbători cinegetice*. Ediția a doua, completată. Chișinău: Notograf Prim, 2019. 314 p. ISBN 978-9975-84-084-2; ISBN 979-0-3480-0375-7.

Culegere de folclor (2)

1. COLAC, T. *Cheia lui Oedip*. Chișinău: Notograf Prim, 2019. 124 p. ISBN 978-9975-84-107-8.

2. SOFRONOVICI, ȘT. *Hai măi frați, ș-om trăi bine*. Culegere de lirică populară.

Chișinău: 2019, 204 p. ISBN 978-9975-72-391-6. ISMN 979-0-3480-0394-8.

Coordonare de carte (2)

1. CORCINSCHI, N. Alexandru Robot. Scrieri. Eseu. Publicistică. Cronici. Interviu. Ediție îngrijită și prefață de N. Corcinschi. Chișinău: Știința, 2009, 477 p. ISBN 978-997585-185-5.

2. ȚURCANU, A. *Fenomenul literar 60-ist. O paradigmă identitară*. Coord.: Andrei Țurcanu. Institutul de Filologie Română „B. P. – Hasdeu” al MECC. Chișinău: Pro Libra, 2019, 524 p. ISBN 978-9975-3289-8-2.

Lucrări didactice (1)

1. TETEA, M.; MORARI, M.; COSUMOV, M.; COCIERU, M. *Promovarea valorilor tradiționale prin artă și cultură/ Ghid educativ transfrontalier / Programul Operațional Comun România-Ucraina-Republica Moldova 2007-2013*; elab.: Margarita Tetelea [et al.]; red. coord.: Cezara-Andreea Anița. Chișinău: S. n., 2015 (Tipogr. „Grafema-Libris”). 58 p. (Granițe comune. Soluții comune, ISBN 978-9975-52-188-8). ISBN 978-9975-52-187-1.

Dicționare/Enciclopedii naționale (1)

1. CIMPOI, M., VASILCĂU, T. *Enciclopedia scriitorilor români contemporani de pretutindeni (la propriilor revizuire)*, Chișinău, Tipografia centrală, 2019, 1200 p. ISBN 978-9975-336-8-3.

Proiectul
„Contextualitatea culturii tradiționale în contemporaneitate:
Hora satului în spațiul geocultural al Republicii Moldova”

Prin intermediul programului de stat, am reușit reluarea instituționalizată a investigațiilor de teren, urmărind o abordare mai complexă a fenomenului horal sub aspect sociologic, etnografic, folcloristic, coregrafic și muzicologic. Ne-am axat preponderent pe investigarea fenomenului etnofolcloric *Hora satului* și a obiceiurilor conexe. Deoarece, actualmente, piața științifică și culturală din întreaga lume consumă produse ale antropologiei vizuale (ramură a antropologiei culturale), am fost motivați să efectuăm culegerea plurivalentă, sincretică prin intermediul instrumentarului tehnic necesar consemnării vizuale a fenomenului folcloric (imagini foto și înregistrări video/ filme-document). O astfel de abordare ne-a permis studierea manifestării populare *Hora satului* și a constituentelor coregrafice inerente în complexitate, am constatat și prezența elementelor subsidiare.

Promovarea și diseminarea rezultatelor investigației din proiect s-a realizat atât în cadrul diverselor întruniri specializate în domeniul artei coregrafice inițiate de instituțiile beneficiare (Clubul Național al Coregrafilor din Republica Moldova de la Biblioteca Națională a Republicii Moldova și Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”; Facultatea de Arte Frumoase a Universității de Stat; Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Asociația Coregrafilor din Republica Moldova, Centrul Național de Conservare și Promovare a Patrimoniului Cultural Imaterial etc.), precum și în cadrul conferințelor științifice internaționale și naționale. Aplicarea tehnologiilor moderne la înregistrarea și conservarea patrimoniului cultural imaterial a impulsivat extinderea cercetărilor în vederea obținerii noilor rezultate în valorificarea potențialului socio-economic al fenomenelor de cultură tradițională. Prin urmare, patrimonializarea *Horei satului* a oferit oportunități de investigare a altor componente din patrimoniul cultural imaterial pe care echipa de cercetare le-a identificat în perioada campaniilor de teren.

Rezultatele obținute au îmbunătățit considerabil cunoștințele din domeniul etnografiei și folclorului românesc, urmărindu-se totodată și potențialul valoric al culturii tradiționale la educarea tinerei generații. Includerea ulterioară a rezultatelor investigației manifestărilor de cultură tradițională în programele de studiu va contribui la acoperirea lacunelor existente în educarea generației în creștere în spiritul unei atitudini active, de implicare în protejarea și promovarea valorilor moștenirii populare naționale culturii tradiționale; a reconsiderării valorilor patrimoniului cultural; a atitudinii critice față de inițiativele de promovare și valorificare actuală;

a dorinței de implementare a unor modalități și forme concludente de punere în valoare a identității culturale.

Beneficiarii studiilor efectuate sunt comunitățile rurale investigate prin sporirea vizibilității acestora și atragerea interesului agențiilor de turism, dar și a instituțiilor de cultură. Rezultatele cercetărilor au un impact deosebit și asupra specialiștilor din domeniul artei coregrafice naționale, dar și de la secțiile de cultură, interesați în formarea profesională continuă și îmbunătățirea cunoștințelor privind reconsiderarea *Horei satului* în contemporaneitate.

Rezultatele proiectului pot fi utilizate în pregătirea prelegerilor universitare, a cursurilor speciale privind tezaurul național, a orelor de etnografie și folclor în instituțiile de învățământ mediu și artistic extrașcolar, la elaborarea studiilor de etnologie, istorie a culturii populare, civilizației ș.a.m.d., pentru instruirea cadrelor tinere prin masterat, doctorat etc. în domeniul etnografiei, folcloristicii, etnologiei, coregrafiei.

Concluzii

Efectele globalizării ca ansamblu complex de procese orientate spre integrarea internațională politică, militară, economică, socio-culturală și de securitate, provoacă inevitabil uniformizarea nivelului de trai și de dezvoltare. E firesc ca un impact deosebit de grav să fie observat și asupra culturii tradiționale. De aceea, o prioritate actuală și de viitor atât a mediului științific, cât și a celui cultural, trebuie să fie salvagardarea patrimoniului cultural, aflat în fiecare zi într-o stare continuă de perisabilitate. Referindu-ne la latura coregrafică a fenomenului investigat, am ajuns la concluzia că în contextul afirmării noilor valori spirituale ale societății, unele dansuri tradiționale și-au pierdut funcționalitatea ori au fost adaptate în cadrul altor manifestări populare, denigrându-li-se originalitatea, stilul și caracterul de interpretare. În lipsa unor studii specializate, noile creații, implantate uneori forțat și artificial în calendarul tradițional al sărbătorilor populare, au condus la schimbarea structurii dansului, atribuindu-i elemente, mișcări străine. În alte cazuri, poporul a păstrat în memorie dansul folcloric, atribuindu-i altă funcționalitate, mai des de natură distractivă, reactualizat fiind în cadrul horelor, jocurilor, petrecerilor rurale. Prin urmare, cercetarea propusă a reprezentat o oportunitate eficientă de identificare, documentare, salvagardare și punere în valoare a patrimoniului cultural imaterial, urmărindu-se transmiterea către public a informației privind fenomenele de cultură tradițională și cultivarea în acest sens a atașamentului și a sentimentului de considerație față de valorile tezaurului național.

Programul de sarcini propuse a fost îndeplinit, cercetătorii elaborând metodologii de investigare și cercetări de teren relevante, prezentând comunicări cu un nivel științific corespunzător și adecvate obiectivelor fundamentale ale proiectului.

Proiectul: Portal de resurse lingvistice pentru limba română

Rezultatele obținute sunt relevante sub aspectul intenției de integrare a unor resurse lingvistice credibile pe o singură platformă web. Beneficiarii proiectului au acces gratuit la portal (www.logodava.org), iar acesta are caracter interactiv. Beneficiarii ai proiectului sunt toate categoriile de cetățeni: elevi, studenți, funcționari, specialiști, profesori, traducători, ziariști ș.a.

Portalul de resurse lingvistice pentru limba română găzduiește baza de date terminologice *GesTe* (patru limbi: română, rusă, franceză și engleză), un dicționar rus-român/român-rus și un dicționar englez-român/român-englez general și de termeni specializați (total: circa 100 000 de intrări), un ghid electronic interactiv de exprimare corectă în limba română (circa 300 de exerciții). Dicționarele conțin termeni din diverse domenii: drept, economie, transporturi, construcții, tehnică, informatică, birotică, medicină, industrie ușoară, industrie alimentară, marketing, sport etc.

Concluzii

Resursele lingvistice stocate pe portal vor contribui la nivelul de tehnologizare al limbii române și, implicit, la statutul românei de *limbă de circulație electronică*. Conceptul de limbă de circulație electronică are profunde implicații culturale, sociale și economice, inclusiv dreptul fiecărui cetățean de a avea acces în propria limbă la cunoștințele, informațiile și serviciile pieței informaționale.

LISTA

lucrărilor publicate în cadrul proiectului de cercetare

Monografii naționale (1)

1. MINCU, E. *Terminologia Medicinalis Romaniae*. Ch.: Pontos, 2017. 276 p. ISBN 978-9975-51-861-1.

Manuale/dicționare/lucrări didactice (naționale/internaționale) (8)

1. BAHNARU, V., DRUȚĂ, I., VEREBCEANU, G., VIERU, L., VLAS, M., VULPE, A. *Vorbește corect românește! Ghid de exprimare corectă*. Chișinău: ARC, 2017. 108 p. ISBN 978-9975-0-0021-5.

2. DRUȚĂ, I., DODON, N. *Memorator la limba română* (ediția a doua, revăzută și adăugită). Chișinău: ARC, 2017. 168 p. ISBN 978-9975-61-429-1.

3. DRUȚĂ, I., BURUIANĂ, S. *Dicționar de argou și expresii colocviale (rus-român)*. Chișinău: ARC, 2017. 340 p. ISBN 978-9975-0-0008-6.

4. PĂSLARU, V. *The theory of artistic-aesthetic education versus Didactics arts/ Teoria educației artistic-estetice versus didactica artei*. Chișinău: Știința, 2017.

5. PĂSLARU, V. *Gândind gândirea, gândescu-mi firea. Educația pe scurt – idei, principii, sentințe*. Arad: Editura Universității Aurel Vlaicu, 2018. 140 p. ISBN 978-973-752-790-5.

6. DRUȚĂ, I., TERGUȚĂ, I., VIERU, L. *Dicționar de birotică*. Chișinău: Pro Libra, 2018. 160 p. ISBN 978-9975-3250-9-7.

7. BĂRBUȚĂ, I., DRUȚĂ, I., VARZARI, E. *Ortografie și punctuație pentru copii și părinți. Norme și exerciții*. Chișinău: Logodava, 2019. 144 p. ISBN 978-9975-3300-0-8.

8. DRUȚĂ, I., VIERU, L., VLAS, M. *Vocabular și gramatică. Repere teoretice și exerciții*. Chișinău: Logodava, 2019. 160 p. ISBN 978-9975-3300-1-5.

Proiectul *Literatura prin prisma arhetipologiei*, 2019

S-au elucidat primele contexte ale apariției noțiunii de arhetip, și s-a recurs la deslușirea etimonului de la care s-a format cuvântul „arhetip”. S-a insistat asupra unei deslușiri de bază a modului în care arhetipul a devenit o categorie de referință în sistemul uman de cunoaștere, lucru care a permis să se evite limitarea doar la o singură, reductivă, definiție generală. Orice limitare, în acest sens, ar însemna o știrbire a profunzimilor lui și o îngustare a orizonturilor hermeneutice oferite de el, lipsindu-ne de siguranța unui suport terminologic valid și eficient.

S-a stabilit că arhetipologia este o cale de analiză arhetipală, ceea ce presupune din start o analiză comparativă. În mare parte, comparatismul transcende granițele unei rigori metodologice, devenind mai degrabă un mod de cunoaștere cu atribute de relaționare ale cercetării imaginarului și istoriei culturale. Exegetul în actul interpretării sau al demersului hermeneutic purcede la compararea literaturii cu alte sfere ale expresiei umane, având drept sprijin cunoștințe interdisciplinare multiple. Prin urmare, arhetipologia identifică substratul mitic al unei opere de artă ce permite într-un context mai larg să fie înțeles un anume imaginar uman. Această analiză trece dincolo de imagine și ajunge să reveleze sensuri ce au corelații directe cu transcendența.

S-a urmărit o retrospectivă a *umbrei* în inconștientul colectiv, respectiv o reprezentare a acesteia în obiceiuri, credințe și superstiții populare în care umbra este un substitut al sufletului, morții și vieții, jertfă pentru anumite construcții/ zidiri sau chiar dublul nostru. O serie de superstiții învăluite în mister consemnează ideea că accesarea la umbra altuia sub orice împrejurări (călcarea, măsurarea, invocarea micșorării ei) este asociată cu fenomenul tabu.

S-a analizat conceptul pishanalitic jungian – *umbra*, înțeles ca un parcurs spre interior, spre acele trăsături care nu sunt arătate lumii și prin care odată cu descoperirea lor, persoana trece printr-un sentiment de rușine și teamă, dar acceptate, persoana își recuperează integritatea psihică. În contrast cu noțiunea de *umbră* apare

cea de *persona*, care reflectă aspectele văzute și acceptate de oamenii din jurul nostru, ceea ce dorim să facem cunoscut celuilalt despre noi.

S-au examinat tipurile de *umbră* în literatură. *Umbra ca parte exterioară (înstrăinată) corpului* reflectată în *Istoria minunată a lui Peter Schlemihl* de Adelbert von Chamisso; *Umbra exterioară* identificată în construcția textului artistic *Umbra mea*, semnată de Mihai Eminescu; *Umbra individuală* – observată în nuvela lui Cezar Petrescu *Omul care și-a găsit umbra* (1926); *transferuri de umbră* ilustrate în romanul lui Dauș Ludovic, care presupune o traiectorie cuprinsă între repulsie și admirație, pozitiv și negativ; esențiale pentru înțelegerea subiectului romanului, dar mai ales al destinului personajelor. *Umbra de familie* analizată în *Drama casei Timoteu* de Mircea Streinul și *umbra colectivă* identificată în romanul *Trei ceasuri în iad* de Antonie Plămădeală.

S-a cercetat *drama copilului interior* în romanle lui Vladimir Beșleagă – *Zbor frânt* și *Viața și moartea nefericitului Filimon*. Romane care depășesc cu siguranță limitele unor romane psihologice și, după cum am putut constata, se încadrează în tipologia romanelor de introspecție, în care se află inserată structura de profunzime și interogația existențială. Prin fluxul conștiinței, a memoriei involuntare, se descătușează limitele și se intensifică actul pătrunderii în profunzimea inefabilă a eurilor protagoniștilor. E drumul spre abisurile ființei, spre copilărie și *copilul interior*. Copilăria lor este timpul și spațiul interiorizat, magma incandescentă, în care se tănuiește drama cea mare a vieții lor. mod este redusă la minimum în favoarea timpul psihologic, al interiorității, unde eurile personajelor sunt preocupate să se reconstituie din propriile reveniri și reflecții asupra amintirilor contorsionate.

S-au analizat o serie de semnificații simbolice ale relațiilor intime dintre *apă* și personajele masculine ale scrierilor lui Beșleagă. Ființa protagonistului Isai, ca și cea a lui Filimon din *Viața și moartea nefericitului Fimon*, a fost dezrădăcinată și fracturată prin violența istoriei. *Apa* însă le oferă posibilitatea regenerării ontologice. Raportarea personajelor Isai și Filimon la râu, la *apă*, exprimă nevoia lor stringentă de căutare, un indiciu de o certă sorginte mitofolclorică. În explorarea conștiinței sale, *apa* survine cu o dublă manifestare în destinul protagonistului: prima dată ca o *moarte* simbolică a eroului și a doua – ca *renaștere* spirituală. E de remarcat că *apa* investită cu semnificație de moarte, potop, este invocată în mintea personajelor de fiecare dată când simt că nu mai rezistă calvarul confruntărilor cu sine însuși. Simbolul respectiv dezvăluie o dimensiune inefabilă a ființei personajului situată dincolo de rațiune și limitele ei, resimțită doar în etapa de fuziune a fracturilor individualității, semnalând recuperarea stării primordiale a copilului desprins de mama.

Căutările identitare ale bărbaților din proza lui Mircea Eliade își află calea și rezolvarea numai prin mijlocirea personajelor feminine. Prin elucidarea aspectelor arhaice, mitice din lumea înconjurătoare, femeia îl conduce pe bărbat

spre revelația sacrului, nu înainte însă de a-l face pe acesta să înțeleagă că trebuie să pornească căutarea în străfundurile interiorului său, prin neașteptate defulări ale inconștientului. Defulările, la rândul lor, se pot realiza doar în prezența și într-un dialog cu femeia iubită – proiecția reală *animei* sale lăuntrice. Femeia devine o sursă de informație privitoare la lucruri pe care bărbatul nu are capacitatea a le vedea de la sine. Prin forța ei intuitivă, ea declanșează în personajele masculine ceea ce se cheamă inspirație și face posibilă realizarea spirituală prin artă și religie.

S-au cercetat textele poetice ale lui Grigore Vieru din perspectiva arhetipologiei și s-a constatat că poezia este mediul sensibil în care eul liric tinde să proiecteze cât mai exact posibil ființa mamei enigmatice, ce-i asigură momente de purificare, ocrotire și forțe în devenire. Astfel că din experiența aceasta intimă, din arhetipul maternității – arhetipul totalității, se revarsă toate celelalte teme de meditații poetice, mai mult chiar, rezonanța ecoului dragostei eterne a mamei se resimte în orice cuvânt vierean, devenind practic, o condiție a existență și un element primordial în creația poetului basarabean.

S-au analizat expresiile mitice din poveștile lui Hans Cristian Andersen – *Mormântul unui copil* și *Povestea unei mame*. Au fost trasate câteva directive, precum și relevanța studiilor pe care le-a întreprins Corin Braga în cercetarea arhetipologiei ca metodă comparativă.

LISTA

lucrărilor publicate în cadrul proiectului de cercetare

Culegere tematică (1)

1. IVANOV, N., IVANOV, C., COGUT, S., GÂRLEA, O. *Literatura din perspectiva arhetipologiei*. Chișinău: Pro Libra, 2019. 147 p. ISBN 978-9975-3289-9-9.

Buletin de lingvistică

Nr. 19-20
Anul XVI-XVII
2018-2019

Procesare computerizată *Galina Prodan*

Formatul 70×100 1/16. Coli de tipar conv. 9,25 Tirajul 100 ex.

SRL „Pro Libra”,
Chişinău, str. Mihail Sadoveanu, 4/2
e-mail.: prolibramd@gmail.com

ISSN 1857-1948

Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

B u l e t i n
d e l i n g v i s t i c ă

Nr. 19-20 Anul XVI-XVII 2018-2019

Chişinău